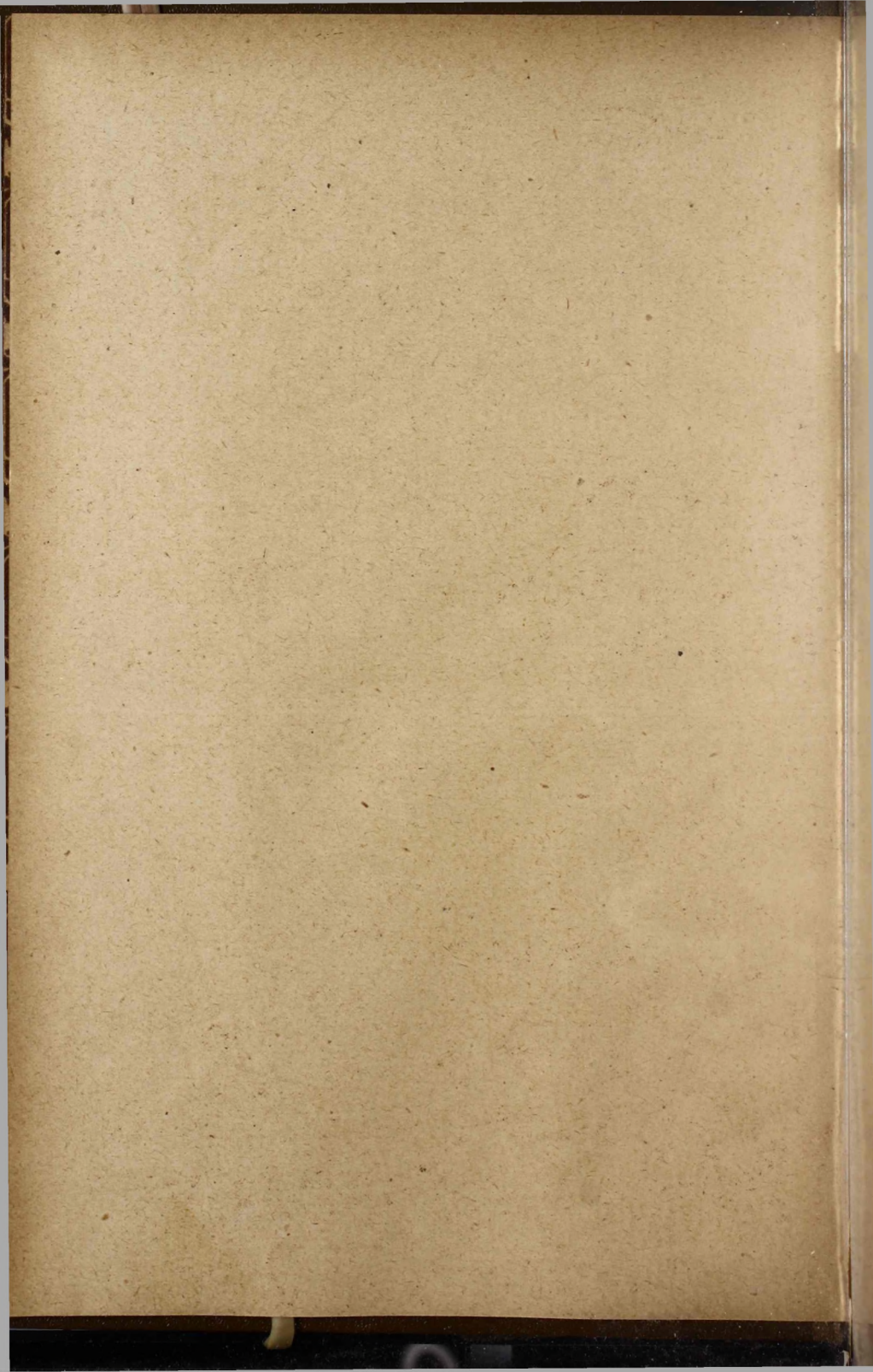

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELME

7

A HŰBÉRISÉG KORA

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELME

— —
VII. KÖTET

TOLNAI VILÁGTÖRTÉNELME

BALLA KÁROLY
hírlapíró

DR. BÁNYAI ELEMÉR
hírlapíró

DR. FERENCZY ZOLTÁN
egyetemi nyilv. rk. tanár,
a Tudományos Akadémia tagja

KISS JÓZSEF
tanár

DR. KOCH NÁNDOR
tanár

LONDESZ ELEK
hírlapíró

DR. MIKES LAJOS
hírlapíró

DR. PALÁGYIMENYHÉRT
egyetemi magántanár,
a Petőfi-Társaság tagja

RADISICH JENŐ
min. tanácsos,
az Iparművészeti Múzeum igazgatója

DR. TIMON ÁKOS
miniszteri tanácsos,
egyetemi tanár

VÁMBÉRI ÁRMIN
egyetemi tanár,
a Tudományos Akadémia tiszt. tagja

ZILAHY KISS BÉLA
(JUNIUS)
hírlapíró

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTÉK

DR. MANGOLD LAJOS
egyetemi magántanár

• DR. HORVÁTH CYRIL
egyetemi magántanár

AZ ÚJ KIADÁS SZERKESZTŐJE:

DR. BALLAGI ALADÁR
egyetemi tanár

Több ezer képpe!

BUDAPEST
TOLNAINYOMDAIMŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA

Tol. 6. 6473.
f.

A KÖZÉPKOR 605811

II. RÉSZ.

A HŰBÉRISÉG KORA

120 képpel

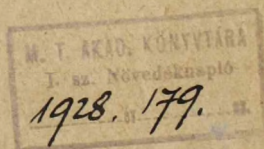

**MTA
KIK**

BUDAPEST,
TOLNAINYOMDAIMŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KIADÁSA

421623

A magyarok története.

Kézai krónikája a honfoglalásról.

Kézai Simon mester és Anonimusz krónikáját az a nagy ellentét különbözteti meg egymástól, hogy amiben nagyon is bőbeszédű az egyik, abban nagyon is hallgatag a másik és viszont. Anonimusz a magyarok honfoglalását feltűnő részletességgel beszéli el, Kézai azonban ennek a nagy eseménynek alig pár lapot szentel. Viszont a hún birodalommal és Attila személyével összefüggő elbeszéléseket ő tárgyalja részletesen, míg Anonimusz ennek a résznek mindössze néhány sort szentel. Ennek ellenére sem állíthatjuk, hogy a két krónika egymást kiegészíti.

Kézai a hún, illetőleg a szkitha és a magyar nép történetét abban a fejezetében egyesíti, hol Svatoplukról és atyjáról, Marótról szól. Szerinte Attila fiai a szkitha néppel a csaták következtében teljesen kipusztultak, úgyhogy Pannónia tíz évig király nélkül maradt és csak kóbor szláv, német, görög, morva és román csoportok maradtak benne, kik azelőtt Attila hűbéresei és szolgálói voltak. Végre Svatopluk lengyel fejedelem, Marót fia, a húnok pusztulása után uralkodni kezdett Pannóniában. Ezzel a Svatoplukkal kerültek először összeütközésbe a magyarok, mikor az Ung-folyó vidékén megjelentek. Svatoplukot mindenféle ajándékokkal álltatták, miközben országa viszonyait kikémlték s mikor megtudták, hogy csekély serege van, megtámadták s Pannoniát elfoglalták. Marót az öregségtől megtörve Veszprém várában élt, mikor a magyarok Pannoniába bejöttek. Fia szerencsétlensége olyan erővel hatott lelkére, hogy fájdalomában hirtelen meghalt.

A magyarok beköltözésének évét Kézai a 872. évre teszi. Vándorlásaikat úgy adja elő, hogy átkeltek a bessenyők s a fehér kúnok földjén, Kiev városán s végre az Ung-folyónál telepedtek le, hohogy várat (Ungvár) építettek s erről a várról, illetőleg az itt haladó folyóról nevezték el a magyarokat ungarusznak. Építettek ezenkívül még hat várat, de

Szvatopluk leverése után hét seregre szakadtak, mind a hét seregnek hét vezére volt, kiknek egyformán engedelmeskedtek. Minden sereg harmincezer fegyveresből állott, vagyis Kézai szerint a honfoglaló magyarság kétszáztlizezer harcossal hódította meg az országot.

A hét kapitány között Árpád volt a leggazdagabb és leghatalmasabb. Árpád első szállása Fehérvár (Székesfehérvár) volt, itt ütötte fel először táborát, mikor Pannónia földjére érkezett.

A második sereg kapitánya Szaboles, aki Csákvár környékén ütött tábor, tőle származik a Csák nemzetség.

A harmadik sereg kapitánya Gyula, aki a honfoglalás után később Erdélybe költözött.

A negyedik sereg kapitánya Örs a Sajó vize tájékán telepedett le.

Az ötödik seregnek Kund volt a kapitánya. A Nyír mentén táborozott, két fiát Kusidnak és Kupiánnak nevezték.

A hatodik sereget Lél (Lehel) vezette, aki eleinte Galgóc, később a Nyitra vidékén tartózkodott. A Zuárd-nemzetségnek ő volt az őse.

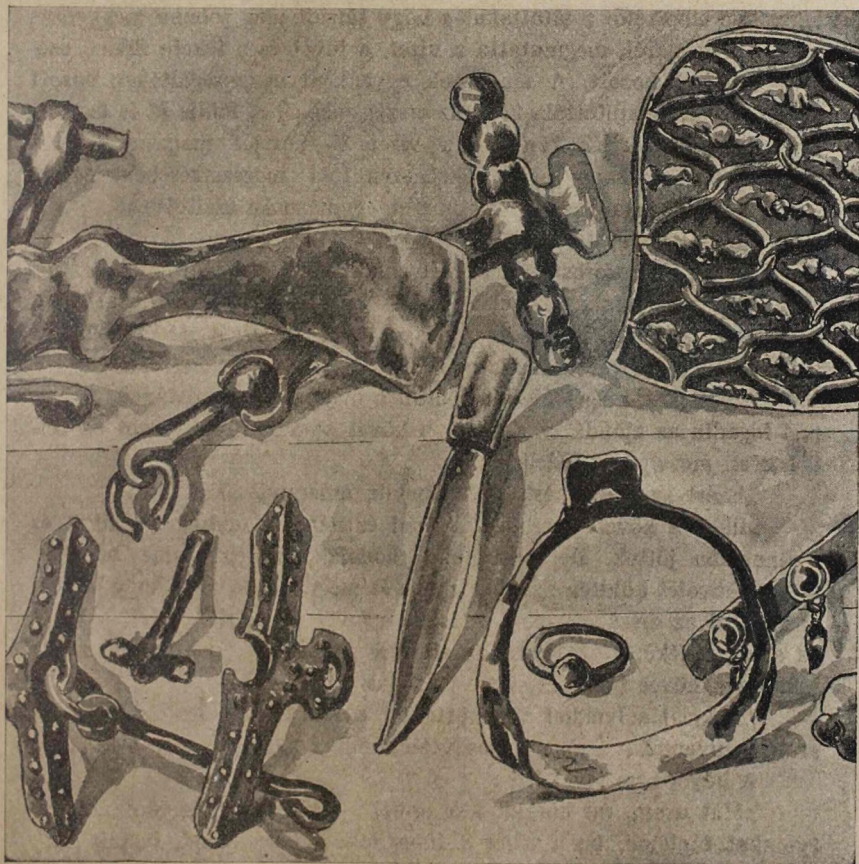
A hetedik sereg Vérbulcs vezetése alatt állott. A Balaton körül telepedett meg. Vérbulcsnak azért nevezték, mert mikor öreg apját felkoncolták, bosszúból ő is több németet süttetett meg nyárson és olyan dühvel volt eltelve irányukban, hogy vérüket, miként a bort, úgy itta.

Kézai ezzel a rövid tudósítással, melyet kivonatossan itt ismertetünk, be is végzi a honfoglalásról szóló elbeszélését. Az ő szűkös közlései tehát éppen úgy nem derítik fel a valóságot még csak hozzávetőlegesen sem, mint az Anonimuszéi, melynek talán az a baja, hogy nagyon is bőbeszédű.

A magyarok honfoglalásáról tud még egy másik krónika is, illetőleg egy olyan irat, mely eredetiben nem maradt ugyan fenn, de tartalmát meg lehet állapítani a későbbi átvételekből. Nevezhetjük ezt dömösi krónikának, mivel eredeti szövegezését itt állították össze alkalmasint a tizenkettedik század közepe táján. Ez a krónika azért érdekes, mert a magyarok hazaszerzését a 677. évre teszi, tehát jó két századdal előbbre, mint a többi krónikák és a külföldi források. A magyarok ekkor a bessenyők, fehér kúnok földjén át Susdal (Oroszország) és Kiev érintésével átkeltek egy nagy hegyen, honnan termékeny tartományba szállottak alá. Sokáig azonban itt nem maradhattak a sasok nagy száma miatt, melyek rendkívül nagy kárt tettek marháikban és jószágaikban. Utrakeltek tehát és háromhónapi utazás után eljutottak Erdélybe és innen Magyarországra.

Vezérek között Árpád, Álmos fia volt a leghatalmasabb. Álmos azonban nem jutott el Pannoniába, mert Erdélyben megölték. Erdélyben egy darabig éldegéltek, de mikor hallották a Duna és Magyarország

Honfoglaláskori sírokban talált ősmagyar eszközök.

Sisak, balta, kés, kengyel és diszkapesek a Nemzeti Múzeum régiségtárában.

dicséretét, Kund fiát, Kusidot elküldték, hogy kémelje ki a földet és lakóit s hozzon felőlük tudósítást. Kusid egészen Magyarország közepéig hatolt s nagy meglepéssel tapasztalta a föld és a víz kitünő voltát. A tartomány fejedelméhez, Szvatoplukhoz vitette magát s miután tolmácsolta a magyarok üdvözetét, előadta jövetelének célját.

Szvatopluk igen megörvendett a jövevényeknek, mert úgy vélte, hogy az földművelő népség, mely az ő földjeit is művelni szeretné. Ajándékokkal bocsátotta el Kusidot, aki, mielőtt visszatért volna, kulcsát megtöltötte a Duna vizével, tömlőjét fűvel, zsákját pedig fekete földdel. Hazaérve elbeszélte a látottakat s hogy társait még jobban meggyőzze szavai igazságáról, megmutatta a vizet, a fűvet és a fekete földet, melyet magával hozott. A magyarok egyenként megvizsgálták a hozott dolgokat s megállapították, hogy az ország vize édes, földje jó és legelője füves. Árpád kürtjébe öntötte a vizet és kürtjét magasra emelve kérte az Istent, hogy segítse őket ezen föld megszerzésében. Árpád fohása után a magyar nép háromszor egymásután kiáltotta:

„Isten, Isten, Isten!”

Ez a háromszoros kiáltás, melynek szokását később is megtartottak, a magyarok fohását jelentette. A magyarok Kusidot most újból követségbe küldték, mégpedig gazdag ajándékokkal. A földért küldtek egy nagy fehér lovat aranyos nyereggel és aranyos fékkel.

Szvatopluk még jobban megörült a magyarok hódolatának. Örömmel fogadta az ajándékot s mikor a követ cserébe fűvet, vizet és földet kért, mosolyogva felelte:

„Ezért az ajándékért legyen nekik, amennyit akarnak.”

Mikor a követ visszatért, Árpád és népe felszedték sátraikat és Pannoniába jöttek. De nem mint hódolók, hanem mint hódítók. Megint követet küldtek Szvatoplukhoz és megüzenték neki, hogy hagyja el azonnal az országot, mert a földet megvették a fehér lóért, a fűvet az aranyos fékért és a vizet az aranyos nyeregért. Szvatopluk, mikor hallotta a követ beszédét, nevelve válaszolta:

„A lovat sulyokkal agyonüttem, a féket a mezőre dobatom, az aranyos nyeret a Duna vizébe vettetem.”

A követ erre így felelt:

„Hát uram, mi kárunk lesz abból? Ha a lovat agyonütöd, kutyáinkat táplálsz, ha a féket a fűbe dobod, kasszásaink fogják megtalálni az aranyát, ha a nyeret a Dunába veted, halászaink az aranyat partra hozzák és haza viszik. Mert ha a föld, a fű és a víz a miénk, akkor minden a miénk.”

Szvatopluk látta, hogy komoly a dolog. Hirtelen szövetségesek után nézett s miután hadi népét összeszedte, megindult a magyarok ellen. A magyarok már a Duna közelében voltak, mikor a Szvatopluk seregével találkoztak és megütköztek. A szerencse a magyarokat partolta. Szvatopluknak egyetlen támadása sem sikerült s mikor serege

bomladozni kezdett, ő is futásban esett menedéket. De szerencsétlenül járt, mert a magyarok üldözése elől ki nem térhetvén, az előtte levő Dunába vettete magát és annak hullámai temették el. A krónika a magyarok további szerepét így adja elő:

„Az Ur visszaadta a magyaroknak Pannoniát, mint ahogy Mózes idejében Kánaán minden birodalmát örökségül adta Izrael fiainak. Árpád pedig a többi magyarokkal együtt legyőzvéen és megölvén Svatopluk herceget, a Noé-hegyen, Fejérvár mellett ütött tábor. Ez az első hely, melyet Árpád magának Pannoniában kiválasztott és ezért alapította Szent István király, ki tőle származott, ide közel Fejérvár városát.”

Ez az elbeszélés mindenestre mint mese is érdekes. Hogy később szintén hatott a krónikásokra és a verselőkre, bizonyítja az a tény, hogy egy igen régi verses elbeszélés, melynek címe „Ének Pannonia megvételéről”, ezt a mesét használta fel alapul. Bizonyítja Anonimusz krónikája is, hol nem ilyen részletesen és nem ilyen vonzóan, de szintén megvan említve a fehér ló regéje Zalán vezérrel kapcsolatban. A dömösi krónika és az Anonimusz tudósítása között az a különbség, hogy míg amott Svatopluknak Árpád egy nagy arab lovat küld aranyyereggel és aranyos fékkel, addig Anonimusznál Árpád az ajándékok egész tömegét küldi, még pedig: tizenkét fehér lovat, tizenkét tevét, tizenkét kún gyermeket és Zalán feleségének tizenkét okos ruthén leányt, tizenkét hölgyeményét és tizenkét nyuszthórt és tizenkét aranyos köntöst.

Árpád csselfogása azonban Anonimusznál is ugyanaz, ami a dömösi krónikában. Árpád, mikor követét Zalánhoz küldi, egyelőre nem kér többet, minthogy engedjen át neki barmai alá való földet egészen a Sajó-folyóig.

Magyarország a honfoglalás előtt és a honfoglalás korában.

A krónikák regényes meséi mindenre adnak feleletet, ami csak némileg is érdekes a magyar honfoglalásban s e bőbeszédűségük ellenére mégsem tudnak kielégíteni. Ha a valóság tényeit keressük bennük, nyomban zavarba jutunk. Az útirány, a sereglétszám, a vezérek, a fővezető, az új hazában talált népek, a hódítás egyes mozzanatai mind más és másképen bukkannak fel bennük, úgyhogy végeredményben ott vagyunk a krónikák tudósításaival, hogy azt sem tudjuk, mit lehet belőlük elhinni. Pedig az is kétségtelen, hogy eme kusza, egymásnak

ellenmondó és az elbeszélt esemény időpontjára nézve is különböző előadásoknak valami történeti alapjuk van, csupán azt nem lehet megállapítani, hogy mennyi bennük az igazság.

Tévedéseiket már sokkal könnyebb észrevennünk s különösen Anonimusz közleményei vannak szinte zsufolva mondai, kalandos és szójátékos elemekkel. De e tévedések konstatálásával legfeljebb azt érzük el, hogy vitásnak kell tekintenünk minden olyan adatot, melyet a kritikai történetírás nem tud kellő kapcsolatba hozni az egykori eseményekkel. A krónikáknak pedig alig van olyan adata, mely ebből a szempontból a bírálatot megállaná. A történetírás ezen tudósításokkal szemben kénytelen tehát a sommás tagadás álláspontjára helyezkedni s nemcsak a vándorlásra, a halicsi és lodomériai kalandokra, hanem a honfoglalásra vonatkozó elbeszéléseket is gyanusaknak tekinteni. Ugy-hogy erről a kritikai álláspontról vizsgálva a krónikák tudósításait, még az is kétségesnek tűnik fel, hogy léteztek-e általában azok a fejedelmek és tartományok, melyek felett a honfoglaló sereg állítólagos győzelmeit aratta.

Ez a kételkedés azonban nem azt jelenti, hogy a honfoglaló magyarságnak nem kellett volna az új haza elfoglalásáért hatalmas harcokat vívnia, sőt nagyon is valószínűtlennek látszik a küzdelem nélküli foglalás feltevése, de az is bizonyos, hogy e fontos és rendkívüli jelentőségű eseménynek összefüggő részleteit hiteles leírások hiányában feltárni nem bírjuk. Nemcsak a magyar, hanem minden más nép is így van ősi multjával.

A krónikák elbeszélései után most a tudomány megállapításaihoz fordulunk és ezeknek világánál próbáljuk legalább halvány körvonalakban megrajzolni azt a képet, mely a mai Magyarország honfoglalás előtti és alatti állapotát tárja elénk.

A magyaroknak Pannonia földjén való megjelenése előtt az a terület, mely a mai Magyarországot magába foglalja, különböző időkben különböző népeknek szolgált lakóhelyül. Az első jel, mely a leg-régibb élet nyomaira vezet, a föld mélyében elrejtve heverő emlékek alakjában került felszínre. Szervezett társadalmi életet élő közösségről ekkor még nem lehet szó, mert az ősember korában vagyunk, aki ezen a területen élve, a maga szükségleteit a rendelkezésére álló fogyatékos eszközökkel elégítette ki. A történelmi élet eme kezdő korszakában az ember megélhetésének eszközeit azok a kőből készült szerszámok alkották, melyekkel az ember a természet mostohasága ellen hadakozott. A kőcsákány, kőbalta segítségével védekezik a vadállatok ellen,

melyeknek bőrét ruházatul használja, húsát pedig táplálkozására fordítja. Ebben a korszakban a magyarországi területen élő ősember

Magyarország területén talált római eredetű tárgyak.

Domborművekkel ellátott kőkoporsó, vallásos szertartásoknál használt ezüst háromláb, római edények s agyagból készült mécesek, melyek közül az egyik emberfej, a másik hal alakban van kiképezve.

még barlangokban tanyázik s Magyarország elég gazdag olyan helyekben, melyek ennek a régi állapotnak az emlékeit őrzik.

A kőkorszakot a rézkorszak váltotta fel, midőn az ember szerszámai és fegyverei nem kőből, hanem rézből készülnek s életmódja is tökéletesebb valamivel. Az a néphullám, mely valószínűleg Ázsia belsejéből hatolt ide s magával hozta a réz ismeretét, a maga tökéletesedése és az újabb népelemekkel való keveredése folytán idők múlva még fejlettebb korszakba lép, midőn már az ember a rezet az ónnal képes vegyíteni, vagyis a bronzot tudja előállítani. A bronzból készült fegyverek az embernek még nagyobb biztonságot adtak az őt körülvevő állatvilággal szemben. A bronz, mint ipareszközre való anyag is tökéletesebbnek mutatkozott a kőnél s a réznél s az ember megélhetését, a létért való küzdelmét mindenképen előmozdította. A bronzkorszak az előbbieknél is fejlettebb állapotokat teremtven, most már azt is lehetővé tette az embernek, hogy kezdetleges, barlangi lakásait elhagyja és megfelelőbb módon élhessen.

Ámde ez az állapot is csak addig tartott, míg a bronz helyébe a vas lépett, mely fegyverek készítésére és ipareszközök előállítására egyaránt alkalmasabb lévén, a vele rendelkező népet a bronzkori állapotban maradt ember urává tette. A Krisztus születése előtti 350-ik esztendőig vezetnek el körülbelül a nyomok, mikor a vas-eszközökkel dolgozó *kelta* nép megtelepedik Magyarországon.

A kelták megjelenésével már a történeti időbe lépünk, midőn a tudományos kutatások adataival tudunk beszámolni az őskori élet egyes nyomairól. Azok a kelta sírok és kelta eszközök, melyek az ásatások folytán napvilágra jöttek, beszédesen bizonyítják ezen népnek a mai Magyarország területén való tartózkodását. Herodotosz görög történetíró feljegyzése alapján némely tudós azonban úgy vélekedik, hogy a keltáknál is előbb laktak Magyarországon, a Maros folyó vagy a Tisza mentén az úgynevezett *agalhirszek*, majd utánuk *görög* kereskedők különösen az erdélyi részekben s ezekkel egyidejűleg a *kelták*, kik a dunántúli részekben alapítottak otthont maguknak. A kelta nép már fejlett kultúrárt hozott magával. Értette a bányamívelést, földmívelést, kereskedelmet s a talált kelta leletek mind azt tanúsítják, hogy műveltségben előrehaladott állapotot értek el.

Alig két és fél század múlva a keltákon kívül már újabb népek tűnnek fel Magyarországon. És pedig az erdélyi részekben a *géták*, majd a *dákok*, kik később egyesültek és Augustusz római császár idejében Dáciát alkották. A mai Nagy-Alföldön a jászok telepednek le, míg Dunántúl megmaradnak tovább is a kelták, a Kárpátok alatt ellenben a germán eredetű *kvádok* alapítanak otthont

maguknak. Határozottabb ismereteink a mai Magyarország egykori viszonyáról akkor kezdődnek, midőn a rómaiak meghódítják a kelták által lakott részeket. Miután más helyen ezeket az eseményeket részletesebben tárgyaltuk, itt csak futólag s csupán az eredmények felütlelésével jelezzük a változások folyamatát.

A rómaiak már régebb idő óta érintkezésben voltak a keltákkal, kiknek földjére szintén ki akárták terjeszteni hatalmukat. A hódító hadjáratot Oktáviánusz Augustusz kezdte meg ellenük és Domiciánusz, majd Trajánusz császárok fejezték be. A rómaiak által elfoglalt területbe beletartozott a Dunántúl, a Száva és Dráva vidéke, Erdély, illetőleg Dácia, melyet Trajánusz császár hódított meg a Decebál vezérlete alatt álló dákok ellen vívott harcokban. A római hódítás magával vonta a hatalmas virágzásban levő római kultúrának Magyarországra és Erdély népeire való kiterjesztését. Természetesen ebben az időben Magyarország és Erdély elnevezések ismeretlenek s a magyarországi római terület Vespázianusz császár idejében kapta a *Pannonia* elnevezést, míg Trajánusz ezt a területet két részre osztja: Felső és Alsó-Pannoniára. Az utóbbinak székhelyéül az Óbuda melletti Akvinkumot tette, melynek római vonatkozású régiségei ma is ékesen beszélnek a kultúrának arról a magas fokáról, melyet a rómaiak Pannoniában és Dáciában meghonosítottak. A Dáciára vonatkozó régi kultúrélet emlékeit azok a helyek őrzik, hol a rómaiaknak különböző gyarmataik vagy táborhelyeik voltak, mint: Szarmiszegethusza, később Ulpia Trajana (Vár-

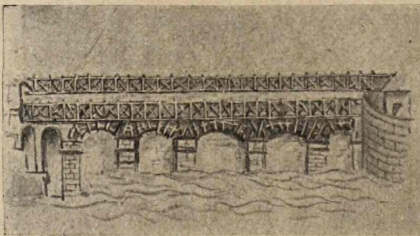

Trajánusz római császár, Dácia meghódítója átkel a Vaskapu-szoroson.

A Rómában lévő Trajánusz-dialaloszlop egyik domborműve.

hely körül), Apulum (Gyulafehérvár), Kongri (Szamosújvár), Napoka (Kolozsvár), Potaisza (Torda). A Duna-Tisza közötti síkságot Szármácia, a kvádok által lakott dunáninneneni részt pedig Markománia néven kormányozták.

A római hódítás ereje azonban elenyészett, mihelyt feltűnedeztek Dácia és Pannonia földjén azok a népelemek, melyek a népvándorlás emberáradatát zúditották Európa területére. A Krisztus születése utáni második század vége felé Dácia és Pannonia többé-kevésbé már ki volt téve ezen népáramlatok dülásainak. Pannonia ugyanis főútja volt a dél és nyugat felé haladó néptömegeknek, éppen ezért a rombolás itt éreztette hatását leginkább. Egy ideig védelmet nyújtottak e betörések ellen azok a hatalmas erődítmények, melyeket a római hadvezetőség a határok épségbentartására épített, de nonsokára már ezek sem mutatkoztak elég erőseknek a mindegyre terjedő áradatok feltartására.

Trajánusz császár dunai hidjának rajza.
A császár római diadaloszlopán lévő dombormű.

Dácia 256 körül Krisztus születése után a nyugati *gótok* hatalmába került s alig húsz év múlva kénytelenek voltak a rómaiak kivonni Dáciából haderejüket és lejjebb, Möziába helyezni azt. Ezzel mindazokat az alkotásokat, melyeket két század alatt létesítettek, átadták a barbároknek. Dácia elvesztése után egy századdal Pannonia is állandó betöréseknek lett a színhelye. Valentiniánusz császár uralkodása alatt aztán az egész tartomány virágzó telepeivel a barbár hordák martaléka lett, melyek még századok múlva sem voltak képesek azt a magas kultúrát elérni melyet a római hódítók egy század alatt teremtettek.

Dácia és Pannonia eddigi kultúráját a rajtuk keresztül vonuló és ideiglenesen megszálló vándor törzsek teljesen megsemmisítették. Pedig, hogy az építőművészetnek micsoda hatalmas és csodálatraméltó alkotásait teremtette meg ezen a területen a római faj, még ma is tapasztalhatjuk azokból a föld alól előkerülő romokból, melyek annyi évszázad múltán is fennmaradtak.

A mai magyar terület a negyedik században már óriási népmozgalmaknak a színtere. A legvegyesebb és legkülönbözőbb barbár csapatok törtetnek rajta keresztül, úgyhogy a római katonaörség mindinkább

kénytelen előlük a határöveken felállított kasztrumaiba vonulni s végül ezeket is feladva a birodalomba visszatérni, zsákmányul hagyva az egész területet a gótok, vandálok, kvádok, markomanok, szarmaták, alánok, húnok pusztításainak, kik rövid idő alatt feldúlták az útjukba eső vidékeket.

E népek közül Attila vezetése alatt a húnok alkottak egy ideig államszervezetet a mai magyar föld területén. A húnok felől a nemzeti krónikák állandóan úgy emlékeznek meg, mint a magyarok őseiről, kik Szikthiából jöttek ki és Attila királyuk által ismertették meg hatalmukat Európa népeivel. A tudomány azonban a krónikáknak ezen hagyományokra és mondákra alapított rokonsági elméletét nem fogadja el és az úgynevezett finn-ugor iskola, melynek megteremtői Hunfalvy Pál és Budenz József voltak, egyáltalában nem akarja ezt a felfogást vita alá sem vonni, mivel nyelvi adatok nem állanak rendelkezésére, tekintve, hogy a hún nyelvről semmiféle emlék nem maradt fenn. Vámbéry Ármin és mások viszont azokból a leírásokból következtetve, melyek a húnok harci modoráról, szokásairól s fajbeli sajátságairól maradtak fenn, a húnokat török-tatár eredetű népeknek vélik s feltételezik a magyarokkal való rokonságukat.

Pannóniai asszony a római uralom idejében.

Dombormű a Nemzeti Múzeumban.

Természetesen ezt a kérdést sem lehet véglegesen eldönteni. A húnok Krisztus után 375-ben tűnnek fel Európában és 453-ban bomlik fel birodalmuk Attila halála következtében. A birodalom felbomlása a hatalmas faj széttözlését okozta, mely nyom nélkül eltűnt azlán a történelem színteréről. A hagyomány azt tartja, hogy egyik részük Erdély bérci közé, a mai Székelyföldre húzódott és ezeknek az egyenes leszármazottai a székelyek. Ezen kérdés körül is sok vita folyik már évtizedek óta, de az eredmény felől kétséget kizáró bizonyosságokkal ma sem rendelkezünk.

A régi Magyarország területi és népességi viszonyai a római

uralom megszűnése, majd a hún birodalom felozlása által így alakulnak. Dáciát egészen a gepidák foglalják el, Pannoniában és Mőziában a keleti gótok, a Duna-Tisza között levő jászok helyébe a herulok, a kvádok helyébe pedig a rugiaiak lépnek. A keleti gótok távozásával aztán Pannoniát is elfoglalják a gepidák, kiket az avarok győznek le, majd a longobárdok semmisítenek meg, miáltal az elfoglalt birodalmon is közösen osztozkodnak. Mikor pedig a longobárdok elhagyják Pannoniát és Itáliába húzódnak, úgyszólván az egész terület az avarok birtokába jut.

Az avarok nemzetiségéről többet alig tudunk, mint a húnokéről.

Hún viléz.

Nyergén egy levágott ellenség feje lóg, egy foglyot pedig hajánál fogva cipel magával. Dombormű a nagyszentmiklósi lelet egyik ezüst edényén.

A hagyomány korábbi magyar törzsnek tartja őket s régebben a történetíróknak is az volt a véleménye, hogy a magyarokkal közeli rokonságban állottak. Ma már azonban ez is vitássá lett, habár némelyek hajlandók őket töröktár eredetűeknek tartani, mely esetben, elfogadva a magyaroknak szintén török eredetű származását, rokon kapcsolat volna közöttünk, valamint az avarok és húnok között is.

Harcias, vakmerő katonanép volt az avar, mely Baján nevű vezérük életében Európa népeit és különösen a keletrómai császárságot veszélyeztette állandóan. Baján halála után azonban, ami Kr. u.

602-ben következett be, folytonosan gyöngültek s végül a Nagy Károly által ellenük viselt hadjáratokban elvesztették országukat, hol két évszázadon át uralkodtak. A hadjáratok után megmaradt avarság nem tudta többé egykori hatalmát visszanyerni. Egy második hadjárat a frankokkal aztán a döntő csapást is megadta a vonagló avar birodalomnak. Az avarok ezután a kereszténység felvétele által erkölcsükben is megszelídültek és a frank, meg a szláv hatás következtében nyelvi önállóságukat is elvesztették lassanként.

Az avar birodalom helyére most a frank birodalom nyúlt ki, mely délen egészen Nándorfejérvárig lehúzódott s a nyugati

és északnyugati részekben a morva-szlávok földjét is maga alá hajtotta. Ámde a század folyamán kisebb fejedelemségek is alakultak a magyar területen, azonban egyedül a frank, illetőleg a német-frank birodalom tudott erősebb államszervezetet létesíteni. A történeti adatok világitásában ezen alakulások folyamatát elég összefüggő képből figyelhetjük meg. II. Lajos német király fennhatósága alatt a kilencedik század első felében egy Privina nevű szláv főnök a Duna balpartján

Népvándorlásbeli lovas hún sírja.

Abban az időben a főbb harcosokat lovukkal és hadifelszerelésükkel temették el.

Morvaországot alapította meg, ámde tartománya nemsokára Moimir hatalmába jutott s Privina ismét II. Lajos védnöksége alatt a Duna jobbpartján, Alsó-Pannoniában alkotott egy új szláv fejedelemséget. A német-frank és a szláv fejedelmek között eközben többször kiújult a harc, melynek célja a szlávok függetlenítése és a német-frank befolyás meggyöngítése volt.

Ezek a harcok Morvaország fejedelmei Moimir, majd az utána következő Ratiszláv támadásai következtében nagy hévvel folytak ugyan, de nem sok sikert eredményeztek. Csak 870 körül, Szvatopluk felléptével kezdődnek a változások, aki Ratiszlávot megbuktatta, majd a Privina utódai alatt álló Alsó-Pannoniát is elfoglalta és

megalapította Nagy-Morvaországot. II. Lajos német-frank király halála után Bajorországban, vagyis a keleti frank uralom középpontjában fia, Karlman jutott uralomra, aki Karinthiát és Felső-Pannoniát Arnulf nevű törvénytelen gyermekének adta. Karlman, majd ennek fia, III. Lajos halála után Vastag Károly uralma alá jutott a keleti frank császárság, de Arnulf ekkor is megmaradt az általa uralt tartomány fejedelemségében. Ámde Ausztria birtoka miatt nemsokára összeütközésbe jutott

Hún fejedelem vadászaton.

A leningrádi múzeumban lévő ezüstcsésze domborműves díszé.

úgy Vastag Károlylyal, mint Szvato-
pluk morva feje-
delemmel, kit Ausz-
tria (Osztmark) gróf-
ja, Aribo segítségül
hívott ellene. Arnulf
ekkor nemcsak Ka-
rinthiának és Felső-
Pannoniának, hanem
a frank birodalom-
nak is fejedelme volt,
miután nagybátyját,
Vastag Károlyt sze-
rencésen legyőzte.
Szvato-
pluk terjesz-
kedését azonban nem
tudta meg akadályo-
zni s emiatt meg-
támadta Morvaor-
szágot.

Ebben a hadjáratban Arnulfot egy magyar csapat is kísérte, mely nagy dülást vitt végbe Svzatopluk országában, anélkül azonban, hogy elhatározó diadalt nyert volna. Svzatopluk 894-ben meghalt s birodalmát még életében fiai, Moimir és II. Svzatopluk között osztotta fel. A monda szerint egyetértésre intette őket és okosságra. Hogy kipróbálja élelmességüket, három összekötözött nyilvesszőt adott át nekik s felszólította őket, hogy törjék el. Nem tudták. Ekkor Svzatopluk egyenként szedte elő és tördelte el a nyilakat, így példázván, hogy okossággal még az erő felett is diadalt arathat az ember.

A monda azonban tud egyebet is Svzatoplukról, ami természetesen nem dicsekedhetik valami nagy hitelességgel. Mikor Árpád

Szvatopluk birodalmát megdöntötte, ez állítólag egy erdőségbe menekült, mely Zobor hegyét fedte. Egy barlangba ért, hol három remete lakott, kik gyökerekkel táplálkoztak és az egész napot imádkozással töltötték. Mihelyt a remetéket meglátta, gödröt ásott, lovát leölte és királyi palástjával és koronájával együtt oda helyezte el. Aztán ruháját megtépte és sárral kente be s így jelent meg a remeték előtt

A húnok csatája Cezumaurnál.

A Bécsi Képes Krónika képe a húnoknak a rómaiakkal vívott egyik nagy csatájáról

arra kérvén őket, hogy hátralevő napjai számára engedjenek neki a barlangban menedéket.

Halála napjáig, mely csak évek mulva következett be, élt aztán Szvatopluk ebben az elhagyott környezetben s csak halálos ágyán fedezte fel társai előtt királyi voltát. A remeték szépen eltemették a szerencsétlen uralkodót és sirja fölé emléket állítottak, melyre a következő szavakat írták:

„Itt fekszik Szvatopluk eltemetve országa közepén.”

A történeti adatok igazolják Arnulfnak a magyarokkal Szvatopluk ellen való szövetségét, de arra is vannak adatok, hogy 894-ben a magyarok a morvákkal állottak szövetségben s midőn Szvatopluk fiai egymás ellen harcba keveredtek, a magyarok az idősebb fejedelmet, Moimirt támogatták.

A szlávokon kívül bolgárok, németek s más népek is éltek a honfoglalás idejében Magyarországon. Felső-Pannoniában, mely Szárhegytől a Rábáig és Rábcaig terült el, németek laktak. A Rábától nyugatra és délre Alsó-Pannonia húzódott német, főként szláv lakossággal. Az avarok kisebb csoportja a Fertő körül vonta meg magát. A Kárpátoktól délre és nyugatra szlávok, a Szerémségben és Tiszántúl bolgár kormányzat alatt bolgárok és szlávok laktak.

A honfoglalás a történeti adatok megvilágításában.

A krónikák elbeszéléseit a honfoglalás eseményeiről már ismerjük. Ha ugyanilyen részletességgel hiteles tudósítások maradtak volna fenn a magyar sereg haditetteiről, akkor tiszta képet alkothatnánk magunknak az egész vállalat lefolyásáról. Ámde éppen az nehezíti meg a tiszta látást, hogy az a gyér adat is, ami a honfoglalásról szól, annyira hézagos és szűkszavú, hogy az események hiteles feltárásáról szó sem lehet, legfeljebb az adatok révén felmerülő kombinációk segítségével lehet a honfoglalás képét megrajzolni. S bárha a történetírás azon az állásponton van, hogy a krónikák elbeszéléseit elfogadni nem lehet, mégis kénytelen minduntalan tudomásul venni azoknak a tudósításait, melyek a köztudatba is annyira belementek, hogy onnan kiirtani őket ma már nem lehetséges.

Az események vázolását ennél fogva Pauler Gyu'a és más történetírók kutatásainak alapján kíséreljük meg. Pauler azt állítja, hogy a magyarok 895 végén Árpád vezérlete alatt a Vereckei-szoroson át szállottak le Tiszahátra, Munkács, Ungvár vidékére. Veük jöttek Kurzán, Előd, Álmos és a magyar székek vadjai: Kund, Und, Tas, Huba és Töhötöm. A magyarok mindenekelőtt a Felső-Tiszánál igyekeztek tét foglalni, ahol még nem az erős Morvaország, vagy a bolgár hata'om, hanem csak némi avar, bolgár töredékek és apróbb száv törzsek állottak. Lenyomultak a Sajóig, Zagyvág, Tiszántúl a Berettyóig. Midőn pedig Morvaországban Szvatopluk fiai között kitört a viszálykodás, megharagták a morvától függő Duna-Tizsaközt, melynek lakói közül a

A magyarok bejövele.

Feszty Árpád kértképének részlete, amely a sereget követő, asszonyokat, gyermekeket s a felszerelést vivő szekerek vonulását ábrázolja. Középen a fejedelemszony ökörfejekkel díszített sátras kocsija van; az előtérben pedig egy áldozati oltár a harcban megölt ellenségek holttesteivel.

mai Bácsban, Bodrogban lakó bodrivok vagy keleti obotriták nevét ismerjük. Elfoglalták le a Szerémségig, népét leigázták vagy szétszór-
ták, úgyhogy aki fegyverüknek meg nem hódolt, a bolgárokhoz, horvá-
tokhoz és a többi népekhez volt kénytelen menekülni. Majd kelet felé
megtámadták a tiszántúli bolgár birtokokat és hatalmukba ejtették,
országukat a mai Orsováig terjesztették s diadalittasan már
Pannonia elfoglalására, Karantánia és Olaszország megrablására kezd-
tek gondolni.

Paulernek ez a közleménye két esztendőnek, vagy két és félnek az
eseményeit öleli át, látnivaló tehát ebből is, hogy még ez a pár sor is,
melyet némi történeti alappal egybeállít, mennyire a feltevések és nem
a biztos adatok keretében mozog.

A magyarok 898-ban már kezdenek Olaszország iránt érdeklődni
s miután az odaváló út Pannonián, a bajorok tartományán vezet ke-
resztül, Arnulf császár, aki ekkortájban már sokat betegeskedett, nem
állított akadályokat a magyarok útjába.

A Pannonián keresztül vezető úton 899 március havában mintegy
ötezer válogatott harcos megindult aztán Olaszországba. Erős, fegyvel-
mezett emberekből álló portyázó csapat volt ez, melynek közeledésére
nagy rettegés fogta el a vidékek lakóit, amerre vonultak. A lovas csa-
patot megfelelő szekér és málhacsapat követte, mely az eleséget és a
szükséges ruházati és fegyverzeti cikkeket szállította. Akvileja, Pádua
és Verona érintésével egész Lombardiát elárasztották s mindent fel-
dúltak és felégették. Majd eljutottak Vercelli városába, melynek Luit-
ward nevű püspöke a magyarok jövetelének hírére dús kincseivel
menekülni iparkodott. A magyarok azonban elfogták, megölték és
tömérdek vagyonán megosztokodtak. Attila hünjainak irtó dúlása
lepte meg az olaszokat. A hünök óta alig járt olyan rettegett nép
Olaszországban, mint most a magyar. Miután Bergamót is felégették,
a velencei lagunákat támadták meg, melyeknek számos szigetét és
városát feldúlták.

Olaszország királya, I. Berengár, friauli örgróf meglepetéssel hal-
lotta, hogy egy teljesen ismeretlen nép tűnt fel országában s egyre pusztít-
ja a falvakat és városokat. Hirtelen fegyverbe szólította népét s
mintegy tizenötezer lovassal megindult az út és a harcok viszontagságai
által megfogyatkozott és ötezernél jóval kevesebbet számláló magya-
rok ellen. A szétszórva kalandozó és portyázó magyar csapatok, mihelyt
értesültek az olaszok szándékáról, gyorsan gyülekeztek s még volt annyi
idejük, hogy egyesüljenek. Szerencsére az olaszok nem vágták el mene-

külésük útját s így az ellenük font gyűrűből idejekorán kijutottak. A veszély azonban nem mult el tőlük, sőt most kezdődött igazában, mert az olaszok mindenütt nyomukban voltak és olyan hevesen üldözték őket, hogy a kimerüléstől már alig tudtak haladni. Mikor a Brentán szerencsésen átúszhattak s látták, hogy az olaszok még mindig nyomukban vannak, egyezkedésre gondoltak, mert a kimerültség egészen harc-képtelenné tette őket. Az volt a feltételük, hogy hagyják abba az olaszok az üldözést, ennek fejében ők összes poggyászukat, lovaikat és fegyvereiket átadják, csupán azt és annyit tartanak meg maguknak, ami hazautazásukra okvetlenül szükséges. Azt is megígérték, hogy ajánlatuk elfogadása esetén többé sohasem fogják Olaszországot megtámadni.

Az olaszok a biztos győzelem és biztos zsákmány reményében hallani sem akartak az egyezkedésről. A magyarok összes ajánlatait elutasították s büszkén és megvetéssel mondták:

„Mit szerződünk, mit egyezkedjünk arról, ami már úgys a miénk. Dögkutyáktól nem fogadunk el ajándékot”.

Biztosra vették ugyanis, hogy a teljesen elstrapált és kimerült magyarok egytől-egyig a kezeikbe jutnak.

Mialatt tehát a magyarok a Brenta balpartján iparkodtak rendbehozni magukat, az olaszok is táborba szálltak a jobbparton. A nyugati népek harc módja azonban lényegesen különbözött a magyarokétól, kik a táborozásoknál is nagy óvatosságot szoktak kifejteni. Az olaszok ezt egészen elhanyagolták s ez okozta a vesztlüket. A magyarok ugyanis észrevették, hogy az olaszok a tábort védtelenül hagyták. Sem előretolt őrszemekről, sem figyelő őrségekről nem gondoskodtak, hanem gondtalanul átadták magukat a pihenésnek.

A magyaroknak úgys csak kettő között volt választásuk: vagy a szembeszállás vagy a biztos elfogadás. Ennélfogva az előbbire határozták el magukat. Miután ajánlataikat visszautasították, haditanácsot tartottak a további teendőkre nézve. A vezetők a haditanácsban egy értelemmel kiáltották:

„Ha már vesznünk kell, vesszünk el vitéz módra s azt a becsületet, mely ránk maradt apáinkról, csorba nélkül hagyjuk utódainkra.”

A haditanács gyorsan határozott s a következő percben a magyar lovascapat óvatosan fölkészült a harcra. A halmok fedezékei mögött indultak el s a Brenta azon pontján, hol a víz legesekélyesebb, átszálltak a tulsó partra. Elöl haladtak a nyilasok, utánuk pedig egymástól nem messze a derékhad és a tartalék. Az olaszok éppen ebédeltek, mikor gyors egymásutánban viharos nyilzápor zúdult táborukra. Eleinte nem

tudták, hogy milyen irányból jön a támadás, mert a nyilazók kétfelől is lövöldözték őket.

A nagy zűrzavarban senki sem tudta, hogy mihez fogjon. A lovak nagy része ki volt kötve, a sereg pedig rendetlen és fegyverzetlen állapotban volt. A zűrzavart aztán betetőzte a magyar derékhad három irányból jövő rohama. Rettenetes kavarodás támadt az olasz táborban. És a magyarok mindenekelőtt ezt a nagy zavart iparkodtak kihasználni. Zárt sorokban törtek rá a táborozó olaszokra és irgalmatlanul vágták őket. Pár óra alatt tönkrevérték az egész olasz sereget s maga Berengár is csak szökéssel menthette meg életét.

Riasztó híre lett egész Olaszországban a magyarok nagy győzelmének. A hírek természetesen kiszínezve, a valóságnál is túlzottabban adták elő a küzdelem lefolyását s az olasz halottak számát húszezerre tették. Ennyien nem estek el a Brenta reletti csatában, mert az olasz sereg hadbaszállása idején sem volt több tizenöt-tizenhatezer embernél, de az bizonyos, hogy a sereg negyedrésze odaveszett. A magyaroknak az olasz had megsemmisítésével nyitva volt ismét az útjuk Olaszországba. Nem is tértek vissza hazájukba, hanem visszamentek Olaszországba s most a Pó jobbpartján levő városokat és falvakat, közöttük Modenát, Reggiót, Piacenzát fosztották ki.

Berengár király csak úgy tudott megszabadulni tőlük, hogy kezeseket küldött táborukba és drága ajándékok által vásárolta meg a békét. Egy külföldi krónikás borzalmas módon írja le a magyarok dúlásának véres hatását:

„Mező, város — írja a krónikás — puszta volt, mert a polgár, a paraszt, aki a földet művelte volna, elveszett s a föld *fehér lett az agyonverték csontjából.*”

Az olaszországi kaland után 900-ban már itthon vannak a magyarok. Nemsokára a többi harcosok is hozzájuk csatlakoztak s elfoglalták Alsó-Pannoniát a horvát hegyekig. Árpád a Székesfehérvár közelében levő halmon ütötte fel sátorát. Nemzetségeinek és vezéreinek egy része pedig szintén ezen a területen, Veszprém, Balaton, Vértes, Bakony, Csepel, Akvinkum környékén telepedett le. A magyarság hódításai ekkor már kiterjedtek nyugat felé az osztrák határig, dél felé a Szerémség kivételével a Dráva-Száva mentéig, majd a Duna-Tisza közén a Mátráig s északkeleti irányban Munkácsig. A Tiszántúl pedig a Temes, Maros és Körös folyók mentén egészen Belgrádig. Ehhez a nagy területhez csatolta aztán Töhötöm Erdélyt, melynek szláv törzseit nagyobb harcok nélkül hódította meg. A meghódított területen különféle

A honfoglalás.

A fehér lovon ülő Árpád vezér serege élén fogadja a szárvégek követeit, akik hűbölölatuk jeléül földet, fűvet és vizet hoznak a magyar vezérnek. Munkácsi Mihály festménye.

népek laktak, nevezetesen : szlávok, morvák, bolgárok, kutirgurhúnok, bolgár kúnok, kazárok, bolgár enegelek, azaz székelyek s végül magyarok. Legnagyobb tömegben a szlávok voltak, kiknek nyelve, szokásai később nagymértékben hatottak a magyarra s mai napig is őrzi nyelvünk az egykori szláv hatás emlékeit.

A hódítás további célját és irányát a bajorok uralma alatt levő Felső-Pannónia birtokbavétele szabta meg. A bajorok ismerték a magyarokat nemcsak hírből, hanem személyes érintkezésből is. Rettegve gondoltak tehát azokra a veszedelmekre, melyeknek a magyarok támadása által ki voltak téve. Hiszen már 900 folyamán egy magyar csapat hatalmas dúlás között betört Bajorországba. Egy másik csapat ugyan, mely kisebb volt, vereséget szenvedett a bajoroktól, de ezek most mégis annyira félték, hogy a morvakkal, kikkel eddig hadakozásban állottak, hirtelen kibékültek. Ekkor építették az Enns mellett Ennsburgot, egy erős várat, melyet a magyarok ellen való védekezésül akartak használni.

A magyarokat azonban nem tartotta vissza partyzásaiktól a bajorok védelmi készülődése. A következő évben betörték Karantániába, majd a morvákat támadták meg s a Vág és Nyitra vidékét foglalták el tőlük, 903-ban a bajorokat támadták meg, 904-ben Szászországba törtek be s 906-ban újra nagy fosztogatást vittek ott végbe. A bajorok a folytonos és mindig nagy csapásokkal járó magyar támadásoknak végét akarták vetni s 907-ben nagy sereggel indultak meg ellenük. Bánhida környékén történt meg aztán a bajorok és magyarok ütközete. Egyike volt ez a hadjárat a honfoglalás legvéresebb csatáinak, mely a magyarok fényes győzelmével ért véget. A bajor had vezéreivel együtt a csatatéren maradt s olyan nagy volt a veszteségük, hogy meg sem kísérelték többé a küzdelmet. Belátták, hogy Alsó-Pannoniát nem vehetik vissza a magyaroktól s Felső-Pannoniában való maradásuk csak okul szolgálta a további viszályoknak, ennélfogva ezt a tartományt is oda-hagyták, mely azután a magyarok birtokába jutott.

A hagyomány szerint ebben az évben, talán a bánhidai csata után Árpád vezér meghalt s holttestét „egy patak fölött, mely kömederben folyik alá, Attila király városában” temették el. A Névtelen jegyző Akvinkimot jelöli meg Árpád sírja helyéül s ezen a nyomon már évtizedekkel előbb megindult a kutatás a honszerző fejedelem porladó csontjainak feltalálására. A kutatások során többféle kombináció keletkezett, de a sír maga nem került elő. Meg kell elégednünk tehát az eddigi nyomozások és viták amaz eredményével, melyet az

Árpád-sír historikumának írója, Szendrey János ezekben a szavakban összegez:

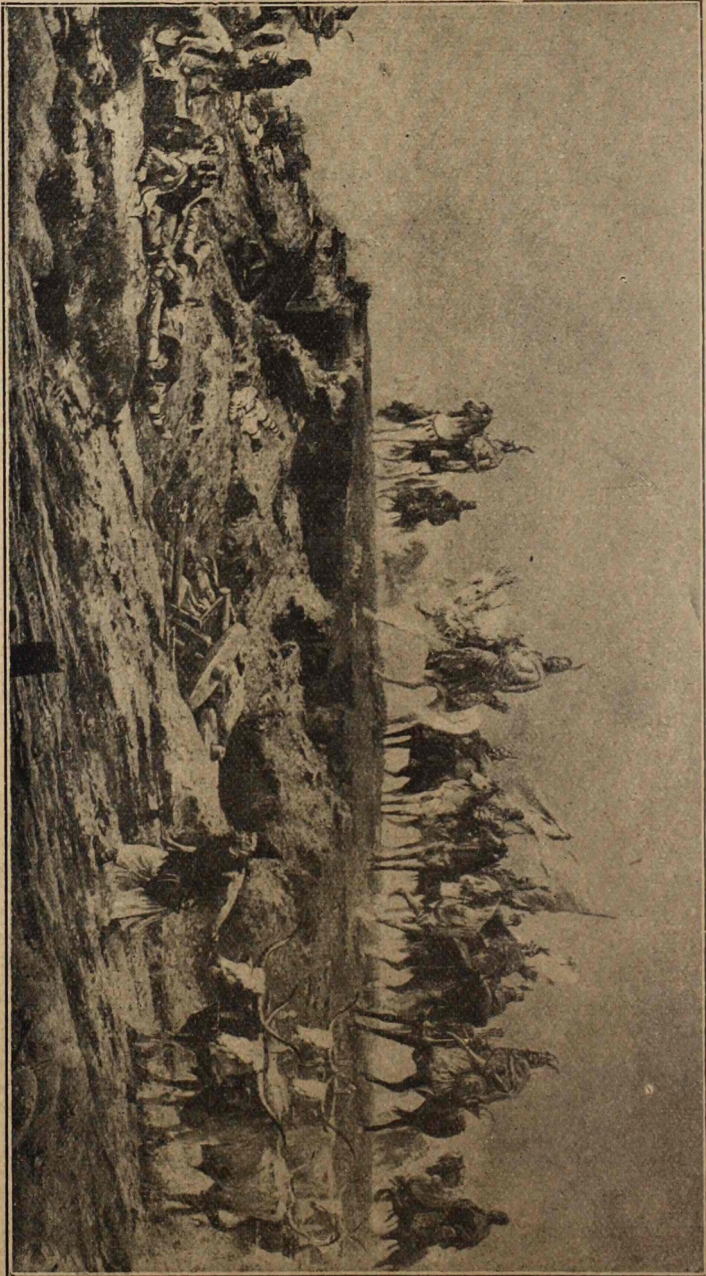
„Árpád sírja s az amellé vagy fölé épített Fejéregyháza az óbudai határ nyugati részén, a Vörösvár felé elnyúló dombor alján, legvalószínűbben azonban a Radl-malom forrása fölött nyugatra fekvő, mai óbudai köztemető környékének emelkedettebb részén feküdt.”

A történelmi adatok igen gyér és halvány világitásánál a honfoglalásról és annak eseményeiről hiteles és mindenben összefüggő részletes képet adni teljes lehetetlenség. A leghozzáértőbb tudósok kutatásainak eredményeinél is eleve fel kell tételeznünk nemcsak a tévedéseket, hanem a valótlanságot is, mert végtére is ezer év előtti eseményekről van szó, melyeknek hiteles krónikása sem hazánkban, sem külföldön nem volt. Ennélfogva nem is az abszolút igazság vagy a csalhatatlanság, hanem csupán a hitelességre törekvő történetírás szempontjából kell e kétségtelenül nemes, komoly és igen tiszteletreméltó tudományos fáradozások eredményeit mérlegelnünk.

Homályos lévén a magyar honfoglalás szinte minden mozzanata, természetesen homályban maradt e nagy hadivállalat főemberének és lelkének, Árpádnak az alakja is. Ki volt, mi volt, melyik nemzetségből származott, minő körülmények között került a magyarság élére, mind olyan kérdések, amikre már századok óta várja a magyarság a feleletet. Eközben, hiteles feljegyzésektől és egykorú tudósításoktól függetlenül megalkotta a nemzet a maga képét róla, anélkül, hogy akár az időközben megismert adatok, akár egyesek véleményei különösebben befolyásolták volna.

A hagyomány Árpád személyéhez fűzi a honfoglalás tényét. Árpád alakja a nemzeti köztudatban elevenen él s hinne benne még akkor is, ha megdönthetetlen bizonyságok szólanának amellet, hogy sohasem is létezett, hogy Árpád nevű vezére a honfoglalóknak nem volt s hogy elejétől végig költészet az, amit a hagyomány és a história az ő alakja köré font. Mert az kétségtelen, hogy a honfoglalás megtörtént és a magyarságnak a mai Magyarország területén való megtelepedése legalább is egy évezred előtt egy fizikai és szellemi értelemben egyaránt kitűnő vezetőnek az irányítása mellett ment végbe. Másként el sem képzelhető.

Nem vitás egy pillanatig sem, hogy a honfoglaló magyarságnak kivételes harci erényekben ékeskedő népnek kellett lennie s hogy vezetője, aki irányt szabott hadivállalatainak és országszervező munkájának, olyan egyéniség volt, kiben fájának legjobb tehetségei voltak

Árpád fejedelem és vezértársai.
Feszty Árpád körképének részlete, amely Árpádot vezértársaitól körülveve ábrázolja egy győzelmes csata után.

egyesülve. A magyarság, midőn Árpádra gondol, a honalapítás kiváló hősét látja lelki szemei előtt, aki méltó volt az általa keresztülvitt nagy feladatra.

Kétségtelen, hogy azt a feladatot, melyet Árpád és a magyarság végrehajtottak, csak kiváló vezér és kiváló nép tudta teljesíteni. Hiszen 350-től kezdve, mióta történeti ismereteink vannak a mai magyar föld területén élt és eltűnt népekről, hány és hány csoport, faj, szövetség s más alakulat próbálkozott itt államot alkotni. És egyiknek sem sikerült. A világhódító rómaiakat éppen úgy elsöpörték az idők viszontagságai és a népvándorlás hullámai, mint a többi, ideig-óráig megtelepedett népet. Egyedül a magyarság volt az, mely Árpád vezetésével erős, fejlődésre képes és a jövő számára épített államszerkezetet tudott alkotni.

Ennek a mindenképen kiváló fajnak, melynek kiválóságait az elért sikerek bizonyították legjobban, egyik életerős, hatalmas tehetségű kisarjadzása Árpád, kinek személyéhez a honalapítás műve fűződik. Más keretek között ugyanaz a kiválasztott személyiség ő, mint a zsidók Mózesé, aki pusztákon, sivatagokon, ezerféle nélkülözések között vezeti el népét az ígért földjére. A magyarság Baskirián, Lebédián és Etelközön át így jutott el Árpád alatt a maga ígértföldjére s virágzó államot alkotott, hatalmas kultúrát fejlesztett olyan területen, hol egyetlen népfaj sem tudott tartósan gyökeret verni.

Ha a nemzeti krónikák előadását vesszük alapul, Árpád szereplése ezekben is mindig úgy domborodik ki, mint a bölcsesség, tapasztalatok és jövőbelátás által nagyra hivatott vezér ténykedése. Az idegen népfajokkal szemben türelmes, elnéző, ahelyett, hogy kiirtásukra törekedne. Megköveteli tőlük a magyarság uralmának elismerését, de különben meghagyja őket rendes életviszonyaikban, biztosítja őket az ellenség ellen, miközben olyan kapcsolatokat létesít közöttük és a magyarság között, melyek a magyar uralom megszilárdítását mozdítják elő.

A hagyomány és a költészet is ilyennek fogta fel Árpád egyéniségét. Nem rajzolják őt azokkal a zordon és erőteljes vonásokkal, mint Attilát, hanem a nyugodt, bölcs férfit mutatják be személyében, aki arra volt hivatva, hogy a maga elméjének biztos fölényével és akaratának parancsoló erélyével érvényt szerezzen a honfoglalás gondolatának. Szélsőséges természettel bíró, szilaj indulatoktól hányatott vezér nem lehetett volna alkalmas egy ilyen nagy feladat végrehajtására. Árpád személyében ilyenformán a bölcs országszerzőt, az alkotás emberét tiszteli a magyarság.

A lángelme nagysága nyilatkozik meg abban a körütekintő és céljait tisztán látó szívósságban, mellyel a honszerzés művét megindította és befejezte. Ugyhogy mikor 907-ben, halálozása állítólagos évében elhunyt, szervezett birodalmat hagyott hátra örökül az ő véréből származó és a magyarság véréből fogant Árpád-házi fejedelmeknek.

Zsolt fejedelem uralkodása. — A külföldi kalandozások.

Árpád halála után egyetlen életben levő fia, Zsolt foglalta el a fejedelmi széket. Krónikáink nem sokat tudnak róla, Anonimusz ellenben a maga könyvében egy egész fejezetet szentel uralkodásának. Az ő előadása szerint Zsolt, vagy ahogy ő mondja, *Zulta* vezér atyjához csak erkölcsben volt hasonló, mert természetben egészen elütött tőle. „Mert Zulta vezér kissé selypes, fehérbőrű, lágy, sárga hajú, középtermetű vala, harcos vezér, erős lelkű, de a polgárokhoz kegyelmes, nyájas szavú, de uralomra vágó, kit Magyarország minden előkelői és vitézei csudálatosan szeretnek vala.”

Tizenhárom esztendő s korában a nemzetségek előkelői bírakat rendelték alája, kik a viszálykodók pereit és versengéseit intézték el. Másokat a seregek vezéreivé tettek, hogy a külföldi kalandozások ezek vezetése alatt történjenek. Az új vezérek: Lehel, Vérbulus, másként Bulcsu és Botond. „Ezen férfiak harcosok és lélekben erősek valának, kiknek más gondjuk nem volt, mint uruknak nemzeteket hódítani és mások országait pusztítani.” A vezérek seregükkel először is Karinthia ellen mentek, majd innen a lombardiai grófságba fordultak és Pádva városát tűzzel-vassal égették. Anonimusz itt elmondja a magyaroknak Olaszországba való betörését, Luitward püspök megöletését és a Brenta melletti ütközetet, melyet a történetírás az Árpád életében végbement események közé sorol s melyet mi is itt ismertettünk.

Egyes írók szerint Árpád halálát a bajorok felhasználták arra, hogy támadást intézzenek a gyöngének gyanított birodalom ellen és a bánhidai csata, mely a bajorok súlyos vereségével végződött, állítólag Árpád halála után, Zsolt fejedelem uralkodása alatt történt. Meglehet éppen úgy, miként az ellenkezője. Zsolt uralkodásának abban van a jelentősége, hogy alatta a magyar harci virtus külföldi kalandozásokban, a szomszédos és távolabb élő népek megtámadásában éli ki magát. A magyarok 908-ban már ismét künn kalandoznak s betörnek Szászországba. Nagy diadalt aratnak a szászok és a thüringiaiak felett, a

következő évben pedig a svábok földjét dűlják s egészen Brémaig elkalandoznak.

Átok, rettegés, borzalom és kétségbeesés kíséri mindenütt a magyarok jövetelét és menetelét. Ekkor kezdenek Németországban elterjedni azok a rágalmak, melyek a magyarokat vadállatoknak, ördögöknek, emberevőknek és mindenféle szörnyetegeknek híresztelték. A német szidalmak, ha nem is felelnek meg a valóságnak, de érthetők. Végtére nekik kellett megkésérülniök a magyarok fosztogatásait, nem lehet rossz néven venni tehát tőlük, ha elfogultságukban és halálos félelmükben minden rosszat rákennek a magyarokra. Sok tekintetben a magyarság maga is alkalmat szolgáltatott ezen rágalmak elterjedésére és kiszínezésére.

Egy olyan népet, melynek a harc és hódítás a főhivatása, nem lehet valami szelíd tulajdonságokkal elképzelni. A honfoglaló magyarság is ugyancsak tele volt vadsággal és kegyetlenséggel, mikor arról volt szó, hogy hatalmát megszilárdítsa. De tévedés azt hinni, mintha a többi népek, akár Európa népei is különbek lettek volna. Való ugyan, hogy a kereszténységet ezek a népek már ismerték, de azért a háborúkban csöppet se voltak kiméletesebbek. Éppen úgy gyilkoltak keresztény vallásuk dacára, mint a legvadabb hún-ivadék, az útjukba eső vidékeket irgalmatlanul megsarcolták, sőt a foglyokat is rabszolgák gyanánt hajtották el. A magyarok sem tettek mást, mégis őket ország-világ előtt iparkodtak befeketíteni. Ennek okát abban találhatjuk, hogy a magyar harcosoknak valóban volt egy olyan tulajdonságuk, mellyel fölébe kerültek az idegen népeknek s ezáltal félelmetessékké váltak előttük. Ez a tulajdonságuk egyben a magyar katonai taktika természetéből folyt, mely a harcoló csapatoknak a gyorsaságot tette legfőbb kötelességükké.

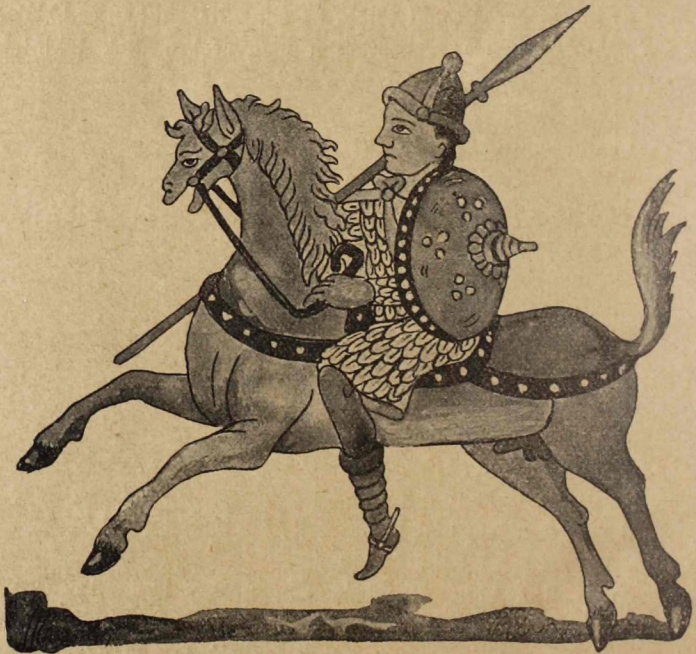
A magyar harcos ezen tulajdonsága által keltette fel maga iránt a külföld rettegését. Háborúk vagy betörések alkalmával fergeteg módjára rohanták meg az ellenséget és ilyenkor nem kíméltek senkit, aki

Lehel vezér.

A Bécsi Képes Krónika egyik díszes kezdőbetűjében van így ábrázolva.

útjukba esett. Gyakori volt náluk a cselögásnak olyan alkalmazása, hogy ütközetek alkalmával vereséget színleltek és hagyták, hogy az ellenség üldözze őket. Mikor aztán alkalmas helyre becsalták az ellenséget, villámgyorsan visszafordultak, vagy a készenléthe helyezett csapatokat szabadították rá az ellenségre. Ezt a hadi taktikát csak nehezen tudták a külföldiek elsajátítani s főként ez okozta, hogy a magyarok olyan félelmes színben jelentek meg előttük.

Német nehéz lovas a tizedik században.

Egykorú kézirat rajza.

Másfelől a honfoglaló magyarság között éltek még ekkor olyan szokások és babonák, melyek alkalmasak voltak arra, hogy a megriadt képzeletű külföldi ember kísérteties lényeknek nézze őket. Szokásban volt ugyanis náluk, hogy hadjáratok alkalmával nyereg alatt puhított hússal táplálkoztak, továbbá, hogy szerződés kötésénél véruket egy edénybe eresztették s az eskü nagyobb hitelül a vért megitták. Továbbá megvolt náluk az a babona is, hogy az emberi szív betegségek gyógyítására a legalkalmasabb orvosság. Megtették tehát nem egyszer had-

járatok közben, hogy az elesettek szíveit kimetszették és megették. Tagadhatatlan, hogy mindezek nagyon is barbár, sőt mai szemmel nézve rettenetes szokások, de figyelembe kell vennünk azt is, hogy ezer év előtti dolgokról van szó és egy olyan népről, mely a kereszténységet még nem ismerte, sőt semmiféle kultúrát nem ismert.

Nem lehet csodálkoznunk a külföldi írók és általában a külföldi népek magyarelles hangulatán, csakhogy ebből, miként már előbb mondtuk, éppenséggel nem következett az, mintha a külföldiek a magyaroknál humánusabbak lettek volna. A „művelt” nyugat sem volt jobb a barbár magyaroknál, kiket a művelődés nemesítő hatása ezideig bizony meg sem érintett.

A külföldnek a magyarokról való vélekedését legjobban azok az egykorú irományok fejezik ki, melyeket német és olasz krónikások írtak. Egyik ilyen olasz krónikában a magyarokról a következő sorokat olvassuk :

„Hajdan tilos volt a kutyát bevinni a templomba, most *maga a legszennyesebb kutya* lép be Krisztus házába. Megöli a népet, elrabolja a jószágot, felgyújtja az egyházat. Istentelen kéz hasogatja az Ur asztalát. Fertőzött kéz érinti a boldogok szent ereklyéit és elhajtja az egyháznak a nyáját. Nem irgalmaz sem apának, sem anyának. A kegyetlen a szülők szemeláttára döfi át a fiút és a leányt nem váltja meg anyjának gyásza és siralma. Ifjú és öreg, csecsemő, fiú és leány haldokolva hömpölyögnek egymás vérében. Ott állanak Itália néptelen városai és a művelőktől megfosztott földek. A mező a megöltek csontjaitól fehérlik. Azt hiszem, nincs is már annyi élő, mint amennyit Mars meggyilkolt.”

A sok, nagyon sok ilyen hangú külföldi írás közül ez az egyik a magyarokról. Egy másik azért érdekes, mert a magyarokat, mint az Isten bosszújának eszközét tünteti fel, kiket az eltántorodott lelkek és a rossz erkölcsökbe merült emberek megbüntetésére küldött az Isten. Ime :

„Most pedig az isten igazságos ítélete szerint rajtunk garázdálkodnak a magyarok s *ellenállhatatlan félelem jár előttük*. Isten *ily szörnyeket* használ fel megbüntetésünkre, mert ámbár kegyelméből megismertük őt : nem tiszteljük, nem vagyunk hálásak iránta, hanem a bűnt szolgáljuk.”

Egy olaszországi egyházi ének egyenesen azért íródott, hogy az Ur irgalmát kérje a magyarok ellen. Ez így sóhajt föl :

„A magyarok nyilaitól ments meg Szent Geminián minket !”

A bajorok pedig még a tizedik század végén is idézték litániájukban :

„A magyar nép támadásától ments meg uram minket.”

Ilyen véleménnyel volt a magyarokról Regino prümi apát is, kinek krónikáját és annak magyar vonatkozású megjegyzéseit a történeti könyvek előszeretettel idézik. Egyike ő azoknak a külföldi íróknak, akik csak borzalmasságokat látnak a magyarok tetteiben s nyilvánvalóan örülnek rajta, hogy lelkük titkos haragját erkölcsi felháborodás alakjában önthetik ki ellenük. A megvető szavakat ez a krónikás sem sajnálja a magyaroktól, midőn lebecsülheti őket. Többek között ezeket írja :

„Az Ur 899. évében a magyaroknak *vad és minden baromnál kegyellenebb népe*, melyről századokon át nem hallottak és melyet nem is említettek, kitört Szkithiából és a mocsarokból, melyeket a Thanaisz kiöntései a végtelenig terjesztenek. *Nem emberek, hanem vadállatok módjára élnek.* Az a hír felőlük, hogy nyers hússal élnek, *vért isznak, a foglyok szívét feldarabolva, gyógyszert gyanánt falják,* nem ismernek könyörületet, nem indítja meg őket az irgalom. Hajukat bőrig leborotválták. Ennek a gonosz nemzetnek kegyetlensége pusztította el a mondott tartományokat, úgyszintén legnagyobb részében az itáliai királyságot.”

Egy másik német pap, miután kijelentette, hogy a magyarok Góg és Magóg azon eretnek népei, melyeknek eljöveteletét Szent János látomásai megjövendölték, így ír :

„Térjünk vissza a magyarokra, mily nemzet az és milyen földön lakik. Mert *e szörnyű nemzet* nevét nem találjuk megírva semmiféle históriában, pedig bizonyára nincs a világon vidék, hova a római hatalom el nem jutott. És midőn e föld minden részét, Thulétól a naptól égett Taprobaneig átkutatták és életük kockáztatásával eljutottak még a sark alatt békében élő hiperboreuszokhoz is, miért nem említik éppen az ungrok nemzetét, miért kárhozzatják azt örök feledésre ? Erre azt lehetne válaszolni, hogy valaha más neve volt e nemzetnek és az idő folytán megváltozott, úgy mint a folyók és városok neve is meg szokott változni.”

Ime egy csokorba kötve a magyarokra vonatkozó külföldi vélemények néhány szemelvénye. Eszünk ágában sincs tiltakozni ellene. Már előbb kifejtettük, hogy azok az életviszonyok, melyek között a magyarság lebediai, etelközi és honfoglaláskori élete folyt, csupán arra voltak alkalmasak, hogy a harcos embert tökéletesítsék benne. Hiszen két század mulva, a kereszténység felvétele után a magyar éppen olyan művelt és humánus lett, mint Európa bármelyik nemzete.

A külföldi bírálatok azonban nemcsak túlzottak, hanem igen gyakran rosszhiszeműek is, mert tudniuk kellett, hogy a szlávok, gótok

Római időkből származó, Magyarország területén talált lárgyak.

Római legionárius tiszt síremléke, feliratokkal ellátott kőkoporsó, lószerszámdísz, ére sisak, egy aranyozott bronzszobor lába.

s más népek, melyek már régebben voltak Európában, sokkal durvább szokásokat őriztek meg és hogy hadjáratok alkalmával a német, olasz

és bármely nép mind elkövette azokat a kegyetlenségeket, melyekkel a magyarokat vádolták.

Persze fájtnak nekik, hogy a kalandozásokban és hadjáratokban a magyar lett a győztes, emiatt zúdítták aztán rájuk a rágalom és becsmérlés egész fegyvertárát, melyért keservesen meglakoltak volna, ha a magyarok a betűvetést értették volna. Ebben az időben azonban nem a betűvetés, hanem a csatározás foglalta el a magyarok minden idejét.

A folyton megújuló szerencsés portyázások 910-ben arra indították a magyarokat, hogy ismét betörjenek Bajorországba és Sváborországba. A németek ifjú királyuk, a tizenhat éves Lajos élén nagy készüléteket tettek a magyarok fogadására. Megelégtették betöréseiket s most feltámadt lelkükben az a vágy, hogy erős összetartással és nagy hadadal, ha lehet leszámoljanak a magyarokkal. Augsburg körül gyülekezett a bajor sereg és várta a magyarok közeledését. Ezek a Lech-folyó előtt tűntek fel. A bajorok rögtön megindították ellenük a támadást. Rendkívül gyorsan ment azonban a magyarok csatarendbe való állása, úgyhogy mikor a bajor hadak megindultak, ők is készen várták a támadást. Egy ideig mind a két részen egyenlő kitartással folyt az ütközet. A magyarok nyilatkat lövöldöztek az ellenségre, majd úgy tettek, mintha támadnának és a támadás kudarca folytán visszavonulásra kényszerülnének.

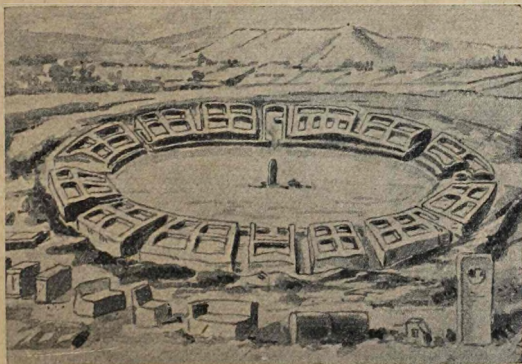
A bajorokat ez a csel tévedésbe ejtette és lelkesült kiáltások között vetették magukat a magyarokra. Ezek hagyták, hogy üldözzék őket, miközben a legéberebb figyelemmel lesték a bajorok nyomulását. Mikor látták, hogy a bajorok elég előre haladtak és a támadás folytán hadsoraik kellőleg felbomlottak, szokás szerint villámgyorsan megfordultak és vad szilajsággal vetették rá magukat a bajorokra. A hátrálást úgy vezették, hogy egyik csapatuk a bajoroknak éppen a hátába jutott. Ekkor történt a színlegesen menekülő csapat visszafordulása, úgyhogy a németek elől és hátul is a magyarok közé voltak szorítva. Iszonyú mészárlás kezdődött ezután. Legelőbb menekülésre gondoltak, mert, mihelyt a magyarok cseltámadását észrevették, rögtön tisztában voltak az ütközet eredményével. Ebben az ütközetben a német sereg nagy része odaveszett.

Hatalmas dűlős és fosztogatás követte ezt a diadalt. Bajorországot végigsarcolta a magyar sereg, majd a nyugati Frankország felé vették útjukat. Gebhard herceg és Luitfred gróf fel akarták tartóztatni az előnyomuló magyarokat, de ezek keményen megverték őket, úgyhogy most már a nyugati Frankországban is szabadon garázdálkod-

hattak. A Rajna távoli vidékéig barangoltak a magyar lovasok s a nyert győzelmek már annyira vakmerővé tették a sereget, hogy a hadi fegyelem és a szükséges éberség betartásával sem törődött többé. A következő évben ismét nagy szerencsével pusztították Frankországot és Thuringiát, 913-ban pedig a Rajnáig, sőt azon túl, Svájc nyugati részéig barangoltak.

Visszatérő útjukban Arnulf bajor herceg és Berthold gróf az Inn-folyónál utólérték őket és elszánt támadást intéztek ellenük. Hatalmas küzdelem fejlődött ki a csapatok között s mind a két részen igen nagy volt már a halottak száma. A magyarok mégsem győztek, sőt olyan nagy volt a veszteségük, hogy háromezer harcosukból állítólag csak harminc tudott elmenekülni.

A nagy veszteség egy időre elvette a magyarok kedvét a külföldi kalandozásoktól, de ez a szünetelés azért nagyon rövid ideig tartott. A 914-ik esztendő nagyobb részét otthon töltötték, de már

A Várhely mellett, az egykori Szarmiszegethuza helyén kiásott római cirkusz, amfiteátrum.

915-ben megjelentek német földön s Alemánia, Thuringia és Szászország feldúlása után még a fuldai kolostort is kirabolták, sőt Frankországba is betörték. Kedvezett ezen betöréseknek az a viszálykodás is, melyet Arnulf herceg Lajos király utóda, Konrád ellen támasztott. Arnulf szövetkezett Berthold gróffal s lázadást támasztott Konrád ellen, kinek azonban sikerült a lázadást elfojtania és a gróft lefejeztetnie. Mikor Arnulf látta Konrád szigorát, félelmében egész családjával Magyarországra menekült és a Zsolt fejedelem udvarában vonta meg magát.

Zsolt szívesen fogadta a menekülő herceget, aki olyan jól érezte magát a magyar udvarban, hogy Konrád haláláig egyfolytában itt tartózkodott. A magyarokat 917-ben ismét Alemániában találjuk, hol az egész telet töltötték, 918-ban pedig Bázelt dúlták, ezután pedig Elzászt és Lotharingiát nyugtalanították.

Konrád 918-ban meghalt s helyébe Madarász Henriket választották királlyá. De ellenfele akadt s a magyarok valószínűleg ennek hívására 919-ben betörték Szászországba, melyet kegyetlenül elpusztítottak és nagy zsákmánnyal megrakodva tértek vissza hazájukba. Konrád halála után Arnulf herceg visszatért Bajorországba s nem-sokára elfoglalta a fejedelmi széket. Tartományát a magyarok ezután megkímélték betöréseiktől, állítólag azon a címen, hogy vendégeikkel szemben még később is jóbarát módjára szoktak viselkedni.

A külföldi kalandozások szintere 921-től kezdve újból megváltozik s ebben az évben a magyarok egy olyan tartományt látogatnak meg,

A római származású „pogány kapu” Német-
óvár mellett.

melyet immár húsz év óta nem háborgattak. Ez a tartomány Olaszország. Maga Berengár király volt az, aki a magyarokat Olaszországba hívta. Berengár ellen ugyanis Felső-Burgundia királya, II. Rudolf lépett fel, hogy a hatalmat tőle elragadja. Helyzetét súlyosbította az is, hogy alattvalóinak nagy része, a többek között pedig Lambert milánói érsek, Gislebert gróf, Olderik palotagróf, sőt még Adalbert határgróf, Berengár veje is Rudolf pártjára állottak. Berengár ellenük a magyarok barátságát kereste s Bogát és Durcsák

magyar vezéreket uszította ellenségeire. A magyarok igen fényesen oldották meg feladatukat. Berengár embereitől vezetve az ellenség hátába kerültek s hirtelen meglepték ezek alvó táborát. Nagy részük álmában ment át a másvilágra, azok ellenben, akik a nagy zajra felébredtek, hirtelenében alig tudták fegyverüket kézbe venni, mert a tábor egy perc alatt a legnagyobb riadalomba jutott. Az elfogottak között voltak Adalbert, Berengár veje és Gislebert palotagróf, Olderik ellenben a harc téren veszett el.

Adalbert, mikor felismerte a helyzet veszélyes voltát, előkelő ruházatát hirtelen ledobta magáról és egy közemberével cserélte föl. Ebben a ruházatban került a magyarok elébe, kiktől azt kérte, hogy vezessék el egy közeli kastélyhoz, ahol rokonai biztosan ki fogják őt váltani. A magyarok a váltságdíj feletti örömben teljesítették Adal-

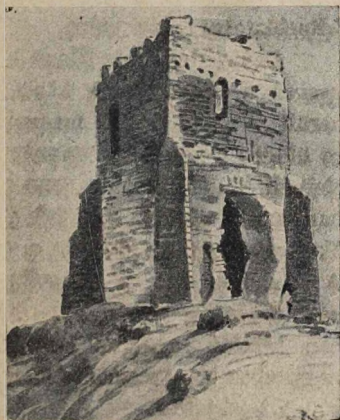

bert kérését, kit egyik közkatonája ki is váltott. Csak akkor tudták meg, hogy micsoda zsákmányt bocsátottak ki kezeikből, mikor Adalbert már elmenekült. Gislebertnek azonban nem sikerült elmenekülnie, sőt nemcsak hogy nem menekült el, hanem félméztelenül, iszonyúan elverve került Berengár elé, aki szabadon bocsátotta, hogy ellenségeit ezáltal kiengesztelje.

A szövetség fejében a magyarok az egész 921-ik évet Olaszországban töltötték, sőt még a következő év nagy részében is ott tartózkodtak. Róma, Nápoly és a többi városok keservesen érezték ottlétüket. Tűzvész, rablás, fosztogatás jelezte mindenütt a magyarok útját és a foglyoknak töméntelen száma, kiket Magyarországra hajtottak. Két év múlva a magyarokat ismét Olaszországban találjuk, ismét Berengár támogatására jöttek, ki ellen hívei ismét fellázdáltak és nagy sikerrel folytatták ellene a küzdelmet.

A magyarok Zoárd vezérlete alatt indultak most Olaszországba. Külföldi krónikásnak ez a feljegyzése is mutatja, hogy Anonimus tévedett, mikor azt állította, hogy Zoárd a görög birodalom bekalandozása után külföldön telepedett le és ott halt meg. Zoárd Lombardia fővárosa, Pádua ellen vezette sere-

gét. Mindenekelőtt körülzárta a várost, hogy senki menekülni ne tudjon, azután az ostromhoz fogott. Miután a magyaroknak a falak töréséhez és rombolásához nem voltak megfelelő eszközeik, tüzes nyilakat lövöldöztek a városba, hogy ezáltal felgyújtsák. Az égő nyilak egymásután és zápoként hullottak a város házaira s pár nap alatt Pádua rommá égett. Csak templom negyven négy semmisült meg, de itt vesztette életét több ezer emberrel a vercelli püspök is. Állítólag, mikor a magyarok a városba hatoltak, mindössze kétszáz ember volt életben, a többit a füst fojtotta meg, vagy odaégték, vagy a nyilak ölték meg őket. Az életben maradt emberek nyolc véka ezüstöt fizettek aztán váltságdíjúl a magyaroknak, kik a győzelem fejében ráadásul még az olasz tartományokat is szabadon dülták.

Római őrtorony Karánsebes közelében.

Páduában azonban nem állottak meg, sem a környékén húzódó városokban és falvakban, hanem, miután Berengár királyt honfitársai megölték, nekivágtak az Alpeseknek és berontottak Galliába. Rudolf király, Alsó-Burgundia fejedelme és Hugó provencei gróf a hegy-szorosok között iparkodtak feltartani és megsemmisíteni őket, de a magyarok korán észrevették ellenségeik szándékát s kerülő utakon szépen kimenekültek a csapdából. A nehezen járható és előttük teljesen ismeretlen szorosokból szerencsésen kijutván, ahelyett, hogy a hazatérésre gondoltak volna, átkeltek a Rhône-folyón és Góthiába vonultak, ahol nagy dűlást vittek végbe. Innen lecsaptak a Földközi-tenger mellékéig, jártak a Pireneusi-hegyek alatt s nem volt hatalom, mely őket feltartóztatni bírta volna.

Pedig Rudolf és Hugó biztosra vették a győzelmet, mikor a magyarok a hegyszorosok között megjelentek. Csakhogy mire ütközetre került volna a sor, a magyar csapatok váratlanul eltűntek, úgyhogy az üldöző burgundi sereg már csak az utócsapat néhány emberét tudta elejteni. Rudolf csapatai nem tudtak ártani a magyaroknak, kik Góthiában szerte dúltak, raboltak és mértéktelenkedtek, úgyhogy meglepte őket egy nagyobb ellenség, a vérhas, mely aztán gyorsan végzett velük. A rendetlen élet, a déligyümölcsök túlságos élvezete és a folytonos kalandozás annyira megviselte a barangoló csapatot, hogy a táborukban kiütött ragálytól csak kevesen tudtak menekülni. Ezek is csak nagynehezen, a piemonti havasokon és Lombardián keresztül jutottak vissza hazájukba.

A magyarok Szent-Gallenben.

A góthiai szerencsétlenség, mely a táborukban fellépett ragály által sújtotta a magyar harcosokat, nem tett mélyebb hatást a kalandvágó csapatokra. Hozzá voltak szokva már régóta a hadjáratok bajaihoz és a különféle természeti csapásokhoz, úgyhogy 925-ben már megint külföldön kalandoznak a magyarok s egyes csapataik egészen Franciaország közepébe behatolnak. Egy másik csapat Szászországba vonult s itt folytatta rablásait. Henrik király nem tudott semmit tenni ellenük. Sőt maga is Werlaon várába zárkózott be s várta, hogy a fosztogató csapatok elhúzódjanak országából. Henrik ugyanis megütközött a magyarokkal, de az ütközetben súlyos vereséget szenvedett. Semmi reménye nem volt tehát arra, hogy a magyarokat kiűzhesse.

Ez alkalommal történt azonban, hogy emberei a magyarok egyik előkelő vezérért, némelyek szerint magát Taksony fejedelmet elfogták és Henrik udvarába vitték. A magyarok sok aranyat, ezüstöt és drága váltságot ígértek vezérük szabadonbocsátásáért, de Henrik ebben a formában nem fogadta el ajánlatukat. Hanem maga akarta a feltételeket megszabni. Hogy országait megkímélje a további becsapásoktól, azt a javaslatot tette, hogy kössenek fegyverszünetet s a magyarok ígérjék meg, hogy országait kilenc évig háborgatni nem fogják. Ebben az esetben nemcsak szabadon bocsátja vezérüket, hanem évi adó fizetésére is kötelezi magát. Az ajánlatot a magyarok teljesíthetőnek találták s megkötötték kilenc évre a fegyverszünetet, melyet nűségesen be is tartottak. Ezen véletlen által tehát Szászországot egy ideig elkerülték a magyarok. Henrik terve az volt, hogy a fegyverszünet ideje alatt kellően elkészül a magyarok fogadására. Henrik király a béke alatt minden erejét országának erősítésére fordította. Várakat és városokat építtetett, katonáit folyton gyakoroltatta, leverte az országát háborgató szlávokat és megfékezte a lázongó fejedelmeket is. A következők azt bizonyítják, hogy Henrik nagyon is helyesen cselekedett, mikor olyan jól felhasználta a fegyverszünet által nyújtott béke idejét.

A Henrikkel kötött fegyverszünet nem vonatkozott azonban a többi német tartományra, nevezetesen Bajorországra, az újabbán német uralom alá került Lotharingiára és más fejedelemségekre. Ennélfogva ezt a vidéket szabadon dúlták a magyarok és még Franciaországba is becsaptak. Miután ellenséggel, vagyis fegyveres ellenállással alig találkoztak, kisebb csoportokra oszlottak. A magyaroknak egyik serege Sváországba rontott s innen egy nagyobb csapatuk a Rajnán keresztül Svájcba, a Bódeni-tó keleti partjához közel fekvő szent-galeni monostor felé húzódott.

Hunyadmezei görögkeleti templom,
amely Várhelyről elhordott római síremlékek-
ből és feliratos oszlopokból épült.

A zárda krónikája elég részletesen fenntartotta ennek a betörésnek az emlékét.

Abban az időben Engilbert nevű szerzetes volt a monostor apátja. Korán értesült a magyarok jöveteléről s minden előkészületet megtett fegyverrel való fogadásukra. Miután a kolostor környékének népe a magyarok hírére menekülni kezdett, Engilbert a szerzeteseket látta el fegyverrel, csuklyájuk alá páncélt húzatott s egész nap az ellenállás előkészületeit végeztette. Szerzeteseinek kiadta a parancsot, hogy a magyarok, vagyis az ördögök ellen meg kell oltalmazniok a kolostort.

„Eddig — mondotta — az Istenben bízva, szellemmel küzdötünk az ördög ellen, most ugyanazt karral is cselekedjük meg.”

A szerzetesek eleinte nem akartak hitelt adni a híreknek s emiatt a kolostor elhagyására sem voltak rávehetők. De később, mikor a magyarok jövetele mind kétségtelenebbé vált, egy közeli patak táján alkalmas helyet választottak maguknak és az ott levő hegyorom várába hordották fel nagy sietséggel a kolostor értékes holmijait. Közben a hegyorom alján nagy árkot húztak és a vár előtt sáncokat emeltek, hogy nagyobb biztonságba helyezték magukat. A monostor környékén levő falvak gyermekeit és öregeit a Bodeni-tó túlsó partján fekvő Wazzirburgba szállították.

A barátok között többen voltak, akik még most sem hittek a magyarok jövetelében s nem is nagyon siettek a készülődéssel. A kolostor kémei azonban nemsokára jelentették a lovascsapatok érkezését. Megfigyelték, hogy a magyarok nem egy tömegben, hanem kisebb csoportokra oszolva járnak, miáltal könnyebben meglepik az ellenséget. Az erdőkből százanként rohantak elő, néha kisebb csapatokban is, de hollétüket elárulta nappal a füst, éjjel pedig a tűz, mely táborozásuk helyét jelezte.

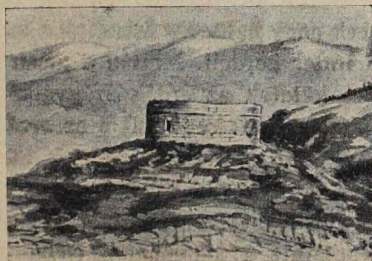
A szent-galleni kolostornak ebben az időben volt egy félkegyelmű, bolondos fráttere, kit *Heribáldnak* hívtak. Komikus, félszeg viselkedéséért a kolostor házibolondjának tartotta őt mindenki. A barátok menekülése alkalmával egyik társa őt is biztatta, hogy szedje össze holmiját és fusson velük, de Heribáld kereken kijelentette, hogy ő nem fog menekülni.

„Fusson, aki akar — mondta a barátoknak — én ugyan nem futok, mert a klastrom gazdája az idén még nem adott bőrt, hogy sarut csináljak.”

Be is tartotta szavát és nem ment. Pedig az utolsó percben a bará-

tok már erőszakkal akarták magukkal vinni, de nem bírtak vele, mert ő esküdözött továbbra is, hogy amíg a sarubört részére ki nem adják, a kolostort nem hagyja el. Az általános riadalom és fejvesztettség közepette Heribáld volt az egyetlen férfi, akit nem rémített meg a magyarok jövetele. Mintha mi sem történt volna s ezután sem történne semmi sem, nyugodtan fel és alá sétálgatva várta a rettegett híru ellenséget. A magyarok nemsokára a kolostor előtt termettek s mindenekelőtt átkutatták az egész környéket. „Ugy látszik — írja a krónika — semmi korúnak vagy nembelinek nem fognak kegyelmezni.”

Ámde nem találtak semmit, csak Heribáldot látták, aki félelem nélkül állott a kolostor udvarának közepén. A magyarok nem értették, hogy mit akar és csodálkoztak egyúttal bátorságán is, amikor látták, hogy rajta kívül mindenki elfutott. Tolmácsaik révén csakhamar megtudták aztán, hogy Heribáld bolond, ennél fogva megkegyelmeztek neki, sőt jókat mulattak tréfáin. A kolostor oltárához hozzá sem nyúltak, mert kalandozásaikból már tapasztalták, hogy a szentek erekyecsontjain kívül az ilyen oltárokban mást nem találnak. Hanem most elővették a bátor Heribáldot s követelték tőle, hogy mutassa meg a kolostor kincstárát. Heribáld engedelmeskedett. Szó nélkül elvezette őket a kincstár rejtett ajtajához, melyet betörték. De itt is csalódás várta őket, mert a megarrayozott gyertyatartókon és csillárokon kívül a titkos kamrában egyéb értéket nem találtak.

Római őrtorony egyik hunyadmegyei község mellett.

A magyarok mérgekben pofonesapásokat ígérnek az ártatlan Heribáldnak, pedig ő nem tehetett róla, hogy a kincseket elhordták. Ezalatt két vakmerő vitéz merő virtusból a toronyba hatolt, hogy annak a tetején levő ércakast lefeszítsék. Azt gondolták ugyanis, hogy a kakas legalább is aranyból vagy ezüsthől van öntve. Az egyik már kezdte is feszegetni a kakast, de midőn evégett erősebben kihajolt, elveszítette az egyensúlyt és a magasból a földre zuhant. Nyomban meg is halt. Társa ezalatt pajkosságból egy magas fal pereméről le akart csúnyítani. Ámde alig helyezkedett el a veszedelmes helyen, midőn az egyensúlyt ő is elvesztette és a mélységbe zuhant.

A magyarok mind a két halottat máglyára tették és a templom

udvarában megégették. A lángok hatalmasan felcsaptak a máglya körül, a templomban azért semmi kárt nem tettek. A magyarok nem is akarták a templomot bántani, mert, ha ez lett volna a szándékuk, mindjárt fel is gyújthatták volna. A magyarok eközben nagy zajongással jártak be a szent helyeket és Heribáldot egyre nógatták, hogy mi van még. A bolond fráter most elvezette őket a pincébe, hol két hordó bor állott, melyet a menekülés alkalmával ott hagytak. Az egyik magyar baltájával nyomban rávágott a hordó abroncsára, de abba is hagyta, mikor Heribáld, aki ekkor már nagyon megszokta, sőt meg is szerette a magyarokat, rákiáltott:

„Mit mivelsz jó ember! Hát aztán mi mit iszunk, ha ti majd elmentek?”

Mikor a tolmács megmagyarázta a magyaroknak Heribáld óhaját, ezek nagy hahotára fakadtak s még ők kérték társaikat, hogy ne bántsák a fráter hordóit. Miután a klostrom körül dolgaikat elvégezték, kémeket küldtek az erdők irányába és a környék több pontjára, hogy mindent kutassanak át s az eredményről tegyenek jelentést. A kémek rövid idő múlva visszatértek azzal a jelentéssel, hogy ellenség sehol sem mutatkozik. Erre a magyarok hozzáfogtak a lakmározáshoz. Egy részük a mezőre vonult, a másik rész ott az udvaron telepedett le és nekilátott a lakomának. Néhány magyar eközben a klostrom Szent Ottmár kápolnájának szentségtartójáról fejtette le az ezüstburkolatot, Heribáld és egy fogoly paptársa, ki jól értett magyarul és a magyaroknak Heribáld szavait tolmácsolta, székekre ültek s nézték a lakoma folyását.

Heribáld megfigyelte, hogy a magyarok a húsdarabokat kések nélkül, erős fogaikkal szaggatják szét és jóízűen megeszik. A csontokkal aztán pajzánul megdobálták egymást. Boruk volt szintén bőségesen s mindenki annyit ihatott, amennyit akart. Persze csakhamar meg-részegedtek s hatalmas kurjantásokba törtek ki. „Isteneikhez kiabáltak vad, káromkodó ordítózással” — gondolta Heribáld. Pedig bizonyára vidám dalokat énekeltek. A fogoly papot, valamint Heribáldot is kényszerítették, hogy velük tartsanak. A pap, kit azért hagytak életben, mert értette a magyar nyelvet, nem sokat kérette magát. Kiabált ő is torkaszakadtából, mindenféle bolond dolgokat beszélt a magyarok nagy multságára s végül rágyújtott a Szent Keresztről szóló egyházi dalra, melyet az előbbi jelenetek hatása alatt mintegy bűnbánólag, könnyes szemekkel énekelt.

A magyarok hallani akarták azonban Heribáldot is, aki a maga

rekedt és kopott hangján szintén énekelt s ezzel még jobban fokozta a magyarok vidám hangulatát. A furcsa ének mindjárt odacsődítette a mezőn ebédelő magyarokat is, kik a bortól ekkor már eléggé mámorosak voltak s a főbbek előtt táncolni és birkózni kezdtek. Az általános vidámságot a fogoly pap alkalmasnak vélte a maga kérelme előterjesztésére. Miután Szent Kereszt segítségéért fohászkodott, előlépett és a főbbek előtt térdre hullva szabadonbocsátását kérte. A főbbeknek nem tetszett a pap siránkozása s füttyökkel, morgással és kiáltásokkal adták tudtára, hogy kedvük ellenére van a kérése. Heribáld ekkor ismét érdekes megfigyelést tett. Mikor ugyanis a fogoly pap a főbb magyarok lábai elé vetette magát, hogy szabadonbocsátását kérje, ezek katonáikat hívták, illetőleg velük közölték akarataikat. Heribáldnak úgy rémlett, hogy a beszéd, mely a magyarok ajakán elhangzott, „sziszegő, morgó” volt, vagyis reá, az idegenre, ilyen hatást tett a magyar szó.

A katonák a főbbek intésére dühösen a paphoz rohantak, megragadták és elővették késciket, hogy tonzurájától megfosszák, mielőtt kivégeznék. De éppen ebben a kritikus pillanatban a kürtök megszólaltak a vár felé fekvő erdőből és a kémek vágatva hozták a hírt, hogy közelükben egy vár van, mely tele van ellenséges fegyveresekkel. Ez a váratlan és véletlen eset mentette meg a papot a biztos haláltól. A magyarok Heribáldot is, a papot is magukra hagyták, hirtelen kiesttek és „*gyorsabban, mint hinni lehetne,*” hadrendbe állottak. Rövid idő múlva, miután a vár fekvését kikémlelték, megállapították, hogy az olyan helyen fekszik, melyet alig lehetne még veszélyek árán is megközelíteni, ha pedig a várbelieknek eleségük van, semmiesetre sem adják fel, ennél fogva elhagyták a szent-galleni kolostort és rendben elvonultak.

Alkony borult már ekkor a tájra és a sötétség egyre nagyobb mértékben feküdt meg a vidéket. A magyarok, hogy maguknak világosságot csináljanak, a falu néhány házát gyújtották fel s ezek világánál a Konstanz felé vezető úton szép csendben tovább haladtak.

A várba menekült barátok az égő házak láttára azt gondolták, hogy a kolostor ég. Midőn értesültek a magyarok elvonulásáról, fegyveres népükkel egy rövidebb úton elérték az utóvédet, mely a csapat vonulását biztosította s megtámadták ezt. Néhányat levágtak közülük, de ezek is többet leterítettek a támadókból, kik mindössze egy magyar foglyot vittek magukkal, aki megsebesülve nem tudta magát védeni. A többiek szerencsésen kimenekültek a barátok kezeiből s futás közben kürtszóval figyelmeztették a főcsapatot az ellenségre. A derékhad erre

gyorsan a síkságra húzódott, hogy szükség esetén hadrendbe álljon. Később a szekereket és a podgyászt köröskörül helyezték el, őröket állítottak, maguk pedig a fűre heveredve ettek-iddogáltak, majd álmoknak adták magukat. Korán reggel a közeli falvakból prédát szereztek s miután az útjukba eső házakat felgyújtották, tovább mentek.

Engilbert apát és szerzetestársai a magyarok elvonulása után visszatértek Szent-Gallenbe s nagy csodálkozással látták, hogy Heribáldnak semmi baja nem történt, a klostrom is azon állapotában van, ahogy elhagyták, sőt még a boroshordóknak sem esett bántódásuk. A magyarok nagylelkűségét ők is meghálálták azzal, hogy az elfogott és magukkal hozott magyar sebesültet ápolták, a keresztény vallásra térítették s jámbor német alattvalót neveltek belőle, aki később meg is nősült s gyermekei már csak mint valami álomba való mesét hallgatták, hogy micsoda harcias és világjáró ember volt az ő apjuk.

A visszatért barátok körében természetesen Heribáld volt minden érdeklődés középpontja. Miután előbb csodálkoztak hihetetlennek látszó megmenekülésén, később kötekedni és gúnyolódni próbáltak vele, csak-hogy siker nélkül. Heribáld megfelelt őszintén és bátran nekik s nem hagyta, hogy az ő magyar barátait alaptalan rágalomokkal illessék. Az egyik barát például így szólott hozzá:

„Nos, Heribáld, hogyan tetszettek a vendégek?”

Heribáld nagy álmélkodásukra ezt válaszolta:

„Igen jól! Higyjétek el, sohasem láttam klostromunkban vígabb embereket. Ételt, italt bőven adtak s amit én fősvény pincemesterünk-től hiába kérnék, hogy nekem, szomjazónak italt adjon, ők azzal bőségesen kínálgattak.”

A fogoly pap, aki véletlen szerencsével megmenekült a haláltól, félbeszakította Heribáld lelkes áradozásait:

„Sőt még pofoncsapással is kényszerítettek az ivásra, mikor nem akartál.”

Heribáld erre is megfelelt:

„Az ugyan nem tetszett — mondá — hogy olyan féktelenek voltak. Mert mondom nektek, sohasem láttam Szent Gál klostromában olyan féktelen embereket, kik csak úgy mulattak, dévajkodtak és táncoltak a templomban és a klostromban, mintha mezőn lettek volna. És midőn egy ízben kezemmel inték nekik, hogy megemlékezvén az Istenről, legalább a templomban lennének csendesebbek, jól nyakszirten ütöttek. De tüstént megbánták, hogy ellenem így vétettek s borral kínálva, mit köztetek senki sem tenne, jóvátették hibájukat.”

Heribáld annyira megszerette a magyarokat, hogy mikor később olyan hírek jártak, hogy a magyarok ismét közelednek a kolostorhoz, makacsul kérte az apátot, hogy engedje őt „kedves magyarjaihoz.”

Ime a szent-galleni krónika elég részletességgel elbeszéli a magyarok ottani szereplését, melynek éppen e körülménynél fogva történelmi szempontból többféle jelentősége van. Nem azért, mintha a szent-galleni epizód valami fontos és kimagasló eseménye lett volna a szerte-kóborló magyar had harcainak. Bármelyik kalandozásuk bizonyára volt annyira küzdelmes, mint ez s a jelentősége is több volt, mint ezé, de a szent-galleni epizód mégis fontos, mert elég részletes tudósítás maradt fenn róla, amit a többi kalandokról nem mondhatunk.

És ennek a tudósításnak túlzással és elfogultsággal kevert adatain keresztül is érdekes képet kapunk a honfoglalás kori magyarság jelleméről, szokásairól, hadi taktikájáról. Hogy a magyarok semmi esetre sem voltak azok az ördögök és vadállatok, amiknek őket a külföldi krónikások olyan nagy előszeretettel festették, ezen elbeszélés adatai bizonyítják legjobban. Szent-Gallenbe érve ugyanis nem égetik fel a templomot, nem csinálnak kárt az épületekben, nem bántják a papokat, sőt még boroshordójukat is megkímélik, mert ott, ahol nincs okuk a dúlásra, lemondanak róla. Mivel itt semmi ellenállással nem találkoztak, nem tettek kárt a kolostorban, csupán az értékesebb tárgyak után kutattak. Mikor ilyeneket nem találtak, beletörődnek a tényekbe és lakomához fognak, melyen a fogoly papot és a bolond barátot is megvendégelik.

Mulatságaik persze zajosak, vidámságuk megnyilvánulása erős kitérésekkel jár, de azért korántsem vadak vagy emberevők. Viszonyosságok között megedződött katonák, kiknek élvezetei és tréfái is vaskosabbak talán, mint a kolostorok falai között élő emberekéi, de azért nincs bennük semmi visszataszító vonás. A bolond barátot bőkezűen megvendégelik, mert könnyen jutnak a zsákmányhoz s szívesen részt adnak belőle vendégeiknek. Nyers húst esznek, említi a krónika és ebben nincs semmi borzasztó — ezer év előtt. Az angolok révén ezer év múltán divatba jött egész Európában a húsnak félig, vagy még félig sem való kisütése, mondhatni, nyersen való feltalálása. Legfeljebb az a különbség, hogy az ilyen húsokat ma szolid mesterséget folytató polgárok fogyasztják, kik nem nyereg alatt törik puhává, hanem a szakács készíti el nekik. Magában ez a dolog, hogy a nyers húst egy nomád életű nép megeszi, semmi borzasztót nem mutat.

És abban is, hogy egymással duhajkodnak, majd a mámor hatása alatt féktelenkednek, táncolnak és birkóznak, semmiféle ellenszenves

tulajdonságot nem lehet látni. Ez a nép katona fajta, mely egész életét a szabad természet ölen és hadjáratokban tölti. Az örömei és szórakozásai is durvák tehát, de azért férfiasak. Veszedelemmel, halállal nem törődnek s egy-egy virtuosus cselekedetért készek minden megfontolás nélkül kockára tenni életüket. Ezt látjuk annak a két vitéznek az esetében is, kik a szent-galleni templom ércakasát akarták leszedni. Az egyik, éppen mikor lefeszítette volna, tehát mikor már a célnál volt, lezuhan a magasból és szörnyet hal. Társa fel sem veszi a katasztrófát s nem is gondol arra, hogy a következő pillanatban ugyanez a sors őt fogja érni. Durva és brutális tréfájában, az a hetyke szándék vezeti, hogyha már megtette hiába a nagy fáradságot, legalább nevetessen ő is, a csapat is. De keservesen megfizet a nyers tréfáért, mert ő is a földre zuhan és szörnyet hal.

Egymásután két halott, minden igaz ok nélkül. Ámha megtörtént a dolog, nem lehet többé változtatni rajta. Az udvaron levő harcosok gyorsan máglyát emelnek, társaikat ráhelyezik és elégetik őket. Pogány szokások között élnek, gondolkozásuk és jellemük az egykori lebediai és etelközi nomád élet hatását mutatja, de egyébként csöppel sem vadabbak, mint akár az azok a népek, melyek ellen hadjárataikat folytatják. A szent-galleni epizódnak egyik későbbi mozzanata is igazolta ezt.

A magyar csapat Szent-Gallen alól elvonulva Konstanznak vette útját. A várost ostrom alá fogták és a külső részeit le is égették, de mikor látták, hogy az erős falak ostromuknak ellenállanak, tovább mentek és a Rajna mentén húzódtak alá azzal a céllal, hogy a folyón átkeljenek. A Rajna túlsó partján egészen biztonságban lehettek volna, mert a főserég, mellyel egyesülni akartak, ott tartózkodott. Éppen ez a tudat, hogy a főserég közelében vannak, elbizakodottá tette őket s mikor este nyugalomra tértek, elmulasztották megtenni a szokásos óvintézkedéseket. Őrségeket és őrköket nem állítottak fel, minek következtében megtörténhetett, hogy a vidék népe Hirminger nevű ember és fiainak vezetése alatt a bortól mély álomba merült magyarokra rátámadt és kegyetlen kaszabolást vitt végbe közöttük. A hirtelen meglepett tábornak annyi ideje sem volt, hogy fegyverét magához ragadja. A menekülők számára viszont csak egy út volt, a Rajna, mely sebes kanyargással zúgott tova. Ide vetette magát a magyarok egy része, de csak kevesen tudtak a túlsó partra jutni a víz sebes folyása miatt. Pedig a túlsó parton a főserég ezalatt talpra állt és nyilak záporával, kiáltásokkal próbálta az ellenséget elriasztani, miután a sebes

folyón át nem kelhetett. Ijesztéseiknek nem sok hatása volt. Az ellenség kegyetlenül bánt az elfogott magyarokkal s vagy a vízbe fullasztotta őket, vagy megölte. Ilyen volt a „kultúrnép” fiainak a „barbár” magyarokkal szemben tanúsított „humánus” viselkedése.

E szomorú epizód után a Rajna partján összegyűlt sereg Elszász felé iparkodott. A Fekete-erdő rengetegeből fákat vágtak s azokból hajótalpakait és csónakokat készítve Bazel környékén átkeltek a Rajnán. A vidék népe mindenáron meg akarta akadályozni átkelésüket, de a magyarok minden rohamot keményen visszavertek és a körül levő falvakban nagy zsákmányolást vittek végbe. A hadjárat vége felé a bajor hercegnek sikerült megegyezésre lépnie a magyarokkal. Miként Henrik szász fejedelem, ő is adófizetésre kötelezte magát, ha a magyarok országát pár évig nem bántják.

Henrik a fegyverszünet megkötése után minden erejét arra fordította, hogy becsapások esetére a magyarokat készen várhassa katonáival. Mindenekelőtt tehát falakkal vétette körül a városokat és mindenkép megerősítette azokat. A kolostorokat, templomokat szintén védelmi állapotba hozta s hogy még nagyobb sikerrel tudjon megállani a magyarokkal szemben, népét szorgalmasan kiképezte a lovasági harcra s főkép a magyarok taktikájára oktatta ki őket.

Ujabb kalandozások Zsolt fejedelem idejében.

Félszázad telt el azóta, hogy a magyarok Európában megjelenek és ezen idő alatt csak fegyverük erejével tudták a népek gyűlöletét féken tartani. Rokónuk, bizalmas szövetségeseik nem volt, köröskörül csupa idegen népek közé voltak beékelve. Csupán az őshazában élt egy töredék a saját vérükből, néhány ezer magyar, kik baskir néven, Baskiria földjén tartózkodtak. Lebédiából való eltávozásuk idején a magyaroknak egy kisebb törzse ugyanis elszakadt a nagy tömegtől és visszahúzódott az őshazába, honnan nem is mozdult ki többé. Bolgár fennhatóság alá kerültek, de nyelvüket és szokásaikat egy ideig megőrizték s még a tizedik század közepén is összeköttetésben voltak az új hazában, a mai Magyarországon levő testvéreikkel. Később aztán a kapcsolat végleg megszakadt közöttük.

Mi lett az őshazába visszament magyarokkal?

Konstantinosz császár említi először a lebédiai magyarok kettészakadását. A magyarok Lebédiába vándorlásuk előtt kettéváltak s a

kisebbik rész kelet felé, Perzsia irányában húzódott. A Magyarországra került magyarok azonban mindig érdeklődtek elszakadt testvéreik iránt s még 950-ben is, mikor Konstantinosz Porfirogenitosz császár élt, küldöttek nekik üzeneteket. Később aztán semmi nyoma sincs a XIII. századig, hogy az őshazában maradt és az újhazában levő magyarok között megtlett volna az érintkezés. A XIII. században, IV. Béla király életében és valószínűleg az ő ösztönzésére szent-domokos rendi barátok indultak útra Magyarországból 1235 körül az őshaza felkutatására. A dominikánusok közül egyedül egy Julián nevű érkezett el az őshazába és utazásáról, valamint tapasztalatairól elég részletes jelentést tett, mely ma is megvan a vatikáni levéltárban.

Julián atya elbeszélése szerint ő és szerzetes társai Konstantinápolyból Cithiába hajóztak, innen Alániába s harminchét napi utazás után, különféle pusztákon és sivatagokon áthatolva egy Bunda nevű mohamedán városba érkeztek. Itt azonban Julián már egyedül maradt, mivel társai a fárasztó utazás alatt meghaltak. Bundából Julián Nagy-Bolgárországra ment, melynek egyik városában nagy meglepetésére és nagy örömeire egy magyar asszonyt talált. Beszédbe elegyedett vele s megtudta, hogy nem kell két napig sem mennie és megtalálja a magyarok földjét. Juliánt egészen megörvendeztette az asszony értesítése és meglehetősen izgalommal indult neki az elszakadt magyarság otthonának. Az Etil nevű folyónál aztán megtalálta őket. Az ősmagyarok, mikor megtudták, hogy magyar ember van közöttük, aki az újhazából érkezett hozzájuk, rendkívül megörültek a hírek. Juliánt nagyon szívesen, lelkes elragadtatással fogadták, elvezették sátraikba és tanyáikra s nagy kíváncsisággal kérdezősködtek testvéreikről. A magyar nyelvet beszélték mindnyájan s Juliánt is tökéletesen megértették. Julián, miután a magyarországi állapotokról kimerítően értesítette őket, a hitről és a vallásról kezdett beszélni nekik, amit ők szívesen hallgattak. A kereszténységről természetesen semmi fogalmuk sem volt.

Pogány módra éltek ugyan, de bálványokat nem imádtak; vallásos felfogásuk az ősmagyar pogány hitet őrizte meg. Harcos, vitéz és nomád népek voltak ekkor is s ősi szokásaikat híven megtartották. Földműveléssel alig foglalkoztak, ellenben a fegyverforgatás és állattenyésztés, különösen a lótenyésztés volt kedvelt foglalkozásuk. Táplálkozásukban is meglehetősen vadak voltak. Ló és farkashússal éltek, kancatejet ittak, sőt vért is. Juliánnak elmondták, hogy tudtak ők is a régiek elbeszélései nyomán a magyarokról, arról is, hogy a magyarországiakkal valamikor egy hazában éltek, de azt már nem tudták, hogy ezek hova,

merre lettek. Julián visszatért nemsokára Magyarországra, de többet már nem ment vissza az őshazába, melyet azóta több ízben iparkodtak felderíteni. De sem a Kőrösi Csoma Sándor, sem a Vámbéry Ármin, sem a Zichy Jenő gróf tudományos kutatásai nem jártak eredménnyel.

A századok viszontagságai alatt az őshazában maradt csekélyszámú magyar töredék észrevétlenül eltűnt a népek tengerében, mialatt a másik ág, mely Magyarországon alapított otthont magának, ezer éven át meg tudta őrizni állami, nyelvi és nemzeti önállóságát. Abban az időben tehát, mikor a magyarok külföldi kalandozásaikat német, olasz, francia földekre terjesztették ki és évről-évre folytatták, az őshazában levő magyarok virágzásban voltak s habár számuk csekély volt, de szervezetten, egy tömegben éltek. Rajtuk kívül vér és nyelv szerint más testvéreik az újhazában levő magyaroknak nem voltak, ha tehát egyesülni akartak volna az otthonmaradottakkal, kelet felé kellett volna kalandozásaikat folytatniuk és a bessenyőkkel s más népekkel harcolniuk, kik sokkal nagyobb számban voltak, mint ők. A kelet-római császárok próbálták is őket nem egyszer rájuk uszítani, különösen, mikor a bessenyők nagyon alkalmatlanok lettek számukra, viszont a bessenyőket is iparkodtak a magyarok ellen ingerelni.

A magyarok azonban nem mentek lépre, hiába állították a kelet-római császárok:

„Hajdanában ti laktatok ott, azon a földön. Jobban szeretnők, hogy ti lakjatok szomszédságunkban és ha hozzátok küldünk, mielőbb megtalálhassunk benneteket.”

A csábításnak nem volt hatása. Tudták a magyarok, hogy a bessenyőkkel való hadjáratban sikerre alig számíthatnak és az őshazában levő magyarok csekély száma megint nem elegendő arra, hogy eselleg velük egyesülve, kelet felé hadjáratot viseljenek. Azért a görög császárok követeinek bujtogatásaira elutasítólag válaszoltak.

„A bessenyőket — mondották — nem támadjuk meg. Velük nem bírnunk, mert országuk és számuk igen nagy, azonkívül veszedelmes emberek. Azért erről nekünk többet ne is beszéljete, mert hallani sem szeretjük.”

A kalandozások színtere ismét csak nyugatra terelődött, ahol a magyarok biztosabb sikerre számíthattak. Az újabb hadjáratra Henrik királynak az a tette szolgáltatott okot, hogy mikor 932-ben a magyar követek megjelentek nála az évi adóért, az adó kifizetését megtagadta. Henrik ugyanis a fegyverszünet idejét, miként már említettük, a magyarok ellen való hadi készülődésre fordította. Most végre elég

I. Henrik német császár a magyar követség előtt megtagadja az adófizetést és széttepi a fegyverszünetről szóló szerződést.

erősnek érezte magát arra, hogy fegyverrel is szembe tudjon szállani a veszedelmes ellenséggel.

A magyarok nem is vártak sokáig magukra. Két csapat indult el ekkor Magyarországból. Az egyik Olaszországnak vette útját, a másik ellenben 933-ban Szászország ellen indult. A Szászország ellen induló csapat két részre vált. Az egyik Thüringián keresztül haladt előre, a másik ellenben délkelet felől akarta Szászországot támadni. Merzeburg körül pusztított ez a rész s kegyetlenül üldözte és sanyargatta a népet mindenütt. Kettészakadásuk azonban vesztükre vált, mert erejüket feldarabolták s nyomatékosan és döntőleg sehol sem tudtak fellépni. Azt a seregrészt, amelyik nyugati irányban haladt, a thüringeni grófok Gótha tájékán megverték és nagy részük a csatatéren maradt, az életben maradtak közül pedig számosan fogságba jutottak.

A második seregrész eközben azt az értesítést vette, hogy Henrik király nővére Merzeburg várába zárkózott és tömérdek kincseit is oda vitette. Rögtön elhatározták, hogy Merzeburg várát fogják ostrom alá venni. Az ostrom kedvező sikerrel folyt eleinte s már-már bevették a várat, midőn értesültek, hogy Henrik király Riade irányából nagy sereggel közeledik ellenük. Az ostromot rögtön abbahagyták, szerte kalandozó csapataikat egyesítették s elhatározták, hogy másnap támadást intéznek a németek ellen. Henrik szintén támadásra készült, úgy-hogy az ütközetnek mindenképen meg kellett történnie.

A német sereg ezúttal sokkal rendezettebb, fegyelmezettebb és harcrakészebb volt, mint bármikor. Henrik évek óta tanította katonáit a magyarok elleni harcra és a magyaroktól eltanult taktika segítségével néhány diadalt már aratott a szomszédos népek fölött. Most azonban bizonyoságot kellett tenniök, hogy a magyarokkal szemben is meg tudják állni a helyüket.

A magyarok hadi taktikájához képest a német sereg tehát mindenképen arra törekedett, hogy a nyilakkal szemben védelmezze magát. E végből szorosan együtt maradtak és pajzsaikkal iparkodtak a sűrűn röpködő nyilakat felfogni.

A magyar támadás rendszere ebben az időben rendesen az volt, hogy az ellenséget gyors és meglepő mozdulatok által hozták zavarba. Támadásaikat rendesen nyilzáporral vezették be. A nyilazó csapatok az ellenségre zúdították nyilaikat s az ezáltal támadt zavar és bomlás tartama alatt aztán a támadó csapat villámgyorsan előrelövegolt és rávetette magát az ellenségre. A németek most éppen azt akarták tehát megakadályozni, hogy a magyarok ezen szokásos taktikájukkal ne ér-

hessenek célt s kénytelenek legyenek kézi viadalba is belemenni, amitől rendszeren óvakodtak.

A német csapatok a vett parancshoz híven, zárt sorokban haladtak előre s a magyarok nyílzáporát testük elé emelt pajzsokkal sikeresen felfogták. A következő percben aztán rávetették magukat a magyarokra, akik hatalmas *hajrá, huj-huj* kiáltásokkal fogadták az előrohanozó és zárt rendben vágató német lovasságot. A magyarokat meglepte a németek harcmodora, melyet eddig sohasem tapasztaltak. Az első meglepetés után azonban hirtelen megfordították lovaikat és hátra nyárgáltak, hogy nyilaikat még egyszer rábocsáthassák a támadó csapatokra. A németeket azonban nem vezette tévútra cselvetésük. Tudták jól, hogy a magyarok csak színlelik a futást, hogy kellő távolságra jutva ismét visszafordulhassanak s nyilaikat kilőhessék. Ahelyett tehát, hogy megállottak vagy visszahúzódtak volna, mindenütt nyomukban voltak s ezáltal a magyarságot, mely a páncélos fegyverzetű németekkel a kézi viadalt mindenáron kerülni akarta, tovább való menekülésre kényszerítették. A riadei csata ezzel talán véget is ért. Külföldön az a híre járt, hogy a magyarok harminchatezer embert veszítettek, de ez a híresztelés nemcsak túlzás volt, hanem képtelenség is, mert ilyen nagy számban a magyarok sohasem kalandoztak külföldön.

Nem is az elesettek vagy az elfogottak nagy számában állott a harc jelentősége, mert a magyarok nagyrésze megmenekült s úgy elesettekben, mint foglyokban keveset veszítettek. Hanem a tábor minden zsákmányával és a magyarok foglyai mind a németek hatalmába jutottak. És ebben a tényben volt az ütközet jelentősége, hogy a magyarok a csatát úgyszólván küzdelem nélkül veszítették el. Ez volt az első eset, hogy nagy és komoly ütközetben a németek diadalt tudtak aratni a magyarok felett. A legyőzhetetlenség varázsa ezzel megszűnt a magyarokra nézve s a riadei csata után már nemcsak a szászok, hanem a szomszédos államok is gyorsan elsajátították a magyarok harci taktikáját s mindenütt városaik megerősítéséhez fogtak. A riadei kaland egyelőre elvette a magyarok kedvét a szászországi kalandozásoktól s e helyett a keletrómai birodalomra fordították figyelmüket, melyet eddig is többször feldúltak.

A bessenyőkkel szövetségbe 934-ben betörték tehát a római birodalomba, bekalandozták Thrákiát s kegyetlen öldöklés s folytonos pusztítás között egészen Konstantinápolyig nyomultak. Itt negyvennapos táborozás után, miközben foglyaikat eladták, a császárral egyezséget kötöttek s hazatértek.

Amíg életben volt Henrik király, a magyarok nem bántották Németországot, de mihelyt értesültek haláláról, valamint Arnulf bajor herceg, egykori szövetségeseik elhunytáról, ismét felkészültek, hogy a multkori kudarcért megfizessenek. Tehát 937-ben útra kelt ismét egy sereg Magyarországból s úgyszólván nekivágott a világnak, mert ez volt a legmesszebb terjedő kalandjuk, mikor az Óceánig, Franciaországig, sőt Spanyolországig eljutottak. Bajorországon való átkelésük után Alemániába, majd keleti Frankóniába törtek be s a Rajnán átkelve egészen az óceánig hatoltak.

Zsákmányaikat leginkább kolostorokból és templomokból szedték össze, mert itt találták a legtöbb kincset.

A krónikák csodálatos és legendaszerű történeteket jegyeztek fel a magyarok ez évi kalandozásairól. Leírták hogy számos helyen a templomok épségben maradtak, mert a magyarok által készített tűz nem fogott rajtuk.

Legendás eset az is, melyet egy harcos magyarnak az isteni gondviselés által való büntetéséről írtak. Wormsban a Szent Vazul templom egyik oltárára, felkapaszkodott az egyik magyar, hogy onnan egy ékszert elvegyen. Ámde mi történt? Az Isten csodát tett, mert a magyar alig tette a kezét a márványra, az nyomban odaragadt és semmiképen nem tudta elvenni kezét a márványról. Csakis úgy tudtak segíteni rajta, hogy köröskörül kimetszették a márványt, mely tovább is ott maradt a kezén az isteni büntetés csodálatos jele gyanánt.

Más hihetetlen esetről is beszélnek a csodakedvelő krónikák Elmondják, hogy egy pap, ki a magyarok fogságába esett, úgy szabaddult meg börtönéből, hogy éjszaka égi alak tűnt fel előtte, aki megoldotta bilincseit és észrevétlenül kivette börtönéből. Egy más esetben szintén isteni csoda történt. A magyarok halálra ítélték egy papot s egy fához kötötték, hogy nyíllövés által nemsokára kivégezzék. A pap szóltanul tűrte a kínzást, nem törődött semmivel, csak az Istenhez fohászodott. Ámde itt is mi történt? Az az isteni csoda, hogy a magyarok hiába bocsátották rá nyilvesszőiket, azok egyenként visszapattantak a halálraítélt pap testéről.

A magyaroknak ez évi kalandozása különben nagy sikerrel járt. Franciaország és Olaszország nagy részét is összekalandozták s óriási zsákmányt ejtettek mindenütt. Csak visszatértükkor érte őket bal eset, amennyiben Abruzzó környékén az ottani hegyes vidékek között, midőn hazafelé akartak fordulni, az olaszok útjukat állták és nagyrészüket levágták.

A magyaroknak egy másik csapata eközben arról értesült, hogy Henrik király utóda, Ottó herceg több fejedelemmel viszályba keveredett. Nyomban lóra ültek, hogy erejüket Ottó ellen is kipróbálják. Kalandozásaikat és pusztításaikat Thuringiában és Szászországban folytatták, de az utóbbi helyen, melynek népe a magyarok elleni hadakozást már jól értette, nem volt szerencsájük. Az egyik magyar csapatot a polgárok megszalasztották, a menekülőket pedig a nép elfogta és leöldöste. Egy másik csapatuk pedig árulás által semmisült meg. Thirmining nevű szláv kalauzok ugyanis Drömling környékén olyan mocsaras tájra vezette őket, hol lovaikkal alig tudtak előrehatolni. Az elbujtatott németek aztán rájuk csaptak s nagy részüket a mocsárba fullasztották vagy megölték, úgyhogy a főcsapat erre jónak látta a visszavonulást. De Ottó fejedelem ennek az utóhadában is nagy kárt tett. A magyaroknak ez volt az utolsó betörése Szászországba. Az ismételt kudarcuk most már őket is óvatosabbakká tették s ezentúl békét hagytak Ottónak és népének, kik már eddig is sok kárt okoztak csapataiknak.

A magyarságot a folytonos külföldi kalandozások évről-évre gyöngettek és számerejében is apasztották. Ámde azért a külföldi portyázások vágya nem szűnt meg bennük azután sem s mindig újabb és újabb törzsek vállalkoztak arra, hogy gazdag zsákmány reményében az eddigi kalandokat tovább folytassák. Szászország és általában Németország egyik része sem volt már hálás terület számukra, ennélfogva portyázásaik színhelyét áttették Olaszországba és Spanyolországba, hol kevesebb ellenállással találkozhattak. A 940. év folyamán egy magyar csapat ilyenformán újból Olaszországban tűnik fel és különösen középső Olaszország vidékét fosztogatja. Burgundi Hugó volt ebben az időben az olasz király, aki tíz véka ezüstért nagynehezen békét vásárolt tőlük s rávette őket arra, hogy országából távozzanak Kordovába, melynek gazdag népe és hatalmas kincsei kárpótolni fogják minden fáradaikért. A Hugó király által adott vezető kalauzolása mellett megindultak Kordova irányába, de Aragoniánál tovább nem jutottak, mert a nagy forróság és a víz hiánya annyira elvette a kedvüket, hogy nem akarták a fárasztó úttal lovaik és a maguk életét kockára tenni. Miután az a gyanujuk támadt, hogy a járatlan és kietlen vidékre való jutásuk vezetőjük csalása miatt történt, aki így akarta volna őket elveszteni, nagy haraggal rátámadtak, agyonverték s azután sietve hazatértek.

Az a csapat azonban, mely Bajorországban és Felső-Ausztriában

kalandozott, kénytelen volt abbahagyni a küzdelmet, mert a szerencse itt is elpártolt tőle. A zsákmányoló magyarok ellen Berthold herceg ugyanis hadat gyűjtött s útjukat állta. A magyarok egy darabig sikerrel küzdöttek, de látták, hogy harci taktikájukat már a bajorok és a karantánok is kezdik elsajátítani. Különben is nagyobb számban volt az ellenség s így kénytelenek voltak nagy vereséggel menekülni Berthold hadai elől.

A nyugati hadjáratok után és ezeknek egyik-másik kudarca következtében most kelet felé, Görögországra vetették tekintetüket. A görög császárokkal való viszonyukat az a béke szabályozta, melyet közösen kötöttek azzal a feltétellel, hogy a béke ellenében a görög császár köteles nekik évi adót fizetni. Ámde a szászországi s más apróbb vereségeik után a görögök azt hitték, hogy a magyarok erejétől már nincs mit tartaniuk, ennél fogva az adó fizetését megtagadták.

A magyarok nem sokat haboztak, hanem fegyverkeztek s betörték Thrákiába. Ámde alig értesült a görög császár jövetelükről, követeit mindjárt eljűk küldte s az adó megajánlásával újabb öt esztendőre megkötötte a békét. Ezt az öt esztendőt a görög politika csak arra akarta felhasználni, hogy a béke állandóságát lehetőleg biztosítsa. Legjobb eszköznek mutatkozott erre az, ha a magyarokat a keresztény vallásra térítik. Természetesen nehezen ment a dolog, de azért valahogy mégis ment. Egyelőre csak a főbbek tértek át a keresztény vallásra, azok közül sem mindenik s nem is végérvényesen. Mikor ugyanis a görögök a békét megkötötték, azt kívánták, hogy a magyarok kezesek által biztosítsák adott szavuk hitelét. Kívánták továbbá, hogy a kezes valamelyik magyar nemzetség előkelője legyen, ki a béke tartama alatt a bizánci udvarban tartózkodik.

Nem állott semmi akadály útjában az ajánlat elfogadásának, ennél fogva Bulcsut nevezték meg kezesül a magyarok s nemsokára útnak is indították Konstantinápolyba, hol az udvar öt nagy fénnel és pompával fogadta. Bulcsut hízelgésekkel, ajándékokkal és kitüntetésekkel a görög udvarnak sikerült rávennie a keresztény vallásra való áttérésre, minek fejében pátriciusi ranggal is kitüntették.

Bulcsu után Gyula erdélyi vajda, Töhötöm vezér unokája ment követségbe Konstantinápolyba. Hatalmas termetű, erőteljes, marcona férfi volt Gyula vajda, akit a hadakozások és táborozások edzettek vitéz katonává. Jellemének vadságát azonban enyhítették olyan vonások, melyek temperamentumával és érettebb elméjével voltak összefüggésben. Gyula vezér ugyanis inkább keleti tempera-

Gyula erdélyi vajda.

Zsolt fejedelem idejében Konstantinápolyban járt követségben, itt felvette a keresztény vallást s hazatérése után is megmaradt kereszténynek. Leányát, Saroltát Géza fejedelem vette feleségül.

mentum volt, ami a szemlélődésre tette őt hajlandóvá s habár a harcokban vitéz, állhatatos és bátor katona volt, azok elmultával, a békés életbe könnyen beetalálta magát. Mikor Görögországba ment, őt is nagy kitüntetésekkel fogadták, pátriciussá tették s mindenben a kedvébe jártak. Gyula szintén felvette a kereszténységet és állhatatosan megmaradt új hitében. Mikor Magyarországra, illetőleg Erdélybe visszatért, egy Hierotheusz nevű szerzetest is hozott magával, kit a konstantinápolyi pátriárka Turкия püspökévé szentelt. Hierotheusz komolyan vette hivatását és elég nagy sikert ért el Erdélyben. Nagy segítségére volt a térítésben Gyula vajda, aki Konstantinápolyból való visszatérése után egészen a keresztény vallás elvei szerint élt, a görög birodalomba betöréseket nem rendezett, sőt nem egyszer megtette, hogy saját pénzén vásárolta össze a keresztény foglyokat, hogy őket szabadon bocsáthassa. Gyula lelkében a görög politika és a keresztény vallás magvai hálás talajra találtak, de nem így volt Bulcsunál.

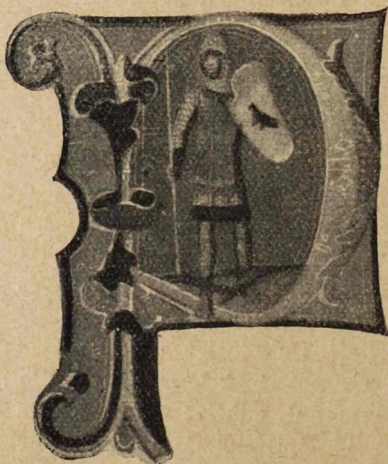
Bulcsuból a vérengző, féktelen és kalandvágó természetet az a szentelt víz, mellyel Konstantinápolyban megkeresztelték, nem tudta kiirtani. Amíg a görög udvarban tartózkodott és annak pompájában és jólétében élhetett, úgyahogy megtartotta a keresztény szertartásokat, sőt az udvar iránt is jóindulatot tanusított. De mihelyt a követségből visszatért, egyúttal régi állapotába is visszaesett. A keresztény vallás csak külső máz volt rajta, mely rögtön eltűnt, nihelyt ősi természete érvényesülhetett. Ő bizony nem sokat törődött többé a keresztény vallással és szertartásaival, de még a görög-római császárokkal sem, kiknek területére, valahányszor zsákmánnyal kecsegtető kalandoknak szerét ejthette, minduntalan becsapott. Később a keresztény vallást külsőleg is elhagyta s egészen a pogány szokásoknak hódolt és pogány szertartások szerint él.

Taksony fejedelemsége.

Zsolt fejedelemsége, amennyiben a hagyományoknak hinni lehet, 947-ben megszűnt, élete pedig 950-ben befejeződött. Így volt-e valójában, avagy másként, biztosan persze nem lehet tudni. Zsolt még életében lemondott a fejedelemségről, hogy az uralkodást fiának Taksonynak (Toksun) adja át, kiről Anonimus azt állítja, hogy külsejére nézve szép, nagyszemű, fekete, lágyhajú ifjú volt, akinek „üstöke olyan vala,

mint az oroszlánnak.” A magyarság történeti étele 947 óta tehát az ő uralkodásával folyik tovább.

A görög császárral kötött béke a magyarok kalandozásait kelet felé egyelőre fékezte, viszont a nyugaton, különösen a németek által szenvedett vereségek arra indították a vezéreket, hogy a kalandozó hadjáratokkal hagyjanak fel. Szükség volt erre azért is, mert az immár évtizedek óta tartó kalandozások óta a nemzet jelentékenyen megfogyott, amit külföldön szintén tudtak s iparkodtak kihasználni. Nyilvánvaló

Taksony fejedelem.

A „Bécsi Képes Krónika“ egyik díszes kezdőbetűjébe rajzolva.

volt, hogy a német fejedelmek nem fogják megtorlás nélkül hagyni azt a sok veszteséget, melyet a magyarok miatt szenvedtek s már Zsolt uralkodása alatt szó volt róla, hogy Ottó király a saját földjükön akarja a magyarokat fölkeresni. Evégből Zsolt a határszéleket megerősítette, Vas megyében Kőszeg várát építtette, a Fertő-tó környékén bessenyőket telepített le s rajta volt, hogy az országot mindenféle meglepő támadás ellen biztosítsa.

Taksony fejedelem uralkodása azért mégsem telik el hadjáratok nélkül, sőt már a kezdete is hadakozásokkal indult meg. A magyarokat 948-ban állítólag

megverik a németek, de a következő évben már a magyarok győznek, 950-ben pedig az a példátlan eset történik, hogy Henrik herceg magyar földre tört és nagyobb zsákmánnyal távozott. Ez volt az első eset, hogy német vezér magyar földre betörni merészelt. De éppen ez a támadás mutatja, hogy a külföld már kezdte észrevenni a magyarok gyöngülését. A magyarok azonban nemsokára már ismét Olaszországban kalandoznak.

A magyarok folytonos, mondhatni szünet nélkül való kalandozását nem értjük meg kellőképen, ha nem vesszük figyelembe azokat a viszonyokat, melyek között a honfoglaló magyarság a tizedik század első és második felében volt. A honszerzés befejezése után a törzseknek és nemzetségeknek megvolt ugyan a lakóhelyük, de a nép maga az új-

hazában is csak az maradt, ami Lebédiában vagy Etelközben volt. Az írást-olvasást nem értette, a keresztény vallást nem ismerte, a földművelést, ha ismerte is, inkább rabszolgáira bízta, arra volt tehát utalva, hogy szükségleteit nomád hajlamainak és a nomád berendezkedésének megfelelő módon szerezze meg. Erre a harc volt egyetlen eszköze. A hadviselést a honfoglaláskori magyar nemcsak kitűnően értette, hanem szerette is, mert egyenesen utalva volt reá. Zsákmányolásból volt kénytelen fenntartania magát, természetes tehát, hogy az összes törzseket és nemzetségeket elsősorban a harci szellem hatotta át és ebben a szellemenben nevelték az ifjú nemzedéket is.

A külföldi kalandozás a tizedik század magyarjánál nem pusztán időtöltés vagy vitézi szórakozás tehát, hanem az életküzdelemnek az a formája, mely az ő primitív társadalmi viszonyaiból következett és annak teljesen megfelelt.

Az összehordott zsákmányon és a rabbá tett foglyokon itthon aztán szabály szerint megosztottak és az el nem adott foglyokat rabszolgáikká tették. Ezekből, valamint az időnként történő letelepülőkéből, a bessenyőkből s a bolgárokból egészült ki aztán lassanként a magyarság létszáma, úgyhogy a külföldi kalandokban ért veszteségek ellenére a beolvadt elemek kiválóbbjai révén a fegyverfogható harcosok száma még mindig elég nagyra ment.

Az időközben szenvedett kudarcok azonban mind nem voltak elég nagyok arra, hogy hosszabb időre megszüntessék a külföldi portyázó hadjáratokat. Társadalmi szervezetükből folyt, hogy ezek nélkül csak úgy máról-holnapra nem lehettek el s végig kellett menniök mindazon átalakulási folyamatokon, melyek végre a nomád harcosokból a keresztény vallás ereje által megszelidült és békés foglalkozást űző embereket neveltek.

A tizedik század második felében a magyarságra nézve ez az idő azonban még nem következett be. Azok a társadalmi viszonyok, melyek az egyesek törekvéseit, életmódját és céljait meghatározzák, a tizedik század második felében élő harcias magyarságra ugyanazok, mint a kilencedik század közepén vagy végén. A vagyonszerzés legbiztosabb és legkönnyebb módja rájuk nézve a hódítás és a harc volt, melyben mindig kockára tették ugyan az életüket, de a szenvedett fáradságért kárpótolta őket kalandozásaik végső célja: a gazdag zsákmány. A külföld, mely ekkor a keresztény vallást már rég ismerte és mindenütt szervezett társadalmakat tudott alkotni, természetesen nem jó szemmel nézte ennek a pogány népnek folytonos becsapásait,

melyek évről-évre veszélyeztették azokat az alkotásokat, melyeket az európai kultúra eddig létrehozott.

A magyarok félszázados európai életük alatt szinte csodával határos vakmerőséget tanúsítottak kalandjaikban. Jártak mindenütt, ahol lovas ember megfordulhat, az Alpokon, a Pireneus-hegységek alatt, az óceán vidékén. Szerke barangolták Német, Olasz, Francia, Spanyolország és Belgium vidékeit, egyes csapataik Párizsig elhatoltak s Nagy Károly egykori világbirodalmából csak Franciaország és Lotharingia némely része volt hátra, ahol fegyvereiket még nem ismerték. Ezúttal tehát a még ki nem zsákmányolt Rajnántúl megsarcolását tűzték ki célul. Csakhogy az idevaló eljutásnak legbiztosabb és legkönnyebb módja a Németországon való keresztülhatolás volt. Ottó, ki ekkor erős birodalmat egyesített maga alatt, éppen viszályban volt fiával, Liudolf sváb herceggel és Konrád lotharingiai herceggel, kik ellene támadtak. A magyaroknak tehát kapóra jött Liudolf hívása, aki segítségüket kérte Ottó ellen. A magyarok Bulcsu vezérlete alatt 954-ben Németországba indultak, de a harcba nem igen avatkoztak, inkább siettek a Rajnántúlra, hova Liudolf emberei vezették őket.

Virágvasárnap érkeztek Wormsba, hol Konrád herceg, aki az Ottó elleni lázadásnak egyik részese volt, gazdagon megvédélgette őket s arany és ezüstajándék ellenében a maga ellenségei ellen kérte támogatásukat. Maga Konrád herceg vezette őket innen Alsó-Lotharingiába, ellenségeinek, Ottó király öccsének, a kölni püspöknek és Reginár hennegani grófnak a birtokaira. A magyarok útját már előbb is a gy pusztítás jelezte mindenütt. Köln és környékének lakosai között érthető volt a rémület, melyet megjelenésük okozott. Konrád herceg nem-sokára megvált rólük, mire a magyarok szokott zsákmányolásuk között nyugatra fordultak. Senki sem mert nekik ellenállni. A lotharingiai lovasság jövetelük hírére szétfutott, a városok és községek lakosai pedig menekültek, a klastromok szerzetesei hasonlóképen vagy úgy tettek, mint a lobesi kolostor apátja, aki kétszáz pénzben kiegyezett velük és kezesek ellenében békét vásárolt tőlük.

Az apát azonban nem bízott a magyarok ígéreteiben s éppen ezért a kolostor megerősítéséről is gondoskodott. Fatörzsekkel, szekerekkel, nagy kövekkel vétette körül a kolostort és a templomot s itt várta be a magyarok elvonulását. A magyarok a husvétra következő vasárnapon érkeztek s a lobesiek kétségbeesésükben már a halálukat várták. A függőbbek és az ifjabbak a magaslaton levő erődített templomba húzódtak, az öregek ellenben otthon maradtak. Ezek szinte mindannyian

a magyarok fogságába jutottak, kik két barátot ott a szemük láttára mindjárt le is vágtak. Ezután megkezdték az ostromot a templom ellen. Tüzes nyilakkal lődözték az erődítést s már azon a ponton voltak, hogy a templomot elfoglalják, midőn a krónikák szerint a templom tornácából egy pár galamb röppent elő s háromszor körülröpülte az ostrom alá vett templomot, mintegy jelezve, hogy az isteni gondviselés védi ezt a helyet a pogányok ellen. A következő percben aztán hatalmas zápor keletkezett, melytől a magyarok tegezei úgy megereszkedtek, hogy nyilaikat nem tudták többé használni. Ez a jelenés állítólag olyan nagy hatással volt a magyarokra, hogy az ostromot rögtön abbahagyták és elsiettek a lobesi klostrom alól. Embereiket korbáccsal kergették a távozásra, foglyaikat pedig magukkal vitték, de útközben egy templomot még felégették. Magukkal vitték a klostrom elásott kincseinek egy részét is, miután a foglyok egyike elárulta az elrejtett holmik hollétét.

Lobestől délnyugatnak, a nyolc mérföldnyire levő Cambray városhoz húzódtak, melynek lakossága a megerősített város falai mögött keresett menedéket. A külváros felgyújtása után a belső várost támadták, de minden siker nélkül, mert az erős falak ellen semmit sem tehettek. Kifáradva az ostromtól, pár óra mulva félrehúzódtak a város melletti folyó partjához és az étkezéshez fogtak. Bulcsu vezérnek az öccse azonban most sem pihent, hanem pár emberével a város közelébe húzódtott, hogy a falakat megvizsgálja.

A városbeliek észrevették közeledésüket s mikor egészen a falak közelébe jutottak, rájuk csaptak. Bulcsu öccse kivételével a többiek megszaladtak, de a vezér öccse szégyennek tartotta a futást, inkább szembeszállott üldözőivel, kik közül néhányat leterített, amíg ártalmatlanná tudták őt tenni. A cambray-i polgárok azonban szintén nem sokat teketóriáztak, hanem megölték a vitéz harcost. Ezután fejét levágták és egy lándzsán a vár falára tűzték ki.

Bulcsut rendkívüli fájdalommal érintette öccse halálának híre. Bosszút akart állni s elkeseredett dühvel tért vissza Cambray alá, hogy a polgárokat megleckéztesse. Megkezdődött a nyilvesszők zápora és a városfalak ostroma, de Bulcsu hiába vezette rohamra csapatait, a cambray-i polgárok mindannyiszor erélyesen visszaverték a rohamot s nem engedték a magyarokat a falakon bejutni.

Kifáradva a megerőltető rohamoktól és különben is unva már a céltalan ostromot, Bulcsu beüzent a városba, hogy átadja összes foglyait és zsákmányát, amit Cambray körül szedett, ha öccse fejét kiszolgál-

tatják. Sőt azt is megígérte, hogy a város alól rögtön elvonul. A város polgárai nem teljesítették kérését. A magyar sereg most elkeseredett dühvel újra rávetette magát a városra. Miután a falakat betörni nem tudta, tüzes nyilakkal árasztotta el a várost, hogy legalább a templomban és a nagyobb épületekben kárt tegyen. A templom meggyulladt ugyan, de gyorsan eloltották a tüzet, mialatt Bulcsu serege a város mellett levő Szent Géziről elnevezett apátság ostromára indult. Ugy értesültek, hogy a kolostorban temérdek kincs van elrejtve, hevesen hozzáfogtak tehát a támadáshoz, de a bennlevő papok és fegyveresek minden támadást visszavertek. A magyarok legalább a templomot szerették volna felgyújtani, de ez sem sikerült, mert az ólomburkolattal beyont fedélről a tüzes nyilak ártalmatlanul pattantak vissza. Éppen távozni készültek, midőn egy váratlan eset új fordulatot adott a támadásnak. A monostor templomából ugyanis egyik pap, aki eddig csak szemlélője volt a küzdelemnek, mikor a magyarok távozását látta, nyillal közéjük lőtt. A magyarokat a pap vakmerősége újabb dühre ingerelte s nem törődve többé az erődítésekkel és a mögöttük levő emberek közáporával, teljes erejükből a torlaszokra törtek. Patakokban folyt a vér a most keletkező iszonyú mészárlás alatt. Papokat, polgárokat, parasztokat vágta le, a templomban pedig tüzet gyújtottak és az egész épületet megsemmisítették. Folytonos gyujtogatás, rablás és öldöklés között hagyták el végre a várost és nagy zsákmányukkal átvonultak Franciaországba, honnan kisebb-nagyobb csatározások és fosztogatások között Burgundiába s onnan Felső-Olaszországba, majd hazájukba tértek vissza.

Az augsburgi csata.

A franciaországi kalandozás sikere 955-ben új betörésre villanyozta a magyarokat. Most az volt a tervük, hogy Franciaországnak azt a részét fogják sarok alá vetni, ahol eddig még nem jártak. A szentgalleni krónika szerint olyan nagy számmal készültek fel erre a hadjáratra, aminővel még sohasem indultak. Állítólag százezer ember gyűlt össze, de ez a híresztelés olyan túlzás, melyet még csak valószínűnek sem lehet elfogadni. Lehettek mindössze húsz-huszonötezen, ami szintén szokatlanul nagy szám a külföldi kalandozások történetében, mikor tudjuk, hogy rendszeren négy-ötezer főnyi, sokszor még ennél is kisebb csapatokkal szoktak kivonulni.

Nagy számuk következtében ezúttal csak a nyár folyamán indulhattak és pedig megint Németországon keresztül. Az elmúlt évben átvonulásukat és németországi dülásaikat elősegítették azok a viszályok, melyeket Liudolf és Konrád hercegek folytattak Ottó király ellen, csak-hogy azóta itt is megváltozott a helyzet. Ottó a két herceggel, miután azok neki meghódoltak, kibékült, többi ellenségeit pedig szerencsésen legyőzte. A magyarok, hogy az átvonulást maguk számára biztosítsák, követeket küldtek Ottóhoz, akik nemsokára Ottó ajándékaival tértek vissza a vezérhez. Ezt a hadjáratot megint Bulcsu vezette.

Henrik herceg azonban, alighogy a magyarok követei Ottótól eltávoztak, jelentést küldött Ottónak, melyben értésére adta, hogy a magyarok többfelől betörték Németországba és meg akarják őt támadni. Henrik herceg értesítése hiteles volt, mert a magyarok tényleg betörték Bajorországba, majd Svábországba, a főszereg pedig a Lech-folyó jobbpartján haladt előre, hogy Augsburgot vegye ostrom alá. Augsburgot Ulrik püspök védelmezte a magyarok támadása ellen. Mikor a magyarok a falak alatt megjelentek, Ulrik személyesen buzdította híveit, akik erejük végső megfeszítésével küzdöttek. Egy magyar vezér is elesett, kit társai gyorsan vállukra kaptak, elmenekültek vele, miközben az ostromot is abbahagyták. Mikor újra hozzáfogtak a magyarok a támadáshoz, csodálkozással tapasztalták, hogy az éj folyamán Ulrik püspök a város falait megerősíttette és a falak mögött mindenütt friss csapatok várták az ostrom kezdését. A vezérek haditanácsot tartottak, hogy vajjon bocsátkozzanak-e most támadásba vagy hagyják későbbre, hiszen úgymint biztosra vették Augsburg elfoglalását. Azalatt, amíg tanácskozásaik folytak, megszólalt a fővezér kürtje, mely a támadás abbahagyására intette a sereget.

Berthold gróf, Ottó ellensége és a magyarok jóbarátja hozta a hírt, hogy Ottó király nagy haddal közeledik a magyarok ellen.

Az ostrommal rögtön felhagytak és elhatározták, hogy előbb Ottó seregeivel fognak megütközni. Ottó ugyanis, mihelyt értesült a magyarok betöréséről, nagy sereget gyűjtött, melynek egyik részét Konrád herceg vezette. A magyarok és németek előőrsei már találkoztak s mind a két fél tisztában volt, hogy a főszereg nem messze tartózkodik. Ottó hadseregéhez az augsburgi Ulrik püspök öccse, Dietpold is odacsatlakozott a maga embereivel, úgyhogy a német had körülbelül tizenöt-húszezer emberből állhatott.

Augsburgtól mintegy öt mérföldnyire fekszik a Lech-mező, hol a németek és a magyarok döntő csatájának kellett eldőlnie. Széles és

hosszan nyúló síkság ez, melyet itt-ott eserjék-bokrok tarkítanak s kisebb-nagyobb dombocskák fednek, de amely lovas ütközetre kiválóan alkalmas. Keleti részén a Lech-folyó húzódik, dél felé pedig az Alpok ki-nyúló részei szegélyezik. Mind a két sereg tele volt harcúgygyal és lelkesedéssel. A németek a leszámolás napját várták ez ütközettől, a magyarok pedig fegyvereik becsületéért szállottak síkra. Ottó kora reggel Lech mezejére vezette csapatait s az ütközet előtt Istenhez és Szent Lőrinczhez fohászokodva azt a fogadalmat tette, hogyha győzni fog, hálából Merzeburgban püspökséget fog alapítani. Szent Lőrinc napja volt ugyanis, mikor a magyaroknak és németeknek meg kellett ütközniök egymással.

Ottó úgy rendezte el a csapatait, hogy a síkság eserjéi és hozótjai, amennyire lehet, védelmet nyújtsanak embereinek a magyarok nyílzápora ellen. Nyolc hadosztályban nyomult a hadsereg előre. Az első három hadosztályt bajorok alkották, kik a beteg Henrik herceg tisztejeinek vezetése alatt állottak. A negyedik hadosztály frank harcosait Konrád herceg vezette. Az ötödik válogatott csapatokból állott, melyeknek élén az ördögöt legyőző Szent Mihály zászlóját vitték. A hatodik és hetedik hadosztályt, melynek csapatait jobbra svábok alkották, Burkhard herceg vezényelte, végre nyolcadik hadosztály gyanánt ezer válogatott cseh vitéz kísérte a sereget, akik egyúttal a podgyász-örséget alkották. Ottó király az ötödik hadosztálynál tartózkodott. Ez a nyolc hadosztály három harcpontra volt osztva s megfelelő összeköttetéseket tartott fenn egymással.

Hogy a magyarok hadrendje milyen tagozásra volt beosztva, alig tudjuk, mert erről semmiféle tudósítás nem maradt. Csupán a harc főmozdulatait felől van tudomásunk, melyekből megállapíthatjuk, hogy itt is körülbelül azt a taktikát követték, melyet a merzeburgi csatában alkalmaztak. A főszereg ugyanis szemben haladt Ottó hadával, míg egy másik csapat, az elkülönített rész, azzal a feladattal volt megbízva, hogy a Lech-folyón észrevétlenül átúsztatva iparkodjék az ellenség hátába kerülni és annak hadrendjét megbontani. A főszereg Bulcsu és Lehel vezetése alatt kezdte meg Ottó hadai ellen a támadást. Az elkülönített rész, mely Ottó hadainak háta ellen volt irányítva, feladatát gyorsan és kitűnően teljesítette. Alighogy átkelt a Lech-folyón, a harmadik harcpontra levő és a podgyász-örséget alkotó cseh hadat hatalmas nyílzáporral lepte meg. A nyílzás által okozott zavart pedig arra használta fel, hogy teljes rohamban rávetette magát a csehekre s azokat szétverte. A podgyász ezzel a magyarok birtokába jutott.

Most a svábokra került a sor, kiket rövid ellenállás után szintén megszalasztottak.

Mialatt a magyar megkerülő csapat az ellenség hátát így megbontotta, azalatt a főereg is közeledett a német derékhad felé, mely Ottó parancsnöksága alatt várta az ütközetbe való beavatkozását. Ottó azonban észrevette, hogy a hátulról támadó magyar csapat nem a főereg, hanem annak egyik elkülönített része, ennél fogva Konrád herceget küldte a negyedik és ötödik hadosztállyal ellene azzal a parancssal, hogy igyekezzen a magyarokat visszaűzni, a podgyászt tőlük elfoglalni és a szétszórt német sereget egyesíteni. Konrád gyorsan és teljes sikerrel végrehajtotta a feladatot. Lovasságát zárt sorokban vezette a magyarok ellen s miután azokat megszalasztotta, a podgyászt és a foglyokat visszaszerezte. Győztesen tért vissza a főereghez. Konrád támadása azért sikerült, mert a megkerülő magyar csoport maga is támadással és az ellenség üldözésével lévén elfoglalva, a két pihent hadosztállyal ellene jövő hercegnek nem állhatott ellent.

A nagyobb bajt az okozta, hogy míg a megkerülő csoport az ellenség hátsó oszlopát támadta és három hadosztályát szétverte, azalatt a magyar főereg mozdulatlanul állott s nem avatkozott rögtön a küzdelembe. A német derékhad szintén nem támadott, mert rá nézve ez nem is volt észszerű, amíg a sereg nagy része a magyarok ellen a háttvédharcban volt elfoglalva, de mihelyt Konrád herceg feladatát sikerrel elvégezte, Ottó nem késlekedett többé, hanem az eddigi védelmi állásból rögtön támadásba ment át és hadának egész súlyát a magyar főseregére vetette. Az első összecsapások alatt egyik fél sem lankadt el. Százan és százan hullottak el mind a két oldalon és a kézitüskében is nagy számmal estek el, de még mindig egyforma eréllyel folyt a küzdelem. A döntő fordulat akkor következett be, mikor a Konrád herceg által visszavetett megkerülő csoport egyes osztrályai visszaérkeztek a fősereghez.

A vezérek megdöbbenve látták akkor, hogy a támadással megkéstek s mialatt az ellenség háta ellen rendelt magyar csapat feladatát derekasán végezte, azalatt ők a fősereggel a német derékhadat foglalkozás nélkül hagyták. Holott a kétfelől való és egyöntetű támadással a siker teljes reményében elbánhattak volna a német hadsereggel. Ez a felismerés azonban most már késő volt. A német had öt hadosztálya felszabadulván a hátból támadó magyarok rohamai és nyílzápora alól, egyesült erővel vethette magát a magyar főseregére, mely ennek erős lökését nem bírta ki s hősiesség védekezés után végre is kénytelen volt

meghátrálni. A szerencsétlenség gyorsan átragadt a csapatokra s egyik a másikat vonta magával a hátrálásban. A magyarok nagyobb része Augsburg felé vette útját, hogy a Lech vizén átkeljen.

A németek azonban mindenütt nyomukban voltak s fáradhatatlanok voltak a menekülő magyarok hajszolásában. Azok, akik nagy nehezen a túlsó partig eljutottak, amint a magas parton kifelé iparkodtak, lovaikkal együtt visszazuhantak és ott vesztek a Lech vizében. Ellenben, akik a vizen szerencsésen átvergődtek, egyenesen a németek karjaiba futottak, kik válogatott kegyetlenségek között végezték ki őket. Az augsburgi csatának a magyarokra nézve nem az volt a veszedelme, hogy az ütközetet elveszítették és kénytelenek voltak megszabadni, hanem az, hogy az üldözés és az ellenük állított kelepcé olyan volt, hogy az ütközetből elég nagy számban megmenekült magyar hadat úgyszólván csoportonként semmisítette meg.

Nem volt olyan gázló, hegyszoros, vízi átjárás, melyet Ottó király parancsára a nép el nem állott volna. Bárhova iparkodott menekülni a mind szorultabb helyzetbe jutó magyar had, mindig újabb és újabb kelepcébe került, melyek végül a sereget darabokra tördelték, szétzüllesztették és az ellenség kezeibe juttatták. Ha házakba menekültek, a házat rájuk gyújtották, ha a fáradságtól kidőltek, agyonverték őket. A magyar sereget ezek az üldözések tették tönkre és az augsburgi csatának végzetes voltát, sőt történelmi jelentőségét is a csata után következő napok adták meg. Ugyszólván az egész sereg fogságba került vagy elveszett s még a vezérek is, Bulesu, Lehel és egy harmadik, kit a külföldi krónikák Súr néven emlegetnek, fogságba jutottak. Állítólag Regensburgba vitték őket, ahol Henrik herceg személyükben az egész magyar nemzetet meg akarván gyalázní, kötél általi halálra ítélte őket. Az egykorú külföldi krónikás bizonyos fajgyűlölettel és a kielégített bosszú kéjével mondja :

„Ocsmány halállal multak ki, mint megérdemelték ; akasztófán döglöttek meg.”

A németek eljárása felülmúlt minden kegyetlenséget, melyet a pogány, barbár és csupán harcias ösztöneiknek hódoló magyarok valaha is elkövettek. A foglyok nagy részét ugyanis a helyszínén a legkegyetlenebb módon kivégezték. A bajor had vezére, Eberhard, nagy részüket Ebersberg várába vitette, hol elszedette tőlük arany és ezüst ékszereiket s azután egy részüket elevenen eltemettette, míg a többit lassú kínzások között ölette meg. A kultúr németek ezt a bánásmódot tanúsították a barbár magyarok ellen, mikor azok védtelenül a kezeik közé

kerültek. Ime, a keresztény németek megmutatták, hogy ők minden kultúrájuk ellenére még a magyaroknál is vadabbak tudnak lenni.

Az augsburgi csata után Ottó és kísérete feltalálják Konrád herceg holttestét, akinek nagy része volt abban, hogy a magyarok rettenetes vereséget szenvedtek a németektől ebben a csatában.

Ámde azért nem kell azt hinni, hogy az augsburgi ütközet könnyű diadal lett volna a németek számára. Az ütközetet ugyan ők nyerték

meg, csakhogy a diadalt ők is drágán fizették meg. Konrád herceget éppen mikor a sisakját leemelte, hogy friss levegőt szívjon, egy nyíl torkon találta és megölte. Ebben az ütközetben esett el az augsburgi püspök öccse, Dietpold gróf, továbbá Reginbald gróf s más előkelőségek a több ezerre menő harcoston kívül, kiket a magyarok nyilai és baltái hagytak a csatatéren.

Ottó király alakja nagyot nőtt egyszerre népe és a világ szemében az augsburgi ütközet után. A kereszténység megmentőjének tartották őt, aki elhárította Európáról a legnagyobb veszedelmet, mely a keresztény népeket a magyarok kalandozásai által állandóan fenyegette. Ekkor kezdik őt a „Nagy” melléknévvel emlegetni és ekkor lesz a német birodalom császára. A hazai közvéleményt az augsburgi csatavesztés szintén nem hagyta érintetlenül. Különféle mondai töredékek maradtak fenn a gyászos végű ütközetről, anélkül azonban, hogy belőlük azt az egységes hatást megállapíthatnók, melyet a katasztrófa az itthonlevőkre tett. Pedig kétségtelen, hogy az augsburgi ütközet fájó sebeket vert a harcias magyarság lelkén.

A hagyományok szerint az augsburgi ütközetből mindössze hét magyar menekült meg, kiket itthon mindenféle javaiktól megfosztottak és *gyászmagyarkáknak* csúfoltak, amiért nem választották inkább ők is a hősiés halált a gyáva menekülés helyett. Még utódaiknak is bűnhődniök kellett az apák gyávaságáért. A nemzet kivetette magából őket és koldusokként kellett bolyonganiok egészen Szent István idejéig, aki az esztergomi Szent Lázárról elnevezett klostromban helyezte el őket, ahol mint Szent Lázár szegényei éltek. Természetesen nem lehet tudni itt sem azt, hogy ebből a mondából mi a költemény és mi a való. Még ha csupán heten menekültek volna is meg az augsburgi ütközetből, ez a hét ember semmiesetre sem érdemelte azt, hogy itthon gúny tárgyává tegyék őket, kitagadják a nemzeti közösségből és utódaikban is meggyalázzák, mert hiszen ez a hét magyar éppen nem volt gyáva ember. Részt vettek ők az augsburgi csatában, harcoltak az ellenség ellen, küzdöttek végső erejükig, csak mikor a sereget szétverték és mindenkinek a menekülésre kellett gondolnia, mentették meg életüket bizonyára emberfeletti küzdelmek árán az ellenség durva és kegyetlen bosszújától.

Egyik-másik elbeszélés szerint az itthoniak nem elégedtek volna meg a hét magyar kigúnyolásával, hanem meg is csonkították őket; orrukat, fülüket levágták s arra kényszerítették őket, hogy városról-városra, faluról-falura járva elmondják a szomorú esemény részleteit.

Nem tartjuk azonban valószínűnek ezt a hagyományt még abban a részében sem, hogy csak hét magyar menekült volna meg. Mert bizonyára jóval nagyobb lehetett a számuk hetvenhétnél is, csakhogy ennek a tudata éppen úgy elmosódott, mint a sokkal nagyobb jelentőségű eseményeké.

A Lehel és Bulcsu haláláról is ellentétesek a külföldi meg a hazai krónikák adatai. A külföldiek kárörömmel említik, hogy Henrik vagy Ottó felakasztották őket. A hazaiak közül Anonimusz és Kézai szintén ezt állítják. Márk krónikája ellenben, ha fenn is tartja a dicstelen halált, de legalább felékesíti olyan mozzanatokkal, melyek megszépítik, különösen a Lehel halálát. A krónika szerint, midőn Lehelt és Bulcsut Konrád (Ottó) császár elé vezették, a császár így szólott hozzájuk:

„Mért vagytok olyan kegyetlenek a keresztényekhez?”

A vezérek így válaszoltak:

„Mi a nagy Isten boszúja vagyunk, kiket rátok ostorul bocsátott, mert akkor

a ti kezetekbe esünk és elveszünk, mikor titeket üldözni megszününk.”

A császár kegyelmet akart gyakorolni fölöttük, megengedte, hogy az általuk választandó halál nemével menjenek a másvilágra, azért így szólott hozzájuk:

„Válasszatok magatoknak oly halált, amilyent akartok.”

Lehel megszólalt:

„Előbb hozasd elő kürtömet, hadd fujjam meg, azután majd megfelelek neked.”

Mikor a kürtöt elhozták és kezébe adták, egészen a császár közelébe lépett s úgy tett, mintha bele akarna fújni, de ugyanakkor teljes erejéből olyat süjtött vele a császár fejére, hogy az tüstént szörnyet halt.

Lehel kürtjével fejbevégyja Konrádot.

A „Bécsi Képes Krónika“ díszes kezdőbetűje.

Lehel vezér királlyal agyonstíjta Konradot. A krónikák szerint az augsburgi tiltakozásban foglyul esett Lehel vezér kivégzése előtt azt a kegyet kerte, hogy még egyszer beletámasszon kúrtyjébe. Mikor ezt a kívánságát teljesítették, a kúrtyel agyonstíjtolta Konradot, aki a krónikák szerint császár volt.

Lehel utolsó szavai ezek voltak:

„Te előttem fogsz menni s engem szolgálsz a másvilágon.”

Ehhez a kijelentéshez a krónika aztán hozzáteszi, hogy a szkithák hite szerint, akiket ők leölnek, azok a másvilágon nekik szolgálják lesznek. A két vezért azután mindjárt lefogták és Regensburgban felakasztották.

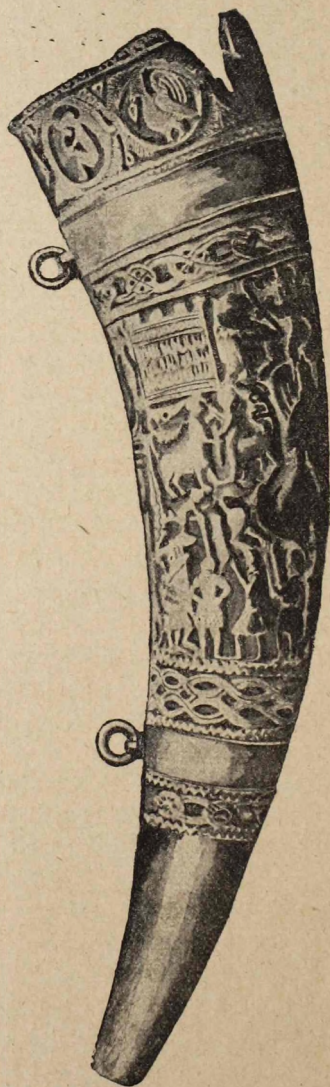
Az a nagy esemény, mely úgyszólván eldöntötte a magyarság további sorsát és különösen a külfölddel szemben ezután nagyon is óvatossá tette őket, kellett hogy érdekelje nemzeti krónikáinkat is. Hiszen az augsburgi ütközet a tizedik századbéli magyarság történelmi életének, habár igen szomorú, de legkiemelkedőbb eseménye. Anonimusnál, Kézainál, Márknál találunk is erre vonatkozó feljegyzéseket, amelyeknek hitelességét természetesen felesleges vitatni, hiszen az első olvasásnál kiderül, hogy még akkor is, mikor a legnagyobb hitelességre törekedtek, ellenmondásokba bonyolódtak.

Anonimusz például úgy tudja, hogy az augsburgi hadjárat nem Taksony, hanem Zsolt fejedelem uralkodása alatt történt s a hadjárat harmadik vezére Bulcsu és Lehel mellett Botond volt. Az augsburgi ütközetről érdemileg semmit sem tud, sőt Augsburg városát még csak meg sem említi, csupán azt tudja, hogy miután a magyarok Alemániában nagy dúlásokat vittek végbe, a bajorok és alemánok „istentelen cselei” által Lehel és Bulcsu fogságba jutottak és az Innfolyó mellett felakasztották őket.

Botond és társai, mikor látták az ellenség galád eljárását, megesküdtek, hogy egyikük a másikat nem hagyja el és baj esetén teljes erővel segítik egymást. Erre sebzett oroszlánokként rávetették magukat az ellenségre és olyan győzedelmet arattak felette, ami jóval többet ért a németeknek a magyarok felett nyert győzelménél.

Kézai Simor mester azonban jóval többet tud, mint Anonimusz. Az ő elbeszélése mindjárt az augsburgi táborozóknál kezdődik. A magyarok gyűlése ugyanis Lehelt és Bulcsut küldte Németországba, kik Augsburg alá érve, a Lech-folyón túl levő réten ütöttek tábort és a várost állandóan zaklatták támadásaikkal. Ulrik püspök követeket küldött a császárhoz és felhívta őt, hogy segítse meg a várost, mert a magyarok sokan vannak ugyan, de „nem vigyáznak magukra,” vagyis a szükséges éberséget és fegyelmet elmulasztják, minélfogva könnyen el lehetné velük bánni.

A császár Ulrik hívására gyorsan összeszedte hadait és a város alá érkezett. Előbb azonban jól kikémleltette a magyarok seregét és

Lehel kürtje.

A jászberényi múzeumban őrzött, faragványokkal ellátott kürt. Azt híresztelték róla, hogy Lehel kürtje volt, amellyel Konrádot leütötte, s akkor esett szclén a csorba. Az igazság azonban az, hogy a jászkiürt a bizánci korból származó, díszesebb cirkuszi kürt.

hadállását. Napkelte után három órával aztán, miközben nagy zápor zuhogott, rájuk rámadt és a város közelében levő egyik csapatukat megverte. Lehel és Bulesu hajóra szállva iparkodtak a Dunán menekülni, hogy Magyarországra érjenek, de Regensburgnál elfogták őket és ugyanitt a császár mindkettőjüket bitófán végeztette ki.

Kézai jelenti, hogy neki van tudomása a Lehel-féle legendáról, melyben a magyar vezér a császárt kürtjével agyoncsapja, de hozzáteszi, hogy ez „mesebeszéd,” ami ellenkezik a valószínűséggel és aki az ilyesminek hitelt ad, „gyengeelméjűségéről” tesz bizonyosságot, mert a foglyokat összekötözve szokták a fejedelmek elé állítani. Hanem az már megfelel a valóságnak, mondja Kézai és a krónikákban is meg van írva, hogy vakmerően káromkodva, tiszteletlenül beszéltek a császárral és szemébe mondták, hogyha megöleti őket, akkor a magyarok sem kegyelmeznek a német foglyoknak s valamennyiüket kivégzik. Tehát nem gyáván és meghunyászkodva haltak meg, hanem bátran és férfiakhöz illő módon, kik a császárral szemben is vitatták a maguk jogát. Figyelmeztetésüknek azonban nem volt hatása. A császár kivégeztette őket, mire a magyarok az összes foglyaikat, gyermeket, nőt, aggot, mintegy *húszszet* felkoncoltak.

Kézainak tudomása van azonban a magyaroknak egy másik seregéről, mely Augsburgtól távolabb tartózkodott, de nem vett részt az ütközetben. Ez a sereg, mihelyt észrevette, hogy a

császár hadai a magyarok másik seregére támadtak, észrevétlenül egy erdőbe húzódott és ott várta be az eredményt. Mihelyt a csatának vége lett és a császári sereg felbomlott, ennek nagyobbik felét üldözőbe vették és megállás nélkül nyilazták, szabdalták és kergették őket, amíg ezek belátták menekülésük lehetetlen voltát s halálra szánva megadták magukat. A magyarok az egész sereget bekerítették s bosszúból a vezérek kivégzéséért valamennyiüket leöldösték, pedig lehettek vagy nyolcezen. A krónika így bosszúztatja meg az augsburgi ütközetet és a vezérek kivégzését a magyar sereg másik felével.

A magyar sereg ezután Ulmnál átkelt a Dunán és a fuldai kolostort rabolta ki, majd az egész sváb területet feldúlta. Innen is tovább mentek azután és a Rajnán átkelven az ellenük jövő lotharingai és sváb herceggel ütköztek össze, kiket keményen elverték. Most zavartalanul folytathatták útjukat Franciaországba, hol a keresztényeket és a szerzeteseket sanyargatták, majd a Rhône-folyóig jutva, Segusa (Susa) és a Taurina (Turin) városokat rabolták ki. Végre az olaszországi havasokon keresztül hazatértek.

A Lehelről szóló mondának, ha több nem is, de legalább *egy* emléke maradt és ez a *Lehel kürtje*, mely ma is megvan és a jászberényi múzeumban őrzik. Ez a kürt élefüntestől való faragvány, mely Pulszky Ferenc szerint bizánci munka és a X—XI. századból származhatik s tulajdonképen cirkuszi előadásoknál használt kürt volt, amint azt a rajta levő domborművek is bizonyítják. Kezdetben csak *jászkürt* néven ismerték, de Molnár Ferenc jászkún kapitány révén általánosan elterjedt az a hit, hogy ez a kürt Lehel vezéré volt. Molnár Ferenc hirdette azt is, hogy a kürt csorbasága onnan származik, mert Lehel vezér fűbeütötte vele Konrád császárt. Persze sokan, többek között Decsy Antal hisztorikus már régebben tiltakoztak ezen feltevés ellen, de a köztudatban úgy meggyökeresedett a kürt legendája, hogy azóta sem lehetett onnan kiirtani. A legenda még azt is fenntartotta, hogy a kürtöt csak Lehel vezér tudta megszólaltatni. Ezt az állítást azonban megcáfolja Káldy Gyula, aki 1893-ban hatalmas riadót fűjt el rajta.

További hadjáratok Taksony alatt.

A németországi vereség nagy hatással volt a magyarokra, kikről egy olasz krónikás ekkortájban azt írta, hogy Ottó győzelmei folytán úgy meg vannak rémülve, hogy „moccanni sem mernek.” Bizonyára túlzás ez a kijelentés, de annyi alapja mégis van s ezt Kézai is tudja, hogy a németországi vereségek lecsöndesítették a magyarok harci kedvét s ezután nem mentek sem Németországba, sem Franciaországba azért sem, mert tudomást szereztek arról, hogy Francia és Németország szövetségre lépett ellenük. Az augsburgi ütközetnek voltak azonban más hatásai is a magyarokra. Kétségtelen, hogy vereségüket semmiestre sem vitézségük hiánya, hanem a fegyelem felbomlása és a folytonos kalandozásokban megszokott portyázó, kisebb tömegekkel való és főként rajtaütésekre irányuló hadviselésük okozta.

A német had előnye velük szemben éppen abban állott, hogy sokkal tökéletesebb fegyverzetén kívül eltanulta a magyarokkal való harcolás módszerét. A magyar törzsek között ezidőtájtban, alighanem a fejedelem erélytelensége folytán, a belső fegyelem nagyon meglazult s a könnyű zsákmányszerzésen kívül egyébire alig gondoltak. A nemzet maga együttesen alig vett részt ezekben a hadjáratokban, hanem csupán egy-egy nemzetség, egy-egy törzs férfiai. Ennek a portyázó hadviselésnek előbb-utóbb jelentkeztek volna káros hatásai. Az augsburgi ütközet ennél fogva arra való volt, hogy óvatosságra bírja őket. Ez az óvatosságuk, ha nagykesőre is, de megnyilvánult most abban, hogy a nagyobb szabású nyugati kalandozásoktól ezután tartózkodtak. Dél és kelet felé azonban tovább is folytak egy ideig még a kicsapások, amíg lassanként azután ezek is elmaradtak. Alkalmilag, ritkán egy-egy csapat megjelent a mai Horvátországban, Dalmáciában, Montenegróban, Hercegovinában és Szerbiában, de állandóak az ide való betörések azért sem lehettek, mert a vidék szegény volt s nem érdemelte meg a magyarok fáradságát.

Legszívesebben ezután is Konstantinápoly vidékét járták, mert itt még mindig számíthattak gazdag zsákmányra. A krónikák előadása szerint vagy öt esztendeig a magyarok nem mozdultak ki hazájukból, de ezután Bulgárián keresztül egészen Konstantinápolyig hatoltak. Ekkor történt meg itt Botond vezérnek egy óriási termetű göröggel az a páros viaskodása, melynek emléke a mondában is fennmaradt. A magyaroknak Konstantinápoly alá való megérkezése után a városból egy

óriás görög jött ki, aki azt ajánlotta, hogy két magyar álljon ki vele birokra s ha ő ezeket le nem győzi, a görög császár adófizetője lesz a magyaroknak.

A magyarokat a görög hányavetisége igen felbosszantotta és Botond haragtól kipirulva előlépett és így szólott hozzá :

„Én Botond vagyok, igaz magyar, legkisebb a magyarok között ! Végy magad mellé két görögöt, hogy az egyik kimenő lelketed fogja fel, a másik pedig testedet temesse el, mivel minden bizonnyal adófizetőjévé teszem a görög császárt nemzetemnek.”

Botond párbaja a görög óriással

Konstantinápoly falai alatt. A „Bécsi Képes Krónika” rajza.

A sereg vezére, Apor, ekkor állítólag azt a parancsot adta Botondnak, hogy menjen Konstantinápoly érckapuja elé és mutassa meg rajta a maga erejét. Botond el is ment s bárdjával az érckapun egy csapással olyan hatalmas rést ütött, hogy azon egy ötéves gyermek kényelmesen ki és bejárhatott volna. Olyan nagy volt a görögök csodálkozása Botond erején, hogy ennek emlékére a kaput később sem igazították ki.

Ezalatt a küzdőtér természetesen gyorsan megtelt emberekkel. Botond feyvertelenül lépett ki a síkra. Körülötte a magyarok félkörben ívet vontak, a görögök pedig a város falain gyűltek össze, hogy a bajvívás lefolyását szemléljék.

Botond bárdjával részt üt Konstantinápoly ércapuján.

Megjelent nemsokára a görög óriás is. Egyenesen Botondnak tartott, de midőn őt egyedül látta, felkiáltott:

„Miért nem hoztál magaddal még egy magyart segítségül?”

Felelet helyett Botond megragadta a görögöt és egyőrai küzdelem után úgy a földhöz teríti, hogy az semmiképen sem tudott onnan felkelni.

Ennek láttára a görög császár, az előkelő görögök és a császárné udvarhölgyeivel otthagyták a városfalakat és palotáikba vonultak vissza. Igen nagy szégyennek tartották a vereséget. A görög törött karjával életben maradt, mégis ez okozta később a halálát. Ámde a magyarok is előállottak jussaikkal. Minthogy az ő emberük nyerte meg a küzdelmet, követelték az adót, mire a császár elnevette magát, ezzel jelezvén, hogy az egész ígélet csak tréfa volt. A magyarok Taksonnyal tanácsot tartva elhatározták tehát, hogy Görögországot és Bulgáriát kíméletlenül fogják dúlni. Így is tettek. Gazdag zsákmányt szedtek, melyben aranyon, ezüstön és egyéb drágaságon kívül rendkívül sok barom és fogoly volt s nagy örömmel visszatértek Magyarországba.

Kézai megjegyzi, hogy ez volt az utolsó zsákmány, melyet a magyarok ejtettek, amíg pogány vallásúak voltak. Ez a monda azonban, bármilyen érdekességgel adja elő a magyarok konstantinápolyi szereplését, mégis csak monda, melynek állításait ellenőrizni nem lehet. A görög és német írók feljegyzései az augsburgi ütközet utáni időkre nézve valamivel több bizonyossággal tájékoztatnak. Szerintük a magyarok 961 óta több ízben kalandoztak a déli és keleti tartományokban. Ez évben Thrákiában jártak. Egyik csapatukat Máriánusz pátriciusz szétverte, de a következő évben már ők győztek. Midőn pedig a rákövetkező évben Konstantinápoly felől dús zsákmányaikkal visszatértek, a lesben váró görögök újból megverték őket.

Hadi kalandozásaik kiterjedtek még Bolgárországra is, melyet 964 óta sűrűbben meglátogattak. Bolgárországban ekkor Péter király uralkodott a görög császár oltalma alatt. Miután nem volt képes országát a magyarok ellen megvédelmezni, a görög császártól kért segítséget, aki azonban oltalom nélkül hagyta. Szláv harcosait egyideig szembeállította a magyarokkal, de miután a különben bátor és vitéz szláv katonák nem voltak képesek a magyaroknak ellenállani, jobbnak látta a küzdelmet abbahagyni. Erre Péter békét kötött a magyarokkal, biztosította őket az országán keresztül való szabad átvonulásról, ha őt és népét nem bántják. Kötelezte magát egyúttal arra is, hogy a görögök ellen harcoló magyarokat, mint a görög császár szövetségese sem fogja

bántani. A magyarok nemsokára Thrákiába törtek Taksony vezetése alatt és ott nagy dúlásokat vittek végbe.

A görög császár felszólította ekkor Pétert, hogy akadályozza meg a magyarok átkelését, de Péter visszaüzent, hogy semmit sem tehet, mert a magyarokkal való béke köti a kezét. A békét pedig éppen azért volt kénytelen megkötni, mert a görög császár támogatását, mikor maga is veszedelemben volt, hiába sürgette. A görög császár haragja most tehát Péter ellen fordult s mivel ő háborúval volt elfoglalva, gazdag ajándék ellenében Szvatoszláv orosz fejedelmet vette rá Bulgárország megtámadására. Szvatoszláv alatt az oroszok mindinkább terjeszkedtek s a görög császár ajánlata egészen megfelelt céljaiknak s 968-ban már megkezdték a betörést Bulgárországba.

A következő évben Szvatoszláv folytatta a bolgárok elleni hadjáratot, miközben a bizánci trónon Nikeforosz Fokász megöletése folytán változás állott be s a megölt császár helyét Zimiszesz János foglalta el, aki megelégtelte Szvatoszláv pusztításait s ezért ráüzent, hogy szüntesse be hadjáratát s vonuljon vissza hazájába. Szvatoszláv éppen megfordítva cselekedett. Visszaüzent a görög császárnak, hogy nemcsak Bulgárországot, hanem Bizáncot is meg fogja támadni s evégből szövetségre lépett a magyarokkal és bessenyőkkel. Ezekkel együtt betört most Thrákiába és Drinápolyig pusztította a vidéket szélében-hosszában. A görög császár által küldött sereg vezére, Bardász hadának csekély száma miatt nem mert megütközni Szvatoszláv hadaival, inkább visszahúzódott és a város falai között biztosította magát.

Miután a szövetséges csapatoknak nem sikerült ezután sem harcra bírni őt, elszéledtek s nem törődve többé a hadi fegyelemmel, valamint a tábor rendbentartásával, kalandozásokra és tivornyákra adták magukat. Bardász, mihelyt értesült a szövetséges seregben uralkodó állapotról, nyomban haditervet készített és elhatározta, hogy külön-külön fogja őket megtámadni. Seregének nagyobb részét a város alatt vonta össze jól fedezett helyen. Egy kisebb csapatot aztán az ellenséges tábor irányába küldött, hogy az ellenséget maguk ellen ingerelve az összevont görög sereg csapdájába vonják. Ez a csapatrész először a bessenyőkkel találkozott, kik a görögök láttára lóra kaptak és vad rohammal iparkodtak őket szétverni. Ámde, mire ezt teheték volna, Bardász a csapdájába rohant bessenyőket hirtelen körülfogta és majdnem utolsó emberig levágta. Bardász ezután először az oroszok, majd a magyarok táborát rohanta meg és igen kemény, öldöklő harcban mind a kettő fölött győzelmet aratott.

A magyaroknak valószínűleg ez volt az utolsó jelentékenyebb hadi vállalata, mert azután a hazai és a külföldi krónikák sem emlékeznek kalandozásaikról. Kisebb jellegű portyázások alkalmasint történhettek ezután is, de a szinte rendszerre vált és évről-évre megisméltendő rablókalandozások most már nemcsak a nyugati, hanem a déli és keleti részek felé is megszűntek.

A közel háronnegyedszázadig tartó portyázások és kalandozások a nemzet erejét nagyon meggyöngítették és hadrendszerét is károsan befolyásolták. A nagyobb tömegű és szervezett hadviselés helyébe a kalandozások folytán a portyázó harc lépett, melynél a meglepetés, a gyors támadás és a siker gyors kihasználása volt a fő. Ezt szinte a virtouzítás színvonaláig fejlesztették, de eközben mindinkább elszoktak a nagyobb tömegekben való hadjáratoktól, melyek kemény vezetést, szigorú fegyelmet és pontos összműködést tettek szükségessé.

Az augsburgi csata volt a megbosszulója ennek az állapotnak, midőn a magyar seregnek nagytömegű, jól kiképzett, kitűnő felszerelésű és az ő hadviselésük szerint betanított csapatokkal kellett megküzdeniök. Itt derült ki

végzetesen, hogy a portyázó hadviselés mennyire elszoktatta már a magyarokat a hadseregkötelékben való működéstől s hogy milyen végzetessé vált az a mulasztás vagy gondatlanság, hogy a magyar megkerülő csoport támadása és a főszereg harcbalépése nem egyidejűleg és nem egyöntetűen lett végrehajtva. A harci kedv fokozatos megcsappanását és a békésebb életmódra való áttérést kétségtelenül az augsburgi csata hatásának kell tulajdonítanunk. És amilyen arányban szűnnek a kalandozások, abban az arányban bontakoznak ki a nemzet előtt olyan viszonyok, melyek mindinkább belevonják őt a nagy európai kultúra közösségébe.

A tizedik század végéig a magyar nép nagy változásokon megy keresztül. Nomád életét lassanként a helyhezkötttség s a gazdálkodás kényszere váltja fel. Az európaiverő harcosok ivadékaik számára az át-

Szláv harcosok a tizedik században.
Egykorú bizanci kézirat rajza.

alakulás új és új kényszerűségei nyílnak meg s a nemzet észrevétlenül alkalmazkodik az új viszonyokhoz. S miként egykor a szilaj harcokban, most a békés alkotások terén is megállja helyét az európai népek versenyében.

Géza fejedelem.

Taksony fejedelem állítólag 972-ben halt meg s holttestét a hagyomány szerint Pestmegyében, a Duna mellett fekvő Taksony községben pogány szertartás mellett helyezték örök nyugalomra. Taksony uralkodása alatt már ijesztő mértékben terjedt az az erjesztő folyamat, mely a magyarság belső egységét megbontotta. Az augsburgi ütközetig, sőt egy ideig még azután is, a magyarság nevezetesebb élményeit azok a külföldi kalandozások alkották, melyek Zsolt egész uralkodása alatt folytak és Taksony alatt is csupán a többszöri vereségek miatt szüntek meg. Taksony tehát semmiesetre sem lehetett az a hatalmas szervező tehetség és tekintélyes vezető, mint aki Árpád volt, mert különben nem hatalmasodhattak volna el alatta a külföldi kóborlások, melyeknek egyikében-másikában egyébként maga is részt vett s az egyes törzsek önkénye nem nőhetett volna a középponti hatalom fölébe.

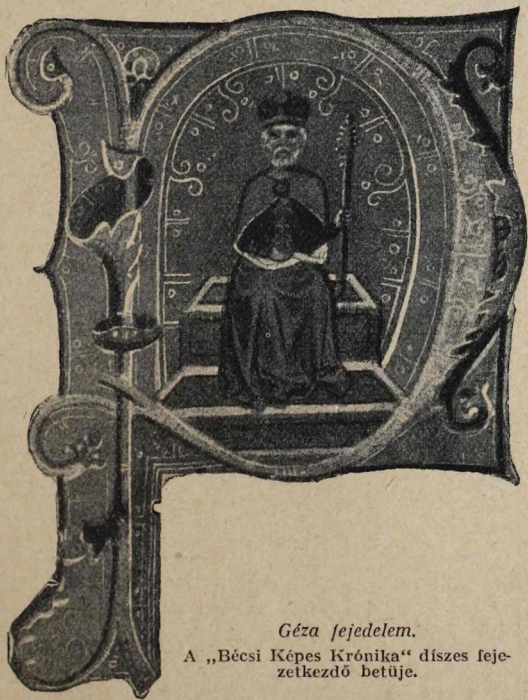
Árpád halála után a magyarság belső hanyatlását ugyanis az idézi fel, hogy a középponti hatalom fokozatosan meggyöngül és a fejedelem nem képes a törzsek felett hatalmát és akaratát érvényesíteni. A külföldi kalandozások mindinkább eltérítik a nemzetet igazi hivatásától és erkölcsét fokozatosan annyira aláássák, hogy a végén a zsákmány és a kincsszerzés mohó vágya hatalmasodott el rajta. Természetes és magától értetődő dolog, hogy ez az állapot sokáig nem tarthatott. Mert a külföldi fejedelmek, ha viszálykodásokban éltek is egymással, azért a közös érdek következtében mégis csak egyesülésre voltak utalva, mikor a magyar betörések állandóságát tapasztalták.

A számtalanszor szenvedett súlyos vereségek tehát közelebb hozták őket egymáshoz, mert a magyarságban azt a veszedelmet látták, mely mindannak a tönkretételére tör, amit az addigi kultúra alkotott. Az augsburgi nagy vereség után Taksony politikája és a törzsek magatartása nem lehetett más, mint a rájuk nézve már végzetes jellegű nyugati harcok kerülése és a civilizáltabb életmóddal való megbarátkozás. Ellenkező esetben egész Európa talpra állott volna a pogány és barbár magyarok ellen s bármilyen áldozatok árán, de végül mégis csak megsemmisítette volna a magyarságot.

Hogy ez nem történt meg, kétségtelenül a magyarság magába-szállásának érdeme. Ezt az érdemet Taksony halála után még nagyobb mértékben megszerzi Géza fejedelem, ki már atyja életében nőül vette a Konstantinápolyban megkeresztelkedett Gyula vajda Sarolta nevű gyönyörű leányát. Történeti dokumentumok nem maradtak fenn róla, de politikája alapján kétségtelennek találjuk, hogy trónra lépése után Géza is felvette a kereszténységet, amire nagy szüksége volt, hogy a külföld előtt maga és állama iránt bizalmat keltsen.

Géza éles szemmel felismerte azokat a viszonyokat, melyekbe a magyarságot a külföldi kalandozások sodorták. Korán belátta, hogy a békében való maradás életkérdése a magyarságnak, azért szigorúan betiltotta még a határszéleken való hadjáratokat is. De ez csak az első lépése volt Géza azon politikájának, mely a nemzet átalakítását célozta. A viszonyok parancsoló kényszere egyenesen ráutalta arra, hogy olyan reformokat kíséreljen meg, melyek a nemzet fennmaradásának legszükségesebb feltételei.

Kiváló segítő társra találtak ezen törekvései feleségében, a szilajlelkű, de feltűnően szép Saroltában, kinek kezéért többen vetekedtek, de ő Gézát választotta. Saroltát az egykorú írók szépsége különös kiemelésével igen szilaj, szenvedélyes és erőszakos nőnek rajzolják. Szenvédélyei uralkodtak fölötté, melyek a józan ész szavát nem egészen háttérbe szorították. Ivott, lovagolt, verekedett, mint bármelyik férfi s ha dühre ingerelték, képes volt embert is ölni, csak hogy indulatait kielégítse

Géza fejedelem.

A „Bécsi Képes Krónika“ díszes fejezetkezdő betűje.

Jellemére nézve tehát teljesen egyezett Gézával, aki szintén lobogó indulatú, szenvedélyes ember volt. Sarolta nagyravágyása által is ösztökelte férjét a reformok megkezdésére. Géza a nemzet biztosításának módjait keresvén, mindenekelőtt arra határozta el magát, hogy Németországgal jó viszonyt fog fenntartani vagy legalább is keresni fogja az Ottóval való barátságot. Az alkalmat megadta reá Ottónak Gézához küldött követsége. Taksony halála után ugyanis, még 972-ben a verduni püspököt, Brunót Ottó király Magyarországra küldte Gézához. Hogy mi volt Ottó célja a követségeküldéssel, megtudjuk abból a levélből, melyet Pilgrim passauai püspökhöz intézett, amelyben a követet különös figyelmébe ajánlja. Ezen levelében Ottó többek között ezeket írta :

„... a magyarok földjére küldjük őt, hogy *azok királyát mentől előbb a mi szándékunkra hajlítsa*. Gondod legyen tehát reá, hogy e követség a legóvatosabban végrehajtsassék, mert ha az, miként mi kívánjuk, szerencsésen sikerül, *mind neked, mind a tieidnek* nagy hasznára leszen.”

Ottó, értesülve Géza békés hajlamairól, kétségtelenül arra törekedett, hogy egyfelől a békét biztosítsa, másfelől ennek zálogául a magyarokat a keresztény vallásra térítse. A verduni püspök eljött tehát Magyarországra. Látogatásának eredményei nem ismeretesek, de azt már tudjuk, hogy Géza egy év múlva viszonzta a látogatást a maga követei által, kik Kvedlinburgban keresték fel Ottót, kivel békét és szövetséget kötöttek. Valószínű, hogy Ottó a béke fejében azt kívánta Gézától cserébe, hogy a keresztény vallás hirdetésére Németországból Magyarországra menő papoknak szabad bemenetelt engedjen. Ottó még ebben az évben meghalt, de ezért eddigi rövid és barátságos érintkezésüknek mégis meglelt az eredménye, mert a keresztény hittérítők lassanként átlépik az ország határát és a pogány magyarok között megkezdik az evangélium hirdetését.

A keresztény egyház ügye Magyarországon a honfoglalás előtt.

A magyar keresztény egyház megalakulásának, ha nem is szerves részét, de történeti szempontból előzményeit alkotják azok a törekvések, melyek Magyarország területén abban az időben mentek végbe, mikor ezt a földet magyarok még nem lakták. Érdekes és tanulságos dolog tudni, hogy miként indult meg ezen a területen a kereszténység térfoglalása és minő okok hatása következtében szakadt meg a tizedik század folyamán. Röviden átpillantjuk ezt a jelentőséges kultúrmozgalmat, hogy átmenetet adjunk a tizedik századbeli magyarországi eseményekhez.

A kereszténység első nyomait Magyarország mai területén a nyolcadik században találjuk az avaroknál. Midőn Nagy Károly az avar birodalmat megsemmisítette, Tudun avar kán ígéretet tett a keresztény vallás felvételére, mellyel azonban népe nem nagyon sietett, habár ő felvette a keresztiséget. Az avar birodalom ellen folytatott harcok ropant néptelenné tették az ország akkori területét, úgyhogy Nagy Károly a Bajorországhoz csatolt Pannoniába kénytelen volt németeket és szlávokat telepíteni. Felső-Pannonia ezen részének a Duna, Rába és Dráva közé eső területét a salzburgi érsek a maga egyházi hatósága alá helyezte s innen kezdve, vagyis 797 óta kezdett a keresztény vallás ezen népek között lassanként tért foglalni.

Különösen azon a területen, melyet közönségesen avarok földjének neveztek, a Haimburgtól Szombathelyig elnyúló térségen fakadt fel elevenebben az egyházi élet. Amennyiben hinni lehet Piligrim passzai püspök okleveleinek, Lajos német-frank király 836-ban és pár évvel később ezen a területen adományozott birtokokat több német püspöknek s húsznál többre ment azon lelkészségek száma, melyek a vidéken voltak. Csakhogy ezen Piligrim-féle oklevelek adatai nem látszanak megbízhatóknak s az a vélemény róluk, hogy Piligrim azokat a saját érdekeinek előmozdítására hamisította.

Morvaországban a kereszténység terjedése Privina morva-szláv fejedelem megtérésével kezdődik, ki, miután a keresztiséget felvette, Nyitrán egyházat alapított, mely elég szépen virágzott. Német papok járnak be ekkor az országot és buzgón folytatják a térítést, mivel a német királyok azt hitték, hogy a kereszténység által a népet nagyobb fegyelemben fogják tartani. Privina is hasonló szempontból támogatta a német térítők munkáját. Nemsokára elüzték ugyan innen, de Alsó-

Pannonia szlávjainak fejedelmévé lett. Itt alapította, a Zala-folyó torkolatánál Mozaburg várát s ugyanitt templomot is emelt, melyet a salzburgi érsek szentelt fel. Privina alatt Alsó-Pannoniában a kereszténység annyira megerősödött, hogy a templomok száma a harminchatot is meghaladta.

Uralkodása azonban 861-ben megöletésével véget ért. De fia, Kocel hű maradt atyja hagyományaihoz s iparkodott a kereszténységet virágzásban tartani. Morvaországban, miután Privina elűzetett, Moimir fejedelem lépett helyébe, kit 846-ban unokaöccse, Ratiszláv váltott fel. Ez több ízben tett kísérletet arra, hogy magát és népét a német-frank király hűbéruralma alól kivonja. Hogy egyházilag is függetlenítse tartományát a német befolyástól, III. Mihály görög császárhoz követeket küldött s olyan papokat kért tőle, akik a tartományában lakó szláv népet anyanyelvén volnának képesek a keresztény hitágazatokra tanítani. Mihály császár meghallgatta Moimir kérését és két térítőt, Methodiuszt és Cirillt küldte Morvaországba.

A térítők azonban belátták, hogy igazi sikert csak akkor érhetnek el, ha a szertartásokat is szláv nyelven végzik. Evégből lefordították az evangéliumokat szláv nyelvre és az egyházi szertartásokra is ezt a nyelvet alkalmazták. A német főpapoknak azonban nem tetszett az egyházi liturgia elszlávosítása, ennél fogva Cirill és Methodiuszt feljelentették a pápánál, kiket I. Miklós pápa a feljelentés alapján magához idézett. Alsó-Pannoniában vette a két térítő a pápa halála hírért, minél fogva útjukat megszakították és a szláv evangéliumokat, valamint már a Morvaországban elterjesztett szláv írásmódot az itt lakó népekkel is megkedveltették.

II. Adrián volt már a pápa, mikor a két térítő Rómába érkezett. Itt azonban nem volt semmi bántódásuk, sőt a pápa helyeselte munkájukat s nemcsak eddigi működésüket hagyta helyben, hanem azt is megengedte, hogy az isteni tisztelet szláv nyelven tartassék. Cirill és Methodiusz egy ideig Rómában maradtak, hol az előbbi, miután szerzetes lett, nemsokára meghalt. Nemsokára aztán megérkeztek az alsópannoniai szláv fejedelem követei a pápához azzal a kérelemmel, hogy az egyházi tanok terjesztése céljából küldje Methodiuszt hozzájuk.

Methodiusz Alsó-Pannoniában nagy eredményeket ért el a keresztény egyház gyarapításával, de sikereivel egyidejűleg a német papok, különösen a salzburgi érsek és a passauai püspök féltékenységét is felkeltette. Feljelentették tehát újból a pápánál az isteni tisztelet el-

szlávositása miatt és sikerült azt is kivinniök, hogy működése helyét kénytelen volt elhagyni. Csak Adrián pápa utóda, VIII. János alatt térhetett vissza újból alsópannoniai egyházmegyéjébe. De még nagyobb lett ezután a hatalma, mikor Kocel halála után Alsó-Pannónia keleti részét egészen a Drávaig Szvatopluk morva fejedelem foglalta el. Methodiusz most a Nagy-Morvaország egyházi életének vezetője lett, ami a német papság gyűlöletét csak fokozott mértékben növelte iránta. Megint feljelentették a pápánál, de panaszukban ezúttal külön vádat is emeltek ellene s azzal gyanúsították, hogy eretnek tanokat hirdet.

A pápa hitelt adott a vádaknak és Methodiuszt magához idézte. Kihallgatta őt s azzal bocsátotta el magától, hogy addigi intézkedéseit, néhány lényegtelen külsőség leszámításával helybenhagyta. Methodiusz 885-ig, haláláig vezette ezután egyháza ügyeit, de halála után alkotása csakhamar semmivé lett. Utóda, Wikling nyitrai püspök, azelőtt passau-megyebeli pap lett, aki, miután magát érsekké nevezette ki, sorban megsemmisítette Methodiusz újításait.

A szláv liturgia híveit elkergette, a latin szertartást visszaállította s nem tűrt egyházmegyéjében csak olyan papot, aki a latin rítus szerint végezte az istentiszteletet. Az elűzött szláv papok Horvát és Bolgárországba, a mai Szerbiába menekültek. Methodiusz egyháza pedig rövid fennállás után megszűnt azon a területen, mely más név alatt, de a mai Magyarország jókora részét alkotta.

Szvatopluk halála után Nagy-Morvaország darabokra bomlott. Az imént még virágzó egyházi élet is elsorvadt s különösen a magyaroknak az ország területén való megjelenésével egészen megszűnt, úgy-hogy 899-ben a bajor püspökök, midőn a magyarországi szlávokról beszélnek, „álkeresztényeknek” nevezik őket s úgy tüntetik fel, mint akik a magyar szokások hatása alá kerülvén régi hitüket egészen elhagyták. A magyarokkal együtt raboltak és dúltak mindenfelé s külsőleg is iparkodtak kozzájuk hasonlítani. Hajukat éppen úgy nyírták, mint a magyarok s ha templom akadt útjukba, éppen úgy felégették, mintha ők is pogány magyarok lettek volna.

A honfoglalás alatt nem is maradt meg egyetlen templom sem épségben az országban s majdnem egy századon keresztül, míg Géza térítési munkája meg nem kezdődött, papok, püspökök vagy más egyházi személyek nincsenek Magyarországon s a szláv ajkú lakosság, ha nem is felejtette el teljesen vallását, de annyira összekeverte babonákkal és előbbi pogány vallása emlékeivel, hogy keresztény vallásnak azt semmiesetre sem lehetett tekinteni.

A honfoglalás a szlávok között erősödésnek induló kereszténységet teljesen tönkretette s csak akkor kezdődik igazában a szlávoknak is a megtérése, mikor a magyarság a keresztény eszmék befogadására kezd hajlani. Az a szláv nemzedék ugyanis, mely a honfoglalás óta nőtt fel, a vallási élet szükségletei iránt éppen úgy nem bírt érzékkel, mint a pogány erkölcsű magyarok. Hallott ugyan valamit apától a keresztény tanokról, de primitív elméje nem volt képes azt sem megérteni, sem átérezni, ennél fogva neki is várnia kellett azt az időt, mikor, mint a magyarokat, az uralkodó politikája őket is a keresztény hit felvételére utalja.

A Magyarországi területén élő horvátok, szerbek, bolgárok között a keresztény vallás elég gyorsan terjedt el. A térítésben János spalatói érsek járt elől, aki Dalmáciában és Szlavóniában templomokat építtetett, püspökségeket alapított s gyorsan terjesztette a kereszténységet.

A magyarok között a keresztény hitéletnek még a nyomát is alig találjuk a tizedik század második feléig. Etelközi érintkezéseik folyamán mindenesetre tudomással bírtak a keresztény vallás létezéséről azonkívül a kazároknál járt Cirill és Methodiusz atyák térítéseinek híre folytán, de őket teljesen érintetlenül hagyta ez a mozgalom. A honfoglalás idején pedig nemcsak hogy nem siettek a kereszténység felvételével, hanem a már addig alkotott magyarországi egyházi szervezeteket is megsemmisítették.

Nem kell azonban azt hinni, hogy a kereszténység ezen megsemmisítését a magyarok ellentétes vallási elvei okozták. Számos bizonyosság szól amellett, hogy a magyarság sohasem volt türelmetlen a vele egy területen élő fajok vallása iránt. A hódítással kapcsolatos harcoknak s a külföldi kalandozásoknak sok templom esett ugyan áldozatul, egyébként éppen a külföldi kalandozások igazolják és ezek között is főképpen a szent-galleni táborozás, hogy a keresztény vallással szemben türelmesek, sőt közönyösök voltak. A templomokat nem vallási fanatizmusból dúlták fel, hanem a remélt gazdag zsákmány kedvéért. Őket nem a vallás és nem a hitágazatok, hanem a préda érdekelte elsősorban.

A későbbi térítéseknek aránylag gyors és síma lefolyását is azzal magyarázhatjuk meg, hogy valamely különösebb vallási bigottság a régi magyarok között nem élt s ha itt-ott voltak is ellenkezések vagy küzdelmek az új vallás behozatala alkalmával közöttük, ennek okai inkább politikai, gazdasági és társadalmi természetűek, mintsem vallásiak. Árpád és Zsolt uralkodása alatt a magyarság körébe a kereszténység még elszigetelve sem hatolt be, sőt még Taksony uralkodása alatt sem.

Az augsburgi ütközetnek kellett elkövetkeznie és ezen ütközet tanulságainak fokozatosan kellett a köztudatban gyökeret vernie, hogy Géza levonhassa belőlük a magyarság számára azt a következtetést, mely a kereszténység felvételét a lét vagy nem lét kérdése alakjában állította a nemzet vezető osztályai elé. És ennél a pontnál kezdődik a magyarság történelmi jelentősége Európában.

A térítés kezdete Magyarországon.

Abban az időben, mikor a verduni püspök Magyarországra jött, a svábországi einsideln kolostor egyik szerzetese, Wolfgang atya megindult Magyarországra, hogy a keresztény egyház igéit hirdesse. Wolfgang német nemes szülőktől származott s már gyermekkorában nagy hajlandóságot mutatott a vallásos életre. Az egyházi pályára lépett s Henrik trieri érsek a maga helyettesévé akarta őt tenni, de Wolfgang ehelyett inkább azt kérte, hogy gyermekeket taníthasson. Henrik érsek halála után a szent életű Wolfgangot Ottó király püspökké akarta kinevezni, de ő ekkor sem fogadta el a kiténytetést, hanem szülőihez ment, majd, hogy egészen kegyes elmékedéseinek élhessen, az einsideln kolostorba vonult. Itt ébredt reá igazi életcéljaira, hogy nem elég a maga életének a tökéletesítése, hanem rajta kell lennie, hogy Istentől nyert tehetsége és erényei által másokat is az igaz hit ösvényére térítsen.

Wolfgang tehát elhagyta a kolostort s Alemánián keresztül Norikumba, majd Pannoniába, a magyarok földjére jött. Apostoli munkája állítólag kevés sikerrel járt s emiatt Piligrim passau püspök visszahívta, hogy ő vehesse kezébe a térítés munkáját.

Wolfgang visszahívásának okát a külföldi egyházi írók működésének meddőségével akarják magyarázni s Piligrimet is úgy tüntetik fel, mint akit tisztán a céltalan munkától való félelem vezetett Wolfgang mellőzésében. Nem látszik valószínűnek ez a magyarázat, ha olvassuk Piligrimnek emlékiratát, melyet a magyarok megtérítése ügyében VII. Benedek pápához intézett. Kiderül belőle, hogy Piligrimnek, mint egy telivér tizedik századbeli törtetőnek saját külön céljai voltak Magyarországgal és a magyarsággal. Az ő révükön akarta volna ugyanis a lörchi érsekséget elnyerni.

Piligrimben nagy mértékben ki volt fejlődve ugyanis a nagyra-vágyás és a hatalomszomj, melyet egyházi karriérének az emelésével szeretett volna kielégíteni. Mihelyt elnyerte a passau püspökséget,

mely a salzburgi érsekség alá tartozott, azon mesterkedett, hogy magát függetlenítse és püspökségét szintén érsekséggé emelje. Mivel a passauai egyházmegye kinyúlt egészen a magyar határig, sőt Magyarország nyugati részét is magába zárta, magának akarta megszerezni a magyarok térítésének érdemét, hogy ezáltal a pápa és Ottó császár kegyét megnyerje és az érseki széket biztosítsa magának. Piligrim mindenáron ki akarta terjeszteni egyházi hatóságát az egész magyarországi területre, melynek újonnan szervezendő püspökségei aztán az ő érseksége alá tartoztak volna.

Rá nézve tehát fontos érdek volt, hogy a magyarok megtérítését ne más végezze, nehogy az érdemek mások előnyére szolgáljanak. Ezért hívta vissza Wolfgangot, kivel eleinte szigorúan akart elbánni s mint kóbor szerzetest akarta kérdőre vonni. Csak mikor tapasztalta Wolfgang jámborságát és kiváló tehetségét, akkor változtatta meg szándékát irányában. Magyarországra azonban nem küldte vissza ezután sem, hanem maga vette kezébe a térítést s embereit, több papot és szerzetestűtnak indított, kik nemsokára meg is kezdték az evangélium hirdetését.

Hogy érsekké való kinevezését és a magyarországi egyháznak érseksége alá való helyezését másképen is biztosítsa, nem riadt vissza némi okmányhamisítástól sem. Összesen öt pápai bullát hamisított s ezek egyikében a lorchi érsekséget úgy tüntette fel, mint a passauai püspökség korábbi intézményét, melynek joghatósága Pannoniára is kiterjedt, minélfogva a lorchi érsekség utóda a passauai püspökség lévén, őt nemcsak az érseki cím, hanem a magyarországi egyház felett való kormányzási jog is megilleti. Ilyen argumentumokkal felkészülve, emlékirat kíséretében fordult aztán a pápához, hogy érdemeinek elősorolása alapján érsekké való kinevezését szorgalmazza.

A pápához intézett egyik memorandumában szinte dicsekedve említette Piligrim a magyarok tömeges megtérését. De úgy látszik, hogy ez a jelentése tele volt ferdítésekkel, mert habár egyesek fel is vették a keresztséget, de a nagy tömeg még mindig pogány szertartásait követte, sőt becsapásokat intézett Piligrim püspök birtokaira is. Az idegen származású térítőik emiatt kénytelenek voltak menekülni s pár év múlva Piligrim is felhagyott a magyarok térítésével s Babenbergi Luitpold szövetségében támadást intézett a magyarok ellen.

Piligrim püspöknek VII. Benedek pápához intézett emlékirata tülzásaival és helyenként való megbízhatatlansága ellenére is a magyar viszonyokról igen érdekes adatokat tartalmaz.

Pilgrim afölött való sajnálkozással kezdi jelentését, hogy „lelke minden vágya” ellenére nem mehet Rómába, mert a magyarok között megkezdett térítő műve nem engedi, hogy mielőtt munkáját befejezte volna, szent hivatása helyéről távozzék. A magyarokra vonatkozólag aztán a következőket írja :

„... bár ezen nemzettől való rettegés megyém más tartománybeli hittérítői előtt nagy idő óta elzárta a bemenetet : a jelen idő alkalmas volta mindazonáltal oda hív engemet. A mindenható Isten, ki szokott kegyelmével mindig összegyűjti a szétszórtakat, *megnyitni méltóztatolt szívüknek sokáig elzárt ajtaját, hogy ridegségük leple szétszakasztván s vadállati kegyetlenségük megszűnván, nyakaikat az Ur szelid jármába görbítsék.*

A magyarok ezen nemzetétől sok kérelmekkel hivatam, hogy magam mennék, vagy küldötteimet intézném hozzájuk az evangéliumi munkára. Akikhez midőn mind a szerzetesekből, mind más papi rendekből elég alkalmas férfiakat küldöttem s mindeneket akként intéztem, miként az angolok történetéből tanultam : az isteni kegyelem csakhamar oly gyümöleszőnek mutatkozék, hogy a katolikus hitben oktattván és keresztelvén, *mint a két nemű magyarok közül, mintegy özetrel nyertek meg a Krisztusnak.*

A keresztények pedig, kik a nép többségét alkotják s oda a világ minden részéből foglyokként hurcoltattak s kik eddig gyermekeiket csak rejtekben szentelhatték az Istennek, most minden félelem nélkül hozzák a keresztvízre. Oly öröm tölti el valamennyiüket, mint a vándort, midőn hazájába visszatér, hogy immár keresztény módra *imáházakat építhetnek* s lekötött nyelveiket az Üdvözítő dicsőítésére megoldaniuk engedtetik. Mert az Isten csodálatos kegyelmességének hatása alatt maguk ama pogányok is, kik megtévelyedtségükben maradnak, *alattvalóik közül senkil nem tiltanak el a keresztégtől s a papokat sem gátolják a szabad járás-keelésben.* A pogányok oly békében élnek a keresztényekkel s velük olyannyira barátkoznak, hogy ott Izsaiás próféta jóslata látszik teljesedni :

A farkas és a bárány együtt legelnek ; az oroszán és az ökror egy jászolból esznek.

S ekként *majdnem az egész magyar nemzet hajlandó a szent hit felvételére ; hasonlókép a szlávok némely tartományai is készek hinni.* Az aratás tehát bőséges, de munkások kevesen vannak. Ennélfogva szükségesnek látszik, hogy Szentséged oda néhány püspököt tétessen, mert a keleti Pannoniának és Möziának már a rómaiak és gepidák idejé-

ben is hét püspöke volt, kik az én lorchi szentegyházamnak, melyet én méltatlan szolgálók, voltak alávetve.”

Piligrimnek ez a levele, mely 974-ben kelt, több szempontból érdemi meg figyelmünket. Elsősorban is azért, hogy olyan időből való tudósítás ez a magyarokról, melyből a legkevesebb írott emlék maradt reánk. De ha megvilágítjuk kellőképpen Piligrim valódi terveit, akkor állításainak a hitelességét, legalább is szószerint és betűszerint való értelmükben gyanuba kell vennünk. Mert mit is akart tulajdonképpen elérni Piligrim érdemeinek ezen pontos, sőt aggályosan elfogult beismerésével? Az érseki palástot. Ő maga kéri a pápát levelének további részében :

„Méltóztatnál általuk (Piligrim követői által) nekem kegyelmesen megküldeni az érseki palástot és főveget, mely a szentszéktől csak a metropolitának küldetik meg tisztelet díjául.”

Piligrim tehát nagyravágyó terveinek elérésére akarja felhasználni a magyarok térítése körül teljesített munkáját s éppen, mivel ezt akarja, látszanak állításai túlzottaknak, mert általuk a maga érdemeit akarja mindenáron megnagyobbítani, kiszínezni. Ámde ettől eltekintve, vagyis túlzásait csak kellő fenntartásokkal fogadva, közléseinek egyéb részei kétségtelenül igazságot is tartalmaznak. Megállapítható belőlük, hogy a megtérés iránt való szándék nem volt idegen ekkor a magyaroknál s a fejedelmi udvar programszerűleg foglalkozott a kereszténység behozatalának eszméjével. Ami azonban az ötezer magyarnak a megtérését illeti, habár megcáfolni nem is tudjuk, de hihetőnek sem tartjuk. Mert voltak később jóval nagyobb eredményei a térítésnek és a szépszerével vagy erőszakai folyó keresztelés ezeket és ezeket vezetett a keresztény egyházba, de hogy Piligrim érte volna el ezeket az eredményeket, nem hihetjük éppen azért, mert nagyon is nyilván elárulja abbeli szándékát, hogy ő az érseki süveg után törekszik mindenáron. Aki pedig érsekséget kíván, jó dolgot kíván ugyan, de nehezen hihető, hogy hő vágyában ne túlozná kelleténél jobban a maga érdemeit.

Tudósításának azok a részei, hol személyes érdekei nincsenek, inkább figyelemreméltók. Megtudjuk ugyanis belőlük, hogy a keresztények, vagyis az idegenfajú népek a magyarok fölött többségben vannak s már ebben az időben templomokat kezdenek építeni Magyarországon. Továbbá, hogy a magyarság nagy türelmet tanúsít úgy a keresztényekkel, mint a hittérítőkkal szemben s végül, hogy a nemzet közhangulatában hajlandóság mutatkozik a keresztény vallás iránt.

De ha szószerint is igaznak vennők Piligrim állításait, a bennük kifejezett eredményeket mégis csak ideigleneseknek kell tekintenünk, mert a magyar kereszténységnek ezen első palántái, amilyen gyorsan keletkeztek, épp olyan gyorsan el is hervadtak. Piligrimnek meglehetősen része van benne, hogy az elvetett magvak terebélyes fákká nem nőhettek.

A német birodalomban ugyanis I. Ottó halála után zavarok keletkeztek, melyeknek egyik előmozdítója Henrik bajor herceg volt, aki II. Ottó koronájára vágyott s ellene háborút indított. Piligrim Henrik herceg fennhatósága alatt élt s az ő pártjára kellett volna állania, de ő inkább II. Ottóhoz csatlakozott bízva abban, hogy az ő közbenjárása révén az érsekséget könnyebben megszerezheti. Piligrim ilyenformán szembekerült saját hercegével, de a magyarokkal is, mert Henrik viszont Gézával keresett szövetséget. Géza nagyobb hadjáratot nem vezetett ugyan Ottó ellen, de az osztrák határon megjelentek a magyar csapatok és Piligrim birtokaira is heves becsapásokat intéztek. A térítésnek ennélfogva hirtelen vége lett s miután a Piligrim misszionárusait is úgy tekintették, mint az ellenség embereit, ezeknek is távozniok kellett az országból.

A háború Henrikre kedvezőtlenül végződött. Ottó pedig, hogy a magyarokon bosszút álljon, Bábembergi Luitpoldnak az ostmarki határgrófságot adományozta, hogy a magyarok szomszédságában lévén, őket minduntalan háborgathassa. Bábembergi Luitpold és Piligrim viszont szövetségesek voltak s együtt harcoltak akkor is, mikor Luitpold egy magyar hadosztállyal megütközött, de az megverte. Piligrimmel tehát a magyarok nem voltak jó viszonyban. Birtokait később is megtámadták, úgyhogy ha volt is valaha szándékában a magyarok megtérítése, most kénytelen lett volna lemondani róla, mert a magyarok bizalmát rég elvesztette.

Géza fejedelem és a kereszténység.

A magyarok megtérítésének ügye így áll tehát Géza uralkodásának első éveiben. Nagy eredményeket Piligrim szerzetesei éppen nem értek el, de ezt előre látni lehetett. Nem is ebben kell az eredmények értékét keresni, hanem abban, hogy a térítők Magyarországon már megjelentek és a fejedelmi udvar tudatában volt annak, hogy a magyarságot előbb-utóbb bele kell kapcsolni a keresztény népek közösségébe a keresztény vallás felvétele által. Hogy Piligrim abbahagyta a térítést s kisebb csetepaték a határszéleken a tiltó rendeletek ellenére is folytak,

a kereszténység ügye azért nem bukott el Magyarországon. Sőt csak most kezdődött el a kereszténység hódítása, miután terjedésének az útját maga a fejedelmi udvar készítette elő.

Saroltától Gézának két gyermeke született, egy fiú és egy leány. Házasságuk nem tarthatott sokáig, mert Sarolta állítólag korán meghalt és az özvegyiségre maradt Géza nemsokára a lengyel király hűgát, Adelheidot vette nőül. Adelheid sokban hasonlított Saroltához. Egyike volt ő is a legszebb nőknek s amellett erőteljes jellemmel bírt, miként Sarolta. Együtt vadászott, mulatott, ha kellett ivott Gézával és az uralkodás gondját is megosztotta vele. Olyan nagy befolyást gyakorolt férje felett, hogy kortársai azt állították, hogy még Gézát is ő kormányozta. Nagyobb érdeme volt azonban Adelheidnek az a buzgólkodása, melyet a magyarság megtérítése érdekében fejtett ki. Géza felesége ösztönzésének hatása alatt szabad bemenetelt engedett országába a külföldi papoknak, sőt nem egyszer maga is hívott papokat udvarába, kiket örömezt meghallgatott. Lelke mindinkább felengedett a jámbor tanok iránt s ezzel együtt mindjobban megerősödött az a véleménye, hogy a nemzet fennmaradására a keresztény vallás felvétele multhatatlanul szükséges.

Géza megtérésének idejét pontosan meghatározni nem lehet. Főképen azért nem, mert a történetírók az ő uralkodásának ismertetésénél meglehetősen zavarban vannak. Alig van biztos adat a kezeik között, melyre építhetnének, ennélfogva merő feltevésekben merül ki előadásuk. Egyik részük Gézának két feleséget tulajdonít, Saroltát és Adelheidot, a másik azonban csak egyet. Éppen így vannak a Géza megkereszteltetésével is. Vannak akik nem tudnak róla, némelyek Sarolta, mások pedig Adelheid idejére teszik. A hézagos adatok alapján legfeljebb hozzávetőlegesen állapíthatjuk meg tehát az egyes tényeket, anélkül azonban, hogy a korszak életének részletes képét azok alapján megrajzolhatnók.

Egyesek valószínűnek tartják, hogy Géza egész családjával áttért a keresztény vallásra és Adalbert prágai püspök keresztelte meg. Áttérése után egész erejével rajta volt, hogy népe is felvegye a keresztény vallást. „A hit megszilárdításában — mondja egyik krónikás — kegyetlenkedék s a pogányság régi bűnét az isten iránti buzgalomtól lángolva mosá le.” Adalbert és térítő papjai szintén tapasztalták, hogy az a vallás, melyet a kereszténnyé lett magyarok követnek, még mindig nem az igazi. Ha lassanként el is hagyták nyilvánosan a pogány szertartásokat, titokban azért visszatértek hozzá s Erdélyben, a Duna—

Tisza közén és a Dunántúl még mindig igen nagy számmal éltek olyan magyarok, kik megkeresztelésük ellenére a régi vallást követték.

Sőt a hagyomány azt tartja, hogy maga Géza sem tudta egészen

Géza fejedelem.

Géza szüntette meg a külföldi kalandozásokat s ő kezdeményezte a kereszténység elterjesztését a pogány magyarok között. A Szépművészeti Múzeum színes metszete.

kiszakítani magát a pogány vallásból s miután már megkeresztelkedett, kétféle szertartás szerint áldozott az Istennek. De ez nem tartotta mégsem vissza attól, hogy az ellenkezőkkel szemben éreztesse erélyét. A téri.

tés tagadhatatlanul Géza uralkodása alatt indul meg rendszeresen Magyarországon, de az is bizonyos, hogy nem ment végbe azzal a simasággal, ahogy azt némely író állítja. A magyarság életében a keresztény eszmék hódítása, még ha szűkebb értelemben vesszük is a szót, forradalommal járt, mely legfeljebb nem volt általános és nem terjedt ki az összes törzsekre, de miként a későbbi események mutatták, sok helyen heves kirobbanásokkal járt.

Ha magyar emberek végezték volna a térítés munkáját, ez esetben talán kevesebb megrázkódtatással ment volna végbe az átalakulás, ámde az első térítők kivétel nélkül mind idegenek voltak, kiknek céljaik elérésére feltétlenül a fejedelmi hatalomra kellett támaszkodniok. Géza pedig nem riadt vissza az erőszakos eszközöktől sem, csakhogy az általa helyesnek vélt és bizonyára környezete által is istápoltt törekvést, a magyarság megtérítését diadalra juttassa. De különben is a népek életében az ilyen nagy változások, melyek a régi életmód abbahagyására, új világnézet, szokások felvételére irányulnak, mindig küzdelmek árán szoktak végbemenni. A régi és az új világfelfogás képviselői kénytelenek nagy harcokat vívni egymással s nemcsak régen volt, hanem ma is úgy van, hogy e harcok közepette a legádázabb fegyvereket fordítja mind a két fél egymás ellen.

A tizedik században a kereszténység felvétele a magyarságra nézve életkérdés volt, miként már több ízben hangsúlyoztuk. Géza tehát mindjárt a magyarság életének az első szakaszaiban azt az elvet képviseli a maga programjával, melyet a tizedik századtól kezdve a huszadig századig valamennyi kiválóbb reformer képviselt és ami röviden abban összegeződik, hogy a magyarságnak együtt kell haladnia a nyugati népekkel s azonosítania kell magát azzal a kultúrával, melyet Európa népei elsajátítottak.

Ámde éppen a történelem ismerete és a mi napjaink eseményei tanítanak meg arra, hogy a nemzet érdekében való minden újítás, mely régebbi állapotok és szokások megváltoztatását célozza, a nemzet bizonyos részének, nem egyszer a nagyobbik részének állandó és heves ellenzésével találkozik. Ez az ellentét aztán, mely a régi és új irányzatok szembeállításából fakad, hozza létre azokat a harcokat, melyeket a nemzet egyes rétegei vagy osztályai a haladás érdekében folytatnak. Géza és a korabeli újítók törekvése lényegében tehát ugyanannak felismeréséből származik, ami Bocskay István, Bethlen Gábor, Rákóczi Ferenc küzdelmeinek oka volt és ami Martinovicsokat, Széchenyieket, Kossuthokat, a haladás kiváló harcosait adta a nemzeten k.

Nem tudnánk megérteni a tizedik századbeli magyarság társadalmi viszonyait és küzdelmeinek a jelentőségét, ha ezt figyelembe nem vennénk. Szerencse volt, hogy ennek a haladási törekvésnek a fejedelmi udvar volt leghathatósabb szószólója, mert így negyedrészt annyi küzdelembe került a modern keretek közé való beilleszkedés, mint abban az esetben történt volna, ha ugyanezt alulról, valamely pártnak vagy törzsnek elszigetelten, az udvar és az előkelőbbek ellenére kellett volna megkezdnie.

Géza politikai éleslátását és a nemzetközi viszonyok iránt való érzékét az jellemzi legjobban, hogy a kereszténység fontosságát a magyar nemzet jövőjére felismerte s habár ő maga hagyományainál, szokásainál és érzéseinél fogva még a pogány magyarság gondolatvilágában gyökerezett, belátását fölébe tudta helyezni előítéleteinek és lehetővé tette az *első magyar kultúrharc* győzedelmes megindulását. A magyarság Géza uralkodása alatt tudvalevőleg folytatott még kisebb harcokat Ottó király hasonló nevű fiával és Piligrim passauai püspökkel, csakhogy ezek a harcok már korántsem voltak azok a portyázások, melyeket a magyarok korábban az európai népek rémületére viseltek. Leginkább védelmi jelleggel bírtak s Piligrim még csak azt sem mondhatta, hogy keresztényellenes célokból fakadtak, mert ugyanakkor, mikor a magyarság kisebb-nagyobb csatákat vívott ellene, Adalbert prágai püspök cseh és lengyel hittérítői megfordultak Magyarországon és valószínű, hogy Géza is egész háznépével a keresztény vallásra tért.

Géza uralkodásának másik jelentékeny ténye, hogy a kultúrharc sikeres keresztülvitele érdekében előmozdította külföldi nemesek bevándorlását. Különösen olyanokét, kik fegyveres erő felett rendelkeztek és szükség esetén segítségére lehettek. Ekkor telepedtek le Magyarországon elég nagy számmal azok a cseh, lengyel, majd német családok, kik rövid idő alatt a magyar viszonyok hatása következtében nemzeti nyelvüket csakhamar letették s egészen beleolvadtak a magyar társadalom közösségébe. Géza alatt azonban más természetű bevándorlás is folyik. Miután a nemzet zömét a harcos elem alkotta, szükség volt rá, hogy az átalakulások közepette legyenek olyan osztályok is, melyek az ipar, kereskedelem, kézművesség ismeretét terjesszék el Magyarországon.

Kézai Simon mester krónikájának legértékesebb lapjait azok a helyek alkotják, hol a Géza által végbevitt telepítéseket vázolja, minden valószínűség szerint hitelt érdemlő értesülések alapján. Annak előre-

bocsátásával, hogy az igazi, tiszta magyarságban csak száznolc nemzetség van, elősorolja, hogy honnan veszik eredetüket a másfajta ma-

Géza fejedelem fogadást tesz a váci püspökség alapítására.

A legenda szerint a fejedelmet egy remetével való találkozás bírta rá a váci püspökség megalapítására. Litográfia a Szépművészeti Múzeumban.

gyarok, kik nem a száznolc nemzetséggel egyidejűleg jöttek az országba.

Kézai elbeszéli, hogy Géza fejedelem volt az első a magyarok között, kihez szózat hangzott az égből, hogy fogadja el a keresztény hitet.

Minthogy azonban a kezéhez embervér tapadt, nem volt alkalmas arra, hogy egy ilyen nagy nemzetet megtérítsen. S habár Szent Adalbert püspök által ő is, családja is a keresztény hitre tért, az „égi trónusról” szózat jutott hozzá ismét, mely tudatta vele, hogy a nemzet megtérítésének magasztos feladatát fiára, Istvánra bízta a Gondviselés. Szent Adalbert püspök útmutatása szerint azonban, amit népe megtérítése dolgában tehetett, mindazonáltal megtette. Követői szétmentek a keresztény országokba és tudatták Géza szándékát, mire sok gróf, nemes és közvitéz jött Magyarországra Európa minden tájáról. Ezeknek, vagyis a harcosoknak egyrésze azért jött, hogy a fejedelem segítségére legyenek a pogányok ellen, ha azok a keresztény vallást nem akarnák elfogadni.

Szent István születése.

Az újszülöttet örvendező szentek veszik körül a „Bécsi Képes Krónika” ezen képe szerint.

Géza tehát valóságos államszervező programmal intézte a magyarság életét és a modern magyar állam kialakítását. Feltehető róla, hogy lelkében talán ő maga nem rajongott túlságosan az újításokért, hiszen

őt is a harcok nevelték s ő is annak a fajnak volt szülőtte, mely a szabad mozgásban akadályozó békókat nem szerette, de nála a reformok nem is lelki szükség, hanem hatalmi érdek folytán találtak támogatásra és ez a hatalmi érdek, mely összefüggött dinasztiája és nemzete fennmaradásával, adta meg neki azt az erőt, hogy reformjait saját érzései s népének ellenkezése árán is végrehajtsa. A pogány szertartásokat állítólag ő maga is követte, még akkor is, mikor a térítés már javában folyt az országban s mikor neki emiatt egy püspök szemrehányást tett, úri egykedvűséggel így válaszolt:

„Elég gazdag vagyok, hogy két istennek áldozhassak!”

Ebből az állítólagos nyilatkozatából magyarázzák ki egyesek Géza államférfiúi nagyságát. Azzal érvelnek, hogy igazi politikusnak termett, ki az események mérlegeléséből meg tudta állapítani, hogy mi válhatik nemzetének üdvére s aszerint cselekedett. És rávilágítanak államférfiúi éleslátására, ami rásegítette őt az egész nemzet egyetemes érdekeinek felismerésére.

Nem vitatható, hogy Géza jellemében és uralkodási rendszerében az államférfiúi nagyság feltalálható, de még inkább kidomborodott volna ez, ha Géza a legvégsőig viszi programját s nemcsak megalkuszik a körülményekkel, hanem azoknak fölébe kerül. Vagyis, ha ő maga veszi a kezébe a térítést s mint reformátor, mindenütt előljár a példával s nem hagyja, hogy a kevés bizalmat keltő idegenektől hallja a magyarság a keresztény ige hirdetését.

Az érdemek azonban, melyeket kivívott magának, nem csorbulnak ezáltal sem, hiszen minden uralkodó és minden ember annyit végezhet, amennyire a viszonyok és tehetségei képesítik. A nagy munkának legnagyobb részét, mely a magyarság modernizálását célozta, lényeges kellékeiben Géza elintézte. Az ő terveinek tökéletesebb kidolgozása és az egész vonalon való szabatos végrehajtása más embert kívánt, olyant, aki kedvezőbb körülmények között indulhatott el, hogy a már megkezdett munkát a maga kiválósága, jellemereje és államférfiúi bölcsesége által végrehajtsa. Ez a férfiú István volt, Géza fejedelem fia és Géza eszméinek legilletékesebb örököse.

A krónikák is úgy szólnak róla, mint aki isteni küldetés folytán jutott az ország élére.

Az ő számára volt fenntartva az a magasztos és egyben óriási feladat, hogy tető alá hozza a modern berendezkedésre készülődő magyarság épületét s végrehajtsa azt a világtörténeti missziót, mely a magyarságot az európai kultúrába beolvasztotta.

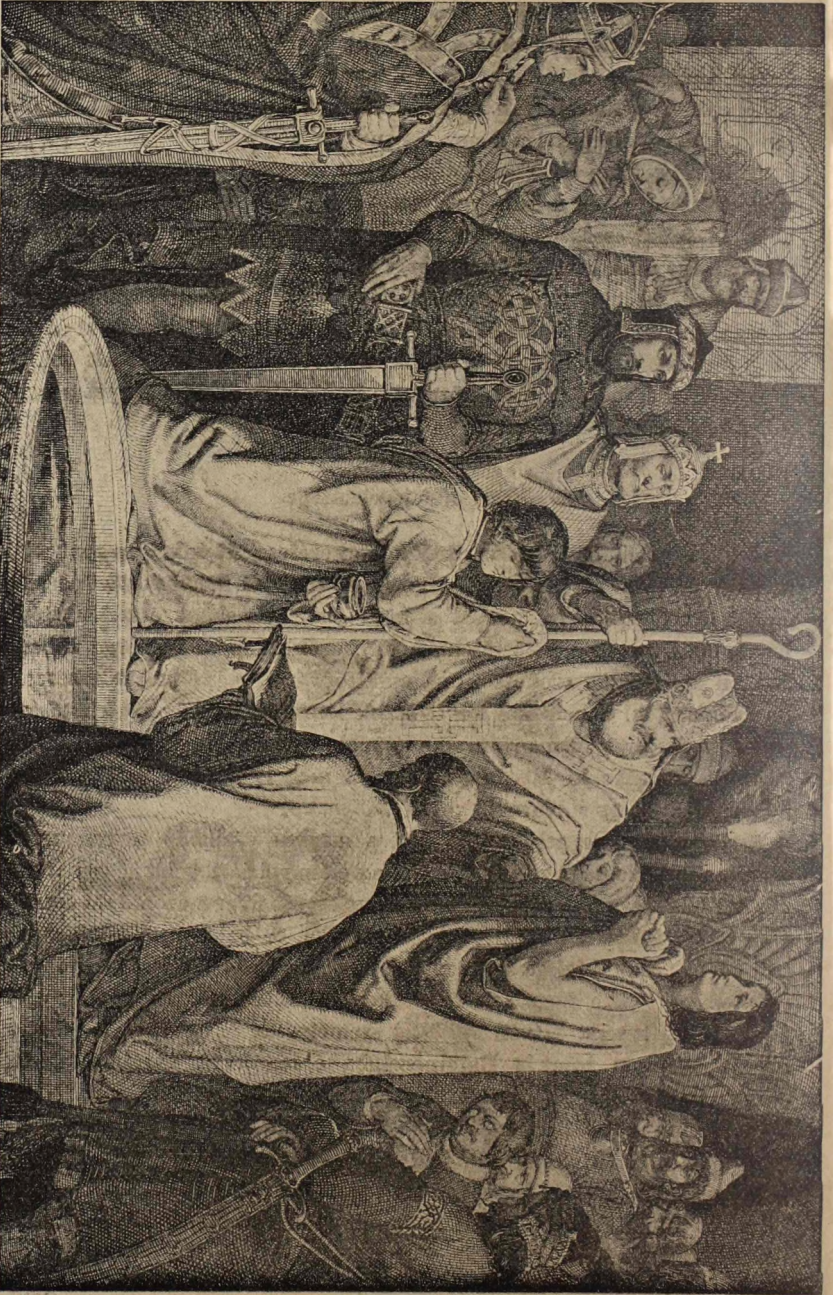
Alig egy század lefolyása alatt tehát hatalmas átalakulások színterévé válik Magyarország és az államszervezkedésnek, az évezredekre szóló építkezéseknek olyan munkája indul meg, melyet ezen a területen megkísérteni egyetlen nemzet sem volt képes.

A magyarság Géza uralkodása alatt kétségtelenül válságos eseményeket élt át és ez a válság olyan természetű volt, mely egyúttal a nemzet életképességének a kipróbálását jelentette. Ha átéli mélyebb rázkódtatás után a válságot, akkor, miként a veszedelmektől megszabadult beteg, új erőre kap, ha ellenben nem képes kiállani, ez pusztulását okozza. István uralkodása alatt a nemzet a válságot szerencsésen átélte. Megújhodott erővel került ki belőle s azóta ezer esztendőnek sokféle viharai és megrázkódtatásai közepette rendületlenül állja helyét a nagy világ kultúrnemzetei között.

István fejedelemsége.

Géza uralkodási rendszerének következetességét és helyes gyakorlati irányát jellemzi az a törekvése is, hogy fiát, kit megkeresztelése előtt Vajknak neveztek, iparkodott a külföldi hatalmakkal összeköttetésbe hozni. Az ilyen összeköttetéseknek legbensőbb kapcsa és záloga ebben a korban a házasság szokott lenni, ennél fogva Géza is olyan nőt keresett fia számára, ki a politikai kapcsolatok létesítésére kedvező lehetőséget nyújt. A bajor tartomány uralkodójának, Henrik hercegnek a leányát, Gizellát szemelte ki István számára és meg is tette a kezdeményező lépéseket a bajor udvarnál.

Henrik hercegnek megtetszett a magyar uralkodó terve, mert a létesítendő házasság reá nézve azzal az előnnyel járt volna, hogy a még mindig félelmes magyarokban erős szövetségest nyer s azonkívül országa meg lesz mentve a magyarok becsapásaitól. A bajor uralkodóház csupán biztosítékot kívánt a magyarok hűségéről s a házasságot ahhoz a feltételhez kötötte, hogy István iparkodjék a keresztény vallást az egész népre kiterjeszteni. István állítólag személyesen nyugtatta meg leendő apósát aggályai iránt s Bajorországba érve, Sehira várában 995-ben eljegyezte Gizellát. Az esküvő idejéről nincs biztos tudomásunk. Némelyek szerint még Géza életében megtörtént, aki, miután fiát már előbb megválasztatta utódaul, 997-ben meghalt. Némelyek szerint Gézát, Jelki hajlamait tekintetbe véve, kétféle, t. i. pogány és keresztény szertartással temették volna el. Ez azonban csak kombináció, aminek nincs történeti alapja.

Szent István megkeresztelése. A magyarokat szerint Adahbert pargai püspök keresztelte meg Géza fia, István, aki kudarcszerű hivatali fölőit be a magyarság megtérítésével. A történelmi kutatások szerint István már kereszténynek született s megkeresztelése nem felelt korában történt.

István feleségét, Gizellát egész sereg fegyveres német kísérte új hazájába, hol csakhamar ők is letelepedtek. Sokan közülük a fejedelmi udvar különféle tisztségeit nyerték el. Jelenlétükre szükség volt, mert István reformjai harcosokat követeltek, kik szükség esetén az ellenáramlattal szembeszálljanak.

Huszonhét-huszonnyolc éves volt István, mikor a fejedelmi széket elfoglalta. Neveltetése körülményeinél, de belső hajlandóságainál fogva is jelleme sok tekintetben eltért atyjáétól. Ámde ami Géza jellemének a lényegét adta, a szilárdság és a végsőig való ragaszkodás a helyesnek felismert igazsághoz, azt István is örökölte, csakhogy nála ez a jellemvonás még határozottabban, erőteljesebben jutott kifejezésre.

Apja és közöttte az a különbség, hogy ő nemcsak hatalmi vagy célszerűségi okokból, hanem szívbeli meggyőződésből is híve volt a keresztény vallásnak. Amellett István kitűnő műveltséget szerzett s járatos volt kora egyházi és világi tudományaiban. Apja oldala mellett nemcsak a hadi dolgokban való ismereteket, hanem az uralkodás tudományát is alkalma volt elsajátítania. Aztán megvoltak benne mindazok a tehetségek, melyek a vezetésre és kormányzásra képesítenek. Uralkodói gondjaiban vele osztozott neje, a gyönyörű bajor asszony, kit Istvánhoz a szerelem kötelékein kívül a közös célért való munkálkodás érzése is odaforrasztott.

A kereszténység ügye István uralkodása kezdetén bizony nem a legkedvezőbb viszonyok között volt. A pogány magyarok közül ugyan egyre többen keresztelkedtek meg, templomaik is voltak, sőt a papok sem hiányoztak, de a magyarság azért mégsem valami túlságos rokonszenvvel viseltetett az *idegen* származású térítők iránt. Nagyrészüik, ha fel is vette a keresztiséget, régi szokásait továbbra is megtartotta.

Ámde, mihelyt István lép a trónra, a viszonyok gyorsan kezdenek változni. Kötelességévé teszi a népnek a keresztény vallás felvételét, ami azt jelentette, hogy mindenkinek meg kellett keresztelkednie. Ugyanekkor gondoskodik azonban arról is, hogy elegendő számú pap legyen az országban, kik a nép oktatását végezhessek. Természetesen ezeknek nagy része német volt, ami már magában véve nem tetszett a németgyűlölő szittya ivadékoknak. Pedig ez még csak a kezdetek kezdetét jelentette István reformjaiban. Amint a megkeresztelkedésre vonatkozó rendeletét közhírré tette, ezzel egyidejűleg olyan értelmű rendeletet is kibocsátott, mely szigorú kötelességévé tette minden meg

keresztelkedett magyarnak, hogy a pogány szertartáshoz többé vissza ne térjen, továbbá, hogy *keresztény rabszolgáit bocsássa szabadon*.

A külföldi kalandozásokból a magyarok igen sok foglyot hoztak magukkal. Több százezerre mehetett a számuk s ezeket itthon rabszolgáikká tették. A pápa már Géza idejében szóvá tette a keresztény

Gizella, Szent István király felesége.

IV. Henrik bajor herceg leánya volt s nagy része volt abban, hogy a kereszténység elterjedt a pogány magyarok közt az első magyar király uralkodása alatt.

A főbbek egy része, miután a keresztény vallást felvette, felszabadította szolgáit, de sokan vonakodtak ezt megtenni, ami Istvánt arra indította, hogy sok helyen saját költségén váltotta meg a rabszolgákat, kiket azlán az egyes várak körül telepített le. A pogány rabszolgákra nem terjedt ki István felszabadítása, mert a pápa úgy rendelkezett, hogy a pogányok „legyenek alávetve a keresztényeknek.”

Az egyes törzsek és nemzetségek Géza idejében sem voltak haj-

rabszolgák ügyét, de szabadonbocsátásukat nem lehetett kivinni, mert a nemzet az uralkodó ellenében is ragaszkodott a maga jogaihoz. A pápai beavatkozásnak mindössze az lett az eredménye, hogy bizonyos szolgáltatások eile nében a földek művelését megengedték nekik.

István azonban nem elégedett meg ilyen félrendszabályokkal. Ő mindjárt az összes rabszolgák felszabadítását követelte s hogy példát adjon a főb-
beknek, a saját birtokán levő szolgákat mind felszabadította, azokat a szelgákat pedig, kik az állami tulajdont alkotó várak őrizetét teljesítették, földek ádományozásával a várak körül telepítette le és különböző mesterségek folytatására szoktatta.

landók ennek az előttük érthetetlen intézkedésnek eleget tenni, most tehát szintén megtagadták ez engedelmisséget. Nem tudták elgondolni, hogy miként vállalkozhatik arra magyar ember, pláne fejedelem, aki az Árpádok véréből való, hogy az ilyesmire kényszerítse a törzslakosságot vagy ahogyan ma mondanák, az államfenntartó fajmagyar osztályt az idegenek érdekében. A magyarságnak ez a zöme nem nézett előre, nem vizsgálta a jövőt, csak a mával törődött, minélfogva ellenségnek és hazaárulónak tekintett mindenkit, aki őt előnyeiben háborgatni vagy megrövidíteni akarta.

Az ellentét István és a törzsek között csakhamar kiélesedett. Az országban fokozatosan növekedett az ingerültség István rendeletei ellen és a németek iránt, mint akiket az új rendszer közvetlen okozóinak tartottak. Forradalmi állapot volt ez, mely a régi és új felfogás küzdelmét jelentette s amelynek emiatt fegyveres módon kellett így vagy amúgy eldőlnie. A forradalmi mozgalom a németek üldözésével kezdődött és az ország délnyugati pontján érte el hevességének tetőpontját. Ezen a részen indult meg ugyanis a térítés legnagyobb erővel és az új német telepések is itt tartózkodtak legnagyobb számban.

A forradalom vezére Koppány, másként Kupa, Tar Zerind fia volt, aki Istvánnal közeli rokonságban állott s akiről a krónikák azt tudják, hogy már Géza idejében vezérkedett. Koppány lelkéből gyűllötte mindazokat az újításokat, melyekkel István Magyarországot a fejlődés útjára akarta terelni. Mihelyt István rendeleteit kiadta, Koppány is összehívta a maga embereit, hogy szövetkezve egymással az ősi intézmények kiirtását megakadályozzák. A forradalomnak egyenesen az volt a célja, hogy Istvánt megbuktassa és a pogány álláspontot képviselő Koppányt fejedelemmé tegye. Koppány e nagyravágó célját más úton is próbálta elérni. Az özvegy fejedelemmé, Géza felesége, Adelheid (mások szerint Sarolta) iránt heves szerelemre lobbant és nőül akarta őt venni.

Plátói udvarlás volt-e Kupa szerelme vagy talán tartósabb barátság, minderről tudni semmit sem lehet, de az kétségtelennek látszik, hogy a még mindig szép és kívánatos özvegy kezének elnyerése által Koppány a fejedelmi szék felé is egyengetni óhajtott az útját. Az özvegy fejedelemmé azonban nem hallgatta meg az epekedő szerelmes udvarlásait s így a dolog abbamaradt. Vannak egyesek, akik azt hiszik, hogy Géza özvegye inkább szívéen hordozta a hit szent ügyét, mint a maga jóvoltát s ezért utasította el Kupa vezér kezét. De ha már föltevésükbe bocsátkozunk, akkor valószínűnek tarthatjuk, hogy

a fiára való tekintet is nyomós ok volt, hogy az özvegy fejedelemné lemondott a második házasságról.

Koppány nem állott meg a fél úton. Miután tanácskozott az elégedetlenekkel, Somogyban forradalmat kezdett. Csapatokat szervezett s nyíltan szembeszállott Istvánnal. A keresztény Magyarországnak ez volt az első harca, melyben a régi és az új felfogás követői szálltak síkra egymással, hogy fegyverekre bizzák a döntést.

A fejedelmi udvar István alatt Esztergomban volt. Itt lakott Gizella és azok a méltóságok, kik István és felesége udvartartását alkották.

A Koppány által vezetett felkelés leverésére maga István vezette hadait a dunántúli részekbe. Külsőségeiben is egészen eltérő képet mutatott a két hadakozó sereg.

Koppány népe a turul madár jelvénye alatt, könnyű fegyverzettel és olyan felszereléssel szállott hadba, mint a külföldi kalandokra induló magyarok szoktak. Amellett inkább portyázó rajtaütésekre voltak berendezkedve. István seregének nagy részét németek alkották, kiknek élén az új törekvéseket jelképező Szent Márton és Szent György zászlóját hordozták. István fejedelem derekára német udvari emberei kardot kötöttek, amit Koppány seregében szintén nem ismertek. A keresztény sereg pedig olyan fegyverzettel harcolt, minőt a németek szoktak használni a háborúban.

István Esztergomból a Bakony felé vezette hadát. A sereg igazi vezére azonban Venczellin volt, Wasserburg grófja. De ott voltak István környezetében a Hunt és Pázmán nemzetség tagjai és a sváboknak egy csapata, mely testőrség gyanánt védelmezte István személyét. Ezzel ellentétben Koppány vezér szittyái külsőleg is a régi állapotokat tükröztették. A támadást ők kezdték meg és pedig a régi módszer szerint: rablással, rajtaütésekkel, cselvetéssel.

Az ellenség „javait pusztítani, a keresztény szolgák ellen kegyetlenkedni, a fejedelem hatalmával dacolni, tekintélye ellen gúnyolódni kezdtek” — mondja róluk a krónika. Előnyomulásuk közben eljutottak Veszprém váráig, mely István örökségét alkotta. Kemény ostromot intéztek a vár ellen, több helyen megrongálták s zsákmányt is szedtek belőle, midőn megérkezett a megtért és István hűségében maradt nemzetségfőkből, idegenekből és várszolgálatra alkalmazott keresztény szolgákból álló fejedelmi sereg.

Koppány vezér rohamra vezette hadinépét és vad elszántsággal támadta meg István seregét. Órákon keresztül folyt a harc és a döntő

eredmény még egyik félen sem mutatkozott. Végre Venczellin gróf Koppánnyal összekerülve, párviadalban megölte őt, mire a lázadó sereg szétszaladt, másik része pedig fogságba jutott.

Az elesett Koppány testét négybe vágták s elrettentésül egyik részét Esztergomban, másik hármat pedig Veszprémben, Győrben és Erdélyben függesztették ki, hogy mindenki lássa, mi a sorsa az olyan alattvalónak, aki fegyvert emel uralkodója ellen.

István a hadjárat előtt fogadalmat tett, hogyha seregei győzni fognak, Koppány vezér összes javait és megyéjének tizedét a pannonhalmi apátságnak adományozza, melynek kolostorát még Géza kezdte építtetni.

Pannonia első szentjének, Szent Mártonnak emlékére a Bakony egyik hármás hegyén ekkor építtette fel István a pannonhalmi apátságot, melyet gazdagon megajándékozott. Az apátságba a Szent Benedek rend tagjait telepítette le, kiknek első főnökévé Anasztáziuszt emelte. Az apátság nagy területű birtokok felett rendelkezett s csakhamar

középpontja és gyűlőhelye lett a mindenféle foglalkozást űző embereknek. S mialatt a műveletlen, elhagyatott hely a bencések letelepülése következtében egyre népesedik és virágzik, azalatt maguk a szerzetesek is hozzálátnak a második honszerző munkához s Koppány vezér mostoha viszonyok között maradt népét, a keményfejű, nyakas, nehezen hajlítható, nomád magyarokat tömegesen térítik a keresztény vallásra.

Innen kezdve gyorsan változik az ország állapota. A keresztelés nyilvánvalóan nem tette keresztényekké az embereket. De ha egyesek

Koppány kivégzése.

A kereszténység és a vele kapcsolatos új intézmények ellen fellázadt magyarság vezérét, Koppányt Venczellin gróf ölte meg az ütközetben. A „Bécsi Képes Krónika” ezen rajza szerint bárdal utótték le a lázadó vezér fejét.

vagy kisebb csoportok pogány szokás szerint egy ideig áldoztak még régi isteneiknek, az újítások ellen nem mert már senki nyíltan föllépni és az országba beözönlő külföldi papok nyugodtan járhattak-kelhettek mindenfelé. István mindenütt egyházakat és apátságokat alapított számukra és tekintélyük, befolyásuk folyvást emelkedett.

A végtelen magyar puszták egyszerű lakója nem értette a körülötte végbemenő változásokat, de azért érezte, hogy egy erős kéz uralodik rajta és valami olyan dolog történik szerte az országban, ami az ő szilaj, kalandokhoz szokott lelkétől és eddigi életétől merőben idegen. S habár látta és tapasztalta napról-napra az új idők változásait, többé már nem mert azoknak ellenszegülni. Megadta magát s fejet hajtott az új igék hirdetői előtt, akik a szeretet vallásáról, túlvilágról, az Isten jószágáról, az embereknek egymás iránt tartozó kötelességeiről beszéltek neki épületes dolgokat, miközben atyailag oktalták a munka megkedvelésére.

A térítés nagy művének azonban alig lett volna oly mély fogantatja, ha nem István lett volna az, aki a térítés élére állott. István papjaival egyetemben tevékeny részt vett a hit elterjesztésében. Hogy az alsóbb néposztályok számára jó példát mutasson és a keresztény szellem lényegét velük megértesse, nem röstelt a nép közé vegyülni, hogy őket oktassa. Nem egyszer megtörtént az is, hogy egész csomó szegényebb embert hívott udvarába, kiknek atyai türelmességgel és jóindulattal magyarázta a keresztény vallás elveit, miközben segítséget is nyújtott számukra mindazokban az ügyes-bajos dolgokban, melyek egyszerű életüket megzavarták. A nép lassanként kezdte aztán megérteni István törekvéseit és a keresztény vallás mivoltát. A pogány magyarság mindinkább megbarátkozott a kereszténységgel, mert belátta lassan, hogy az új viszonyok között, midőn a rablóhadjáratok kora már végképen megszűntnek látszott, új, békésebb életet kell kezdenie.

Ha az idősebbeknél nem is volt egyelőre valami nagyon mély az új tan hatása, a gyermekeknél már egész erejével érvényesült, mert az új nemzedék természetesen s célszerűnek látta azt, ami az idősebbeket, kik még a pogány erkölcsök hagyományaiban nőttek fel és a kalandozó, nomád élet változatosságai között nevelkedtek, bizalmatlansággal, idegenkedéssel töltött el.

Istvánnak gondja volt arra is, hogy a nép ne nélkülözze azokat a tanításokat, melyek lelkiéletének épülésére és erkölcesinek megszilárdítására szükségeseknek mutatkoztak. Evégből megkezdte a monostorok, apátságok alapítását, a templomok építését s kötelezővé tette, hogy legalább minden tíz szomszéd helység egy-egy templomot tartson fenn.

A térítő munka szakadatlanul folyik s a tizedik század vége felé már olyan állapotok uralkodnak, hogy a kereszténység az egész országban megszilárdul. Mert István nemcsak szeretettel, szép szóval és buzdítással, hanem szigorral is tudott fellépni, ahol az állami érdek így kívánta. Hogy a nép ne idegenkedjek a papságtól s benne a maga vezetőjét és pásztorát lássa, gondoskodott István róla, hogy az országba olyan szerzetesek jöjjenek, kik vezetői hivatásuknak megtudnak felelni. A szerzetesek nemcsak Isten ígéit hirdetik, hanem a kóborlásokhoz, nomád élethez és vad harcokhoz szoktatott népet szántás-vetésre, gazdálkodásra is oktatják. Az áldott magyar föld termékeny munkának válik színterévé. Eleinte persze szokatlan volt ez az élet. A harcos magyar nem igen akarta megérteni, hogy miért történnek ez újítások. De mikor látta munkája gazdag gyümölcsét, bizalommal fordult a papok felé és megbarátkozott az új élet rendjével.

Koppány forradalmának gyors leverése példát adott a nemzetnek arra, hogy erőszakos úton a reformoknak útját nem állhatja. Ha voltak itt-ott némi zavarok ezután is, azokat nem szervezett csoportok, hanem egyesek idézték elő s ezektől Istvánnak nem volt oka hatalmas alkotásának sikerét féltelenie. Az ilyen elégedetlenkedők vagy makacsok ellen többféle rendszabály állott rendelkezésére, a figyelmeztetéstől, megintéstől kezdve a törvény teljes szigorának alkalmazásáig. S éppen ezek az állapotok mutatják azt, hogy a tizedik század végén a magyarság már szervezett társadalomban él, melynek rendjét és egész berendezését az állam törvényei szabályozzák. S az államhatalom olyan erőf tud a maga céljainak kifejtésében alkalmazni, hogy nem lehet már szervezettségén rést ütni. Az államhatalom már annyira megerősödött, hogy a lázadásoknak vagy forradalmaknak felidézése szinte lehetetlenségekre ütközik.

A tizedik század végén az európai keresztény társadalom felett két nagyhatalom uralkodik: az egyik a pápa, a másik a német császár. A keresztény népek természetesen elismerték a pápa főhatóságát, ámde ugyanekkor a német császárok is szerették volna a maguk befolyását biztosítani s a kereszténység terjesztésében való buzgalmuknak épen az a magyarázata, hogy a népek megtérítését politikai hatalmuk kiterjesztésével kapcsolták össze. A császárságnak közvetlen érdeke volt, hogy minden új államalakulást a maga hatalmának megnövelésére használjon föl. Ennélfogva már Géza idejében törekedett a magyar állam felett való főhatóságra.

Géza alatt a német politikának ez a törekvése azonban kudarcot

vallott. Mert ugyanakkor, mikor a keresztény hittérítőket országába fogadta, a német császárral háborúba keveredett s ugyanakkor, mikor Adalbertet Magyarországra hívta családjának megkereszteltetésére, Piligrim passauai püspök birtokát dúlatja és papjait az országból kiűzi.

Az volt most a kérdés, hogy Magyarország milyen szerepet foglaljon el a pápasággal és a császársággal szemben. Ha átjuk azt a tervszerű munkálkodást, melyet István a keresztény Magyarország megszilárdítása érdekében kifejtett, hinnünk kell, hogy ez a kérdés szintén foglalkoztatta őt, még pedig nagy mértékben, mert ennek helyes megoldásától függött az ország önállóságának és szabadságának kérdése.

Nincs kétségünk aziránt, hogy a pápának István önként felajánlotta Magyarország hűségét, mert az állam keresztény voltánál fogva természetsszerűleg el kellett ismernie az egyházi ügyekre nézve a kereszténység mindenható képviselőjének fönnhatóságát. De az is kétségtelen, mert a következmények igazolták, hogy a német császár és a német egyház befolyásától mindenképen meg akarta óvni az országot. Ez sikerült is neki, úgyhogy a magyar egyház, mint nemzeti egyház alakulhatott meg István vezetése alatt. A német császárok ugyanis egy nagy világbirodalmat akartak volna alkotni s ezért valahol csak lehetősége mutatkozott a kereszténység térhódításának, a császárok a legnagyobb odaadással mozdították elő a térítés érdekeit, mert ezáltal a maguk hatalmi politikáját is érvényesíthették.

Ámde éppen ez a nagy terjeszkedési politika volt az, melyet a pápai udvar nem nézett jó szemmel, mert ha örömmel is látta a pogányok megtérése folytán a keresztény egyházak gyarapodását, azt már aggodalmas szemmel figyelte, hogy a császárok világi hatalma a kereszténység terjedésével a pápaság rovására növekedik. Nem volt ez a politika Rómában rokonszenves azért sem, mert a császári főhatóság alatt levő német egyházak gyarapodásával végső esetben az a helyzet jelentkezhetett volna, hogy a pápaság a császárság világi hatalmával szemben elveszti a maga felsőbbségét.

Legkiválóbb módon az a pápa fogta ezt fel, kinek nemsokára igen nagy szerepe lett az újonnan szervezett magyar egyház megalapításában s kinek a neve a tizedik századbeli Magyarország újjáteremtésével elválaszthatatlanul össze van forrva. Ez a kiváló tehetségű és nagy szerepet vivő pápa eredeti nevén Gerbert volt s 999-től kezdve II. Szilveszter pápa néven kormányozta a keresztény egyházat.

Szilveszter pápa francia közrendű szülöktől származott, Gerbert az aurilláci kolostor iskolájába vétetett fel, hol rendkívüli előmenetelt

tett. A szerzetesi pályára lépett s nemsokára Spanyolországba került s itt a teológiai tudományokon kívül a természettudományok terén is kiváló előmenetelt tett.

Spanyolországból Rómába került s itt az akkori pápának, XIII. Jánosnak annyira feltűnt nagy tehetségével, hogy a pápa I. Ottó császár figyelmébe ajánlotta. Gerbert aztán a császár engedelmével tanulmányainak folytatása és befejezése céljából Reimsbe ment, hol nemsokára a tanítványból tanár lett és a reimsi Adalbert érsek iskolájában mintegy tíz évig a legnagyobb elismerés mellett tanított. Itteni tartózkodása alatt több tudományos munkát írt s hírveve annyira meg erősödött, hogy nevét Rómában is kezdték emlegetni.

Adalbert érsek halálos ágyán őt jelölte ki utódául, de csak elődének, Arnulf érseknek elűzetése után kapta meg az érseki széket, honnan nemsokára III. Ottó császár hívására udvarába ment s mint a császárnak a tanára, megismertette vele mindazokat a tudományos kérdéseket, melyek Ottót különösebben érdekelték. Itt tartózkodása után a császár támogatása folytán elnyerte a ravennai érsekséget. De rövid idő múlva ennél is nagyobb szerencse érte. V. Gergely halála után őt választották meg II. Szilveszter néven római pápává.

Szilveszter kétségtől kívül Ottó császárnak köszönhette a pápai széket, mert ő volt a legbuzgóbb támogatója s hatalmánál fogva ő volt abban a helyzetben, hogy akaratát keresztül is vihetné. Szilveszternek nagy tervei voltak Ottó császárral, mikor a pápai tiarrát elnyerte. Már reimsi érsek korában, mikor Ottó udvarában tartózkodott, állandóan arról az új szervezetű római császárságról beszélt, melyet véleménye szerint Ottónak kellene megalapítania. Most, hogy a legmagasabb egyházi méltóságot elnyerte, azon járt, hogy ezt a tervét Ottóval megvalósíttassa. Ottó már korábban is engedett Szilveszter rábeszélésének s midőn 998-ban Rómában volt, udvartartását egészen a bizánci császárság mintájára rendezte be Szilveszter tervezete alapján.

Különböző világi és egyházi tisztségeket alapított olyanformán, hogy a legfőbb tisztségeket mind egyházi személyek gyakorolták. Ezen rendszer mellett a császárság keretében Szilveszter olyan abszolút fölényt biztosított az egyházi személyeknek, hogy a pápaság törekvései teljesen érvényesültek benne és a császárság eszközévé vált a pápának.

Ezen szerkezet szerint — írja Szilveszternek egyik életírója, — egy vegyes világi és egyházi világbirodalom keletkezett volna, melyben már annál fogva is, hogy a hét udvari főtiszt mindig csak pap lehetett, a

pápaság, következőleg a pápa részére hajlott a hatalom mérlege, kivált miután a császár székhelyének is Róma volt kijelölve.

Szilveszter ezen tervezet által korántsem a császári hatalom, hanem a pápaság megerősítésére akart törekedni. Miután tehát az ő célja mindenekelőtt a pápaság hatalmának biztosítására irányult, főképen arra törekedett, hogy az újonnan alakult egyházak a német befolyástól függetlenül a pápaság alá kerüljenek és megmaradjanak saját nemzeti önállóságukban.

Két egyház volt abban az időben, melynek a megalakulása ezen törekvéseket elősegíthette. Ez a két egyház: a magyar és a lengyel. Mind a kettő, de különösen a magyar, féltékenyen őrködött nemzeti függetlenségére s a magyarról biztosan lehetett tudni, hogy amily szívesen hajlandó magát felvételni a keresztény államok közösségébe, épp oly kevés hajlamot mutat arra, hogy egyházi különállásáról a német birodalom javára lemondjon.

Szilveszter pápának a magyar és a lengyel egyházak megalakulása alkalmul szolgált tehát arra, hogy hozzálasson tervé megvalósításához, még pedig úgy, hogy az a kereszténység egyetemes érdekeinek s azonkívül a pápaság hatalmi érdekeinek is megfelelően. Célját csak úgy érthette el, ha az újonnan keletkezett egyházakat a német befolyás alól kivonja s ezáltal a német császárság terjeszkedését és elhatalmasodását korlátozza.

A magyar és lengyel egyház megalapítása olyan ügy volt, melyben a pápa a császár meghallgatása nélkül önkényesen nem dönthetett, hacsak nyílt összeütközést nem akart. Szilveszternek a magyar egyház dolgában sikerült megszereznie a császár beleegyezését, hogy Magyarország a maga külön egyházi vezére alatt független egyház legyen. Ottó császár ebben a kérdésben nem támasztott nehézségeket. Az egykorú krónikás is azt mondja, hogy István a császár ösztönzésére és kegyéből kapta Szilveszter pápától a koronát és a független egyházat.

Asztrik római követsége és Szilveszter bullája.

A hagyományok szerint István az 1000. év elején küldötte Rómába Asztrikot, más néven Anasztáziust, a pannonhalmi monostor apátját, hogy jelentse a magyarországi eseményeket és a pápa áldását kérje az újonnan alakított egyházra. Részletes és hitelesnek látszó tudósítások erről a küldetésről nem maradtak fenn, de hihető, hogy a pápa nagy örvendéssel hallgatta Asztrik híreit, melyek egészen meglepő eredményekről számoltak be előtte.

Nevezetesen arról, hogy István az esztergomi érsekség alatt több monostort, püspökséget, zárdát alapított igen gazdag javadalmakkal ellátva s még nagy munkálatok folynak az egyházi szervezet tökéletes kiépítésére. Továbbá, hogy a papságot István az ország rendei között első helyre emelte, hogy templomok, zárdák, iskolák épültek és vannak készülöben, hogy ő maga is résztvesz a térítés munkájában s hogy az ország lakosságának úgyszólván az egész tömege felvette a keresztény vallást. Ezen hírekre állítólag Szilveszter pápa így kiáltott fel:

„Bizony én csak apostoli helytartója vagyok az Urnak: de fejedelmed valóságos apostol, ki által Krisztus annyi népet térített magához.”

És valószínű az is, hogy István követét a pápai udvarban megkülönböztetett szívességgel fogadták, mikor küldetésének célja felől előterjesztését megtette. A Hartvik püspök által írott és az ő nevére elnevezett legendában találjuk különben az egyetlen forrást, mely az István fejedelem által Rómába küldött Asztrik apát követségéről szól.

A legenda szerint István atyja halála után a negyedik évben az isteni kegyelem intelme folytán Asztrik főpapot Rómába küldötte a pápához, hogy áldását kérje a pannoniai részeken újonnan támadt kereszténység számára. Továbbá, hogy az esztergomi egyházat aláírásának tekintélyével érsekséggé emelje és a többi püspökséget is megerősítse. Egyúttal azt is kéri István követe által, hogy a pápa királyi korona küldése által őt is szilárdítaná meg fejedelemségében, hogy amit megkezdett, e méltóság segítségével biztosabban befejezhesse.

Ebben az időben történt, hogy Miksa lengyel herceg, aki népével egyetemben a kereszténységet nemrégiben szintén felvette, követeket küldött Rómába a pápához, hogy támogassa őt apostoli áldásával és tüntesse ki királyi koronával. A pápa szívesen fogadva a lengyel hercegnek ez ügyben már több ízben tett kérését, elkészíttette számára a ko-

ronát, egy „gyönyörű művű” és drága jelvényt, melyet neki áldásával és a királyi méltóság megadásával együtt el akart küldeni.

„De az Ur — mondja a legenda — ki ismeri, kik az övéi, inkább akarta kiválasztottját, Istvánt kitüntetni ezen világi koronával, hogy aztán még inkább felékesítse a mennyeivel.”

Már meg is volt állapítva a korona elküldésének napja, midőn Szilveszter előtt az előző éjjel egy égi alak jelent meg, akiben az Ur küldöttjét vélte felismerni s aki így szólott hozzá :

„Tudd meg, hogy holnap az első órában eljönnek hozzád egy ismeretlen nép küldöttei, kik a maguk hercege részére királyi koronát és apostoli áldást kérnek tőled. A kész koronát tehát halogatás nélkül ajándékozd hercegüknek, mert tudd meg, hogy őt illeti meg a királyság dicsőségével együtt érdemeiért.”

Minden úgy történt, ahogyan a látomány jósolta. Másnap megjelent a pápa előtt pontosan a jelzett időben Asztrik, aki, miután elmondotta jövetelének célját és urának hódoló üzenetét, kérte István számára a királyi jelvényeket. Elmondotta még, hogy István több népet hódított meg s számos hitelent térített az Ur egyházába, azért is méltó minden elismerésre. Szilveszter pápa teljesítette Asztrik minden kérését. Mindent megadott, amit István kért tőle, sőt azonkívül egy keresztet is küldött számára, hogy azt mindig a király előtt vigyék apostoli jelvény gyanánt. Midőn a keresztet átadta, Asztrikhoz a következő szavakat intézte :

„Én apostoli vagyok, de ő valóban Krisztus apostola, ki által oly nagy nemzet tért meg. Ezért is az ő rendelkezésére bizzuk azt. Igazgassa az isteni kegyelem útmutatásával Isten egyházait és népeit, úgy egyházi, mint világi jog szerint.”

Szilveszter pápa ugyanekkor egy levelet, helyesebben egy pápai bullát küldött állítólag Istvánnak, melyben részletesen válaszol mindazon előterjesztésekre és kérelmekre nézve, melyeket István követé útján elébe terjesztett. A bulla elején a pápa is mindjárt elmondja azt az égi jelenést, mellyel a legenda István koronájának történetét kezdi.

„Szerencsés küldöttség — írja Szilveszter az éjjeli jelenésre célozva — mely mennyei követ által megelőztetvén és angyali működés által támogatván, isteni határozatból előbb hajtattott végre, mintsem általunk meghallgattott.”

A bulla következő részében Szilveszter pápa a legnagyobb elismeréssel adózik Istvánnak az egyház megalapítása körüli érdemeiért s

utalva Asztrik által előterjesztett kérésére, a koronát és a királyi címet ezekkel a szavakkal adományozza számára :

„Ezért tehát, *dicső fiam*, mindazt, amit tőlünk és az apostoli széktől kívántál, a koronát, a királyi címet, az esztergomi metropolitaságot és a többi püspökségeket a mindenható Istennek és Szent Péter és Pál apostoloknak hatalmából, így rendelvén és parancsolván azt ugyanazon mindenható Isten, az apostoli áldással s minmagunk áldásával örömost engedélyezzük és megadjuk.

Az országot is, melyet adakozásod Szent Péternek felajánlott s vele tenmagadat és az *élő és jövőendő magyar népet s nemzetet* a római egyház oltalma alá vevén, bölcseségednek, örökösödnek s törvényes utódaidnak *bírní, tartaní, igazgatni, kormányozni és birtokolni* visszaadjuk és adományozzuk.”

A bulla köteletségévé teszi István utódainak is, hogy a pápaság iránt mindenkor engedelmességet és tiszteletet tanúsítsanak, magukat a római pápa alattvalóinak ismerjék el, ki azonban az ő alattvalóit nem tekinti szolgáknak, hanem fiainak fogadja mindnyájukat és szülői szeretettel viseltetik irányukban.

Mivel pedig István az apostoli dicsőségre törekedve Krisztus hitének hirdetése és terjesztése által az apostolok önfeláldozó munkáját valóban teljesítette, érdemei elismeréseül őt, örököszeit és törvényes utódait, a pápa azzal is feldíszíti, hogy megengedi számukra, hogy az apostolság jeléül maguk előtt keresztet vitethessenek.

Végül megemlíti a bulla, hogy a koronát, melyet a pápa eredetileg a lengyel herceg számára készíttetett, Istvánnak adományozza és kívánja, hogy ezen jelvény öntözze áldása harmatával a magyarországi új kereszténységet, tartsa meg Istvánt az országnak, az országot neki, látható és láthatatlan ellenségektől oltalmazza és a földi kormányzás nehézségei után a mennyországban örök koronához juttassa.

Nagyjában körülbelül elmondottuk II. Szilveszter pápa bullájának tartalmát, mely a benne foglaltak nagy jelentősége folytán csakhamar a legnevezetesebb okmányok sorába vergődött. Ennek a bullának a legújabb időkig kiváló jelentőséget tulajdonítottak a történészek. Ez érthető is, hiszen benne olyan dolgokra nézve vannak értesítések, melyek István uralkodásával és a keresztény Magyarország megalakulásával vannak összefüggésben.

A Szent István-féle koronáról a magyar műrégészeknek az a véleménye, hogy ez a tizedik században készülhetett és római ötvösmunkának látszik.

A magyar korona két részből áll, egy felsőből és alsóból. A felső rész a tulajdonképeni István-korona, melyet *latin* koronának neveznek, az alsó ellenben *görög* korona, vagyis Dukasz Mihály bizánci császár ajándéka és Géza király révén került hazánkba, mint a görög foglyok iránt tanúsított emberséges bánásmód jutalma Nándorfejérvár elfoglalásánál. A felső korona nem tüntet fel olyan tökéletes művészi munkát, mint az alsó.

A koronázási ereklyéknek fontos része még a *palást*. Erről az a hagyomány, hogy Gizella királyné, Szent István felesége, a székesfehérvári templom számára készítette. A művészi kivitelű és drága biborszövet a leggyönyörűbb hímzéssel van tarkítva, mely Krisztus megváltásának és egyházának diadalát ábrázolja az égben és a földön.

A palást mellett érdekes koronázási jelvény a *királyi jogar* és az ország almája. A jogar nyele vékony, aranyozott ezüstpléhből való, alul a markolatnál kisebb gömbbel, felül kis ökölnagyságú kristálygolyóval, melynek három oldalán mésés állatok vannak bevésve. A jogart a szakértők az ősmagyar buzogánnyal szokták összehasonlítani és időre nézve a koronával és a palásttal egykorúnak tartják.

Az *ország almájába* felül kettős kereszt van illesztve. A rajta levő címer az Anjou-korbeli Magyarország címere s valószínűleg akkor készült ez a jelvény.

Ami a Szilveszter-féle bullát illeti, annak a hitelessége évtizedeken át foglalkoztatta a tudósokat s kétséget kizáróan ma sem tudtak megállapodni annak hitelessége felől.

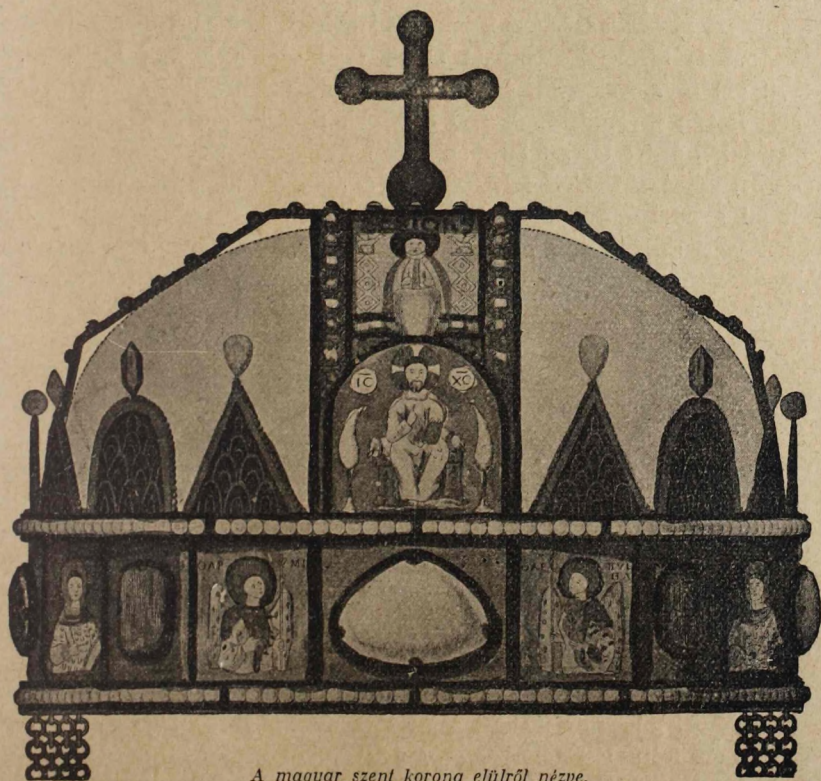
Az adatok, melyek István fejedelem életének megismerésére vezetnének, nagyon is hézagosak, szűkszavúak és megbízhatatlanok, úgy-hogy eleve le kell mondanunk arról az óhajunkról, hogy a magyarság történetének eme kezdő korszakait azzal a részletességgel ismerhessük, mint mi napjaink történetét.

Alig lehet azonban vitatni, hogy mindaz, ami a régi Magyarország modern Magyarországgá való átalakítása érdekében történt, Géza kezdeményező törekvései után István nevéhez fűződik. Hogy milyen arányokban terjedt el a kereszténység alatta és melyik év volt az, mikor az ország keresztény voltát hivatalosan is proklamálták, nem tudjuk ugyan, de azt tudjuk, hogy a kereszténység azon a vidéken terjedt el leggyorsabban, hol már azelőtt is volt némi talaja, nevezetesen az alsó-pannoniai részeken, vagyis a Dunántúlon és Esztergom környékén, hol a fejedelmi udvar tartózkodott.

Legkorábban a dunántúli részeken alakulnak meg a győri, vesz-

prémi, pécsi püspökségek, a pannonhalmi apátság és létesülnek más alapítások. Utánuk következnek, persze bizonytalan sorrendben, a kalocsai, nagyváradi, erdélyi, csanádi, bácsi püspökségek.

Az bizonyos, hogy az átalakító és szervező munka serényen folyt az egész országban és a keresztény szellem igen nagy befolyással volt az

A magyar szent korona elülről nézve.

Felső része Szent István koronája, amely a hagyományok szerint Szilveszter pápától származik. Alsó része az a görög korona, amelyet Dukász Mihály bizánci császár küldött ajándékba Géza királynaknak.

erkölcsök szelidülésére. Olyan világ keletkezik most Magyarországon, mely teljesen ellentéte a réginek.

A kalandozások korabeli szokások és erkölcsök kezdének ismeretlen dolgokká válni. Ugyanaz a nép, mely eddig rablókalandozásokból élt, most a keresztény társadalom szervezetébe iktatva, istenfélő, jám-

bor alattvalóvá válik. Nyereg alatt puhított hússal sem táplálkozik többé, hanem mivel földjét békésen.

A törzsek szétmálló szövetsége helyett most az egész nemzet felett törvények uralkodnak, melyeknek ereje a királyi hatalomban gyökerzik. A nemzeti társadalom a benne szereplő osztályok és rendek fontossága szerint különböző rétegekre tagozódik s habár egyesekre nézve, kik azelőtt nagyobb, szinte korlátlan hatalom fölött rendelkeztek, ez az állapot bizonyos mértékű lemondást jelentett, de a nagy tömeg életét, vagyoni és személybiztonságát az új rend sokkal jobban biztosítja, mint azt röviddel azelőtt is remélni lehetett volna.

István uralkodásának első korszaka ilyenformán már szervezett társadalmi életet teremt Magyarországon.

A pápához küldött követség sikeres munkája után nem volt többé semmi akadálya a keresztény magyar királyság megalapításának. A koronázási szertartással nyerte betelözését az a hatalmas mű, mely a magyarságot egyszerre a keresztény Európa egyik jelentékeny tényezőjévé emelte.

Szent István törvényei.

Magyarország átalakulása az ezredik esztendő végén a hagyományok szerint már megtörtént s ebben az évben István is elnyerte a királyi koronát s a magyar királyság első apostoli fejévé lön. A nagy átalakító munka megszilárdítására természetesen állandó törvények kellettek, melyek az alattvalók életmódját és az egyházhoz, valamint a királysághoz való viszonyát megszabják. Így jöttek létre valószínűleg a koronázás idejében és az egyházi szervezkedéssel kapcsolatban István királynak azon törvényei, melyeknek erejére az új társadalmi rend alapítva volt.

„Mivel mindenik nemzet saját törvényeivel él — olvassuk a törvények elé írott bevezetésben — azért mi is, istennek intésére kormányozva monarkhiánkat, követve a régi és mostani császárokat, törvényes megfontolással állapítottuk meg nemzetünk részére, mikép éljen *becsületes és ártatlan* életet, hogy, amint isteni törvényekkel gazdagodtak, úgy a világiakat is megtartsák.”

A király szándéka nyilvánvaló. Az egyházi tanok által megszilárdított és új eszmekörbe helyezett népet a világi törvények által is korlátozni akarja s evégből mindama kinövéssek ellen, melyek az új társadalom létrejöttére veszélyessé válhatnának, szigorú törvényeket alkot.

Szent István törvényei az egyházi vagyon rendezésével és védelmével kezdődnek. Az egyház igazgatása püspökségekre van bízva, melyek külön javadalmakat élveznek. Ezeknek javait bántalmazni, akár megrövidíteni, szigorúan tilos. A második törvényfejezet a püspökök hatalmáról szól az egyházi vagyon fölött, a harmadik azt fejtegeti, hogy akik egyházi személyek ellen, akár mint tanuk, akár mint vádlók lépnek fel, minő kvalifikáció képesíti őket erre. A feleletet megtaláljuk a törvényben, mely azt mondja, hogy csakis *becsületes, jó keresztény és családos* emberek léphetnek fel törvényesen a papok ellen.

Az egyháznak és a papoknak adott rendkívüli kedvezmények első pillanatra feltűnnek István király törvényeiben. A pap kiváltságos személy éppen azért, mert az új társadalmi rend az ő munkájára van alapítva. A király szándékainak ők a végrehajtói, a kereszténységnek ők a képviselői s a térítésben, oktatásban, kormányzásban egyformán előljárnak. A X. század kezdetleges társadalmában a pap az, aki a haladást képviseli. István király tehát a papságot nemcsak hogy az első országos rendek sorába emeli, hanem a legnagyobb védelemmel látja el, hogy tekintélyüket megszilárdítsa.

Gondoskodik a papság megélhetéséről is, midőn behozza a papi tizedet, miáltal a népet arra kötelezi, hogy termésének egy tizedét a pap díjazására fordítsa. Kötelessége emellett minden tíz falunak egy templomot fenntartani s ennek javadalmazására két telket, két szolgát, két lovat, hat ökröt, két tehenet, harminc aprómarhát adni. A vasárnap megszentelt ünnep lévén, aki ezen a napon dolgozik, szigorú büntetés alá kerül. Ha például valaki ökörrrel vagy lóval dolgozik, akkor az ökröt vagy a lovat veszik el bírságul, esetleg más állatát, szerszámát, amivel a munkát végezte.

Vasárnap kötelessége mindenkinek a templomot látogatni, mert ellenkező esetben büntetéssel sújtja a törvény. De nem mindegy az sem, hogy a templomban ki, miként viseli magát. A rendezavarók, illetlenkedők, hangosan beszélők, akár az előkelők, akár a közrendhez tartoznak, minden ilyen esetben megkapják büntetésüket, mely leginkább megcsúfolásból állott. Az előkelőket ugyanis megdorgálták és kiűzték a templomból, a köznép tagjait ellenben az előcsarnok ajtajában kikötötték, megkorbácsolták és hajukat csúfságul levágták. A bűjtők, a pénteki nap megtartása és a gyónás ellen vétők szintén büntetésben részesülnek. Ezeket a büntetéseket azonban az egyházi bíróság szabja ki s csak abban az esetben avatkozik a királyi bíróság az ilyen bűnösök ügyeibe, ha hétszeri figyelmeztetésnek sem lett semmi foganatja.

A boszorkányokról, kiknek létezésében ekkor általánosan hittek, szintén megemlékeznek István király törvényei. Ha valahol boszorkányt fogtak el, aki természetesen alig lehetett más, mint valami idősebb asszony, a papnak kellett átadniok, aki szent munkáját azzal kezdte, hogy a boszorkánysággal gyanúsított asszonyt megböjtöltette, szentelt vízzel meghintette és vallásos oktatásban részesítette. A böjt elvégzése után a boszorkányt újból a templomba vitték, hol a pap a templom kulcsával homlokára, vállára és mellére keresztforma bélyeget tett. Ha a boszorkány harmadszor is bűnbe esett, akkor a királyi bíróság ítélte felette, mely legtöbbször halállal sújtotta.

A magántulajdon birtoklására és öröklésére István törvényei ezeket határozzák: „Mindenki élethossziglan ura legyen tulajdonának és egyúttal a királyi adományoknak és halála után fiai hasonló joggal örököljenek.” A püspökségi vagy várispánsági birtokok, miután ezek nem magánjellegűek, természetesen ki voltak véve az örökség alól. A magántulajdont védte a törvény az elkobzás ellen is, csak abban az esetben tett kivételt, ha valaki a király ellen merényletet akart elkövetni, az országot akarta elárulni vagy külföldre szökött. Utódai azonban tovább örökölték a vagyont, ha az ily bűnben vétkes halállal bűnhődött is.

Nem kevésbé tanulságos István király törvényeinek büntetőjogi része. Lássuk például az emberölésre vonatkozó büntetéseket. Ha valaki szándékosan embert ölt, tartozott száztíz aranypénzt fizetni, melyből ötven a királyi kincstárt, ötven a rokonokat, tíz a hírákat és a közbenjárókat illette. Ráadásul kötelessége volt az előírt böjtöket betartani. Ha ellenben az emberölés nem szándékosan, hanem véletlenségből történt, a váltságdíj akkor mindössze tíz arany. Ez az intézkedés azonban csak a kiváltságos rendbe tartozó egyénekre vonatkozott, mert a szolgák megölésénél egészen más az eljárás és sokkal kisebb a váltságdíj.

A szolgákra nézve a törvény a következő megkülönböztetéseket teszi. Amennyiben az emberölést nemes ember követte el valamely szolgán, elégséges, ha a szolga helyett az illető tulajdonosnak egy más szolgát ad, vagy pedig a szolga árát megfizeti. Ha azonban egyik nemes embernek a szolgája öli meg a másik nemes ember szolgáját, ebben az esetben a gyilkos a meggyilkolt gazdájának tulajdonába kerül, vagy megfelelő áron kell kiváltani.

Ha valaki a feleségét ölte meg, a büntetést váltságdíj, vagy ahogyan a törvény mondja, vérdíj fizetése által rótták le. Ha ispán volt az, aki feleségét megölte, ötven tinót tartozott fizetni a nő szülőinek és az

egyház által reámért bűnbüntetésnek kellett magát alávetnie. A vitéz vagy jobbmódú ember megölt feleségeért tíz tinót fizetett, a közember pedig ötöt.

Ugy a nők, mint a szolgák megölésére vonatkozó büntetések igen enyhéknek látszanak és nincsenek arányban a többi törvények szigorúságával. De itt, úgy látszik, az erkölcsök durva és vad állapotai voltak irányadók a büntetés szigorúságának kiszabásánál.

Az olyan harcos népnél, mint amilyen a magyar is volt, az emberélet nem sok becesel bírt s az emberölés nem tartozhatott a ritkaságok közé. Hogy ennek a féktelen elvadulásnak és barbárizmusnak véget vessenek, volt szükség azokra a szigorú törvényekre, melyeket a fegyver által okozott emberölés ellen hoztak. A törvény különben megmondja világosan, hogy a „béke” sértetlen fenntartása érdekében sújtja halálbüntetéssel azokat, akik fegyverrel ölik meg társaikat. És pedig, ki milyen fegyverrel ölt, olyannal végezték ki.

Ebben a tekintetben István törvényei nem tesznek kivételt az előkelőkkel sem, sőt azokat még szigorúbban büntetik, mert a törvény úgy rendelkezik, hogy abban az esetben, ha például valamelyik ispán betör valamely házba és a gazdát megöli, halállal büntetessék. De ha a gazda védi magát és védelmé közben támadóját megöli, nem lakol semmiféle büntetéssel. Ha a támadás olyanformán történt, hogy a támadó maga helyett az embereit küldte és ezek követték el a gyilkosságot, a vérdíj ára száz tinó, vitézeknél tíz tinó, közrendűeknél öt.

Az eskü megszegésének büntetési módozatai ezek. Főrendű ember keze levágatásával büntetetik, vagy ötven tinó váltsággal. Közember tizenkét tinóval válthatja meg a büntetést. A gyűjtogatók kötelezve vannak az okozott kár megtérítésére és tizenhat tinó fizetésére, leányrablók a leány visszaadására és tíz tinóra, közembernek büntetése ilyen esetben öt tinó.

A tolvajoknál különbséget tesz a törvény nemes emberek és szolgák között. Mikor nemes emberek követik el a lopást, büntetésük első esetben a lopott értéknek megfelelő váltság, aki azonban nem tudja magát megváltani, szolgának adatik el és további visszaesés esetében a szolgákra vonatkozó törvény által büntetetik.

A szolgák büntetése meglehetősen szigorú, mert csonkítással van súlyosbítva. Amely szolga ugyanis először lop, megválthatja magát öt tinóval, de ha ezt tenni nem képes, akkor *az orra levágatik*. Visszaesés esetében, vagyis a megcsonkított orrú szolga másodszori lopáskor *fülének a levágatásával* fizet, ha azonban van öt tinója, még ekkor is meg-

válthatja magát, csupán a harmadik visszaesésnél nincs kegyelem. Ekkor már halál jár a lopásért.

A női tolvajokról külön törvény szól, mely akkép rendelkezik, hogy első két esetben a házasságban élő férj megválthatja, de a harmadik esetben a nő szolgassággal bünhődik. A hízelkedők, ravaszok, árulkodók, csalók büntetése szintén igen szigorú volt. Ha bebizonyosodott, hogy bűnükkel kárt okoztak, *nyelvük kivágatására* ítéltettek. A pletykahordók és rágalmozók ellenben halállal bünhődtek, amennyiben rágalmaik a király személyére vonatkoztak. A törvény ezen része így szól. „Ha valaki álnok módon egy ispánnak vagy más hű emberének azt mondja — hallottam, hogy a király vesztetre beszélt — és erre rájönnek: haljon meg.”

Nagyjában ezek István király törvényei. Ezeket a törvényeket, melyek a magyar alkotmány első alapvetésének eredményei, Szent István nagy ünnepek között hirdette ki az ország tanácsában.

Ezen törvényeken keresztül megismerhetjük a tizedik század végének magyar társadalmát és az akkori nemzedék kultúráját. A törvények soraiban megtaláljuk körülbelül azt az embertípust, melyre ezek a törvények vonatkoztak. És ebből a megismerésből semmi különösebb hátrány nem származik a tizedik század emberére. A büntetés módjainak megállapításában látjuk ugyan, hogy dűrva erkölcsű, műveletlen, barbár hajlandóságú emberekre vonatkozik a törvények rendelkezése, de többet aztán nincs okuk és nincs joguk keresni bennük. Ezer év előtti kultúrállapotnak visszatükrözői ezek a törvények és nézzük meg a törvénykönyvünket ezer év után, mikor iskolák, templomok, egyetemek, rendőri hatóságok igyekeznek a bűnöket megakadályozni, az embereket jobbakká tenni.

Azt fogjuk találni, hogy az ember gyarlóságai, bűnei és önzéséből eredő fogyatkozásai nemhogy csökkentek volna, hanem csodálatosan szaporodtak. Az ezer év előtti törvénygyűjteményt össze lehetett foglalni néhány íven, holott az ezer év utáni egész könyvtárat tesz már ki és mindarról szól, hogy mi a büntetése ennek vagy annak a bűnnek, melyet a mai bonyolódott és sokoldalú életviszonyok között az ember elkövet.

Ezer év alatt nagyot haladtunk. Vannak vasutaink, gőzhajóink, repülőgépeink, villamosságunk. Vannak ezerféle kulturális intézményeink, de ugyanekkor azt tapasztaljuk, hogy az iskoláknál jóval nagyobb a bíróságok és a törvényszékek száma s hogy a fegyházak és börtönök olyan nagy sokaságát rejtik magukban a törvényes útról félrelépett

szerencsétlen embereknek, hogy egész vármegyéket lehetne belőlük benépesíteni.

A történetírók nagy része azonban hajlandó abba az érzelgőségbe esni az ezer év előtti állapotok elbeszélésénél, hogy az ezer év utáni állapotok egészen más természetűek és haladásunk minden tekintetben bámulatos.

Szent István királysága. — Szent Gellért püspök.

István király törvényeiből elénk tárul a tizedik századvégi magyarság kulturális és erkölesi állapota, melynek megjavítására szolgálnak az új rendszer összes intézményei. A királyi hatalom intézi a vezetést, hogy egységesen végezhesse az újjáalakítás munkáját, ennél fogva a királyi hatalom ellen iparkodik feltámadni mindazon elégedetlenség, mely az újítások nyomán a nemzet egyes rétegeiben keletkezett.

Nem látszott már valószínűnek a régi elemek küzdelmének a sikere, de még az a lehetőség sem, hogy a régi, pogányos világ képes forradalmi erőt szembeállítani István király kormánya ellenében.

Pedig az események azt mutatják, hogy a pogányságba visszavágyakozókat nem tudta az új rendszer teljesen eltüntetni s még mindig sokan lehetségesnek hitték a régi kormányzat visszaállítását. Koppány vezér lázadása után évek múlva Gyula erdélyi vajda, a Konstantinápolyban megkeresztelkedett idősebbik Gyula vajdának fia és István király nagybátyja állítólag 1000-ben egy új lázadás élére állott. Maga körül egyesítette erdélyi híveit s a körülötte élő pogányság néhány csapatát.

Mi lehetett az oka Gyula vajda lázadásának? Más és más körülményekben keresik a kutatók az erdélyi forradalom okait s míg az egyik rész csupán az újítások ellen való ösztönszerű idegenkedéssel iparkodik a felkelést megmagyarázni, a másik annak tudja be, hogy István király a magyarok rovására idegenekkel árasztotta el az országot s a főbb állásokba ezeket juttatta. Azonkívül a papi tized fizetése is felkeltette a nép gyűlöletét az új rendszer iránt, mert ettől mindenáron szabadulni akart volna.

Nyilvánvaló, hogy Gyula vajda részéről akár hatalmi, akár elvi okokból történt a forradalom szervezése, a körülötte gyülekező nép a keresztény állami rend megdöntéséért harcolt mellette. Tehát újból kenyértörésre került a dolog az újítók és a maradiak tábora között.

István hadat vezetett Gyula ellen és sikerült őt levernie. Gyula kénytelen volt menekülni, mialatt felesége és két fia István fogságába jutottak. István nem üldözte Gyulát, ellenben Erdélyben rendet teremtett s azt szorosabban országához csatolta.

Istvánnak Gyula elleni hadjáratát a Bécsi Képes Krónika is elbeszéli elég részletesen, úgyhogy ha nem is felelhetünk előadásának hitelességéről, de legalább összefüggő képet nyerünk a háború lefolyásáról. A Bécsi Képes Krónika szerint István 1002-ben, miután a hadjáratban megverte, elfogta Gyula vezért feleségével és két fiával. Azért kellett ezt tennie, mert habár több ízben megintette őt, mégsem akart sem megkeresztelkedni, sem a keresztény magyarok zaklatásával felhagyni. István karddal ment ellene s miután megverte őt, országát, melyet Erdőelőnek, másként Erdélynek neveznek, a magáéhoz csatolta.

Más adatok szerint Gyula vajda a bessenyőkkel szövötközött István ellen, de a háborúban ő lett a vesztes, elveszítette országát és szövetségesei is vereséget szenvedtek. Gyula a háború elvesztése után Lengyelországba menekült Boleszlávhoz, aki őt szívesen fogadta és a magyar határ közelében levő egyik várát adta át neki. István azonban nagylelkűen viselte magát Gyulával szemben. Nem üldözte őt, sőt nejét és gyermekeit is visszaküldötte minden váltság nélkül.

Volt azonban Istvánnak másik harca is, melyet ezúttal egy pártütő főúr ellen viselt, aki fellázadt ellene. Ajtonynak (Ohtum) nevezik a lázadó főurat, kit Csanád (Sunád) Doboka fia Maros várában megölt, amiért fegyvert mert emelni a király ellen. Ezt az eseményt részletesen elbeszéli a Szent Gellért püspök életéről szóló legenda, mely mondai és legendai elemekkel keverve adja elő ezt a háborút.

Ezen feljegyzések szerint Maros várában élt egy hatalmas, Ajtony nevű fejedelem, kinek két felesége volt. Mert habár meg volt keresztelkedve, de mégis csak közönyösen teljesítette az egyház parancsait. Hatalmas birtokai, nagy gazdasága, ménesei, gulyái voltak s azonkívül is nagy vagyon felett rendelkezett.

Ajtony a Tiszán vámszedői és őrei által elzárta a só szállítását és csak vám ellenében volt hajlandó a király szállítóit átengedni. Tehette ezt azért is, mert több fegyverese volt, mint magának a királynak. A fegyveres nép vezére egy Csanád nevű főúr volt, kit Ajtony bizonyos okok miatt meg akart öletni. Csanád értesült az ellene készülő merényletről, István királyhoz szökött, aki őt mindjárt megkeresztelte. De mivel nem bízott eléggé benne, próbára tette. Felvilágosításokat kért

tőle Ajtony viszonyairól, majd kipuhatolta, hogy vajjon nem kémkedés miatt jött-e hozzá. Csak mikor meggyőződött Csanád hűségéről, ajándékozta őt meg bizalmával. Egy napon aztán így szólt főembereihez:

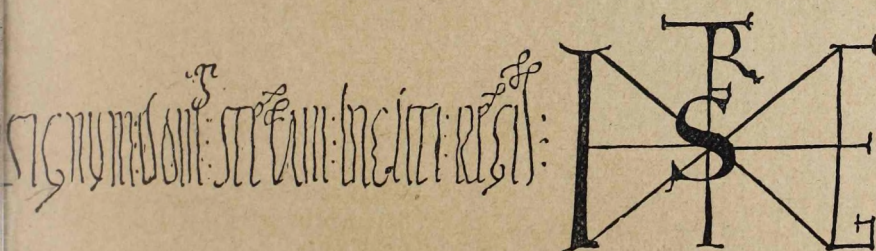
„Készüljünk háborúra az ellenségem, Ajtony ellen és foglaljuk el az ő országát.”

Közben vizsgálta Csanádot, hogy indítványa reá milyen hatást gyakorol. Csanád azonban őszintén megörült a háború hírének s minden habozás nélkül nyilvánította efölött való örömét. Mire a király ismét megszólalt:

„Válasszatok egy férfiút, ki vezérünk legyen a csatában!”

A főurak egyhangúlag így feleltek:

„Ki lehetne alkalmasabb Csanádnál?”

Szent István király latin névalírása

Nyomban megválasztották tehát Csanádot vezérnek, aki a kiűntetést ezen szavakkal fogadta:

„Amint uramnak, a királynak tetszik. Új keresztény vagyok a keresztények között, mint újonnan keresztelt, új csatára készülök, kész vagyok élni-halni veletek. Menjünk tehát és harcoljunk uram-királyom ellensége ellen.”

István király serege Csanád vezérlete alatt megindult tehát Ajtony ellen és a Tiszán átkelve megütközött ennek seregével. Az ütközetben Csanád lett a vesztes. Csapatái Kőkenyér nádasaiba, Szőreg környékére húzódtak és várták a további intézkedéseket. A háborút ugyanis egyik fél sem akarta megszakítani. Csanád az Oroszlámosnak nevezett dombnál, Ajtony pedig Nagy-Ősz mezején ütött táborot. Mielőtt azonban az újabb ütközet megkezdődött volna, Csanád az éj folyamán Szent Györgyhöz fohászkodott és fogadalmat tett, hogy monostort fog alapítani azon a helyen, hol táborozik, ha a szent őt megsegíti. Az ima végzetével nyugalomra tért, de álmában megjelent előtte Szent György

egy oroszán képében és felszólította őt, hogy támadja meg gyorsan az ellenséget, mert akkor győzni fog.

Kora reggel Csanád támadásra vezette seregeit s olyan szerencsével harcolt, hogy vitézei nemcsak megszalasztották az ellenséget, hanem Ajtonyt is megölték. Fejét levágták s elküldötték István királynak a diadal jeléül. Csanád serege az ütközet után visszatért a király városába, hol Ajtony feje már ki volt függesztve. Nagyon megörvendett a király Csanád jövetelének, de még nagyobb örömmel fogadta Gyulát, Csanád egyik társát, aki elhozta Ajtony fejét és azzal dicsekedett, hogy ő vágta le a fejét Ajtonynak. Amint a király Gyulát dicsérte, Csanád előrelépett és így szólott:

„Ha elhozta Ajtony fejét a királynak az, aki Ajtonyt levágta, miért nem hozta el a nyelvét is?”

Tényleg úgy volt, hogy Ajtony szájából hiányzott a nyelv. Erre Csanád tarsolyából elővette a kivágott nyelvet, ami István királyt olyan haragra gerjesztette Gyula ellen, hogy őt, mint hazugot és érdemtelent kiűzte udvarából, Csanádot pedig megtette Ajtony birtokai ispánjává. Kinevezését a következő szavakkal adta tudtára:

„Mai naptól kezdve ennek a várnak nem Maros, hanem Csanád lesz a neve, mert ellenségemet kipusztítottad belőle. Te leszel e tartomány ispánja és te utánad fogják nevezni minden nemzedéken át.”

Csanád nemsokára elfoglalta új tisztségét s a döntő harc színhelyén, azon a ponton, hol az égi jelenést látta álmában, Szent György tiszteletére monostort alapított, melybe görög barátokat telepített le. Így alakult meg a csanádi püspökség, melynek első püspökévé István király a szent életű Gellértet nevezte ki.

Gellért püspök a magyarországi térítő papoknak egyik legkimagaslóbb alakja, aki erkölcsben és tudományban méltó társa volt Szent Adalbert prágai püspöknek, aki Géza családját térítette a keresztény vallásra.

Gellért előkelő olasz családból származott, kit szülei beteges volta miatt Szent György klostromába adtak, hol a szerzetesek imáinak hatása alatt szerencsésen meggyógyult. Évei haladtával ugyanennek a szerzetnek perjele, majd később, tanulmányai végeztével apátja lett. Vallásos életű atyja Gellért klostromi tartózkodása alatt Jeruzsálembé utazott, de nemsokára meg is halt. Mikor Gellért tanulmányait elvégezte, elhatározta, hogy atyja példájára ő is a Szentföldre fog zarándokolni. Hajóra is szállt, de egy tengeri vihar a dalmát partokon, Szent Márton monostoránál partra vetette, úgyhogy útját nem volt képes

folytatni. A zárda apátja, Gellért egykori iskolatársa szívesen látta őt s miután felismerte kiváló erényeit, rajta volt, hogy utazásáról lebeszélje. Arra buzdította, hogy utazzék Magyarországba, hol a magyarok megtérítésével magasztos hivatást teljesíthet.

Jeruzsálem helyett tehát Magyarországnak vette útját Gellért s először Maurusz pécsi püspökhöz zárandokolt. A pécsváradi apát, aki éppen itt volt látogatóban, a pécsi püspökkel együtt a magyar egyház szolgálatába akarta őt vonni s miután Pécsett és Pécsváradon igen nagy hatással szónokolt, Székesfehérvárra vitték, hol Mária ünnepe alkalmával István király előtt is prédikálhatott. Istvánnak annyira megtetszett a szent életű pap, hogy külön is felkérte a Magyarországon való maradásra és fiának, Imre hercegnek a nevelésével is őt bízta meg. Mikor Imre királyfi már megerősödött és tanulmányaival teljesen elkészült, Gellért a bakonybéli remeteségbe vonult vissza s itt tartózkodott mindaddig, míg István király őt a csanádi püspökség vezetésére szólította fel.

Tíz szerzetes kíséretében indult el Gellért a csanádi püspökség átvételére s mihelyt Marosvárra ért, elkezdte a szent ígéket hirdetni. A nép már eddig is sok szépet hallott fölöle. Most, hogy egész közlről hallotta, tömegesen gyűlt köréje s nagy áhitattal épült beszédein. A tíz szerzetes közül, kik Gellértet útjára elkísérték, heten és pedig Albert, Fülep, Henrik, Konrád, Krátó és Tasziló a magyar nyelvet is jól beszélték, ennél fogva ők is nagy hatással folytatták a térítést, mely hétről-hétre újabb és újabb hívekkel gyarapította a magyar egyházat. Gellért térítőtársaival gyakran beutazta a csanádi püspökséget, hogy a keresztény ígéket egyházmegyéje minden részében terjeszthesse. Egyik ilyen útja alkalmával érdekes dolog ragadta meg a figyelmét, — egy magyar népdal.

Gellért püspök Walther szerzetes társaságában egyik térítő útja alkalmával egy községbe jutott, hol az éjszakát szándékozott tölteni. Estefelé nyugalomra tért, éjjelég zavartalanul imádkozott, midőn valami zörgésre ébredt fel, mely úgy tetszett, hogy kézimálmom működéséből származott. Az egyhangú és folytonos zörgést kellemes női hang kísérte, mely egészen felkeltette a püspök figyelmét. Kíváncsi érdeklődéssel szólott oda Walthernek:

„Hallod-e a magyarok dalát?”

S azután mind a ketten mosolyogtak az ének tartalma fölött. Az ének azonban nem szűnt meg ezután sem, hanem a zörgéssel egy-

idejüleg folyt tovább, úgyhogy a püspök nem volt képes imáját végezni. Ismét odaszólt Walthernek.

„Mondd csak, Walther, micsoda dal ez, mely engem olvasásom abbahagyására kényszerít?”

Walther készségesen felelte:

„Ez egy vers dallama s a nő, aki énekel, gazdánknak, kinél megszálltunk, szolgálója és az ura gabonáját őrli.”

Gellért tovább is érdeklődött:

„Vajjon kézimunka hajtja-e a malmot vagy gép?”

„Kézimunka is, gép is” — válaszolt Walther. „Nem valamely állat ereje, hanem a kéz munkája mozgatja a malmot” — tette még hozzá.

Gellért csodálkozással sóhajtott fel:

„Csodálatos dolog, miként táplálkozik az emberi nemzedék. Ha mesterség által nem segítették, hogyan győzné az ember a munkát?”

Majd eltűnődve afőlött, hogy a dalnak milyen megnyugtató és kibékítő hatása van az emberi lélekre, az egyszerű szolgálóleányra vitte át a beszédet, aki kézimunka mellett munkáját végezve, tovább is gondtalanul énekelt.

„De boldog ezen nő — kiáltott fel Gellért — aki másnak hatalma alá rendelve, szolgálatát mégis jó kedvvel, morgás nélkül, vidám ének-léssel végzi!”

És Gellért püspök elutazása előtt gazdagon megajándékozta a dalos kedvű szolgálót, aki énekével feltartotta őt áhítatos elmélkedéseiben.

Gellért a magyar nyelvet korán elsajátította s azáltal, hogy a saját nyelvén tudott a néphez szólani, még jobban magához bilincselte a tömegeket. Az ő kíséretében levő tíz szerzetes közül hét már eddig is jól beszélt a magyar nyelvet s a másik három is haladást tett, mert a térítés munkája csak úgy lehetett sikeres, ha a saját nyelvén tudott a pap a nép szívéhez férközni. A csanádi egyházmegyének ezek a szerzetesek voltak az első esperesei, kik nemcsak az istentiszteletet végezték, hanem a nép oktatását is ellátták. A bizalom megszilárdulásával a hívek nem egyszer megtették aztán, hogy gyermekeiket Gellérthez vitték azzal a kéréssel, nevelne papokat belőlük. Gellért Walther atya által neveltette a kereszténység ezen ifjú bajnokait, kiknek példáját minden rendbeliek követték s belőlük váltak aztán a Szent György monostor első magyar papjai.

A társadalmi osztályok Szent István alatt. — A külföldiek.

Mialatt István király a legnagyobb gondot fordította a keresztény egyház megszilárdítására, nem mulasztotta el az ország társadalmi kereteinek a kiépítését sem. Törvényei által megteremtette a rendet az országban, az egyes hivatalok, méltóságok és rendek szervezésével pedig azt a vezető osztályt, melyre az állami élet biztonsága támaszkodott. A királyi udvarban a nádorispán, a tárnokmester, vagyis a kincstartó és az udvarbíró a legfőbb méltóságok. De ezek között is első a nádorispán, kinek hatásköre lassanként az ország kormányzására is kiterjedt. A király személye körül ezek a méltóságok látták el a királlyal egyetemben az állami kormányzás tisztét. „Királyi tanács” hozta a törvényeket és ezen tanács tagjait főpapok és főurak alkották, kiknek véleményét az uralkodó rendszeren meghallgatta. A sérelmek orvoslására és törvényszolgáltatásra minden évben Székesfehérvárott úgynevezett törvénynapokat rendelt a király, melyek körülbelül a mai országgyűlésnek is megfeleltek.

István király alatt képződik egyúttal a rendiség, mely később kifejezettebb formát öltve egészen 1848-ig fenntartotta magát. A keresztény magyar társadalom szervezete ugyanis István alatt különféle osztályokra való tagozódással alakul. A legfőbb állami rendet a papság alkotta, melyet a király mindenféle kiváltságokkal és kedvezésekkel kitüntetett. A papság után következett a főnemesség osztálya, hova a régi törzs és nemzetségek ivadékai és az előkelőbb külföldiek tartoztak. Harmadik rendet alkotta a vitézek vagy másként a köznemesek osztálya. Mind a három osztálynak kiváltságai ellenében kötelessége volt a trón védelmére állani és hadjáratok idején a király vagy a nádorispán személyes vezetése alatt az országot az ellenség ellen megvédelmezni.

A főbb kiváltságosak ezen három osztálya mellett találunk azonban még más rendeket is, melyek az új magyar társadalom szervezetének fontos tényezői. Ilyenek például a várjobbágyok, kik a királytól kapott birtokaik ellenében várszolgálatra, katonáskodásra, béke idején kisebb tisztségek ellátására voltak kötelezve. Ezek szabad emberek voltak, ellenben a várnép nevezet alatt ismert osztály nem tartozott a szabadok közé. Ezek a vár tulajdonát tevő földeket, birtokokat bérelték, minek ellenében bizonyos adót fizettek. A várnép tagjaiból kerültek ki azok a királyi udvarnokok és cselédek, kik a királyi udvarban különböző belső szolgálatot teljesítettek. A társadalmi rend legkivettebb

osztálya a rabszolgáké. Ők alkotják a tizedik század végének és a tizenegyedik elejének proletáriátusát, a jogok nélkül való, kizsákmányolásra szolgáló védtelen népet.

Közigazgatási és politikai tekintetben vármegyékre osztották az országot, vagyis az országban levő királyi birtokokat. Minden vármegye (komitátus) egy-egy ispán (komesz) igazgatása alatt állott, aki nemcsak a vármegyében levő királyi birtokokat kormányozta, hanem háború esetén a vármegye népét hadba vezette és a belső életre vonatkozó mindenféle ügyben az ellenőrző és parancsoló szerepét teljesíti. Állítólag negyvenöt vármegye volt István király életében s ezeknek legnagyobb része a dunántúli részekben alakult és különösen azon helyeken, hol a királyi birtokok feküdtek.

Háború esetén nemesi felkelést hirdettek és a nemességnek volt kötelessége elsősorban fegyverbe lépni. Ha a nemesi felkelés nem mutatkozott elégségesnek az ország védeimére, akkor a várjobbágyok és külföldről bevándorolt lovagok is hadba szállottak, amennyiben saját várjuk területén katonai feladatokkal nem voltak igénybe véve. Nagyjában ez a képe az István király alatti Magyarország társadalmi és katonai szervezetének. Az új társadalmi rend magával hozta azt is, hogy a kereskedelem, ipar és gazdálkodás folytatására a csere legmegfelelőbb eszközét, a pénzt forgalomba vegyék. A Szent István korabeli pénzek ma már természetesen a ritkaságnál is nagyobb ritkaságok.

A belső államszervező munkában több ízben megzavarták Istvánt a külföldi fejedelmek beavatkozásai. Boleszláv Henrik lengyel herceg ellen viselt hadjáratai Istvánnak 1018 körül szerencsésen befejeződtek s miután a görögök felett is győzelmet aratott, a bessenyőket fenyegette meg, végül pedig II. Konrád német császárt, kivel egy évig tartó hadjáratot folytatott, melynek eredménykép a Lajta és a Morvamező között húzódó terület jelentékeny része István birtokába jutott. Ezek voltak István külföldi háborúi, melyeket országa függetlenségének biztosítása miatt volt kénytelen viselni.

Mialatt azonban a külföld ellen az országot védelmezte, benn az országban a külföldieknek mindenféle előnyöket biztosított s kiváltságokkal, földbirtokokkal iparkodott őket megnyerni. Ennek az eljárásnak megmagyarázhatók az indokai. Mikor arról volt szó, hogy az államot a modern szükségletek szerint rendezze be, nem számíthatott az ősi magyarok támogatására, hiszen a reformok mind ennek a tömegnek a szokásai, hagyományai, politikai erkölce és gondolkozása ellen irányultak. A külföldi ellenben, aki a modern intézményekben már

járatos volt és azoknak fontosságát teljesen átérezte, szívesen vállalkozott a király törekvéseinek támogatására. Így értjük meg az akkori viszonyok szem előtt tartásával azt a politikai programot, melyet István király fiához, Imre herceghez intézett intelmeiben fejtett ki és különös nyomatékkal ajánlott figyelmébe. Ennek a külföldiekre és idegenekre vonatkozó része így szólt.

„Oly nagy a haszna a jövevény férfiakkal és a vendégeknek, hogy méltán tehető a királyi ékességek között a hatodik helyre. A római birodalom is azáltal vált hatalmassá és királyai azáltal lettek dicsők és fenségesek, hogy mindenfelől odaözönlöttek a bölcsek és nemesek. Mert amint különböző vidékekről és tartományokból jönnek a vendégek, úgy hoznak magukkal különböző nyelveket és szokásokat, külön-

Szent István király ezüsti pénzei.

A Nemzeti Múzeumban őrzött ritka példányok.

böző ismereteket és fegyvereket. Mindezek díszítik a királyi udvart, emelik annak fényét és etrettentik a külső hatalmasságok gőgjét. Mert az egy nyelvű és egy erkölcsű ország gyarló és gyönge. Ezért meghagyom neked, fiam, hogy jóakarattal lásd el és becsületben tartsd őket, hogy szívesebben tartózkodjanak nálad, mint egyebütt.”

Az új állami rend megalakítása idején ez a politikai szempont az idegenekkel szemben feltétlenül meg volt okolva. Az idegenekben találta meg a királyi hatalom a reformok végrehajtásának biztosítását, mert ezeknek segítségét nem egyszer, sőt igen gyakran igénybe kellett venni a régi rend megrögzöttjeinek a letörésére. Az idegen előkelő vagy közrendű telepés és a szintén idegenből jött pap volt a haladó elem az István király alatti Magyarország fejlődő szervezetében és ezekkel szemben, a régi állapotokhoz való ragaszkodást képviselte a törzsek és nemzetségek magyar közönsége.

A trónutódlás. — István király halála.

István király alatt *nagyjában* tehát végbement a régi Magyarország politikai és társadalmi életének átalakulása. A főbb pontokon megtörtént az új rend diadala, melyet aztán védett az elégedetlenség robbantó munkája ellen a királyi hatalom ereje. Ámde, miként már

több ízben kellett kiemelnünk, úgy most is hangsúlyoznunk kell, hogy a kereszténység felvétele korántsem jelentette a szíveknek és elméknek keresztény szellem szerint való átalakulását. A hatalom ereje meghódolásra, elégedetlenségének visszafojtására kényszerítette az új rendszerben igazságtalan önkényuralmat látó népet, a királyi kormány pedig ezalatt folytatta tovább programja kiépítését.

Az évek múlásával István egyre öregebb és betegesebb lett s hogy megkezdett művét méltó kezekbe adhassa, a trónutódlás kérdését akarta még rendezni. Életének utolsó éveiben ez a kérdés okozott legtöbb gondot és aggodalmat lelkének. Imre királyfi, a trónörökös már korábban, állítólag 1031 szeptember 2-án meghalt, még pedig

Szent Imre herceg.

A krónikák szerint vadászat közben egy vadkan agyara oltotta ki életét az első magyar király egyetlen fiának.

a krónikák szerint vadászat közben egy vadkan agyara által. Pedig legendák jellemzési alapján nehéz elképzelni a királyfit merész vadász alakjában. Szent életű, kegyes, imádságokban és ájtatos lelki gyakorlatok között élő ifjúnak festik, aki Gellért magasztos példáin lelkesedve mindenben mesterének nyomdokain iparkodott haladni. Szigorúan tartotta a bőjtöket, megvetette a földi örömeiket és az volt a legnagyobb boldogsága, mikor imáiba merülve túlvilági szellemekkel társalkodhatott.

A legendák ilyen jámbor, kegyes és lemondó ifjúnak festik őt s alig tudjuk megtalálni az összefüggést Imre királyfi ezen aszkéta alakja és a medvékre és vadkanokra vadászó ifjú herceg között, aki végre egy felbőszült vadkan agyarának esik áldozatául. Miután ez az utóbbi adat hitelesnek látszik s a történetírók nagy része is annak tartja, megállapíthatjuk belőle, hogy Imre királyfi valószínűleg erőteljes, egészséges, vidám életkedvű ifjú volt, aki nem volt közönyös ugyan a vallás iránt, de az élet sokféle örömei elől sem zárta el lelkét. Atyja megható intelmek alakjában intézte hozzá tanácsait, hogy a kormányzás helyes elveit megismertesse vele. Az apa reménysege és a királyi korona örököse, valamint a kereszténység ifjú támasza azonban egyszerre megsemmisültek Imre váratlan halálával.

Miután Istvánnak más fia nem volt, sem testvérei nem éltek, ennél fogva rokonai között kellett keresnie a trónörököszt. Így esett választása atyja öccsének, Mihálynak a nemzetségére. Mihálynak két fia volt: Vazul és Szár László. Vazulnak viszont három gyermeke: Endre, Béla és Levente. Vazult kicsapongó élete és valószínűleg pogány hajlamai miatt nem kedvelte, ezért a nyitrai zóborhegyi klostromba záratta. A többiek iránt szintén nem volt bizalommal. Gizella királyné még csak élesztette az ellenszenvet benne az Árpád-fiak iránt, hogy a maga kegyeltjét, István nővérének, Ottó velencei herceggel való házasságából származott fiát, a tizenöt éves Urzeolo Péter herceget juttassa a trónra. Péter herceg és családja a királyi udvarba jött, hogy a trónutódlás eldöntését jelenlétükkel még inkább befolyásolják. De a király lelkében Gizella cselszövényei ellenére betegeskedése alatt mégis a jobb érzés és a törvénytisztelet kerekedett felül és Vazult jelölte ki utódnak, bízva abban, hogy a kolostori élet pogány erkölceit megszelídítette,

Gizella királyné és pártja azonban megghiúsította a király akara-

Szent István menekülésre inti a három Árpád-házi herceget, Lendrét, Bélát és Leventét, nehogy ők is a megpakított Vazul szomorú sorsára jussanak.

A „Bécsi Képes Krónika” díszes fejezetkezdő betűje.

tát. Mire István követe Zoborhegyre ért, a királyné bérencei már végre is hajtották Vazul ellen kegyetlen merényletüket. Szemeit kiszúrták és füleibe forró ólmot öntöttek. A Vazul elleni merénylet természetesen életkérdéssé tette a három Árpád-sarjadéknak, Endrének,

Szent István és az orgyilkos.

A nagy uralkodót élete vége felé felbérelt orgyilkossal akarták megöletni egy udvari összeesküvés tagjai. A merénylet azonban a bűnétől megborzadva elejtette törét s térdén állva könyörgött kegyelmet a zajra felébredt királytól. A király megbocsátott neki, de cinkostársait keményen megbüntette.

Bélának és Leventének az országból való menekülést, nehogy ők is hasonló sorsra jussanak. István királyt szíve mélyéig meghatotta a szerencsétlen Árpád-sarj tragédiája, de már sokkal tehetetlenebb volt, hogysen a rút árulást képes lett volna megtorolni.

István király már nem tudta pártját fogni a többi Árpád-sarjak-

nak sem, ezért csak azt ajánlotta nekik, hogy meneküljenek. Napról-napra betegebbé vált s minden órájával egyre közeledett a sírhoz.

Utolsó napjait egy összeesküvés zavarta meg, melyet udvarának néhány előkelő embere rendezett. Az összeesküvőknek az volt a szándékuk, hogy a beteges királyt elteszik láb alól. Egyik napon, estefelé egy felbélt merénylő beosont az alvó király hálószobájába Köntöse alatt meztelen kardot rejtegetett, mellyel Istvánt ki akarta végezni. A gondviselés azonban nem engedte ilyen gonosz kezektől elveszni a királyt. A merénylő ugyanis, mikor a király ágyához ért, tettének merészségétől és ocsmányságától állítólag megiszonyodva leejtette a kardot. A zajra a király felébredt, de a merénylő ugyanakkor térdre roskadt előtte. Bevallotta neki szándékát s bűnbánóan kegyelméért esedezett.

A király nagylelkűen megbocsátott neki, de három cinkostársát mindjárt másnap szigorúan megbüntette, hogy példát adjon arra, hogy mi a sorsa az olyan embereknek, kik az igazak megrontására törnek. Mind a három összeesküvő szemeit kiszúratta és kezeit levágatta. Ezen merénylet után István király állítólag nem sokáig élt. Hosszas betegeskedés után 1038. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján halt meg. A hagyomány szerint a népet mélyen megrendítette királyának halála. Halála hírére nagy tömegben gyűltek össze mindenféle rendbeliek Székesfehérvárra, hol a Szent Szűz tiszteletére emelt és csak most felszentelt templomban, királyi koronával ékesített, fehér márványkoporsóban temették el. Fél század mulva a római egyház őt is, fiát, Imre királyfit is, mint a kereszténység buzgó bajnokait a szentek sorába iktatta. Jobbkezeit pedig, mint drága ereklyét, ma is őrzi a nemzet a budavári templomban.

Nincsenek megbízható forrásaink arról, hogy az István korabeli magyarság egyeteme milyen érzéssel fogadta királyának halálát és ítélte meg egyéniségét. De az már kétségtelen, hogy évtizedek és évszázadok multával a magyar nép lelkében olyan általános Szent István-kultusz virágzott ki, mellyel egyetlen magyar királynak az emléke sem vetekedhetik. Kifejezésre jut ez a szívek mélyén gyökerező kegyelet azokban a régi egyházi énekekben is, melyek Szent Istvánra vonatkoznak. Az egyik igen régi, XV. századbeli egyházi ének például ezt mondja :

Dicsőséges szent jobbkez,
Melyet magyar óhajlva néz,
Nagy öröme népünknek,
Drága kincse szívünknek.

A másik, melyből szintén kiárad a magyarság kegyelefe első királyának emléke iránt, azokban a századokban keletkezett, mikor az idők viharos járása nehezült a szerencsétlen magyarra és mint védő atyát idézi Szent Istvánt:

*Hol vagy István király,
Téged magyar kíván,
Gyászos öltözetben
Te utánad sírván.*

A krónikák szintén nagy részvétellel emlékeznek meg István haláláról. Tudósításaik szerint a magyar nép „ajgatással” siratta szent királyát, az ifjak pedig három évig nem táncoltak és ünnepi ruhát nem öltöttek magukra gyászuk jelül. A legenda aztán tovább szötte a varázst a szent király alakja körül s azt hirdette róla, hogy csodátételek mennek végbe sírja körül. A betegek és nyavalyások, kik sírjánál imádkoznak, meggyógyulnak bajaikból. Voltak olyanok, akik állították, hogy sírján angyalok szoktak énekelni és a legfinomabb illat tölti el a levegőt sírja körül. Ezeknek a legendáknak mind több hívője és terjesztője támadt, kik a meglevőket újjakkal egészítették ki, úgyhogy pár évtized alatt egész legendakör virult István alakja körül, hirdelve a nagy király egyéniségének kiváló voltát.

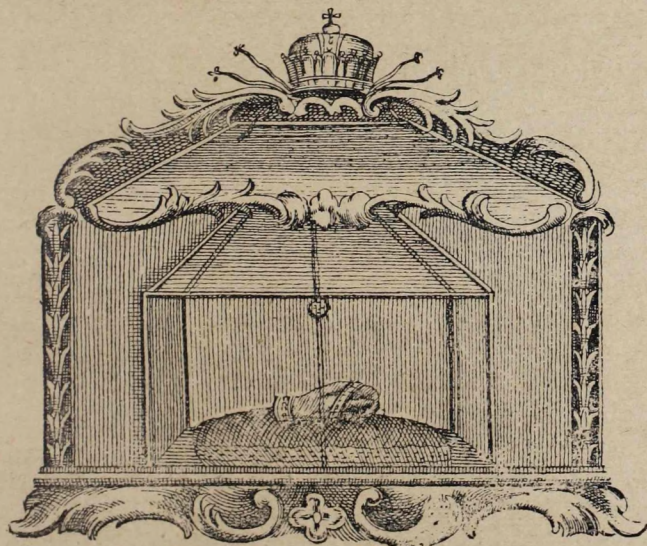
A Szent István-kultusz Magyarországon a XI. század végén, Szent István szenttéavatása után kezdődött. A XII. században Szent István napján az Árpádházi királyok sarjai összegyülekeztek Székesfehérvárra nemzeti ünnepség tartására, a XIII. században pedig II. Endre 1222-i aranybullájában a nemzettel együtt törvénycikkbe foglalja Szent István kötelező ünnepét s az ünnep helyéül Székesfehérvárt jelöli meg, hol ezen a napon a magyar király egyúttal Országos Törvényszéket is köteles volt tartani.

IV. Béla és Zsigmond királyok megerősítették Endre határozatát és minden év május 30-án, a Szent Jobb feltalálása napján (Szent István épen maradt jobbkezét a hagyomány Szerint IV. Béla a tatárjáráskor Dalmáciába vitette) országos ünnepélyt rendeltek, habár a tizenhatodik századig a szentté avatott ereklye nem Budán, hanem a biharmegyei Szent Jobb-apátság templomában őriztetett.

A tizenhatodik századi török harcokban az ereklye csodálatos módon eltűnt s ez időtől kezdve az ünnepségek is elmaradtak. Török katonák elrabolták ugyanis a szent-jobbi apátság drága ereklyéjét s

eladták raguzai kereskedőknek, kik viszont a Raguzában működő dominikánusoknak adták át őrizetre. I. Lipót uralkodásáig Raguzában őrizték tehát a Szent Jobbot, ekkor azonban tervbe volt véve Budára való hozatala, de Lipót halálával a tárgyalások abba maradtak Mária Terézia uralkodásáig, mikor 1771-ben a raguzai küldöttek Bécsbe hozták és hivatalosan átadták az udvarnak. Aztán Budára hozták, hol ünnepélyes közszemlére tették ki.

Ebben az időben több Szent István-ünnep volt Magyarországon

Szent István jobb keze régebbi ereklyetartójában.

s az augusztus 20-i nap, melyet közel másfél század óta ünnepel a magyarság, ekkor még nem volt általános és nem volt törvénybe iktatva. Végre 1774-ben Mária Terézia az augusztus 20-i napot rendelte el kötelező országos ünnepnek.

A tizennyolcadik századi Szent István-ünnepélyek azonban czzel a rendelettel még mindig nem váltak egységessé, sőt sok tekintetben általánossá sem. Egykorú krónikások adatai szerint ezek az ünnepségek ekkor főképen egyházi jellegűek voltak. Ferenc császár azonban 1819-ben még egyszer felújította Mária Terézia rendeletét az augusztus 20-i dátum kötelező ünneplésére.

A nép érzésvilágában mindig megkülönböztetett kegyelettel élt e

nagy napnak a jelentősége s szeretettel ápolta lelkében az első királyára emlékeztető hagyományokat.

Ezrével zarándokolnak az ország minden részéből e napon a magyar fővárosba ma is. A Szent Jobbot a budavári királyi palota templomában őrzik s évenként egyszer, Szent István napján ünnepélyes körmenetben szokták körülhordozni Budán.

Szent István jellemzése.

A Szent István alatt végbement államalakulásnál az egyik párton ott állott Szent István, mint vezér a papsággal és a külföldiekkel, egy szóval a nyugati elemekkel, a másik részen pedig a konzervatív világ-felfogást képviselő pogány magyarság. A Pannonia földjére való letelepülés óta ez volt a magyarságnak első nagy társadalmi forradalma, mely folytonos válságok és tusák között folyt, amíg István király erős küzdelmek után hatalmat nyert a konzervatív pártok felett.

Forradalmakat pedig nem szoktak imádsággal és kegyességgel elintézni, hanem öldöklő szerekkel irtó háborúkat vívnak a győzelemért a küzdő felek, ahogy Szent István alatt is történt. Nem vall a gyöngé és lagymatag emberre István királynak az a tette sem, midőn Koppány vezért és társait kivégeztette, sem az a nagy szigorúság, melyet a régi szokásoknak hódoló pogány magyarok ellen fogamatba vett. István még később is kénytelen volt Gyula vajda és szövetségesei ellen folytatni a hadakozást.

De még később is, azokból az epizódokból, melyek István király életével összefügnek, azt tapasztaljuk, hogy midőn gyöngé emberek gyöngé módon viselkednek, akkor ő úgy járt el, mint bármelyik középkori uralkodó.

Nagyszerű szervező képességei mellett a törhetetlen erély volt jellemének legfőbb vonása

A tizenegyedik századbeli magyar társadalom kultúrális állapotáról bizonyítékokat találunk a Szent István-féle törvényekben, melyek az akkor szerveződő társadalmi élet különféle betegségeit sorolják elő. A Szent István-féle törvényeket olyan nép megfélemezésére hozták, melynek életében a gyilkosság, lopás, rablás, fajtalanság, hitszegés, nőrablás, lázadás napirenden voltak. A törvény hű visszatükrözője a tizenegyedik századbeli állapotoknak, a félvad, szilaj, nomád élethez és rabláshoz szokott kóbor harcosoknak, kiknek megtörésére és átalakítására nagyon

erős kéz kellett. Hihető-e, hogy egy ilyen nyugtalan, rendez és munkához nem szokott, szabad életet kedvelő nép megtűrt volna akár egy óráig is egy gyöngé, erő nélkül való, csupán jámborságokkal ékeskedő királyt maga fölött.

Hiszen a lázadások és a régi rend helyreállítására irányuló törekvések többször megújultak, de éppen az mutatja István király nagy erejét és tehetségét, hogy ezek a lázadások mindig vereséggel végződtek és a királyi hatalom ereje alatt a konzervatív elemek is kénytelenek voltak az új rend követeléseivel megbarátkozni.

A tizedik század végén és a tizenegyedik elején — ahogyan a nagy messzeségből látjuk — egy hatalmas kultúrfolyamatnak olyan kiváló harcosa ő, kinél különbet még kettőt sem termelt ezer év alatt a magyar história. Éppen azért nem alázatosságában vagy jámborságában van az ő nagy jelentősége, hanem reformatori nagyságában, rendkívüli szellemi és jellemerejében s vállalkozásának kiváló eredményeiben.

A magyar nemzet mindenkor a legnagyobb kegyelettel őrizte meg lelkében Szent István emlékét. A nemzeti kegyelet nyilvánításaképpen a magyar állam díszes lovasszobrot emelt emlékének a budavári Mátyás-templom közelében.

Péter és Aba Sámuel.

(1038—1040 és 1044—1046) — (1040—1044)

Szent István halálával Magyarország állami életének nyugodt fejlődése jó időre megszakad. Nem hiába aggódott a nagy király országa sorsáért, mert az események valóban igazolták aggodalmát. Az ő erős, céltudatos és program szerint előretörekvő politikája helyett halála után hebehurgya, meggondolatlan és erőszakos igazgatás lépett fel, mely nem törődött sem a nemzettel, sem az egyházi érdekekkel, csupán a maga hatalmi önzését tartotta szem előtt. Ennek a visszaeső és vészthozó új politikának a képviselője az olasz eredetű Péter, akit Gizella királyné pártfogása juttatott a trónhoz.

Péter uralkodása háborúval kezdődik és ádáz belső viszályokkal végződik. Alighogy trónra lépett, betört Németországba, melynek királya az imént meghalt Konrád helyett Henrik lett. Péter 1039-ben intézte hadjáratát a németek ellen Bretiszláv cseh herceg szövetségében. Vállalatának nagy sikere volt és gazdag zsákmánnyal tért vissza Magyarországra. Henrik a következő évben a cseh Bretiszláv ellen folytatta a háborút és egy év múlva végre legyőzte. De Péter ezekben

a hadjáratokban már nem szerepel, mert már az első hadjárat idejében olyan elégedetlenség tört ki ellene, hogy trónja a legnagyobb veszedelemben forgott.

Péter ugyanis a reá bízott hatalmat nem a nemzet javára használta fel. Kegyetlen, gonosz, erőszakos módon lépett fel s hálátlanságát Gizella királynéval érezte legelőször, kinek legtöbbit köszönhetett trónja megszerzése körül. Már Szent István meghagyta neki, hogy Gizellát, amíg életben marad, tiszteletben tartsa és birtokait biztosítsa számára. Esküvel erősített ígérletét meg is tartotta vagy egy évig, de annak elmúltával elrabolta Gizella özvegy királyné birtokait, elszedte minden kincsét, őt magát pedig egy városban úgy elzáratta, hogy senkivel sem érintkezhetett.

Három évig tartott az özvegy királyné keserves állapota, de a harmadik év multával Gizella a főurak elé terjesztette sérelmeit s őket kérte fel, hogy védelmezzék meg Péter erőszakosságaival szemben. Mikor Péter a főurak figyelmeztetését sem vette komolyan, ezek még egyszer megintették és tudomására hozták, hogy elpártolnak tőle, ha meg nem változik. Péter azonban ezt a figyelmeztetést sem vette komolyan, mint az előbbieket. Rohant vakon, esztelenül, sőt lelketlenül végzte elé. Mert nem az volt az egyedüli vétke, hogy az özvegy királynét kifosztotta és sanyargatta. Nem bánt másképen a nemzettel sem. Könnyelműen kezelte az állam javait, a várakat csupa idegenekre bízta s ő maga minden idejét kicsapongás között töltötte.

Az előkelők tanácsot tartottak és felkérték Pétert, vessen véget fejedelemhez nem illő életmódjának, törvénytelen intézkedéseit pedig vonja vissza. De ő cinizmussal felelte vissza :

„Hacsak egy darab ideig is megmaradok a trónon, mind a bírákat, a jeleket és tekinteteket, csakúgy, mint a közönségeket, a századosokat, tizedeseket és falusi bírákat, az egész Magyarország minden főemberét és hatóságát a németek közül nevezem ki, az egész földet megtöltöm gyarmatosokkal és a *németek hatalmába hajtom.*”

Zsarnoki uralkodását Péter a többszöri óvások ellenére sem akarta abbahagyni. Az ellene támadt mozgalom tehát fokozatosan erősödött. A nemzet a visszaélések egyik okozóját a király tanácsosában, Budban látta, kit elfogtak és megöltek, fiait pedig megvakították. Szabuszt pedig, aki annakidején Vazul szemeit kiszúrta, nagy kegyetlenkedések között szintén kivégezték s vele együtt mindazokat, kik befolyásukat a király tanácsában nem a közjó előmozdítására, hanem a maguk kapzsi céljaira fordították. Pétert a főurak és a nemzet

lázadása annyira megrémítette, hogy amikor látta bukása kikerülhetetlen voltát, nagy titokban, néhány hű emberével éjszaka idején Bajorországba szökött.

Rövid és dicsőtelen szerepléssel ért véget Péter uralkodása. Magyarországból való menekülése után Henrik királynál keresett menedéket, ki ellen uralkodása elején háborút folytatott. Kegyelmet kért tőle s felajánlotta neki Magyarországot hűbérül, ha visszasesíti őt trónjára. Ilyen körülmények között az ország sem maradhatott uralkodó nélkül, a nemzet tehát Aba Sámuelt választotta királlyá, aki a hagyományok szerint az Edu és Edumér honfoglaló vajdák nemzetségéből származott. Aba Sámuel főképén a nép szerette s a hagyomány Aba nevét is annak tulajdonította, hogy a nép iránt mutatott jóindulata és vonzalma miatt kapta az apa nevet, mely később Abává változott.

Péter magyar király

Ottó velencei dozsénak és Szent István nővérenek a fia. Erőszakos és a nemzet érdekeit sértő uralkodása miatt elűzték a trónról. III. Henrik német császárral menekült, aki megverte Aba Sámuelt a ménfői csatában és Pétert visszahelyezte a trónra, mire ő az országot felajánlotta hűbérül a császárnak. Nem javult meg, mire más dszor is elűzték, elfogták és megvakították.

Ő mindenekelőtt tisztába akart jönni vele, hogy Péternek minő céljai vannak Magyarországra ellen s hogy Henrik békés szándékkal van-e

Magyarország iránt vagy háborút tervez ellene. Követeit ezek kipuhatlására küldötte Henrik udvarába, de nyílt és őszinte válasz helyett kétértelmű és inkább hetvenkedő feleletet kapott :

„Ha őrizkedik attól, hogy engem és enyéimet megbántson — üzenete Henrik — én nem kezdem meg az ellenségeskedést. De ha ő kezdi, Isten segítségével majd megérzi, hogy meddig ér hatalmam.”

Aba Sámuel ebből az üzenetből azt olvasta ki, hogy Henrik rejteti szándékát előtte. Nehogy ideje legyen tehát a támadásra, gyorsan hadsereget gyűjtött össze és 1042-ben ő támadta meg Németországot. Három hadosztályban indította meg seregét. Egyikkel a Dráva környékét, a másik kettővel a Duna partvidékeit pusztította. A hadjáratnak azonban nem volt sikere, mert az ellenség a három hadosztályból kettőt súlyosan megvert. Csak az Aba Sámuel vezetése alatt álló hadsereg teljesítette sikerrel feladatát. Ez Tullnig elkalandozván, hirtelenül meglepte a gondtalanul farsangoló vagy még ágyban levő népet s nagy kaszabolások után gazdag zsákmánnyal tért haza.

Aba hadjárata Henriket is támadásra ösztönözte s most ő lépett fel Magyarország ellen. Még ez év nyarán Bretisláv cseh herceg szövetségében megindította hadait Aba ellen s a Duna balpartján Pozsonyig, majd a Garamig hatolt előre, anélkül, hogy Aba fel tudta volna őt tartani. A magyarok állítólag tudtára adták Henriknek, hogy Pétert semmi körülmények között nem hajlandók visszafogadni. Erre a német király egy más fejedelmet ajánlott, akit Henrik távozása után Aba kiűzött. Legvalószínűbb, hogy egyrészt Aba ajándékai, másrészt a tél beállta bírta rá Henriket az országból való kivonulásra.

A béke Henrik kivonulásával még nem volt biztosítva. Aba Sámuel tehát nemsokára követséget küldött a Paderbornban időző Henrikhez a béke megkötése végett. Kijelentette, hogy a Tulln környékéről elhozott német foglyokat minden díj nélkül hajlandó a béke ellenében átadni. De ajánlatának nem lett hatása s 1043-ban újra kitört a háború. A német hadsereg kitűnően felszerelve ezúttal a Duna jobbpartján hatolt le a Rábcáig. Aba Sámuel békére fogta ismét a dolgot s gazdag ajándék ígérete mellett, valamint a még Szent István alatt elfoglalt terület (a Bécsi erdőtől a Lajta-folyóig) lemondása fejében és Gizella királyné birtokainak visszaadásával sikerült is neki a békét megkötöni.

A másik háborús veszedelem is szerencsésen elmúlt tehát, de Aba Sámuel a béke tudatában olyan végletekre ragadtatta magát, melyek különösen a főrendűek gyűlöletét keltették fel ellene. A krónika szerint

ő valami kommunista-féle megoldást akart létesíteni. Azt akarta, hogy „minden közös legyen az urak és a szolgák között.”

Aba Sámuel.

Péter elűzése után választották királlyá. Rövid uralkodása a német császárral vívott harcokkal és belső villongásokkal teltek. A ménfői vereség után állítólag az iránta ellenséges érülettel viseltető magyar főurak gyilkolták meg.

Általában Aba Sámuel a hagyományok úgy szerepeltetik, mint igen erős demokrata érzésű fejedelmet, ki az arisztokrácia helyett a népben kereste a maga támaszát s nemcsak politikából, hanem vonzalomból is a parasztokhoz húzott s az előkelőket megvetette. A főrendűek emiatt még jobban gyűlölködtek ellene s elhatározták, hogy ki fogják végezni. Az egyik összeesküvő azonban elárulta a tervbe vett merényletet, mire Aba az összeesküvés tagjait elfogatta és minden ítélet nélkül megölette.

Ellenségeinek elpusztítását úgy hajtotta végre, hogy tanácskozás ürügye alatt egy házba hívta őket. Vagy ötvenen megjelentek s mikor együtt voltak, az ajtókat bezáratta s mind az ötvennek levágatta a fejét. Kegyetlenségével csak azt érte el, hogy a főurak kezdtek megbarátkozni Péter visszajövetelének gondolatával, csakhogy őt elűzzék. Többen közülük Németországba mentek Péter visszahívására, aki viszont Henriket bűjtögte Aba ellen.

Ez és más előjelek arra mutattak, hogy Aba uralkodásának végorája közeledik. Állítólag ebben az évben történt volna, hogy midőn Csanádon a husvéti ünnepekre megjelent, hogy királyi szokás szerint a templomban a koronát fejére tétesse, Gellért püspök az ötven főúr kivégeztetése miatt vonakodott eleget tenni parancsának, sőt a szószékről kemény beszédet intézett hozzája, így dorgálván őt:

„Ha éietembe kerül is — hiszen én kész vagyok vértanuságot szenvedni — szemed elé tartom, óh király, jövődnek tükrét. Tudd meg tehát, hogy nemsokára lesújt reád a bosszú fegyvere, mely téged meg fog fosztani az országnak jogtalanul szerzett birtokától.”

A tolmács nem merte közölni a királlyal a püspök szavait, de Gellért megparancsolta, hogy szószertint, híven tolmácsolja a beszédet, melyet Aba komoran hallgatott végig a nép nagy csodálkozására, mely azt hitte, hogy a püspököt szigorúan meg fogja büntetni érte.

Péter és az itthoni főurak csábításaira Henrik újból elhatározta a hadjáratot Aba ellen. Ürügyet abban keresett, hogy Aba nem tartotta meg a békekötés alkalmával esküvel erősített ígéreteit, holott nem Aba, hanem éppen a németek szegték meg a békét, kik az Aba ellen elégedetlenkedő főurak által is egyre ösztönöztettek a hadjárat megkezdésére. Henrik király ilyen körülmények között a hódítás egyenes szándékával indult Magyarország ellen s Aba újabbi békeajánlatairól már tárgyalni sem volt hajlandó.

Henrik a Duna jobbpartján vonult lefelé s mikor a Rábcához ért, visszabocsátotta Aba követeit s velük üzente meg, hogy harmadnapon

támadni fog. Aba átkelt a Rábán s Győr irányában húzódott, hol a német sereg egyik csapata hátban támadta. De nem volt sikere a támadásnak, mert az Aba jobbára köznépből álló serege bátran küzdött és erélyesen visszaverte a németeket. Másnap, vagyis 1044 július 5-én Ménfő falu közelében, az úgynevezett ménfői síkon találkozott egymással a két sereg. A magyar hadban nagy volt a harcikedv, melyet Aba lelkesítő s a németeket gúnyoló szavai is erősen fokoztak. De alighogy megkezdődött az ütközet, a magyarokat különös szerencsétlenség érte. A legendás elemekkel kevert német krónika előadása szerint, mikor a két sereg feltűnt egymás előtt, „egy gyöngé felhőske jelent meg égi jel gyanánt” a magyarok előtt, kiket a pápa kiátkozott. Majd utána nagy forgósél kerekedett, mely a németek felől a magyarok szemébe fújta a port. A magyarokat egészen beburkolta a porfelleg és a szemek is annyira tele voltak porral, hogy egymást sem voltak képesek látni. A német krónika szerint Henrik katonái Isten nevének kiáltásával támadtak a magyarokra, kik a németek csatakiállítását vad kurjantásokkal viszonozták. Eleinte keményen tartották magukat, de mikor látták veszteségeik nagyságát, rémülve otthagyták a csatateret és futásnak eredtek. A német sereg azonban mindenütt nyomukban volt és hat mérföldön keresztül üldözte őket.

A német krónikának ezen csodás elemekkel és magyarelles elfogultsággal kevert tudósítása ellenében sokkal hitelesebbnek látszik a magyar tudósítás Aba és Henrik ezen ütközetéről. Eszerint a magyar sereg előtt felkerekedett hatalmas porfelleg egy ideig megbénította a csapatok harcképességét, de az ütközet sorsát nem döntötte el. A magyarok a porfelleg ellenére is tartották magukat s annak elvonulása után harci rendbe állva készültek az újabb támadásra. És ekkor állott be a katasztrófa.

Az Aba táborában levő előkelők és párthíveik, akik elejétől fogva gyűlölettel viseltettek a király iránt, most látták elérkezettnek a pillanatot, hogy bosszút álljanak rajta. Eddig nem mertek elmaradni a táborból, most azonban csoportonként pártoltak át az ellenséghez. Mihelyt a tábor az árulást észrevette, bomladozni kezdett és futásnak indult. Henrik előtt nem lévén több ellenség, akadály nélkül bevette Győrt és a királynak ott levő feleségét és gyermekeit fogságba ejtette s dús martalékkal távozott. A sereg ezalatt szakadatlanul üldözte a magyarokat, kiknek nagyrésztét szétverte, fogságba ejtette vagy levágta. A ménfői ütközet ezzel véget ért. A csatateret beláthatatlan távolságban az elesett harcosok hullái borították és az oszlásnak induló tetemek

olyan iszonyú szagot terjesztettek, hogy még két hónap mulva is alig lehetett a csatateret megközelíteni.

De nemcsak a magyaroknak volt nagy vesztesége a ménfői ütközetben, hanem a németeknek is, kikről a krónika feljegyezte, hogy Aba harcosainak elpártolása előtt a magyar harcosok csapásai alatt sűrűn hullottak.

Aba életére a ménfői ütközet tragédiát hozott. Utolsó napjairól és bukásáról különböző tudósítások maradtak fenn, de valamennyi megegyezik abban, hogy a ménfői ütközet királyi hatalmát végleg megsemmisítette. A német évkönyvek szerint a csatából megfutván egy kunyhóba menekült, hogy az éj folyamán a vad erővel kitört vihar elől meghúzza magát. De nem volt szerencséje. A villámok lecsaptak a kunyhóba és Aba innen is kénytelen volt menekülni. Végre ellenségeinek kezeibe jutott, ezek pedig átadták őt Péternek, aki aztán lefejeztette.

A hazai elbeszélések egyes mozzanataiban másként adják elő Aba király halálát. A ménfői ütközetből ezek szerint a Tisza felé vette útját és éjjelre egy faluban húzódott meg. Régi ellenségei, azok a magyar urak, kiknek király korában legtöbbet ártott, itt megtalálták és „egy veremben” megölték. Miután így bosszút álltak rajta, gondoskodtak tisztességes eltemetéséről. Egy templom mellé temették el és sírja, valamint szemfedője, koporsója, ruházata azon ép állapotban volt még évek mulva is, mikor testét kiásták, hogy az általa alapított abasári monostorban eltemessék. Sőt a nép kegyeletes képzelete rokonszenvesen kiszínezte a király holttestének csodálatos megmaradását. Az a hír terjedt ugyanis el, hogy Aba királyt egészen ép állapotban találták meg sírjában és sebhelyei is, melyeket az ütközetben kapott, szépen be voltak hegedve.

Aba Sámuel uralkodása éppen olyan rövidéletű volt, mint Péteré. Eseményekben és hadjáratokban elég gazdagnak mutatkozott, de már ezen években, Szent István király halála után alig hat-hét évre kiderült, hogy azok az alkotások, melyeket a szent király hatalmas tehetsége és államférfiúi ereje létesítettek, veszendőben vannak és züllésre jutottak a hozzá nem méltó utódok könnyelmű és komolytalan kormányzása folytán. A bomlási folyamat fokozatosan halad előre s alig van kilátás rá, hogy egyhamar valaki feltartóztassa.

Aba Sámuel bukása visszaadta Péternek elveszett uralmát. Péter Henrik király segítségével elnyerte újra a magyar koronát, de cserében feláldozta az ország függetlenségét. A német évkönyvek úgy tudják,

hogy a segítség fejében 1045 pünkösdi vasárnapján Péter hűbér gyanánt ajánlotta fel Henriknek Magyarországot. A magyarok nem sokat nyertek ilyenformán Péter visszajövetelével. S ő, mintha semmi sem történt volna, mihelyt a hatalom gyepelőit kezébe vette, folytatta tovább kicsapongásait, zsarnokságát és különösen az Aba-párti magyarok üldözését.

Zsarnoksága az urak és a nép körében egyaránt elégedetlenséget támasztott ellene. Megbuktatására mozgalmak keletkeztek s Péter úgy iparkodik kivágni magát kellemetlen helyzetéből, hogy újból Henrik támogatását veszi igénybe. Természetesen ennek a támogatásnak is a nemzet adta meg az árát, mert Péter, csak hogy a trónon megmaradhasson, jobbagyi hűségre adta az országot s ennek jeléül Székesfehérvárott aranylánczát nyújtott át a német királynak évi adófizetés ígéretével.

Péter mindinkább gyűlöltté lett a magyarság előtt, mely a meg-

bizhatatlan, jellemtelen, erőszakos és idegenekhez húzó király láttára elhatározta, hogy az Árpádok száműzött sarjaival, Szár László fiaival fog érintkezésbe lépni s a gyűlölt Pétert elűzi trónjáról. Péter tudomást szerzett az összeesküvésről s zsarnoki fellépéssel próbálta az elégedetlenséket elrettenteni. Az összeesküvők közül sokat elfogatott s akasztás, megvakíttatás és más kegyetlenségek között végeztette ki őket. Csak hogy erőszakosságával még jobban felingerelte maga ellen a nemzetet, mely nem habozott többé. Csanádon kimondották Péter trónvesztését és az Árpád-házból való hercegek visszahívását.

Péter király hűbérül ajánlja föl az országot III. Henriknek, a német császárnak és ennek jeléül aranyos lánczát nyújt át neki.

A „Bécsi Képes Krónika” díszes fejezetkezdő betűje.

Vata lázadása.

Szár László fiai, Endre, Béla és Levente, midőn Szent István figyelmeztette őket az ellenük tornyosuló veszedelmekre, előbb Cseh, majd Lengyelországba menekültek. Bélát vitézsége csakhamar előkelő tisztségbe juttatta. Lengyelországban Miciszláv fejedelem oldalán a pomeránok ellen harcolván, azoknak fejedelmét párviadalban megölte, miáltal az ütközet sikerét is biztosította. Miciszláv hálából Rikhesza nevű leányát adta neki egy tartománnyal, hol Béla nyugodtan éledgett, amíg Miciszláv halála után az ő tartományában is ki nem törtek a zavarok. Endre és Levente egy ideig Béla udvarában tartózkodtak, innen Lodomériába, majd a kunokhoz s végre Oroszországba költöztek, hol Jarosláv fejedelem igen szívesen fogadta őket. Sőt Endréhez leányát, Anasztáziát nőül is adta.

Az elégedetlen magyarok követsége itt találta meg Endrét, midőn a Péter letételére szövetkezett urak megbízásából őt felkereste. Endre szívesen fogadta a küldöttséget, örömmel vette ajánlatukat, de előbb ő is meg akart győződni az ügyek állásáról s evégből egyik hűséges emberét Magyarországra küldötte, aki csakhamar visszatért s mindenben megerősítette a küldöttség állításait. Endre tehát Levente kíséretében egy orosz csapattal megindult Magyarországra. Abaujvárnál a főrendek, mint magyar királyt fogadták.

A Péter elleni forradalommal párhuzamosan egy másik forradalom is folyt az országban, mely egyenesen Szent István nagy művének megsemmisítésére tört. A magyarság tömegében Péter uralkodása idején az elégedetlenség elemei többféle forrásból táplálkoztak. Az úri rend gyűlölte Péterben a zsarnok-uralkodót, ki a maga hatalmi céljaiért az ország függetlenségét, vagyis a kiváltságos osztályok előnyös helyzetét is feláldozta a német királynak. A nép gyűlöletének okai azonban másféle forrásból eredtek.

Szent István halála óta mindaz, ami Péter és Aba Sámuel kormányzása alatt történt, a nép szemében úgy tűnt fel, mint az új rendszer tűrhetetlen és igazságtalan önkénye.

Szent István tudott erélyes, sőt erőszakos is lenni az állami érdekek megvédésében, de másfelől rajta volt, hogy a kereszténység behozatala által érezzék az emberek, hogy ez az újítás több védelmet, biztonságot és igazságot szolgáltat nekik, mint a barbár rendszerben való életük.

Péternek és Aba Sámuelnek, mint keresztény uralkodóknak az lett volna tehát kötelességük, hogy kormányzásuk humánus módja által meggyőzzék a tömeget a kereszténység nélkülözhetelenségéről. De mind a ketten, különösen Péter éppen az ellenkezőjét cselekedték. Mialatt a papok az egész országban prédikálták a jámborságot, alázatosságot, az embertársak szeretetét, a gyöngék és elhagyatottak támogatását, a királyi udvar a legcsúnyább kicsapongásokba merült, egyik törvénytelenséget a másik után követte el s zsarolta a népet. Azonkívül a Szent István óta meglevő dézsma fizetése és egyéb szolgáltatások is izgatták a tömegeket. A nép úgy vélte, hogy ezek ellenében az új rendszertől cserébe semmit sem kapott, azt azonban láthatta, hogy az idegen könnyebben boldogul, mint ő, az állások nagyrészt velük töltötték be, az adományozások az ő számukra történnek s ráadásul, minél jobban meggyökeresedik az idegen az országban, annál pöffeszkedőbb lesz s annál inkább érezte ki kiváltságos helyzetét a magyarsággal.

Ezek a társadalmi, gazdasági és politikai jellegű visszaélések a nép szemében a keresztény vallás következményei gyanánt tűntek fel, ennél fogva a Péter elleni forradalom ezeket az indulatokat is felszabadította, úgyhogy egyszerre két irányban is feltörnek a forradalom hullámai. S mialatt a főrendűek a király elűzésén dolgoznak, az alatt a nép az új vallással összefüggő mindenféle újítás megsemmisítését és a pogányság visszaállítását veszi programjába.

A forradalmi erők kitörésével aztán valóságos dülások színhelyévé válik az ország. A régi állapotokért sóvárgó magyarság megtámadja az idegeneket, a papokat, a püspököket, katonákat, dézsmaszedőket és mindenkit, akit a gyűlölt új rendszer fenntartójának és hívének tart. A pogány lázadás mind nagyobb erővel harapózott el s mikor Endre és Levente Pest környékére érkeztek, a nép már nyíltan követelte, hogy Endre törölje el az új vallást. Levente állítólag szintén a pogánysággal rokonszenvezett, Endre pedig az általános közóhajjal találván szemben magát, ha akarta volna, sem lett volna képes rá, hogy a túlerővel szemben a keresztény érdekeket védelmezze. Hagyta tehát, hogy a nép támadjon a templomokra, égesse fel a kolostorokat és űzze el a papokat. És hagyta azt is, hogy gyilkolják az idegeneket, mert a népszenvedély elemi erővel tört ki ellenük, akikben a magyarság megrentőit látták.

A pogány mozgalom vezére Vata nevű belusi várúr volt, aki a krónika szerint a pogányság visszaállításában maga járt elől jó példával. Haját pogány módon lenyíratta, csupán három csombokot hagyott

Vita azidása. Peter király nevezetelen urama és a keresztény vallás ellen Vala horszomgyei időr vezetése alatt forradalom tört ki. A leiddudodott nép a pogány vallás visszaszállítását követelte s halomra gyilkolta a papokat és a keresztényeket. A templomokat kifosztották, a kereszteteket ledöntötték s a helyükbe emelt pogány oltárokon faltsók mutatnak be áldozatokat Hadunak.

lelőgni fejeéről. Ugyanezt tette népével is. Azután ősi szokás szerint lovakat áldoztak isteneiknek s áldozat után táltosaik körében nagy lakmározásokat csaptak. A szent életű Gellért püspök ekkor Székesfehérvárott tartózkodott s megrémülve értesült a magyarok lázadásáról. Hogy a pogányság további terjedését megakadályozza, elhatározta, hogy személyesen fogja Endrét és Leventét felkeresni, minélfogva három püspöktársával s más hívőkkel Pest felé sietett.

Utközben azonban egy lázadó csapat Buda környékén őt is, kíséretét is megtámadta. Gellért püspöktársait agyonverték a pogány magyarok. De nem kegyelmeztek a lázadók Gellértnek sem. Miután kocsijáról levonszolták, a Kelenhegy egyik magas pontjára vitték és onnan letaszították a mélységbe. Előbb azonban mellét lándzsával átszúrták, fejét kövekkel zúzták be s még élt, mikor a magas hegyről alágurították a mélységbe.

A hagyomány szerint azóta nevezik ezt a hegyet, mely a budai oldalon húzódik, Gellért megöletésének emlékére Gellérthegynek.

I. Endre király.

(1047—1061.)

Endrét elismerte a nemzet királyának, Péter azonban nem akart és nem tudott a mellőzésbe beletörődni s fegyveres erővel próbálta haitaimát visszaszerezni. Először Székesfehérvárra menekült, de itt nem kaphatott segítséget, mert a lázadás ide is eljutott. Ezért Mosonynak vette útját, hogy Németországba sietve Henrikől segítséget kérjen. Mielőtt ezt tehetné volna, már utólérte Endre követe, aki azt az üzenetet hozta számára, hogy maradjon az országban, ne csináljon belviszályt, mert a király hajlandó vele megbékülni. Péter hitelt adott a követ csábításainak s visszafelé indult. De mikor már jó utat megtett, észrevette, hogy a követ kelepébe csalta, mert a lázadók kezébe került. Mégsem adta meg magát. Zámor (ma Zámoly) helységbe húzta meg magát embereivel és ott három napon át védekezett kétségbeesett elszántsággal. Emberei fogytával végre a sors őt is utólérte. A magyarok elfogták és kiszúrták a szemeit. Hátralevő pár esztendejét Székesfehérvárott tengette. Holttestét az általa alapított pécsi templomban helyezték örök nyugalomra. Egy másik adat szerint, melyet a külföldi krónikások őriztek meg, nőül vette Bretiszláv herceg nővérét, Juditot s számos évig boldog házasságban élt vele.

Péter halála után a pogány lázadás helyenként kissé lecsöndesedett. Érdeme volt ebben Endrének is, aki öccsével ellentétben, nem rokonszenvezett a pogány vallással. Öccse, Levente viszont hirtelen meghalt s így nem volt alkalma, hogy a pogány lázadás tüzét erősebben élessze. Endre eleinte nem volt tisztában az országban uralkodó állapotokkal. Lassan tudott csak tájékozódni a pártviszonyok felől s mikor látta, hogy a lakosság nagyobb része a keresztény vallás híve, ezekkel szövetkezve leverte a Vala által vezérelt pogány lázadást és a törvényes állapotot aránylag elég gyorsan és elég sikerrel helyreállította.

Trónja és az ország nyugalma érdekében még csak Henrik német

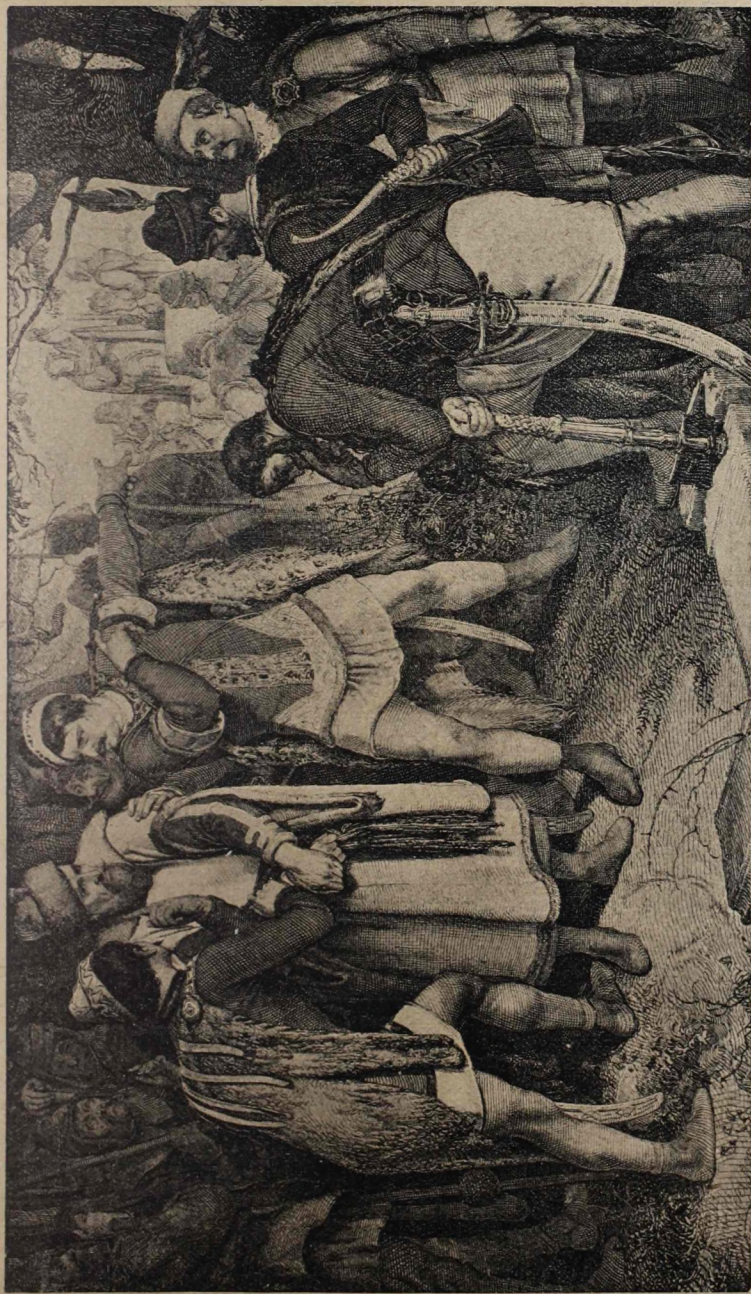
I. Endre megkoronázása.

A „Bécsi Képes Krónika” díszes fejezetkezdő betűje.

királlyal kellett rendeznie ügyét. Tudta, hogy Henrik Péter elűzéséért elégtételt fog követelni. Hogy tehát a nagyobb veszedelmeket elhárítsa, követeket küldött Henrikhez a béke érdekében. A követek azonban eredmény nélkül tértek vissza s Endrének készülnie kellett a háborúra. Betegeskedése és a hadban való járatlansága arra ösztönözték, hogy Lengyelországban tartózkodó öccsét, Béla herceget hívja az országba. Az ország harmad-

részét és halála után a királyi koronát helyezte számára kilátásba, ha a vezérletet elfogadja. Béla örömmel vette a meghívást s feleségével és két gyermekével, Gézával és Lászlóval az országba jött.

A csalározások német részről indultak meg. Először Adalbert osztrák herceg, aztán pedig Gebhard regensburgi püspök pusztította a határokat. Endre, hogy a kölcönt némileg visszaadja, Bajorország dülására maga is hadat küldött, közben pedig sürgősen folytatta a készülődéseket a hadjáratra. Henrik három nagy hadosztályban vezette seregeit az országba. A Duna balpartján menetelő két hadosztályt Bretisláv cseh és Welf karantáni hercegek vezényelték, míg ő maga a jobbparton vezette seregét. Az eleséget és az ostromszereket a Dunán egy hajóhad szállította, melynek Gebhard püspök volt a parancsnoka.

Váta, a lázadó pogány vezér és Endre találkozás. A pogány lázadás vezérei csak akkor akartak az Oroszországból visszatérő Endre mele mellett állani, ha megengedi a pogányság visszaállítását. Levente herceg éppen rábeszéli erre batyját, aki habozva áll a kérelmezők között.

A magyar had sem ült tétlenül, mialatt Henrik előnyomult az országba. Béla herceg kitűnően vezette a védelmet. Henrik hadai előtt mindent felégetett, a lakosságot pedig az erdőkbe rejtette el. Henrik

I. Endre király.

Öccsének, Béla hercegnek a segítségével megverte III. Henrik német császár seregeit s így helyrcállította az ország függetlenségét. Uralkodásának végét Béla herceggel való viszálya zavarta meg. A testvérharcban Béla győzött. Endre király halálos sebet kapott a harctéren.

kétségbeesve tapasztalta, hogy nem tudja seregét ellátni eleséggel, minélfogva a Duna elérésére törekedett, hogy az élelemszállító hajókból lássa el csapatait. Béla ijászai azonban itt is nyomában voltak. Komoly csatába nem elegyedtek, de annál inkább nyugtalanították és fárasztották a német sereget s tervszerűen akadályozták előrehatolásában.

Béla ügyessége azonban ennél is jóval nagyobb kárt, úgyszólván döntő csapást okozott Henriknek. Gebhard püspök ugyanis nagynehezen levezette Győrig a német hajóhadat. De elveszítvén Henrik seregével az összeköttetést, futárt küldött felkeresésére és további parancsára nézve, hogy a hajóhaddal hol várja be őt. A futár a magyarok kezébe került, kik azt egyenesen Béla elé vezették. Béla Miklós püspök segítségével megfejtette Gebhard levelét, amely nagy örömet okozott neki. Már a levél tolmácsolása közben tisztában volt tervével. Először is egy német embert kerestetett, majd mikor a németet, aki mellékesen magyarországi származású volt, elébe vezették, szigorúan meghagyta neki, hogy az általa küldött levelet vigye el Gebhard táborába és azzal az üzenettel adja át, hogy a német császár küldi azt neki.

A levélben aztán Béla a császár nevében meghagyta Gebhardnak, hogy hajóhadával tüstént vonuljon vissza és közölje ilyen értelemben a császári parancsot a másik két hadosztály vezetőivel is. A visszavonulás okául azt említette, hogy a német birodalomban hirtelen válság tört ki, mely jelenlétét multhatatlanul szükségessé teszi.

A levéllel útnak indított német kitűnően eljárt megbízatásában, Gebhard a német hajóhadat visszafordította és a balparti sereget is visszavonulásra utasította, mely ekkor már a Garamnál járt. Henrik a maga seregével teljesen magára maradt. Mikor az éhség elől menekülve, nagy erőfeszítések között végre a Dunához ért, újabb katasztrófa várta, mert az eleségszállító hajóknak hült helyét sem találta. Gebhard püspök azóta valahol Bécs körül hajókázott, míg Henrik serege az éhségtől és kimerültségtől elgyötörve kénytelen volt visszamenetelre szálni magát.

Béla ezt a pillanatot találta legalkalmasabbnak a Henrikkel való leszámolásra. Friss csapataival villámgyorsan megtámadta a Vérteshegységnél az éhségtől alig támolygó németeket, akik kétségbeesetten menekültek előre. A német vértések vértjeiket is elhánták, hogy könnyebben menekülhessenek, de hiába futottak. A folyamátjáróknál, az utak mentén a magyar ijászok lovasok és készen várták őket s olyan véresen verték vissza a német hadat, hogy az csak nagynehezen, tetemes veszteséggel tudott Hainburgba menekülni.

Henrik nem tudta elfeledni magyarországi kudarcát. Másfelől hatalmi súlyának is sokat ártott, hogy a magyarok, kiket hűbéreseivé akart tenni, olyan csúfosan elverték. Az 1052. évben tehát megújította a hadjáratot s okulva a múlt évi tapasztalatokon, seregét a Duna jobb és balpartján vezette, miközben hajóhada nagy eleségkészlettel, ostromszerekkel a Dunán indult lefelé. Hetekig tartott a készülődés, mert Henrik Pozsony vára megvétele tüzte ki céljául. Az ostrom már meg-

III. Henrik német császár Pozsony alatt.

A Bécsi Képes Krónika ezen kezdőbetű-rajza azt a jelenetet akarja ábrázolni, hogyan fúrta meg Zothmund bűvár a császári hajókat Pozsony alatt.

kezdődött, mikor a várból éjnek idején egy Zothmund nevű bűvár indult el azzal a feladattal, hogy a Dunán horgonyzó hajókat elsüllyessze.

Zothmund nevezetes volt arról, hogy az úzásban és a víz alatti tartózkodásban senki sem versenyezhetett vele. A vett parancs értelmében, mikor az éjszaka beállott, szép csöndesen leúszott a Dunán és a császári hajókhoz érve azokat egymásután kifúrta, majd léket vágott mindeniken.

Aztán, amilyen észrevétlenül jött, olyan észrevétlenül távozott. Mire a pozsonyi várba ért, a hajók nagyrésze már víz alá került. Odaveszett az összes eleség, az ostromló gépek, sőt a hajókban elszállásolt emberek nagyrésze is. Henrik megszégyenülve látta, hogy a magyarok megint kijátszották, nagy haraggal kénytelen volt másodszor is kivonulni az országból. A béketárgyalások fonalát most a pápa vette a kezébe. Csakhogy az a terve, hogy Endre elismerje Németország főhatóságát s évi adót fizessen, ezúttal sem sikerült.

Endre és Béla kereken kijelentették, hogy az ország függetlenségéről semmi körülmények között sem mondanak le. Szó sem lehetett

tehát arról, hogy Magyarország maga fölött Németországot elismerje. A béke megkötését azonban késleltetni sem Endre, sem Béla nem akarták. Követeket küldöttek tehát Trierbe Henrikhez és közölték vele a feltételeket, melyek szerint Magyarország sem évi adót nem fizet, sem Németország főhatóságát nem ismeri el, ellenben az Aba Sámuel által átengedett Lajta és Szárhegy közötti terület birtoklásába beleegyeznek s emellett hajlandók a császárt háborúiban támogatni. Ezen az alapon létre is jött a béke, melynek zálogául más szerződést is kötöttek. Henrik ugyanis ajánlotta Judit nevű leányának Endre fiával, Salamonnal való eljegyzését. A magyar követek tudomásul vették a császár ajánlatát, sőt Endre is nagy örömmel karolta fel a dolgot, de hivatalosan csak később tartották meg az eljegyzést, mikor III. Henrik már nem volt életben s helyette IV. Henrik valósította meg előde akaratát. A hadjáratok és a béke szerencsés befejezésére Endre 1055-ben a nagyhirű tihanyi apátságot alapította.

Amíg az ország a háború veszedelmeiben volt, Endre és Béla testvéri szeretetben éltek egymással. Endre elismerte Béla nagy érdemeit, a nemzet pedig rajongva vette körül a herceget, kit nagy sikerrel végbevitt hadjáratai a legnépszerűbb emberré tettek.

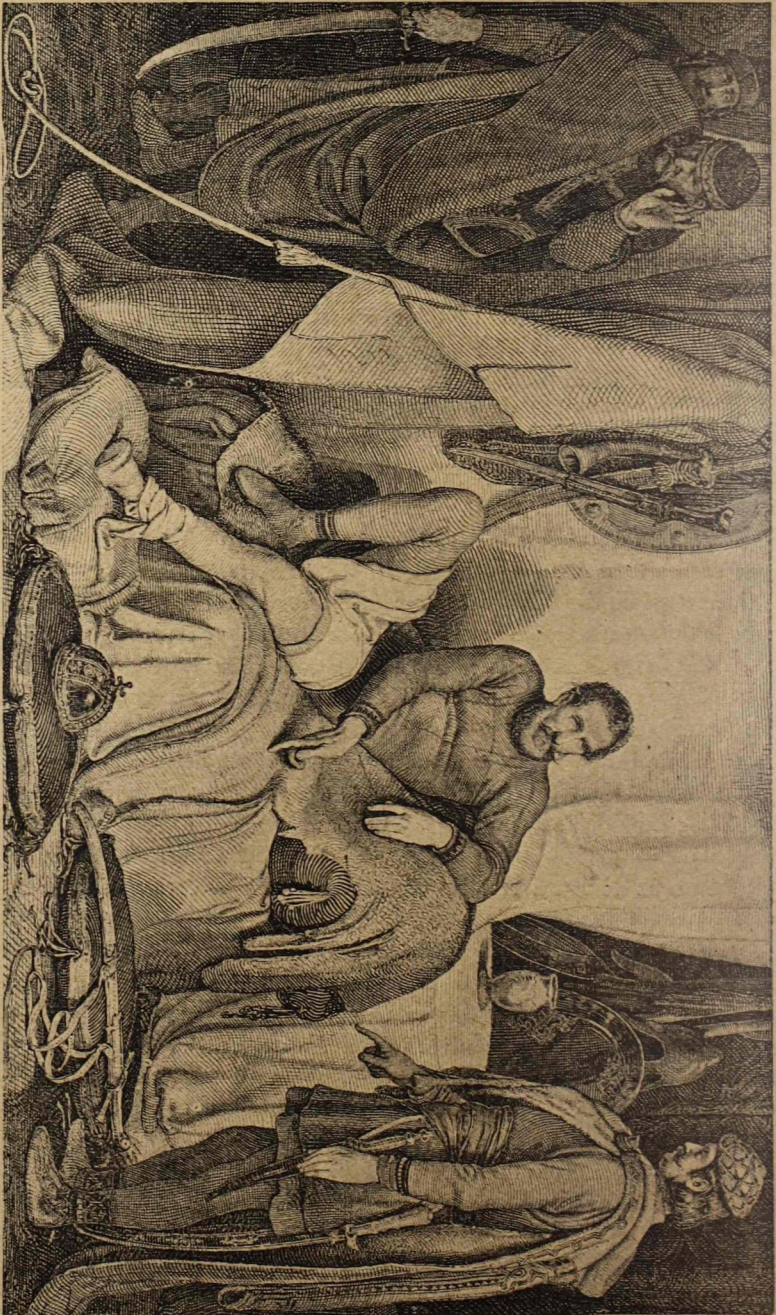
Csakhogy a szép egyetértés Endre és Béla között nem tartott sokáig. A változott viszonyok különösen Endrének az érzelmeit változtatták meg Béla iránt.

Mikor Endre király a háború idejében Bélát behívta az országba, azt az ígéretet tette neki, hogy halála után ő fogja a királyi koronát örökölni. Endrének ez az ígérete akkoriban teljesen őszinte volt. Ekkor ugyanis még nem volt gyermeke. Csakhogy időközben fia született s megbánta az öccsének tett ígéretet. A szerencse és öccsének nagylelkűsége azonban itt is segítségére jött.

Béla ugyanis az 1057-i országgyűlésen ünnepélyesen kijelentette, hogy Salamon javára lemond trónigényéről s ezen kijelentése alapján 1058-ban Salamont ünnepélyesen megkoronázták.

A koronázás után Endrét állandóan bűjtogatták tanácsosai, közöttük Vid és Erneyi, hogy Béla a koronára törekszik s iparkodtak a különben is nyomott kedélyű királyt öccse ellen ingerelni. Hasonlóképen cselekedtek Bélával az ő párthívei, úgyhogy a két testvér között mindinkább feszült és bizalmatlan viszony keletkezett s végül Endre, hitelt adva a gyanúsításoknak elhatározta öccsének kivégzését, ha a gyanu tényleg igazolást nyerne.

Hogy Béla titkos érzelmeit és vágyait megtudja, bizalmasainak

Korona vagyis királ. Eindre királyt öcsét Béla herceget tette meg trónja örökösévé. Mikor a királynak fia született, Béla ünnepélyesen lemondott trónjáról. A király azonban nem bízott a lemondás őszinteségében. Ezért maga elé invitálta öcsét s a királyi koronát és a vezért kardot tette elője, hogy szabadon választhát a kettő közül. Béla a kardot választotta, különben a testvérök megöltek volna.

tanácsára egy jelenetet rendezett, melynek színhelye Várkony volt, hol ekkor mind a ketten időztek. Udvari emberei és különösen a két főcseleszövő, Erneyei és Vid, azt tanácsolták neki, hogy tegye próbára Bélát akképen, hogy a királyi koronát, mint az uralkodói hatalom jelvényét s a kardot mint a vezérség jelképét helyezze Béla elé, hogy ő a kettő közül tetszése szerint válasszon. Ha a kardot fogja választani, nincs baj, a királynak nem kell aggódnia fia sorsáért, ámha Béla a koronához nyúl, akkor menten ölisse meg, mert ez azt jelenti, hogy Béla igényt tart még mindig a trónra és Salamon uralkodását veszélyel fenyegeti.

Endre belement tanácsosai tervébe s öccse érzelmeinek kipróbálására a várkonyi királyi lak közepén egy szőnyegre kitétette a koronát és a kardot. Azután hívatta Bélát, aki meg is jelent. Abban a pillanatban azonban, mikor a terembe lépett, szerencséjére a palotások Miklós nevű vezetője az ajtóban oda sügta a hercegnek :

„Ha kedves az életed, válaszd a kardot !”

Béla nem értette, hogy mit akar mondani a palotások főembere a rejtélyes szavakkal, de már nem volt ideje sem a gondolkozásra, sem a kérdezősködésre, mert az ajtó feltárult előtte és ő a királyi teremben találta magát. Az itt látott dolgok még jobban felkeltették csodálkozását. A betegeskedő király egy pamlagon feküdt, előtte pedig egy szőnyeg volt leterítve, melyre a korona és a kard volt elhelyezve. Mihelyt Béla a terembe ért, Endre így szólt hozzá :

„Öcsém úr! Vezér! Én fiamat megkoronáztattam ugyan, de azért nincs megkötve a te akaratod sem. Elismerem, hogy jogod van a koronához : ám válassz tehát tetszésed szerint a korona vagy a kard között.”

Béla agyában most világosodott meg a palotás főnök szavainak az értelme. Minden habozás nélkül egyenesen a kardhoz nyúlt s tettének magyarázatául ezeket mondotta Endrének :

„Fiad már király, ám legyen övé a korona, én megelégszem a vezérséggel.”

Endre kitorő örömmel közeledett Béla felé s egészen boldog volt a kényes kérdés ezen megoldása miatt. De Bélát annál inkább elkedvetlenítette bátyjának méltatlan csselfogása és bizalmatlankodása. Nem érezte többé biztonságban magát az országban s fiaival együtt a lengyel királyhoz menekült. Endre érezte, hogy Bélával még egyszer számolnia kell, azért biztosítani akarta magát mindenféle eshetőségre s szövetségesek után nézett. Még ez évben szövetséget kötött IV. Henrik-

kel és eljegyeztette Salamon számára III. Henrik leányát. A cseh herceggel szintén szövetségre lépett.

Endrét előérzete nem csalta meg. Béla meg akarta torolni a rajta

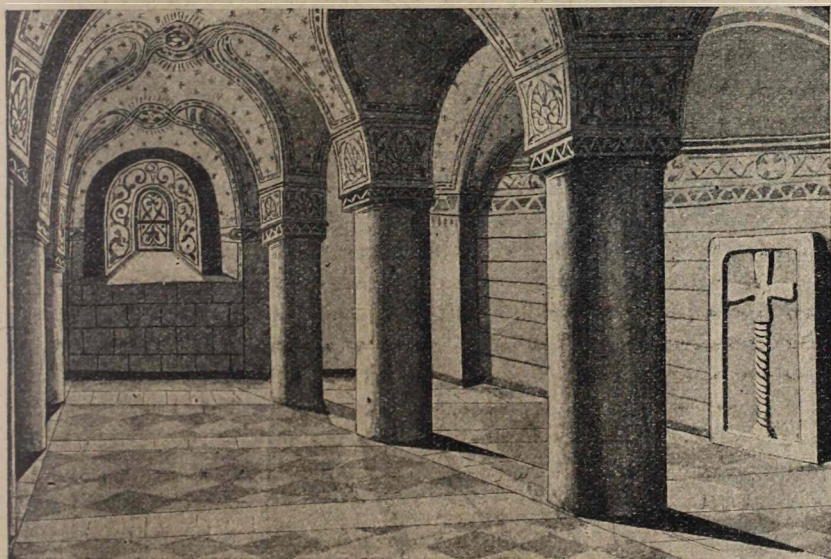
Endre és Béla családja.

A testvérháború döntő csatájában Endre király leesett lováról s menekülő hadai keresztülgázoltak rajta.

elkövetett sérelmet s három lengyel csapat kíséretében betört az országba. A testvérháború, miként mindig történni szokott, pártokra szaggatta az országot. Endre hívei a Duna környékén gyülekeztek s

ide húzódott a német segélyserg is. Ez kevésre becsülte Béla haderejét s az útban levő cseh hadakat sem várta be, hareba boesátkozott Béla portyázó csapataival és a színleg hátráló sereget keményen üldözöbe vette s közben átkelt a Tiszán is.

De a helyzet egy pillanat alatt megváltozott, mihelyt Béla balparti serege kellő fedezékbe jutott és a németek esalogatását abba-hagyta. A kelepce készen várta már a németeket. A Tisza balpartján Béla egy erős sereggel hirtelen Endre csapataira vetette magát s mikor

I. Endre kereszttel jelzett sírja a tihanyi apátságban, melyet Endre alapított.

ezek megfutamodtek, hogy az ország nyugati részéről érkező csehekkel egyesülhessenek, a hátuk mögé került lengyel csapat Béla vezetése alatt újból megtámadta s másodszer is megverte őket.

Az ütközetben Endre király is súlyos sebeket szenvedett. Futás közben leesett lováról, a menekülés kétségbeesett zavarában több lovas keresztülgázolt rajta. Halálos sebekkel vitték Zirche, hol pár napi szenvedés után meghalt. Holttestét a tihanyi apátság templomában temették el. A gyermek Salamon királyt már jóval előbb, még a háború kezdete előtt Mölkbe vitték az osztrák herceghez s ide menekültek Endrenek mindama párthívei, akiknek részük volt a Béla elleni intrikákban s most okuk volt tartani az új király bosszújától.

I. Béla uralkodása.

(1061—1063.)

Az a két erő, mely Géza, de különösen Szent István óta folytonosan küzd egymással, összecsap Béla uralkodása kezdetén is. A pogánysághoz szító konzervatív magyarságnak és a nyugati kultúrát pártoló haladóknak a harca, mihelyt forradalmi állapotok vannak az országban, nyomban kitör. Ezideig a pogány lázadások Szent István óta minden uralkodó alatt kitörték.

A két világfelfogás összecsapott Béla alatt is, mert a konzervatív elemek, habár ekkor már kisebbségben voltak, nem mondtak le arról a reményről, hogy a régi állapot egykor meg visszatérhet. Béla uralkodása elején a magyarságnak az a rétege, mely nem tudott megbarkozni az új viszonyokkal és főként az új viszonyok között szerephez jutó lelkiismeretlen emberek visszaéléseivel, egyre visszasírja a régi időket s újabb kísérletet tesz az új rendszer megsemmisítésére.

Az uralkodó állapotokkal elégedetlen elemek az erdőkben, ligetekben, folyók partjai mentén húzódnak meg s megint pogány módon áldoznak isteneiknek, mialatt a nyugati magyar a templomot járja és a keresztény Isten és szentjei segítségéért fohászkodik.

Béla nem maradhatott közönyös ezen vallási küzdelmekkel szemben s miután a lakosság nagy része a kereszténységet vallotta, nem foglalhatott másként állást, minthogy a kereszténység mellé állott.

Az igazi uralkodó bölcsességével ítéli meg Béla a körülötte végbemenő eseményeket s mind a két hadakozó pártnak megtesz annyit, amennyit a közbékesség érdekében méltányosnak vél. Egyfelől általános kegyelmet hirdet mindenki számára, kik az utóbbi évek küzdelmeiben résztvettek és Endre és Salamon párthiveire is kiterjeszti uralkodói kegyelmét. Másfelől mindazokat a törvénytelenégeket, melyek Péter uralkodása óta, különösen a nép kizsákmányolására történtek, nevezetesen az adók egy részét megszünteti és a kormányt érdemes emberek kezeire bizza. De ennél a pontnál aztán meg is áll.

A lázongó tömegek erőszakossága által nem engedi magát befolyásoltatni s midőn Székesfehérvárott, hova az ország ügyeinek rendezésére tanácskozást hirdetett, Vata fia, János a lázadók élén a pogány vallás elismertetését követeli, egy pillanatig sem habozik, hanem fegyveres erővel vereti szét a lázongókat.

Egyik krónika tudósítása szerint a nép vezérei „magas állványokról” bújogattak az új vallás ellen, a nép pedig nagy tetszéssel jutalmazta beszédüket.

A lázadók, úgy látszik, népgyűléseket tartottak és az izgató beszédek, szónoklatok hatása alatt szervezték a népet, mely szívesen hallgatott rájuk, hiszen az ő bajait tolmácsolták. Küzdelmük azonban Béla alatt is kudarcra végződött, sőt ez volt az utolsó nagyobb lázadás a kereszténység ellen, mert a következő időkben, habár a pogányság hagyományai nem veszték ki, szervezett mozgalmakkal már alig találkozunk.

A belső rend helyreállítása után az ország jólétének előmozdítására fordította Béla idejét. A vásárok napját rendezte, jó pénzt veretett, a mérlegeket szabályozta, úgyhogy a krónika feltűnően túlzó jelentése szerint valóságos eldorádói állapotokat teremtett az országban, hol a „szegények meggazdagodtak, a gazdagok pedig dúslakoltak.”

Nem valószínű az ilyen óriási arányú föllendülés egy-két rövid esztendő alatt. De nem is kell szószerint venni a krónika tudósítását, melyben nem egy-egy részlet, hanem a lényeg a fontos. Ebből pedig azt következtetjük, hogy Béla tevékeny gazdasági politikát iparkodott kifejteni a nép anyagi felvirágoztatása érdekében. Ezen intézkedései közben tekintettel volt a Salamon királysága érdekében várható külső támadásokra is. Miután béketörekvéseinek nem lett sikere, szövetségesek

I. Béla magyar király.

Kiváló tehetségű uralkodó volt, de kora halála megakadályozta abban, hogy a forradalmak által feldúlt ország rendbehozását befejezhesse.

után nézett s meglámadta az osztrák Ernő herceget, ki Salamon királyt a maga oltalma alá helyezte. Béla nem vett részt személyesen a háborúban s ennek lehet leginkább tulajdonítani, hogy vezérei a csatát a háttáron elveszítették s másodszor sem tudtak sikert aratni, mikor az osztrák herceg Magyarországra tört és elfoglalta Mosony várát. A háború azonban nem sokáig tartott, mert a hagyomány szerint, midőn a király Dömsödön az ország dolgairól tanácskozott, a ház beomlása, más adat szerint a trón összeomlása következtében súlyosan megsebesült s rövid idő múlva meghalt.

Salamon király.

(1063—1074.)

A trónválságot most Béla fiainak, Gézának, Lászlónak és Lambertnek méltányos magatartása, a trónról való lemondásuk szünette meg. Lehet az is, sőt ez a valószínű, hogy Béla fiai nem találtak elég fegyveres segítséget s ezért mondtak le a kétes küzdelem megindításáról.

Salamon most Henrik császár kíséretében akadály nélkül jött be az országba és egyenesen Székesfehérvárnak tartott, hol megkoronáztatta magát. A tizenegy esztendő király tanácsosai irányítása alatt megkezdte aztán a kormányzást. De úgy látszik, hogy Béla fiaival szemben nem teljesítette azoknak az ország harmadrészére vonatkozó igényét, mert a hercegek Lengyelországba menekültek, hogy jogaiknak fegyveres úton szerezzenek érvényt. Salamon erre Mosonyba menekült és Henrik támogatását sürgette. De időközben sikerült a békét helyreállítani olyan feltételek mellett, hogy Géza és testvérei megkapják az ország harmadrészét.

A békesség jeléül Salamon és a hercegek Győrben jöttek össze. Néhány hónap múlva pedig a husvéti ünnepekre Pécsre látogattak, hol Géza ekkor személyesen tette Salamon fejére a koronát. Salamon és Géza egyideig békességben éltek, sőt az első hadi vállalatukat, mely Zolomér horvát zsupán (fejedelem) érdekében történt, közösen hajtották végre. Zolomér ugyanis Béla király leányát, Ilonát bírta nőül, ezáltal Salamonnal és a magyar hercegekkel közeli rokonságba jutott. Miután Leopold karintiai herceg meglámadta, a magyarokhoz fordult segítségért, kik meg is védték őt Leopold ellen. Mikor pedig a csehkek egészen Trencsénig betörttek, Salamon Gézával és a hercegekkel ismét közösen indult hadjáratra Csehország ellen. Itt történt állítólag, hogy

egy óriás cseh vitéz leszólta a magyarok bátorságát s vitézi tornára hívta ki őket. A cseh vitéz gúnyolódására előállott egy Bátor Opos nevű magyar, aki fényesen legyőzte a cseh vitézt.

Nagyobb jelentőségű volt azonban Salamonnak és a hercegeknek a kunok ellen folytatott hadjárata. A kunok Ozul vezérük alatt Erdélybe törtek és innen egészen a Nyírségig pusztították az országot. Már visszaindulóban voltak, midőn a magyar sereg Doboka vármegyébe vonult, hogy itt várja be a kunokat. Cserhalom környékén ütközött meg a két sereg egymással. A hegyet a kunok tartották megszállva és sűrű nyíl-lövésekkel iparkodtak a három oszlopban előretörő magyarok rohamát feltartani. Salamon, Géza és László vezették a magyar csapatokat s mindhárman merészen nyomultak előre. De leginkább a daliás László tüntette ki magát, aki egyszerre négy kunt levágott, majd egy ötödiket is, kitől azonban ő is sebet kapott.

A krónika itt már legendás elemeket kever a hadjárat elbeszélésebe, mert azt mondja, hogy László sebe nem volt veszélyes. Csodálatos módon abban a pillanatban meggyógyult. A kunok állása a feltörő magyar had rohamai nyomán mind világosabbá lett. Pláne, mikor a magyarok a hegy tetejére értek, nem bírták pozíciójukat tartani, mert a magyarok úgy vágták a kopaszra nyírt kun fejeket, mint „a nyers tököket.” Nagyrészüik oda is veszett a csatában.

A cserhalmi ütközetnek különben egyik romantikus epizódja ragadta meg legjobban a krónikások képzeletét. Lászlót a legrokonszenvesebb lovagias tulajdonságában tünteti fel ez az eset, amint egy gyöngé nő védelmére kel.

Az ütközet vége felé észrevette László, hogy egy kun harcos egy gyönyörű magyar nőt nyergébe emel és az ifjú hölgy jajveszékélése közepett tovaszáguld vele. László sarkantyúba kapta lovát s a kun rabló után vágatott, de lova nagy kimerültsége miatt nem tudta azt utólérni. Nem akart mégsem belenyugodni abba, hogy a védtelen nő a kun harcos martalékává legyen, azért a nő felé kiáltott:

„Szép hűgom! Kapsz kodjál a kun övébe és rántsd le őt magaddal a lóról.”

A nő engedelmeskedett László figyelmeztetésének, aki most utólérte a kunt és kemény viadal után leterítette, a remegő hölgyet pedig megszabadította. De ekkor derült ki, hogy a remegő hölgy nemcsak magamagáért, hanem a kun életéért is remegett s mikor László utólérte őt, kérve-kérte, hogy ne ölje meg a kun harcost. „Látnivaló — konstátálja ebből az alkalomból a krónikás — hogy az asszonyban nincs hűség,

mert tán bujaságból akarta a kunt megszabadítani.” Kiderült azonban más is. László azt vélte, hogy a hölgy a nagyváradi püspök leánya, „de az a leány nem a püspök leánya volt.”

Salamon és bátyjai között az egyetértést ezideig nem sikerült a fondorkodóknak megbontaniok, a király és a három testvér ennél fogva diadalmat harcoltak ellenségeik ellen. Amikor Dukász Mihály görög császár és ennek helytartója bujtogatására a kunok és a bessenyők az ország déli határán több ízben betörték, Salamon a hercegekkel és a hadsereggel Nándortejérvár ellen indult.

A magyar had hajókon kelt át a Dunán s megkezdte Nándortejérvár körülfalozását. Nvle fatornyot emeltek és azokból lődözték a várost faltrőgépek. tüzes nyilak segítségével. Két hónapja folyt már az ostrom, mikor egy éjjel egy fogoly magyar leány felgyújtotta a várost, miáltal a magyarok a várfalak résein bejuthattak oda. Niketász helytartó a fellegvárba vonult, de nemsokára szabad elvonulás mellett megadta magát.

Itt támadt az első komolyabb összeütközés Salamon és a hercegek között. A ravaszlelkű Vid főispán, a király tanácsosainak egyike rávette Salamont, hogy a zsákmányba Niketász őrségét is vegyék föl, amit Géza az adott szóra való hivatkozással nem engedett meg. Erre Vid rávette most Salamont arra, hogy a hercegeknek kevesebb zsákmányt adjon, ami miatt aztán összetűzés támadt Salamon és bátyjai között. A viszályt nemsokára még jobban fokozta Dukász Mihály görög császárnak az az ajándéka, melyet Gézának küldött a görög csapatok szabad elvonulásának biztosításáért. Az ajándék között a hagyomány szerint volt egy korona is, ami a fondorlelkű Vidnek jó ürügyül szolgált arra, hogy a befolyásolható Salamont izgathassa.

„Nem látod-e, királyom — mondta — hogy a külföld szemében nem te, hanem Géza a király? Őt tisztelik meg a követek a koronával.”

Mikor pedig látta Salamon ingadozását, azzal próbált hatni reá, hogy figyelmeztette a hercegek hatalmának növekedésére és az ebből származható viszályokra.

„Két éles szabtya — mondotta — nem fér egy hüvelyben: két király nem lehet egy országban.”

Salamont addig környékezte Vid intrikáival, amíg az végre engedett a rágalomnak és elhatározta, hogy megtöri bátyjai hatalmát. Ujra hadjáratot indított Nis ellen és felszólította a hercegeket, hogy vonuljanak táborába. Ezek azonban értesültek Vid fondorlatairól s László nem jelent meg, hanem a Nyírség körül maradt seregével, Géza pedig

csak egy kisebb csapatral jött. A hadjárat Nis elfoglalásával végződött s nemsokára Salamon és Géza hazatértek.

A bizalom azonban megszűnt közöttük s nemcsak a hercegek, hanem Salamon is szövetségeseik után néztek. A háború nyílt kitörését csakis a püspökök közbenjárása akadályozta meg, kik rávették Salamont és Gézát a békére. Salamon Ernyeit és Videt küldte kezesekül Gézához, akiket Géza rövid idő múlva visszaküldött, mert nem bízott Salamon ígéretében. Pedig nem a tehetetlen Salamon, hanem környezete és különösen a gonosz Vid volt az okozója a viszálykodásnak. Vid például az alatt a rövid idő alatt is, míg Gézánál tartózkodott, ennek két kapitányát, Bikást és Petrudot rávette arra, hogy háború esetén Salamonhoz pártoljanak.

A háborút alig lehetett már elődázni. De nem Géza, hanem Salamon indította meg a harcot tanácsosai befolyására. Éppen akkor, mikor László és Lambert külföldi segítségszerzés végett távol voltak az országtól, megtámadta Gézát. Géza egyik hű emberének, Vilmos szegszárdi apátnak figyelmeztetéséből értesült az ellene készülő támadásról. Hirtelen összegyűjtötte csekély hadát s azzal a határszél felé törekedett, hogy a Morvaország felől segéllyel érkező Lászlóval egyesüljön. Szándékát azonban nem hajthatta végre, mert Salamon eléje került s csekély számú seregét megverte. A vereséget leginkább az okozta, hogy Bikás és Petrud, a két áruló megszegték esküjüket és átszöktek Salamon seregéhez. Amilyen volt az árulásuk, olyan volt a fizetésük is. A végzet utólérte őket. Salamon emberei ugyanis a szökevényeket is ellenségnek tekintették s őket is levágták.

Géza nehezen kiszabadult az ellenséges gyűrűből s Vác irányába sietett, hogy Lászlóval és Lamberttel gyorsabban egyesülhessen. Salamon eközben Vid tanácsára ahelyett, hogy békülni iparkodott volna a hercegekkel, újabb ütközetre szánta el magát. Értesült róla, hogy László megérkezett a segélyhaddal s Ottó morva herceg is vele van s Mogyoródnál ütöttek tábor. Géza és szövetségesei Cinkota tájékán táboroztak, nem messze Salamon seregétől, melyet az övéktől az a hegy választott el, mely Főth és Mogyoród között húzódik.

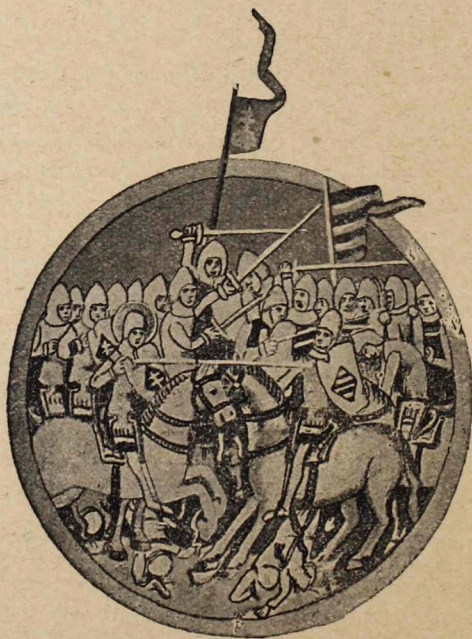
A hagyomány szerint, mikor a hercegek tanácskozni kezdtek, László az égből egy angyalt látott leszállani koronával a kezében, melyet az Géza feje fölé tartott.

A hercegek hadrendje a következőképpen alakult. A balszárnyat László, a jobbszárnyat Ottó és a centrumot Géza vezette. A harc vonal mögött volt elhelyezve ezenkívül egy erős tartalék, mely több dandár-

ból állott. László az ütközet előtt fogadalmat tett, hogy templomot épít Szent Márton tiszteletére, ha győzni fognak. Eközben a királyi sereg a hegyen lefelé vonult, hogy az ellenséges hadat megtámadja. A jóindulatú Erneyei, ki hasztalanul figyelmeztette Salamont a viszálykodások abbahagyására, mikor meglátta a szép rendben felállított sereget, aggodalommal mondta Vidnek:

„Ezek, látom, nem akarnak futni, hanem győzni vagy halni készülnének, különben nem álltak volna háttal a Dunának.”

Hogy Salamont félrevezessék, Géza és László az ütközet előtt öltözetet cseréltek, aminek meglett az az eredménye, hogy Salamon egyenesen a Gézának vélt Lászlót támadta meg, miután Gézát jóval gyöngébb hadvezérnek ismerték. Az első összecsapások után felismerte azonban, hogy László áll előtte s hogy meneküljön előle, a középhadra vetette magát, miáltal Lászlónak lehetővé tette, hogy oldalt és hátában támadja meg Salamont, kit ezalatt Géza is keményen szorított és Ottó a jobbszárnyal majdnem egészen bekerített.

A mogyoródi csata, melyben Géza és László hercegek megverték Salamon király seregét.

Az ütközet rendkívül véres lefolyású volt. Salamon csak a Bátor Opos közbelépése folytán tudott menekülni, mert tanácsadói, Erneyei és Vid a csatatéren maradtak. A karintiai herceg és a cseh vezér súlyos sebekkel fogságba kerültek és a királyi sereg szétszaladt. Mint az „ökrököt a mézárszéken,” úgy vágták Géza hadai a bekerített csapatokat. Köröskörül tele volt szórva halottakkal a csatatér s mikor László az ütközet után a szomorú helyet bejárta, a nagy veszteség láttára keserves sírásra fakadt.

„Tépte orcáját és haját, mint ahogy az anya sír fiai halálán”
— mondja a krónika.

Az elesettek között ott találta Ernyeit holttestét is. Nagy részvét-
tel nézte a jellemes magyar megmerevedett, néma arcát, aztán leszáll-
ván lováról, könnyes szemekkel megölelte, miközben mintegy magának
beszélve, így szólott hozzá:

„Ernyeik! Te békeszerető! Sajnálom vesztedet, mintha testvérem
lettél volna, mert szíved, tanácsod a békére hajlott.”

De nem messze Ernyeik holttestétől ott találta a fondor lelkületű
Vid hulláját, melynek láttára folytatta monológját:

„Sajnálak téged is, Vid, bár örökös ellenségem voltál. Bárcsak
élhetnél és megjavulnál, hogy ezentúl a békét hirdesd közöttünk.”

Meghagyta aztán, hogy Ernyeik Vácon illő végtisztességgel temes-
sék el s Vid eltemettetéséről is gondoskodott, de a katonák dühükben
felválták mellét s teleszórták homokkal s a szeméit is.

„Amíg éltél, kebled és szemeid sohasem teltek el fénnel és javak-
kal — mondották dühükben — most tehát por töltse meg azokat.”

I. Géza király uralkodása.

(1074—1077.)

A mogyoródi ütközet eldöntötte a királyság sorsát. Salamon bukott
ember lett, aki legfeljebb egy nagy győzelem árán juthatott volna ismét
a trónra. Ezt akarta tehát most megkísérelni, midőn sógorához, IV.
Henrik német császárhoz fordult segítségért s az országot hűbérül aján-
lotta fel neki támogatása fejében. Géza és László ezalatt Székesfehé-
várra siettek, hogy onnan tegyenek rendelkezéseket a határ megerősí-
tésére és a hadak szervezésére, mert tartani lehetett attól, hogy IV. Hen-
rik szó nélkül nem fogja túrni sógora elűzését.

Henrik már tavasszal be akart jönni az országba, de országba ügyei
éppen akkor, mikor már útrakészen állt, visszatartották. Később aztán,
úgy látszik, fontolóra vette a dolgot, de ekkor Salamon ajánlatai ösztö-
kelték a megindulásra. A hercegek Henrik ellen azt a haditervet követ-
ték, melyet III. Henrik ellen Béla alkalmazott teljes sikerrel.

Mindent felégettek serege elől, ők maguk a Duna egyik szigetére
húzódtak. Henrik így érkezett meg hadával a Vág vidékére, honnan
Salamon három dandárral Nyitra megvételére indult, mert e vár har-
cosai okozták a mogyoródi ütközetben legtöbb kárt seregének. Bátor

Opos, aki ide is elkísérte, hatalmas erejével több ízben kitűnt itt is, eredményt elérni azonban nem tudtak, úgyhogy Salamon győzelem nélkül tért vissza Henrik táborába. A németek között a hatalmas erejű Bátor Opos nagy csodálkozást keltett. Mikor Henrik elébe vezették, a német császár érdeklődéssel tudakolta:

„Van-e sok ilyen vitéze Gézának és Lászlónak?”

Salamon egész naivul, bizonyos nemzeti büszkeséggel válaszolta:

„Van sok, van ennél még jobb is.”

Salamon király segítséget kér IV. Henrik császártól.
A „Bécsi Képes Krónika” díszes kezdőbetűje.

viszonyok között nem volt biztonsága az országban.

Salamon elhagyatottságában a pápához fordult segítségért, de támogatás helyett VII. Gergely szigorúan megdorgálta, amiért hűbérül merte ajánlani Henriknek az országot. Csak ekkor és miután a pápa jóindulatát tapasztalta, határozta el magát Géza arra, hogy megkoronáztatja magát. A koronázás 1075-ben ment végbe, de a pápa ekkor feltételeket kötött elismeréséhez, nevezetesen azt, hogy ismerje el az országra a pápaság főhatóságát. Géza azonban nem akarta az országot semmiféle hatalomtól függési viszonyba hozni, nem tárgyalt többé a pápával, hanem a görög császárhoz, Dukász Mihályhoz fordult elismertetésért, kivel második felesége révén rokonságban állott.

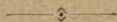
Henrik császár erre így felelt:

„Ha így van, sógor, ilyen vitézek ellen nem is foglalod vissza többé az országot!”

Kijelentette aztán, hogy visszamegy, mert nincs célja a hadakozásnak. Különbösen is az eleséghiány és a táborában kitört ragály nagyon elsanyargatták seregét. Anélkül tehát, hogy valami dicső dolgot művelt volna, kivonta hadait az országból. Magával vitte Salamon feleségét, Juditot is, kinek a háborús

A nyughatatlan Salamon, miután sehonnan sem kapott segítséget, most maga próbált szerencsét. Pozsony és Mosony környékén parkodott az ellenállást szervezni. László azonban ostromzár alá fogta. Géza ekkor már kezdett azzal a gondolattal foglalkozni, hogy lemond a trónról vagy legalább is megbékül Salamonnal. A maga jószántából és az esztergomi érsek ajánlatára is kereste az összeköttetést Salamonnal, mivel meg is egyezett volna, ha a halál időközben, alig háromévi uralkodás után el nem ragadja.

A jóindulatú, nemes szándékú és lovagias jellemű királyt két fia, Kálmán és Álmos és egy leánya, Zsófia gyászolták a nemzet egyetemes részvételével. Vácon temették el a Szent Szűznek általa emelt templomában.

A német-római császárság kialakulása.

Madarász Henrik uralkodása.

(919—936.)

A keleti frank-germán birodalom történetét ott hagytuk abba, hogy I. Konrád halálós ágyán azt ajánlta öccsének, hogy béküljön ki Henrik szász herceggel, mert Henrik az egyetlen ember, aki rátermett arra, hogy rendet csináljon a bomlásnak indult birodalomban.

I. Konrád végső óhaját teljesítették is és halála után a frank és a szász főnemesek Fritzlárban I. Henrik szász herceget, Ottónak fiát választották meg királyukká. A monda azt beszélte, hogy választása hírét madarak vitték meg neki s Henriket ezért *Madarász Henriknek* nevezték el. Egy másik monda szerint Henrik éppen madárfogással foglalkozott, mikor I. Konrádnak öccse, Eberhard, Konrád utolsó kívánságához képest fölkereste Henrik szász herceget és elvitte neki a koronázási jelvényeket a béke jeléül. Ez a monda a választás meglepő és váratlan voltát bizonyítja. Meglepő volt valóban ez a választás, mert a frank nemesség ezzel átengedte a vezetőserepet a birodalomban a germán szászoknak, akik alig egy század óta voltak tagjai a birodalomnak s az egyháznak és az ősi germán szokásokból és intézményekből még sokat megőriztek. Folytonos harcban álltak keleti határaikon a szlávokkal és a magyarokkal és Henrik herceg hozzászokott már kora ifjúságában a harcokhoz. Nyugodt, elszánt, vitéz katona volt, de túlságosan nem volt vallásos hajlamú. Házasságát egyházilag nem áldatta meg, sőt mikor a mainzi érsek ajánlkozott a házasság egyházi szentesítésére, Henrik visszautasította az érsek ajánlatát.

Henrik királynak első feladata az volt, hogy választását, amelyet csak a frankok és a szászok fogadtak el, elismertesse a többi hercegségekkel is, a sváb, a bajor és a lotharingiai hercegséggel, amelyek igen nagy önállóságra tettek szert az utolsó-évtizedekben a királyi hatalommal szemben.

Henrik király bölcs belátással meghagyta a hercegségeknek önállóságukat még külpolitikai kérdésekben is, sőt nem kötelezte őket szigorú hadi szolgálatra sem. Ő maga voltaképpen csak a szász hercegségben gyakorolta teljes királyi hatalmát, de természetes, hogy a német

Madarász Henriknek jelajánlják a német koronát.

A monda szerint Henrik szász herceg éppen madárfogással foglalatoskodott az erdő mélyén, mikor a követség elhozta neki Eberhard herceg vezetésével a királyi koronát

birodalom súlypontja a rajnamelléki városokból a szász földre helyeződött át és Henrik király erős védelmezőjévé lett a német nép közös érdekeinek, mert ő volt az első, aki visszaszorította a keleti határról a magyarokat és megnyitotta a német nép számára a szláv keletet.

Mikor 924-ben újra betörték a magyarok német területre és egészen Szászország szívébe nyomultak előre, a németek elfogták egyik vezérüket. Henrik király felhasználta a szerencsés véletlent s szabadoneresztette ugyan az elfogott vezért és adófizetést is ígért a magyaroknak, de kikötötte, hogy kilenc esztendeig békességben fogják hagyni Szászországot és Thüringiát. A magyarok beleegyeztek ebbe a föltételbe.

Henrik azonban a kilencesztendős békét nem pihenésre használta fel, hanem arra, hogy minden erejét megfeszítve olyan állapotba hozza országait, hogy annakidején döntő csapást mérhessen a magyarokra. A meglévő szász és thüringiai erődítéseket kijavíttatta és új várakat is emeltetett. Azután a föld népéből minden kilencedik embert berendelt a várakba katonának. A föld népének többi része a várak körül művelte a földet és a termés egy harmadát köteles volt beszállítani a várakba, hogyha hirtelen támadás érné az erődített helyeket, az őrségnek és a várakba menekülő föld népének hosszabb időre legyen élelmiszerkészlete. Minthogy a várakban tartották ezentúl a bírói székeket és a vásárokat is, a várak jelentősége nemsokára kinőtt a régi keretből és Szászország csakhamar kibontakozott ősi, kezdetleges állapotából. Henrik királynak volt gondja eközben arra is, hogy hadseregét fejlessze és hűbértartók oszlogatásával erős lovasságot létesített a föld népének többnyire gyalogos hadereje mellett.

Henrik király csakhamar annyira rendbe szedte országát és oly erősnek érezte magát, hogy a kilencéves fegyverszünet letelte előtt másfelé akarta előbb kipróbálni készültségét. Alkalom csakhamar kínálkozott is tervének megvalósítására, amennyiben az Elbán túl lakó szláv népek állandóan háborgatták az ország határát s így megokolt volt e népek leigázása. Henrik legyőzte a *hevelleket* és fővárosukat, *Brennabort* (Brandenburg), amelyet tavak vette körül, télen át a befagyott tavak jegéről ostromolta meg és foglalta el. Majd a *daleminceket* igázta le. Miután várakat, *Ganát* húsznapos ostrom után bevette, a felnőtt lakosságot megölette, a fiúkat és lányokat rabszolgáknak hurcoltatta el és a várat tövig leromboltatta. Helyette a törzs területének közepén, egy magas hegy tetején *Meissen* várat emeltette.

Kapóra jött Henriknek a további hadakozásra Csehország belső

zavara. Csehországban ugyanis Wratizlávnak özvegye, a hősiességű *Drahomíra* ragadta kezébe a kormányt, mint két fiának, *Venceszlávnak* és *Boleszlávnak* a gyámja. A kereszténységet kiirtotta az országból, a német birodalomtól pedig elszakadt. Henrik átkelt az Érchegységen, Prága elé vonult és a fővárost fennhatósága elismerésére kényszerítette.

Közben grófjai leigázták a *redariakat* és az *abotritokat*. De a leigázott vendek megpróbálták újra lerázni az idegen uralmat. Általános zendülés támadt a szláv törzsek körében és a zendülők elfoglalták Walsleben szász városkát és lakóit lemészárolták. Rengeteg szláv sereg rohanta meg erre a jelre *Bernhard* és *Thietmar* szász grófokat, akik éppen *Lenzen* városát ostromolták az Elbe jobbpartján. Véres csata után a szlávok vesztették el az ütközetet. A szlávoknak csaknem egész seregét lemészárolta a diadalmas sereg s aki a menekülők közül nem került kardélre, azt egy közeli tóba kergették bele. Körülbelül 200.000 halottról emlékszik meg az egykorú krónika, a foglyokat pedig másnap egytől-egyig kegyetlenül felkoncolták.

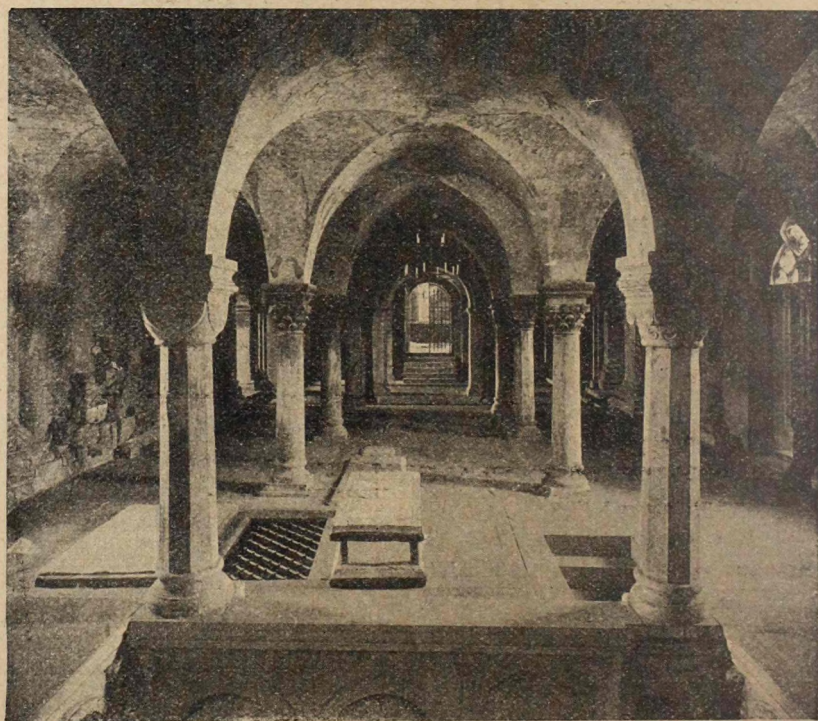
Madarász Henrik német király
köpenyegesatja.

Rajta van a király képmása is. A berlin éremtárban őrzik.

Ennek a nagy diadalnak az örömhíre akkor érte Henrik királyt, mikor fia *Ottó* éppen esküvőjét ülte *Edithával*, *Athelstan* angol-szász király hűgával.

Közben letelt a magyarokkal kötött kilencesztendő fegyverszünet és Henrik király elérkezettnek látta az időt arra, hogy egyszersmindenkorra leszámoljon ezzel a veszedelmes ellenséggel. A tizedik esztendőben megtagadta a magyar követeknek a kikötött adófizetést, mire a magyarok betörték Szászországba. Ámde mily nagy volt meglepetésük, mikor Szászországban teljesen megváltozott állapotokat találtak. Egyik seregüket a szász hadak a *Drömling-mocsárba* szorították és megsemmisítették. Másik seregüket új lovassága élén várta Henrik király *Retheburg* mellett. A szász hadak lobogóján Mihály arkangyal képe volt s a király „*Kirie elejszon!*” kiáltással vezette hadait a magyarok ellen, akiknek csapatai a váratlan erős támadásra úgyszólván harc nélkül szóródtak szét.

A következő esztendőben Henrik északra indult a *dánok* ellen. Királyukat, Gormot adófizetésre kötelezte és helyreállította *Slezvig* határgrófságot, amelyet még Nagy Károly alapított. Rögtön egész csomó megbízható telepest is helyezett át ide. Ezután a király pártfogása mellett a brémai érsek megkezdte újból a dánok között a kereszténység terjesztésének munkáját és hamarosan szép eredményt is ért el.

Az ősrégi Péter-templom Kvedlinburgban.

Mostan a vártemplom kriptája, ahol Madarász Henrik király van eltemetve.

Henrik, miután rendbehozta országát és megszilárdította királyi hatalmát, elhatározta, hogy Rómába megy — valószínűleg a császári korona megszerzéséért. Azonban szélütés érte őt, mielőtt római útját megvalósíthatta volna. Midőn halálát közeledni érezte, összehívta birodalma nagyjait Erfurtba s utódául második fiát, *Ollót* ajánlotta nekik. Nemsokára újabb szélütés érte Henriket, aki ekkor 60 éves korában meg is halt.

Nagy Ottó uralkodása.

(936—973.)

Henrik nagyságát az bizonyítja legjobban, hogy fia, Ottó minden nehézség nélkül elfoglalhatta utána a trónt. De az egyházat, amelyet I. Henrik annakidején még visszautasított, nem lehetett most már mellőzni. A birodalom egyházi és világi nagyjai *Aachenben*, Nagy Károly régi palotájában gyűltek össze, a sokáig Franciaországhoz húzó Lotharingiában, nem azért, hogy Ottót királyukká válasszák, hanem már csak arról volt szó, hogy megkoronázzák és hódoljanak neki. A mainzi érsek tette az ifjú uralkodó fejére a koronát és királlyá kente őt fel a szentelt olajjal. A koronázás után ragyogó ünnepi lakoma következett, amelyen a hercegek először látták el asztal körül a szolgálatot, amiből később a nagy királyi tisztségek: a királyi kamarás, a királyi asztalnok, a királyi pohárnok és a királyi marsall méltósága fejlődött ki.

Ottó atya politikáját követte. Ámde a királyi hatalmat még jobban meg akarta szilárdítani és evégből királyi jogkörének bővítésére törekedett. Henrik a hercegeknek bizonyos önállóságát és függetlenségét elismerte még, Ottó azonban egyszerűen a király képviselőinek és hivatalnokainak akarta őket tekinteni, akiket le is tehetett, mihelyt ellene és a birodalom érdekei ellen léptek föl. Hogy ezt az akaratát végrehajthassa, nagy belső harcokat kellett vívnia, amelyek uralkodása idejének nagy részét elfoglalták, végül azonban a kitűzött célhoz segítték őt.

Egyelőre kénytelen volt a birodalom szélső határainak biztosítására fegyvert ragadni. A vend *redárik* ugyanis arra használták fel a német trónváltozást, hogy megpróbálták lerázni az idegen igát. De Ottó erős kézzel elnyomta lázadásukat. A *csehek* már előbb lerázták nyakukról a németek jármát. *Boleszláv* cseh herceg, aki merész, dacos férfi volt és még mindig ősei pogány hitét vallotta, meggyilkolta öccsét, Vencelt és elszakadt a német birodalomtól.

A magyarok is megpróbálkoztak vele, hogy újra betörjenek Szászországba. Mikor azonban látták, hogy Ottó király éppoly vitéz és elszánt uralkodó, mint atya volt, lemondtak Szászországról és délnek fordultak, ahol Bajorországot és a sváb földet pusztítva egészen Burgundiáig előnyomultak.

Veszedelemesebbek voltak azonban a belső harcok, amelyeket Ottónak el kellett intéznie. Az agg *Eberhard* frank herceg, ugyanaz, aki

bátyja utolsó kívánsága szerint annakidején felajánlta I. Henriknek a királyi koronát, egy csapat frank lovaggal megtámadta egyik dacos szász hűbéresét, aki nem akarta Eberhard hűbéruzaságát elismerni. Elfoglalta a hűbéres várát és felgyújtatta, miután a vár összes lakóit felkoncoltatta. Ottó úgy fogta fel a békének ezt a megzavarását, mint beavatkozást a maga királyi jogkörébe s a frank hercegre száz ezüst font bírságot szabott ki büntetésül, amelynek értékét nemes paripákban kellett lerónia, Eberhard bajtársait pedig azzal a meggyalázó büntetéssel sújtotta, hogy vigyenek kutyákat a magdeburgi királyi palotába. Mindez kiújította a szászok és frankok közt rég lappangó ellentétet.

Mialatt Frankóniában minden forrongani kezdett, *Eberhard* herceg fia egyenesen megtagadta, hogy hódoljon Ottó királynak. Mikor a békés kiegyenlítés nem sikerült, Ottó gyorsan határozott. Fegyveres erővel vonult az engedetlen herceg ellen, megfosztotta őt méltóságától, száműzte a birodalomból és Bajorország kormányzását Eberhard öccsére, *Bertholdra* bízta, míg a bajor püspökségek betöltésének jogát, amely eddig a bajor herceget illette, a maga számára foglalta le.

De a belső viszályok egyre bonyolultabbakká váltak. Ottó idősebb mostohafivére, *Thankmar*, aki Henrik első házasságából való fiú volt s azért esett el a tróntól, mert az egyház Henriknek első házasságát utólag érvénytelennek mondta ki, elégedetlen volt, mert Ottó a fontos vend határgrófságot helyette *Billung* Hermannra bízta s azonkívül nagyanyai örökségét is visszatartotta. *Thankmar* ennél fogva szövetségelt a frank Eberharddal Ottó ellen és pusztítani kezdték Westfaliát, miközben kezükbe került Ottó öccse, *Henrik* is. Mikor Ottó nagy hadsereggel ellenük vonult, *Thankmar* Eresburg várába vonult vissza. Mikor saját emberei is elpártoltak tőle, a vártemplomba menekült s vitéz védekezés után a templom oltára előtt ütötték őt agyon. Eberhard, akit ez az eset nagyon elbátortalanított, meghódolt a király előtt. Ottó egyelőre büntetésből Hildesheimba internálta őt, csakhamar azonban, miután Eberhard újra letette a hűségesküt, visszahelyezte őt újra a hercegi méltóságba.

Eberhard azonban csak színleg hódolt meg a királynak és leste az alkalmat arra, hogy bosszút álljon azon, aki megalázta őt. Evégből a király tulajdon öccsével, *Henrikkel* próbálta összeszűrni a leveit, akivel már régebben, mikor foglya volt Eberhardnak, kezdett összebarátkozni. *Henrik* szívesen hallgatott Eberhard lázítására, mert azt hitte, hogy Ottó igazságtalanul jutott a királyi trónhoz. Mikor ugyanis Ottó született, atyja, *Henrik* király még csak herceg, *Henrik* születésekor

ellenben már király volt. Erre alapította Henrik a jogigényét és megerősítette őt ebben a véleményében anyja, Matild, az özvegy királyné is, aki büszke és egyébként sok kiváló tulajdonsággal felruházott kisebbik fiát jobban szerette Ottónál.

A szövetség harmadik tagja a király ingatag sógora, *Gizelbert* lotharingiai herceg lett volna s közös tanácskozás után Henrik 939-ben elutazott Lotharingiába, hogy onnan indítsa meg a háborút bátyja ellen. Számítottak titokban IV. Lajos francia király támogatására is.

A szerencse azonban megint Ottónak kedvezett. Nem is nagy sereggel átkelt a Rajnán és *Birten* mellett legyőzte a szövetségeseket. Henrik a vereség után visszavált Szászországba és ott próbált bátyja ellen lázadást szítani. Minthogy kísérletével kudarcot vallott, visszament újra *Gizelberthez*, aki eközben a francia királyhoz csatlakozott. Eberhard is levetette végre álarcát s nyíltan Ottó ellenségeihez csatlakozott, akiknek pártján volt titokban *Frigyes* mainzi érsek is.

Ottó helyzete válságosnak látszott ezzel a túlnyomó erővel szemben. De azért nem csüggedt el. Gyorsan erélyes cselekedetre szánta el magát, benyomult Dél-Németországba. Ekkor váratlan fordulat következett be. Két rajnai gróf, *Udo* és *Konrád*, akik Ottó pártján voltak, megrohanták lesből Eberhardot és *Gizelbertet*, mikor ezek átkeltek a Rajnán, hogy seregükkel betörjenek Szászországba. Eberhardot, aki vitézül védte magát, *Konrád* ütötte agyon, *Gizelbert* pedig menekülés közben belefutott a Rajnába. Ottó erre IV. Lajos francia király ellen fordult. Hosszadalmas háborúskodás után végre békét kötött a francia királlyal. A békét Ottó nővére, *Gerberga* közvetítette, *Gizelbert* özvegye, aki később IV. Lajos francia királynak a felesége lett. A békeszerződés értelmében Lotharingia megmaradt a német birodalomban s a két király még szövetséget is kötött egymással.

Henrik, akit mindenki cserbenhagyott, kegyelmet kért bátyjától és Ottó nagylelkűen meg is bocsátott neki. De a nagyravágyó fiatal

Német páncélos vitéz a tizedik században.

Egykorú kéziratos könyv rajza.

herceg csakhamar új celszövésen törte a fejét. Számos elégedetlennel, akik közé tartozott Frigyes mainzi érsek is, azt a tervet eszelték ki, hogy Ottó királyt meggyilkolják és helyébe Henriket ültetik a trónra. De az összeesküvést fölfedezték, a főbűnösöket kivégezték vagy száműzték, míg Henrik futással menekült. Anyja harmadszor is kegyelmet kért kedvenc fia számára és Ottó megint megkegyelmezett pártütő öccsének. Henrik bűnbánóan tért vissza, Frankfurtban a király lábai elé vetette magát, aki keblére ölelte Henriket. Henrik ezentúl változatlanul hűséges támogatója és barátja maradt bátyjának, aki aztán a bajor hercegséget adta öccsének.

A belső viszályok elintézése után a király azzal próbálta hatalmát még jobban megszilárdítani, hogy a hercegi méltóságokat minden örökjog kizárásával saját hatalmától tette függővé s csak hű embereit és rokonait ruházta fel velük.

E hercegek mellé Ottó azonban mindenütt palotagrófokat nevezett ki, akik a királyi birtokokat igazgatták és a királyt a bíraskodásban helyettesítették.

A birodalom új belső rendjével kapcsolatban Ottó a határvidékeket is szervezte. A vendek a belső viszályokat felhasználva új lázadást terveztek. *Gero* örgróf azzal akarta megelőzni a lázadást, hogy harminc vend nemest meghívott magához vendégül s lakoma közben orozva legyilkoltatta őket. De amit meg akart akadályozni, azt a rémes orgyilkossággal még jobban elősegítette. A szlávok elkeseredetten lázadtak fel és eleinte sikerrel is harcoltak. Ámde áruló akadt közöttük. *Tugumir* hevelli nemes a németek kezére játszotta Brandenburgot s jutalmul a hevelli herceg méltóságát kapta árulásáért. A szlávok ellenállása ennek következtében magától ellankadt. Adót fizettek a németeknek s Ottó lassan a keresztény hitet is kezdte közzéltük elterjeszteni és megszilárdítani. Nem tetszett azonban az új rend a szász nemeseknek, akik ezentúl nem törhettek be portyázó kalandokra a szlávok közé.

A *dánok* ellen is hasonló sikerrel harcolt Ottó. Diadalmasan visszaverte a dánok királyának támadásait, sőt a monda szerint ez alkalommal felynomult Jütland legészakibb csúcsára, ahol uralmának jeléül a tenger hajjai közé hajította dárdáját. Ezután biztosította országának újra a szlezvigi határgrófságot és több püspökséget alapított északon. Végül kényszerítette *Boleszláv* cseh herceget is a német felsőség elismerésére és Csehországot a regensburgi bajor püspökség hatáskörébe osztotta be térítési területül.

Eközben *Henrik* bajor herceg vitézül küzdött a magyarok ellen.

A magyarok többrendbeli betörését visszaverte, sőt gyors lovasaival ő maga tört be a Duna mentén Magyarországra és elfoglalta az erős Ennsburgot, hogy szilárd hadműveleti bázist teremtsen magának a

Harcba vonuló német katonák a tízedik században.

A szent-galleni kolostorban őrzött kéziratok könyve, az „Aranyos szoltárkönyv” kepe, amely tulajdonképpen Jób hadrakelését ábrázolja az ammoniták ellen, de az alakok valamennyien a német katonák akkori fegyverzetét viselik. A lúrsa sarkányos zászlót a tízedik században használták.

határon és a Duna mentén. A terve az volt, hogy visszaállítja a Karolingok erős keleti határgrófságát s fel is vette már előre az őrgróf címet.

De nemcsak kelet és észak felé bizonyult Németország köz-

ponti erőnek, hanem nyugat és dél felé is. Franciaországban Hugó francia herceg szövetségben a normannokkal IV. Lajos királyt, Ottó sógorát foglyul ejtette és meg akarta fosztani őt birtokai utolsó maradványától is. Lajos király felesége, Gerberga tehát bátyjától, Ottó német királytól kért segítséget. Ottó meg is ígérte ezt, mire Hugó herceg rögtön szabadon bocsátotta Lajost. Ottó azonban mégis 30.000 főnyi sereggel vonult Hugó ellen, mert ez unokaöccsét, akit szintén Hugónak neveztek, erőszakosan beleültette a reimsi érseki székbe, amelynek hatásköre kiterjedt Németország egy részére is. A francia király azonnal csatlakozott Ottó seregéhez. Reimset elfoglalták ugyan a német seregek és az előzőtt Arnoldot visszahelyezték az érseki székbe, de a közelgő tél elől visszavonultak megint hazájukba anélkül, hogy több város ellenállását letörték volna.

A német király most fordult első ízben az egyház segítségéhez és kérésére a trieri német-francia zsinat egyházi átokkal sujtotta Hugó herceget. Ez sem használt, míg végre, mikor a lotharingiaiak újra benyomultak Franciaországba, Hugó herceg abbahagyta az ellenállást, újra meghódolt Lajos királynak.

Fontosabb következményei voltak annak a viszonynak, amelybe a német birodalom Itáliával került.

Itáliában *Berengár* ivreai őgróf, aki hosszabb ideig a német királyi udvarvendégszeretét élvezte száműzetése idején, fellázadt Hugó itáliai király ellen. A német király támogatta Berengárt, aki mint Ottó vazallusa tért vissza Itáliába és Hugó halála után Itália királya lett s maga mellé fogadta uralkodótársul az elhunyt Hugó fiát, Lothárt. Mikor Lothár is meghalt, özvegyül hagyván szép fiatal feleségét, Adeilheidet, Berengár Páduában megkoronáztatta magát longobárd királynak és Adeilheidet, minthogy vonakodott Berengár fiához, Adalberthez feleségül menni, Garda várába záratta.

Berengár ekkor már nem akart eleget tenni hűbéresi kötelességének a német királlyal szemben, aki ennél fogva szívesen ragadta meg az alkalmat Berengár megfékezésére. Adeilheid megszökött fogságából és Canossa várába menekült, ahonnan Ottó német királynak feiajánlotta a kezét s vele együtt a longobárd vaskoronát. Ottó első felesége, Editha ugyanis már meghalt. A szép és kedves Adeilheid keserű sorsa nagy részvétet keltett Németországban is és mikor Ottó király közölte nagyjáival, hogy hadsereggel akar bevonulni Itáliába, hogy Adeilheidet megszabadítsa és feleségül vegye s vele együtt a vaskoronát is megszerezze, a német főurak örömmel helyeselték Ottó elhatározását.

Magdeburg város polgársága hadolaltai fogadja Nagy Ottó és feleségét, Adelhaidel. A nagyratörő uralkodó sietve hazajött Italiából, hogy megfékezze a birodalmában kitört lázadást, Gyors fellépésének meg is lett az eredménye, az elpartolt városok ismét hadolaltal járultak eléje.

Ottó ellenállás nélkül bevonult Páduba, ahonnan Berengár megszökött. Aztán fogadta az olasz főurak hódolatát. Később fényes ajándékokkal követeket küldött Canossába Adelheidhez, hogy átvezessék a királyi táborba. Itt aztán ünnepélyesen megkérte a kezét. Nagy pompával megülte Ottó a menyegzőjét Adelheiddel Páduában és ezidőtől fogva Itália királyának nevezte magát.

De célja eléréstől még messze volt. Frigyes mainzi érseket Rómába küldte a pápához, hogy tárgyaljon vele a koronázásról; de az érsek eredménytelenül tért vissza Páduába. Ugyanekkor Ottó király fia, Liudolf, sváb herceg atyjától el sem búcsúzva visszatért Németországba, mert bántotta őt atyjának új házassága. Otthon számos elégtelen társra talált s csakhamar riasztó hírek érkeztek hazulról Páduába. Ottó vejét, *Konrád* lotharingiai herceget hagyta maga helyett helytartó gyanánt Páduában, rábízta Berengár ellen a háború befejezését és vissaindult Németországba.

Magdeburgba sietett Ottó ifjú feleségével, a szép Adelheiddel, hogy rendet csináljon országában és megfékezze a lázongókat. Itáliai útjából egy esztendő múltán a longobárd vaskoronát, illetve az itáliai királyi címet és szép feleségét hozta magával a nagyratörő uralkodó, aki országnagyjainak helyeslésével indult el olaszországi vállalkozására s most hálából a sikerért otthon pártütést szítottak ellene.

Konrád csakhamar tárgyalásokba bocsátkozott Berengárral s alig ért Ottó király Magdeburgba, megjelent színe előtt Konrád is Berengárral együtt, hogy kieszközölje Berengár számára Itália visszaadását Ottó főhűbéruraságának elismerése mellett. Ottót nagyon haragította ez az eljárás és nagyon ridegen fogadta Berengárt, akit Konrád arról biztosított, hogy nagy tisztelettel fogják látni Magdeburgban. Konrád, aki adott szavának érvénytelenítését látta a király eljárásában, mélyen megsértődött. Végül Ottó elfogadta Berengár hűbéreskűjét s neki adta hűbérül a lombard koronát. Berengárnak azonban le kellett mondania Németország javára Friaulról, Akvilejáról és Isztriáról. A három határgrófságot a király a bajor hercegséghez csatolta.

Igy aztán három hatalmas ellensége volt odahaza Ottónak: Liudolf sváb herceg, Konrád lotharingiai herceg és Frigyes mainzi érsek. Ottó, aki lekicsinyelte a veszedelmet, gyanutlanul megjelent Mainzban, ahol a három összeesküvő oly szerződés aláírására kényszerítette, amely szerint Ottó Liudolf hercegnek, mint társ-kormányzónak beleszólást enged a birodalom kormányzásába. Alig ért azonban vissza Ottó Szászországba, visszavonta röglön a szerződést, minthogy kikényszerítették tőle s a

két herceg meghódolását követelte birodalmi száműzetés terhe alatt. Minthogy Liudolf és Konrád nem engedelmeskedtek a parancsnak, Ottó megfosztotta mind a kettőjüket hercegségüktől, a mainzi érsek ellen pedig panaszt emelt. Míg Lotharingiában Konrád herceg és a király hívei között polgárháború támadt, a király Henrik bajor herceggel Mainzot kezdte ostromolni. Közben azonban a bajorok is fellázdak a távollevő Henrik ellen, aki nem tudta megnyerni magának a bajor nép szeretetét és Arnulf palotagróf vezérlete alatt elfoglalták *Regensburgot*. A király kénytelen volt Mainz ostromát abbahagyni és Regensburg ellen vonult, de egész télen át hiába ostromolta. Csak Lotharingiában ért el némi sikert, amennyiben öccsét, Brunót kölni érsekké nevezte ki.

A nagy belső zavarok újabb betörésre ingerelték a *magyarokat* is. Ezek pusztítva betörték Bajorországba és Liudolf sváb herceg vezetőket bocsátott rendelkezésükre, lotharingiai Konrád pedig meg is vendéglelte vezéreiket Wormsban és Lotharingián keresztül kísérte őket. A magyarok hazavonulásuk közben végigpusztították egész északkeleti Franciaországot és Burgundiát. Ez a nyilvánvaló hazaárulás és a magyarok pusztításai észretérették a zendülőket. Mikor újabb királyi sereg vonult be Bajorországba, a bajorok fegyverszünetet kértek s Frigyes mainzi érsek és Konrád lotharingiai herceg meghódoltak Ottónak. Csak Liudolf állt tovább is ellen és ő maga is Regensburgba húzódott. A király újra ostromolni kezdte a várost, ahol már-már az éhhalál fenyegette a lakosságot. Mikor Arnulf palotagróf is elesett, Liudolf fegyverszünetet kért s megígérte, hogy megjelenik Fritzlarban a tárgyaláson. Ámde nem várt addig sem. Atyjához sietett, aki Thuringiában vadászott és Berka közelében mély bűnbánattal atyja lábai elé vetette magát bocsánatért könyörgve. A király, akit fia könyörgése meghatott, keblére ölelte Liudolfot és megbocsátott neki. Liudolf és Konrád megtarthatták birtokaikat, de hercegségeiket nem kapták többé vissza. A sváb hercegséget *Burkhard* herceg kapta, Henrik bajor herceg lányának a férje, Lotharingiát pedig Ottó király öccse, *Brunó* kölni érsek.

Csak Bajorországban tartott tovább a zendülés, amelyet Herold salzburgi érsek szított. Henrik herceg végül elfogatta az érseket, megvakította és fogságban tartotta, az érsek híveit pedig megverte. Végül Regensburgot is megadásra kényszerítette a király és diadallal tért vissza Szászországba a két évig tartó polgárháború után, amelynél veszedelmesebb sohasem fenyegette Ottó hatalmát.

A polgárháború következményei azonban még javában tartottak, mikor a leigázott szláv törzsek újra mozgolódni kezdtek és csaknem

százezer főnyi magyar sereg is betört Bajorországba. Átvonultak egész Dél-Németországon és *Augsburgot* kezdték ostromolni, amelyet *Ulrik* püspök hősiessen védelmezett. A király megérezte az óriási veszedelmet és minden haderejét összeszedve megindult sietve a magyarok ellen. A két hatalmas tábor a Lekh-folyó mezején ütközött össze s a németek véres diadalt arattak a magyarokon, akiknek egész óriási seregük ottveszett a csatában és menekülés közben. Ez volt a magyarok utolsó betörése Németországba. A németek drágán vásárolták meg a diadalt. Roppant sok halottjuk volt nekik is, köztük Konrád lotharingiai herceg, aki régebbi árulását hősi halálával engesztelte ki. Pár hónap mulva meghalt Ottó öccse, Henrik bajor herceg is, aki élete végéig hű és vitéz támasza volt a királynak. A bajor hercegséget utána kiskorú fia, *Henrik* herceg örökölte, anyjának *Juditnak* gyámsága alatt.

A német királyság diadalmasan megállta a tűzpróbát és diadalai ezentúl egyre szaporodtak még. A bajorok lassan meghódították a régi karolingi keleti határgrófságot, amelyet ezidőtájt *Burkhard* örgróf kormányzott.

Leigázta csakhamar Ottó az északkeleti szláv törzseket is és területükből öt nagy határgrófságot alakított. Minden határgrófság katonai gyarmattá alakult, amelynek élén a király által kinevezett örgróf állt, aki az egyes kerületek élére várnagyokat állított. Így kezdődött meg a szlávok németesítése és párhuzamosan vele a szlávok teljes megtérítése is.

Miután odahaza helyreállította Ottó a rendet és reformálta az egész birodalom alkotmányát, újra Itáliába készült. Berengár lerázta a hűbéri köteléket és hiába vonult ellene Liudolf s hiába foglalta el Páduát is, mert mielőtt Berengárt megfékezhetne volna, hirtelen meghalt. A vérszemet kapott Berengár már egyenesen Róma ellen vonult. *XII. János* pápa és Felső-Itália püspökei és grófjai a német király segítségéhez folyamodtak Berengár zsarnoksága ellen. Ottó birodalmi gyűlést hítt össze Wormsba s ifjú fiát, *II. Ottót*, aki Adelheiddel való házasságából született, királlyá választatta és meg is koronáztatta. Azután átkelt másodszer is Itáliába. Az egyházi és világi főurak hódolattal fogadták mindenütt s Ottó akadálytalanul bevonult Páduába, míg Berengár, akitől mindenki elpártolt, feleségével és fiaival egy várban rejtőzködött.

Aztán megindult Ottó dél felé. Nem mint hódító, hanem mint meghívott védelmező és felszabadító vonult be az örök városba, ahol nagy lelkesedéssel fogadták és ünnepelték. Előre küldött nemesei a király nevében már előre megesküdtek a pápának, hogy a király minden

erejével megvédelmezi a pápát és az egyházat, Rómában a pápa nélkül és a pápa ellenére nem fog intézkedni, átenged neki mindent, ami Szent Péter örökségéből most az ő kezében van s Itália jövődjét utasítani fogja arra, hogy a pápa birtokait védelmezze meg.

XII. János pápa ilyen előzmények után Ottót és feleségét, Adelheidet a Szent Péter-templomban megkoronázta a *császári koronával*. A császár jól tudta, mennyire megbízhatatlanok a rómaiak s ezért a

Nagy Ottó császárrá koronázása Rómában.

XII. János pápa a Szent Péter-templomban koronázta meg díszes szertartások között Ottót, akit az örökváros nagy lelkesedéssel fogadott bevonulása alkalmával.

fény és a pompa átitásának nem ült fel. Híres rendeletében, a *Privilegium Ottonianum*-an arra törekedett, hogy a császárság és a pápaság viszonyát rendezze. Míg ő maga megerősítette a pápát minden birtokában, sőt újabb birtokok adományozását helyezte kilátásba, másrészt a római papságot és nemességet arra kötelezte, hogy a pápát a kánoni törvények szerint válasszák meg s a megválasztott pápát addig ne szenteljék föl, amíg a császári biztosok vagy a császár fia előtt meg nem újítja azt az esküjét, hogy megkapta választásához a császár hozzájárulását. XII. János pápának ezenkívül külön meg kellett esküdnie

még arra is, hogy sohasem fogja támogatni Berengárt és ennek fiát Adalbertet. Egy zsinat felhatalmazta egyben a császárt arra is, hogy Magdeburgban érsekséget, Merzeburgban pedig püspökséget alapíthasson.

A császár nemsokára eltávozott Rómából, hogy befejezze Berengár ellen indított háborúját. Berengár hőselekkü feleségét, Willát arra kényszerítette, hogy adja át neki az erődöt, amelyben rejtőzött. Willa azonban, minthogy a császár nagylelkűen szabadon bocsátotta őt, a császár táborából nyomban Montefeltro sziklavárába sietett férjéhez, akit további ellenállásra buzdított. Az alkalom kedvezőbbé is vált a védekezésre, mert XII. János pápa, aki már is megunt a császári gyámkodást, szövetkezett Berengár fiával, Adalberttel a császár ellen.

A császár egyelőre nem vette komolyan a pápa összeesküvését s a szövetség hírére csak ennyit mondott :

„Gyermekek még. Majd megváltozik sok más kiváló ember példájára.”

Egyelőre fontosabbnak tartotta, hogy végezzen Berengárral, akit egész nyáron át körülzárva tartott Montefeltroban. De mikor értesült róla, hogy a pápa befogadta Rómába Adalbertet, újra Rómába vonult s ellenállás nélkül elfoglalta a várost. A polgárságot most esküre kényszerítette, hogy soha pápát nem választanak és nem szentelnek föl többé anélkül, hogy Ottó császár és fia hozzá ne járulna a választáshoz. Egy zsinat maga elé idézte ezután XII. János pápát, hogy gyilkosság, hamis eskü, templomrablás és vérfertőzés miatt felelősségre vonja s mikor a pápa nem jelent meg a zsinat idézésére, felhatalmazták a császárt, hogy jelöljön ki új pápát. A császár a római papság ajánlatára VIII. Leót jelölte ki, akit fel is szenteltek. Eközben kapitulált Berengár két utolsó vára is : Montefeltro és Garda. Berengárt feleségével együtt Bambergbe internálta a császár, ahol Berengár nemsokára meghalt. Felesége, Willa kolostorba vonult, Adalbert pedig Korzikába menekült.

De Rómában csak nem akart sehogy sem helyreállni a rend. Itt újra a pápai trónra ültették XII. Jánost, de a császár gyorsan verbefojtotta a zendülést. Egy újabb lázadásra VIII. Leó pápa kénytelen volt a császári táborba menekülni s a rómaiak, mikor XII. János hirtelen meghalt, esküjük ellenére önhatalmúlag V. Benedeket választották meg pápának. A császár szász és itáliai csapatokkal elkeseredetten újra Róma ellen vonult, körülzárta a várost, míg végül a rómaiak, mikor már az éhség kinozta őket, elpártoltak V. Benedektől és megnyitották Róma kapuit.

VIII. Leót visszahelyezte Ottó a pápai székbe s V. Benedeket, akit egy zsinat a császár jelenlétében megfosztott méltóságától, Ham-

burgba küldte száműzetésbe. Ottó császár aztán kivonult Rómából, de seregében oly veszedelmes ragály ütött ki, amely a csapatokat csaknem megtizedelte. Egy darabig Páduában maradt a császár, majd visszatért megint Szászországba, miután megízlelte az olasz politika és hadviselés minden keserűségét.

De még volt benne része ezentúl is. Felső-Itáliában fellázkodtak az elégtelenség és visszahívták Adalbertet. Burkhard sváb herceg verte le a lázadást. Adalbert azonban megint megmenekült és a hegyek közé szökött. Öcse, *Wido* elesett a háborúban.

Rómában is újra bonyodalmak támadtak. VIII. Leó halála után ugyanis a rómaiak a császár javaslatára XIII. Jánost választották meg pápává, minthogy azonban az új pápa keményen lépett fel velük szemben, durva bántalmazások közepette elfogták és száműzték. Ez a hír

arra indította Ottó császárt, hogy harmadszor is Itáliába vonuljon. Mire megérkezett Rómába, addig a rómaiak XIII. Jánost siettek szabadon bocsátani. De azért a császár felakasztatta a zendülés tizenkét vezetőjét és Petrusz városi prefektust, a lázadás vezérét kiszolgáltatta a pápának.

A pápa hajánál fogva felköttette a szerencsétlent Márkus Auréliusz császár lovasszobrára, amely akkor a pápai palota előtt állt, azután meztelenül, fordítva szemár háttára ültette s a rép gúnnya

Nagy Ottó császár, felesége és fia térdepelve imádkoznak Krisztus előtt.

Domborműves elefántesont-könyvtábla a milánói múzeumban.

között így vitette végig a városon, majd pedig Németországba küldte számkivetésbe.

Belátta a császár Rómában, hogy mindaddig nem biztosíthatja a rendet és békét, bármily kíméletlen szigorúságot fejt is ki, amíg Dél-Itáliával szemben, amely túlnyomó részben a keletrómai császárság felsősége alá tartozott, nem tisztázza a helyzetet. Különben is arra vágyakozott, hogy császári hatalmát egyenrangúnak ismertesse el a régi bizánci császári hatalommal s ezért fia, a későbbi II. Ottó császár számára az elhunyt II. Romanusz bizánci császár leányának, Anna hercegnőnek a kezét akarta megszerezni. Ezért tehát fiát Rómában császárrá koronáztatta s Liutprand cremonai püspököt elküldte Konstantinápolyba *Nikeforosz* császárhoz leánynézőbe. Ottó követét gőgös megvetéssel fogadták és a bolgárok követe után ültették.

„Hallatlan kívánság — így kiáltott fel a bizánci császár — hogy egy bíborban született hercegnő idegenhez menjen feleségül!”

Ottó a megaláztatás hírére nagy fegyveres erővel berontott Apuliába és Kalábriába s elfoglalta Nápolyt és Avellinót. A megbukott Nikeforosz császár és utóda, akit a bolgárok és az arabok szorongattak, kibékült a németekkel s beleegyezett abba, hogy a fiatal, alig tizennyolc éves II. Ottó feleségül vegye az eszes, művelt, szép *Theofánia* görög hercegnőt, aki akkor csak tizenhat esztendő volt. Ezzel az esküvővel a német-római császárság egyenrangúságát a keletrómai császárság is elismerte. Capua és Benevent a németeké maradt, Apuliát és Kalabriát pedig visszakapták a görögök.

I. Ottó császár fiával és menyével a nagy siker után visszaindult Németországba. Kvedlinburgban tartotta meg utolsó fényes birodalmi gyűlését. Büszkén és elégedetten tekinthetett vissza élete nagy művére. Közélebről és távolból eljöttek a nemesek és a fejedelmek, hogy hódoljanak az agg és az ifjú császári párnak és elhalmozzák őket ajándékokkal. Ott volt a lengyelek hercege, a csehek hercege, Harald dán király követe, Róma, Benevent, Bizánc, az oroszok és a bolgárok követei, még a magyarok is küldtek ajándékokat.

Ottó császár nemsokára meghalt. Magdeburgban temették el a Móric-templomban, első felesége, Editha mellé.

I. Ottó volt az első német-római császár s ő volt a császárok közül az egyetlen, akit az utókor joggal tüntetett ki a „Nagy” jelzővel. Új alapokra fektette a német alkotmányt, amennyiben míg a világi hercegségeknek kénytelen volt bizonyos önállóságot és részben az örökösödési jogot is megadni, addig másrészt a királyi hatalom legerősebb támaszává

az egyházat tette, a főpapokat, akik abban az időben műveltségüknél és az egyház megállapodott szervezeténél fogva egyedül képviselték a birodalmi egység gondolatát. Akkoriban akadálytalanul gyakorolta a

Nagy Ottó császár és első felesége, Editha angolász hercegnő.

Színezett kőszobrok a magdeburgi dóm kápolnájában. A császár jobb kezében egy korongot tart, amely valószínűleg az ország almáját jelenti, baljában jogart tartott, ez azonban letört. A császárné evangéliumos könyvet tart kezében.

király a főpapok kinevezési jogát s a kánoni választás a papság és a nép útján pusztá formaság volt csak. I. Ottó leghűbb embereivel töltötte be a főpapi székeket. Őcsét, *Brunót* kölni érsekké, természetes fiát, *Vilmost* mainzi érsekké és atyjafiát, *Henriket* trieri érsekké nevezte ki. Minthogy a püspököknek tilos volt házasodniok, nem fenye-

gette a királyi hatalmat a püspökségek örökössé válásának a veszedelme sem. Rendszeresen erősítette Ottó a püspökök hatalmát. Nagy földbirtokokat adományozott nekik, rájuk ruházta a vásártartás, vám-szedés és pénzverés jogát is, sőt a bíraskodási és katonai jogokat is a saját területükön, úgyhogy a püspöki birtokok mentesek voltak a rendes grófi joghatóság alól. Ezzel szemben azonban rendkívül sok szolgáltatást követelt tőlük. A püspökök és apátok voltak a király tanácsosai, kancellárjai és diplomatái, gyakran hadvezérei is és egyházi vazallusaikból tekintélyes fegyveres erővel támogatták a királyi hadsereget. Egy szóval I. Ottó alatt az egyházfejedelmek elsősorban a király hivatalnokai voltak s csak másodsorban az egyház szolgálói. Bennük találta meg a királyság legerősebb és legmegbízhatóbb támaszait.

Az új német alkotmány szükségszerű következménye volt, hogy Ottó biztosítani akarta magának az egyház fejének, a pápának a barátságát és jóindulatát is, mert enélkül a német főpapok állami és egyházi kötelességei könnyen összeütközésbe juthattak volna egymással. Meg kellett tehát szabadítani a pápát a római nemesség pártharcaitól, függetlenítenie kellett Rómától, amit csak úgy érhetett el, ha Rómát és Itáliát elfoglalja, azaz ha római császárrá lesz. A német alkotmány biztosításának célja érlelte meg tehát Ottóban a nyugat-római császári korona megszerzésének a gondolatát s nem Nagy Károly birodalmának a felújítása ösztönözte őt erre. Nem romantikus ábrándot hajszolt tehát Ottó, mikor Itáliába bevonult és a pápát a maga emberévé tette, hanem az a reális államférfiúi gondolat vezérelte, hogy a német birodalom új alkotmányát biztosítsa s Németországból erős középeurópai birodalmat teremtsen. Ezt a célját el is érte. Ennél többet nem akart.

Az ő német-római császárságának alapgondolata tehát nem a Nagy Károly-féle világbirodalom volt, hanem a német nemzeti gondolat: erős középeurópai német nagyhatalom. Nemzete megértette Nagy Ottónak a terveit és hűségesen áldozott érte vért és pénzt az alatt a tizenkét esztendő alatt, amelyet Nagy Ottó hazájától távol, Itáliában töltött.

Utódai nem értették meg, illetve félreértették Nagy Ottó gondolatát. A német nemzeti alapról letértek és világbirodalmi ábrándokba ringatták magukat. Ez megvalósíthatatlan fantóm volt s ennél fogva csak kudarccal végződhetett.

Nagy Ottó utódai.

(973—1024.)

II. Ottó (973—983.), aki Nagy Ottónak halálakor csak tizennyolc esztendő s ifjú volt, eleinte anyjának, Adelheidnek és feleségének, Theofániának, a szép görög hercegnőnek befolyása alatt uralkodott. Atyja politikáját akarta folytatni s megpróbálta a hercegek hatalmát megnyírni.

Mikor trónra jutott, Henrik, az ifjú bajor herceg, akit a történelem *civakodónak* nevezett el, Boleszláv cseh és Mieszkó lengyel herceggel szövetségbe lépett a császár ellen. A császár idejekorán értesült az összeküvésről és erélyesen megelőzte azt. De a cseh és lengyel hercegek megbüntetéséről egyelőre le kellett mondania, mert Harald dán király betört északról s a császár csak egyesztendei hadakozás után tudta Haraldot békére kényszeríteni. Majd Csehország ellen vonult, de nem sok eredménnyel, mert közben Henrik bajor herceg megszökött Ingelheimből, ahol a császár fogva tartotta s visszatért Bajorországba, ahol újra erős pártot ütött a császár ellen. A császár elfoglalta Regensburgot, Bajorország fővárosát és Henriket hercegi bíróság elé állította, amely formyszerűen megfosztotta őt hercegi méltóságától. A császár ezután a leghatalmasabb déli hercegséget, Bajorországot szétdarabolta s a bajor püspököseket függetlenítette a hercegi hatóságtól. Bajorország törzsét Ottó sváb herceg kapta.

Henrik herceg még egyszer fellázadt a császár ellen, de újra eredménytelenül s a császár hódolásra kényszerítette ekkor Boleszláv cseh herceget is.

Nyugaton is diadallal avatkozott be a császár az ügyekbe. Lotharingában Reginár két fia, Reginár és Lambert nyugtalanságot szítottak és Franciaországgal is szövetségbe léptek hercegségük visszanyerése érdekében. Mialatt Ottó császár a bajor zavarokkal volt elfoglalva, Lothár francia király azt hitte, elérkezett az ideje, hogy Lotharingiát visszacsatolja a francia birodalomhoz. Hadüzenet nélkül megrohanta Aachenben Ottó császárt, aki ott feleségével teljes csendben éppen Szent János napját ünnepelte. A császári pár csak nagy ügyel-bajjal menekült meg a franciák kezei közül, akik rögtön asztalhoz ültek és elfogyasztották a császári pár félbehagyott lakomáját. Ottó császár azzal felelt az orvátadásra, hogy még az év őszén 60.000 főnyi sereggel benyomult Franciaországba, Párizs falai alá s a királyt és a város lakóit alaposan meg-

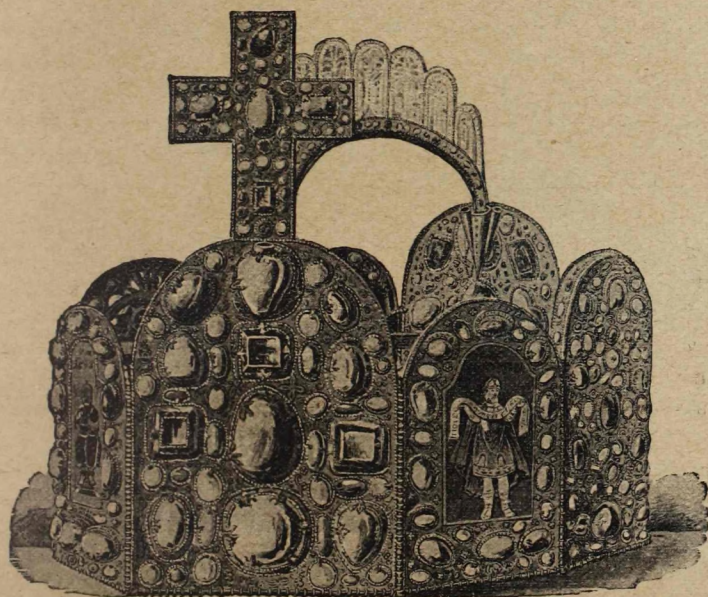
rémítette azzal, hogy a Montmartre dombon nagy hálaadó istentiszteletet tartott. A közelgő tél elől vissza kellett vonulnia Párizs falai alól a német seregnek s a franciák megdézsmálták a császáriak társzekereit is, úgyhogy Ottó felvonulása nem járt eredménnyel. Lothár király később személyesen találkozott Ottóval s ekkor lemondott Lotharingáról, mert akkoriban belső zavaroktól féltette hatalmát.

Ottónak most nemsokára Itáliába kellett mennie, mert Rómában a nemesek pártja VI. Benedek pápát elfogta és megfojtatta s helyébe VII. *Bonifác*ot választotta meg, akinek azonban még abban az esztendőben Konstantinápolyba kellett menekülnie saját hívei elől. A császár ellenállás nélkül bevonult Rómába és VII. Bonifácot visszahívatta. Ottó ekkor különösen görög felesége hatása alatt elhatározta, hogy meghódítja *Alsó-Itáliát* és egyszersmindenkorra véget vet a római zavargásoknak. Alsó-Itáliába egyébként is évről-évre betörték *Abul Kazem emir* vezérlete alatt a szicíliai arabok. A császár diadalmasan fogott hozzá terve megvalósításához. Néhány várost elfoglalt Apuliában, Kalábriában pedig két nagy győzelmet aratott az arabokon, akiknek vezére is elesett a harcban. Mikor azonban az izzó hőségben gondtalanul vonult tovább délre a partmelléken a császári hadsereg, az arabok, akik újra összeszedelőzködtek, lesből rajtaütöttek és Ottó csapatait szétverték. Maga a császár is csak nagynehezen jutott el a tengerpartra, ahol egy közelben horgonyzó bizánci hadihajóra menekült. A hadihajó parancsnoka az előkelő foglyot Konstantinápolyba akarta szállítani, a császár kérésére azonban beleegyezett abba, hogy előbb Rossanóba vitorlázzék, hogy a császár magához vehesse feleségét és kincseit is. Utközben egy Zolunta nevű rabszolgát megvesztegetett a császár s értesítést küldött vele a metzi püspöknek, aki a császárnéval Rossanóban tartózkodott. Mikor a görög hadihajó a kikötőbe érkezett s a püspök több öszvérrel jelent meg a parton, a császár merész elhatározással beleugrott a hajóról a tengerbe és ki úszva a partra, szerencsésen megmenekült.

A dél-itáliai vállalkozás kudarcral végződött tehát, de a császár hatalma nem rendült meg. A németországi és felső-itáliai főnemesség lelkes egyetértés jelét adta. Ottó hívására Veronában ragyogó birodalmi gyűlést tartották. A császár hároméves fiát, a későbbi *III. Ottót* elismerték olasz királynak s helyette a kormányzással nagyanyját, *Adelheid* özvegy királynét bízták meg. Azután a császár visszatért Rómába, hogy készüljön újra az arabok és a görögök ellen.

Ekkor megrendítő hírek érkeztek a távoli északról. Az itáliai

kudarc hírére a szlávok fellázdak a szigorú *Theodorik* határgrof ellen s elpusztították Havelberget, majd pedig Brandenburgot is. A templomokat kifosztották, az ott eltemetett püspökök csontjait szétszórták és visszaállították a régi pogány hitet. A szászok felkelő serege ugyan visszaverte a Magdeburg felé nyomuló szlávokat, de a meghódított szláv törzsek közül csak a szorbok és a lucizok maradtak békességben.

A német-római császári korona.

A hagyományok szerint Nagy Károly koronája volt, de az újabb kutatások szerint szicíliai szaracén művészek készítették jóval később. A korona nyolc szögletű s igazgyöngyök, ésiszolatlan drágakövek és mozaik képek díszítik. A homloklemezén kereszt van, amelyet a hátsó lemezzel nyereg ível át. A bécsi kincstárban őrzik.

A rossz hír hallatára a császár súlyosan megbetegedett. Miután 28 esztendő korában elhunyt Rómában, a Péter-templom előcsarnokában temették el.

Mély gyásszal fogadta egész Németország a császár halálának a hírét. A császárt férfikora tavaszán ragadta el a halál s utóda egy háromesztendő gyermek volt, két asszonnak, egy görögnek és egy olasznak a gyámsága mellett. Ha nem támogatták volna őket a német püspökök, a koronát aligha tudták volna a gyermek Ottó számára biztosítani.

A német fejedelmek éppen befejezték a kis Ottó megkoronázásának és felkenésének szertartását, mikor a császár haláláról értesültek. Alig terjedt el a haláleset híre, az utrechti püspök azonnal szabadon bocsátotta *Civakodó Henrik* herceget, akit öt esztendeig kellett volna foglyul tartania. Henrik herceg azonnal azt követelte, hogy ő vigye a kiskorú Ottó helyett a birodalom kormányzását és rögtön hatalmába is kerítette a kis királyt. A birodalom nagyjai két csoportra szakadtak. Az egyik csoport azt kívánta, hogy német jog szerint Henrik legyen a gyámkormányzó, mint aki a kis királynak a legközelebbi férfi rokona. A másik csoport pedig a még Itáliában időző özvegy császárnét, *Theofániát* kívánta gyámkormányzóul. Csakhamar kitűnt azonban, hogy Henrik herceg nemcsak a gyámságra, hanem a koronára is törekszik. Erre ellene fordult csaknem mindenki s mikor *Willigis*, a jámbor és tudós mainzi érsek is minden tekintélyét latba vetette a kis Ottó érdekében, Henrik végre kénytelen volt lemondani nagyravágyó terveiről. A kis királyt kiszolgáltatta Theofánia császárnénak és a kis király nagyanyjának, Adelheidnek. De visszakapta a bajor hercegséget s ez időtől fogva úgy, mint annak idején atyja, haláláig hű támasza maradt a szász uralkodóháznak.

A birodalmat tehát fia kiskorúsága alatt Theofánia özvegy császárné kormányozta. Nagy ügyességgel gondoskodott a birodalom érdekeinek megvédéséről. Mindenekelőtt északon és keleten kellett helyreállítani a birodalom megrendült tekintélyét. Ez hamarosan sikerült is neki. Itáliában nem rendült meg a császári hatalom. Csak Rómában zendült fel újra a nemzeti párt, amelynek vezetője, *Kreszcenciusz* megbuktatta XIV. János pápát s az új pápát, XV. *Jánost* teljesen a maga befolyása alatt tartotta. De mikor Theofánia személyesen megjelent Róma előtt, Róma megnyitotta előtte kapuit és Theofánia megerősítette *Kreszcenciuszt* pátriciuszi méltóságában.

Azt azonban nem bírta megakadályozni az özvegy császárné, hogy a birodalom nagyjai lassanként ne függetlenítsék magukat megint a központi hatalmtól. *Civakodó Henrik* a bajor hercegséghez hozzácsatolta *Karintiát* és *Veronát* is és amikor meghalt, a bajorok saját kényük-kedvük szerint fiát, *Henriket* kiáltották ki hercegüknek. Más országokban is kialakult lassan a hercegi családok teljes örökjoga.

Theofánia hirtelen halála után *Adelheid* vette kezébe a kis király nevében az ország kormányzását. Ő neki azonban meg kellett már azt is engednie, hogy a legtekintélyesebb országnagyok érvényesítsék befolyásukat a kormányzásban, úgyhogy a hercegi méltóságnak jelentősége

hatalmasan megnövekedett. Az özvegy császárné tanácsában legnagyobb betöltése a birodalmi kancellárnak, *Willigis* mainzi érseknek volt, aki később is hűséges tanácsadója maradt III. Ottónak s az ifjú, ideális hajlamú császárt sok ellévelyedéstől megóvta.

A művelt és okos Theofánia császárné, amíg élt, gondoskodott róla, hogy fia minden tekintetben kitűnő nevelésben részesüljön. Csak az volt a hiba, hogy a fiatal császár nevelése teljesen római és bizánci volt, úgyhogy Ottó teljesen elidegenedett a hazai német szellemtől.

Megvetette a „bárdolatlan szászokat” s minden vágódása Itáliába és Romába vonzotta. Arról álmodozott, hogy visszaállítja Nagy Károly birodalmát, csakhogy a császárságot keleti mintára alakítja át. Az új császárságnak ugyanis nemcsak világi atapja lett volna. Néhány évtized óta a régi római kultúra ápolása mellett kifejlődött egy egészen különös, vallásos idealizmus, az *aszkezis*, amely az érzéki, bűnös világból való menekülést hirdette. Németországban a kolostori élet

formájában fejlődött ez ki, anélkül, hogy lett volna valamiféle összefoglaló szervezete. Itáliában remeték voltak a képviselői, különösen rossanói Szent Nilus, aki megalapította az albán hegyek között a híres *Grotta Ferrata* kolostort, amely máig megőrizte a görög szerzetést. Még híresebb volt a ravennai *Romuald*, aki apró telepekre gyűjtötte össze a remetéket.

Az aszkézis igazi hazája azonban Franciaország lett. Akvitániai *Vilmos* herceg 910-ben itt alapította meg egy pusztaságban a *Cuny*-kolostort, amelyet kezdettől fogva a pápa alá rendelt. Innen terjesztette el a kolostor második apátja, *Odo* a legszigorúbb fegyelmet egész csomó kolostorban. Észak-Franciaországban, Burgundiában és Akvitá-

III. Ottó császár képmásos pecsétje.

Kezeiben jogart és a birodalmi államát tartja a gyermek császár. A pecsét latin körirata magyarul ezt jelenti: Ottó, Isten kegyelméből a rómaiak felséges császára.

niában s ezek a kolostorok mind a Cluny-kolostor föltétlen alárendeltjei voltak. *Majolusz* apát kivitte azt is, hogy a Cluny-szervezethez tartozó kolostorokat feloldották a püspöki felügyelet alól és közvetlenül a pápa alá rendelték őket.

III. Ottó császár a maga fantasztikus lelkével az askézisnek különösen itáliai formájához vonzódott, sőt arra is gondolt, hogy ennek a segítségével fogja megreformálni az egész pápaságot. Mikor tizenöt éves korában nagykorúsították és megszabadult a nagyanyai gyámság alól, elindult Itáliába. Rómában karintiai Ottó herceg fiát, *Brunót*, aki az ifjú császárnak testi-lelki jó barátja és rokona volt, *V. Gergely* néven a pápai trónra emelte. *V. Gergely* volt az *első német* pápa. A 30 éves ifjú ember szintén ideális rajongó volt és sóvárgott a mélyre sülyedt egyház reformja után. Mindenekelőtt megkoronázta III. Ottót császárnak.

Az askézis mellett egy más ábránd is nagy hatással volt már az ifjú császárra. *Gerbert* reimsi érsek volt az, aki először töltötte meg a császár fogékony lelkét a római császárság nagyszerűségének az ábrándképével. A terv az volt, hogy az askézissel reformált pápaság és a tiszta római módra szervezett császárság egymással kezefogva uralkodjanak az egész világon s a világbirodalom határai essenek egybe a világegyház hatáiraival. Természetes, hogy Ottó császár, aki visszatért Németországba, nem sokat törődött a szlávokkal, akik egészen Lüneburgig előnyomultak. Ellenállhatatlan vágy ragadta őt vissza Rómába.

Rómában eközben az ifjabb Kreszcenciusz elűzte *V. Gergelyt*, a császári pápát és *XVI. Jánost* tette meg utódává. Ottó császár ekkor megjelent Róma előtt s megadásra kényszerítette először a várost, majd az Angyalvárat is, amelyet egy ideig vitézül védelmeztek. A lázadókkal kegyetlenül bánt el. Az ellenpápát borzalmasan megcsonkította, Kreszcenciuszt pedig tizenkét főhívével együtt kivégeztette. Mikor egy év múlva *V. Gergely* pápa hirtelen meghalt, Ottó kedves nevelőjét, *Gerbertet* nevezte ki pápává, aki *II. Szilveszter* néven uralkodott a pápai széken s az egyház és az apostoli szentszék jogait és igényeit nyomatékosan igyekezett érvényesíteni.

Meg kellett volna kezdődnie az új korszaknak: a pápaság és a császárság viláгурalmának Rómával mint középponttal. Ottó az Aventinen emeltetett magának palotát s bizánci mintára bizánc hivatalokkal és méltóságokkal rendezte be az udvartartását. Németországot a világbirodalom egy távoli, barbár tartományának tekintette. Ottó misztikus alázatosságában „Jézus Krisztus és az apostolok szolgájának” nevezte magát, vezeklések és remetéskedő szemlélődések közepett töltötte az

idejét, emellett azonban a régi Róma böles szenátusa, aztán Trajánusz és Márkus Auréliusz diadalmenetei, továbbá a konstantinápolyi udvar félig antik, félig keleti pompája lebegett a szemei előtt. A rajongó aszkéta és az antik hajlamú romantikus ember egyénisége egyesült benne.

Két hetet egy cellában töltött Rómában böjtöléssel és imával.

111. Ottó császár.

Hároméves korában lépett a trónra. A későbbi II. Szilveszter pápa volt a nevelője. Fantasztikus eszméjét, a régi római világbirodalmat akarta megvalósítani. Kevés sikert ért el, elégedetlen lélekkel ifjan halt meg. A bambergi evangéliumos könyv képe.

Aztán mezitláb zarándokolt el a vértanúk sírjaihoz és elzarándokolt Gnezenbe, prágai Szent Adalbert sírjához, akinek tetemét Boleszláv herceg Gnezenben helyezte örök nyugalomra. A lengyel herceg Gnezenben nagy pompával fogadta Ottót, akinek beleegyezésével megalapította a gnezeni érsekséget, aminek az volt a jelentősége, hogy Lengyelország elszakadt a német egyháztól. Ottó Boleszlávot kinevezte „a római nép

barátjának és szövetségésének” és fölmentette az eddigi adókötelezettsége alól.

Ezután Aachenbe zárandokolt Nagy Károly sirjához, amelyet felnyitattott, hogy a nagy császár láttán, akit példaképül választott magának, magasröptű gondolataival éledeljen. Nagy Károly nyakáról levette az aranykeresztet s a saját nyakára tette, azután megint bezáratta a sírboltot.

Németországban eközben zűllésnek indultak a közállapotok. Az állami kapcsolatok meglazultak, a törvénytelenések elharapóztak, a hercegek önkényesen növelték önállóságukat s északon és keleten veszedelemben forgott már-már a kereszténység is. Mindez kívánatosná tette volna, hogy a császár odahaza maradjon és erélyes kézzel megpróbálja helyreállítani a rendet és a békességet. Mindezzel azonban Ottó nem sokat törődött, hanem 1000-ben, amint híret vette annak, hogy Itáliában megint zavarok támadtak, harmadszor is átkelt az Alpeseiken. Levert Rómában egy zendülést s eközben palotájának erkélyéről oly megható módon vetette szemére az egybegyűlt tömegnek hálátlanságát, hogy a tömeg a zendülés két vezérért elfogta s félig meztelenül a császár elé hurcolta, hogy ítéljen fölöttük.

Ámde ez a siker nem volt tartós és Ottó II. Szilveszter pápával együtt csalódottan újra elhagyta a hűtlen várost, hogy Ravennában újabb segítőcsapatok megérkezését várja be. A segítőcsapatok azonban nagyon szórványosan érkeztek, mert a császár németellenes viselkedése annyira elidegenítette tőle a németeket, hogy felhívását nagyon kellenül fogadták, sőt élükön Willigis mainzi érsekkel már-már nyílt pártütésre gondoltak.

Ottó ennél fogva döntő vállalkozásba nem foghatott s mikor újra megindult dél felé, Róma előtt, Paterno várában, amelyen egész élete folyamán sóvárgó szívvel csüggött, 1002-ben utólérte élete tavaszán a korai halál. Itáliában halála hírére rögtön kiújult a lázadás, úgyhogy a németeknek karddal kellett maguknak utat törniök hazájukba, hogy a császár holttestét utolsó kívánságának megfelelően Aachenbe vihesék eltemetni Nagy Károly mellé. Ugyanekkor indult el Konstantinápolyból egy görög hajó, hogy egy görög hercegnőt, akinek Ottó nemrég kérte meg a kezét, Rómába vigye a császári vőlegényhez.

Egy év múlva meghalt II. Szilveszter pápa is félig ellefedetten. II. Szilveszter pápa emlékét mi magyarok is kegyelettel őrizzük, mert ő volt az, aki Szent István királyunknak megadta az apostoli címet és királyi koronát küldött neki.

III. Ottóban kihalt Nagy Ottó császárnak egyenes férfiága. A családnak már csak oldalága élt Bajorországban, ahol Nagy Ottó unokája, Civakodó Henriknek a fia, Henrik herceg volt a fejedelem. A német fejedelmek nem igen voltak hajlandók a trónt egyszerűen átruházni a bajor hercegre. Különösen a szászok ellenezték a trónöröklésnek ezt a kiterjesztését, továbbá *Ekhard*, a vitéz meissenai örgróf és *Hermann*, a gazdag sváb herceg.

A legjogosabb trónkövetelő azonban mégis csak Henrik herceg volt. Nemcsak azért, mert születésénél fogva legközelebb állt az elhunyt császárhoz, hanem azért is, mert rendületlen hűséggel ragaszkodott hozzá mindenkor s hősiesen hadakozva átszállította a császár holttestét az Alpeseiken keresztül és lefoglalta már a koronázási jelvényeket is. Az öregedő Hermann herceg versengésétől nem igen volt mit tartania, ellenben a vitéz Ekhard, a birodalom legmerészebb és legvállalkozóbb hercege, aki fáradhatatlanul védelmezte a keleti határokat a szlávok ellen és Itáliában is nagyrabecsülést szerzett magának vitézi tetteivel, veszedelmes versenytárs volt. Igen nagy pártja is volt különösen Szászországban. Ekhard el is határozta már, hogy szövetkezik a sváb Hermannal Henrik ellen s meg is indult már a Rajna felé, mikor két gróf személyes bosszúból orozva megrohanta és meggyilkolta Ekhardot.

Ekhard halála után Henrik hívei gyorsan szaporodtak. A bajor, frank és felső-lotharingiai országnagyok összegyűltek Mainzban s királlyá választották és meg is koronázták Henriket.

A királyi korona tehát átszállt a délnémetekre és Szászország megszűnt a német királyság középpontja lenni. II. Henrik, az új király nem öröködési jogánál fogva jutott a koronához, hanem választás útján és különböző engedmények fejében. Kétségtelen, hogy mindez nagyon ártott a birodalom egységes fejlődésének, megrendítette a korona tekintélyét s nagyon megnövelte a püspökök és a világi fejedelmek befolyását a birodalmi ügyek intézésében.

Mind ennek hamarosan jelentkeztek a következményei. *Hezilo* bajor határgrófnak, hogy megnyerje őt magának, Henrik még királlyá választása előtt megígérte a bajor hercegséget, most azonban nem akarta ígérését beváltani. Hezilo erre szövetkezve *II. Boleszláv* lengyel herceggel, aki megszerezte magának a cseh hercegséget is, fellázadt Henrik ellen. Henrik azonban leverte a lázadást és Hezilo birtokait elfoglalta. Hezilo Csehországba menekült. Később azonban Henrik Hezilót újra visszahelyezte méltóságába.

Természetes, hogy Henrik meg akarta torolni II. Boleszláv lengyel hercegnek a pártütését is. Kétszer viselt ellene hadat Henrik. Boleszláv végül megjelent Merzeburgban Henrik előtt, hogy hűbér esküjét letegye.

Csakhamar azonban megfélekedezett hűbéri hűségéről, mire kitört a harmadik lengyel háború. A háború évekig tartott. Végül a hadakozó felek békeszerződést kötöttek.

Nyugaton több sikerrel intézte II. Henrik a birodalom ügyeit. Okosan és energikusan előkészítette *Burgundia* egyesülését a német birodalommal. Megkönnyítette tervét az a körülmény, hogy Rudolf burgundi király, országa nagyjainak dacosságával szemben német segítséghez folyamodott. Minthogy gyermektelen volt, II. Henriket nevezte ki örökösének és zálogul átadta neki Basel városát. Sőt amikor a burgundi nemesség továbbra is szorongatta, Rudolf Strassburgban hódolt Henrik előtt és elismerte őt társ kormányzónak. II. Henrik hiába próbálta a burgundi országnagvokat e szerződés elismerésére kényszeríteni. Egyelőre le kellett mondani terve megvalósításáról. A jogcím azonban mindenesetre megszerezte Burgundiára és Basel városát már most bekebelezte a birodalomba.

Itáliában eredményesen próbálta meg II. Henrik visszaállítani a németek uralmát. III. Ottó halála után *Arduin* ivreai őrgróf Páduában királlyá koronáztatta magát s visszaszorított egy német sereget, amely Ottó karinthisi herceg vezetésével benyomult a Po mellékére. II. Henrik nagy kerülővel nemsókára Páduába ment, ahol megkoronáztatta magát a vaskoronával. De hogy mily népszerűtlen volt uralma az itália ak előtt, kitűnt abból, hogy a koronázás napjának estéjén a páduiak elkeseredett zendülést rendeztek, amelyet a német haderő csak véres harc árán fojthatott el.

Mihelyt Henrik távozott Felső-Itáliából, királyi hatalma itt nyomban árnyékhatalomra zsugorodott össze. Közép-Itáliában névleg is alig ismerték el hatalmát. Tuscóban minden hatalom az őrgrófé volt, Róma pedig Kreszcenciusz János hatalmában volt, tehát a legvadabb németellenes párt uralkodott itt, amely korlátlanul rendelkezett a pápasággal is. Csak Kreszcenciusz halála után sikerült a tusculumi grótoknak egy maguk közül való pápát, az erélyes és magasrátörő *VIII. Benedeket* megválasztani, aki fegyverrel igazta le a Kreszcenciusz-pártot és elűzte Rómából Gergely ellenpápát. Gergely Henrik királyhoz folyamodott segítségért és személyesen kereste fel a királyt. De VIII. Benedek pápa is tárgyalt a német udvarral s minthogy a

hatalom az övé volt, Henrik király a császári korona reményében VIII. Benedekhez csatlakozott.

Henrik ismét megjelent Páduában, mire Arduin visszavonult váraiba és béketárgyalásokat szeretett volna kezdeni Henrikkel. Rómában ragyogó fénnel fogadták Henriket s a pápa keresztrel ellátott arany földgömböt nyújtott át neki a keresztény világalom jelképe gyanánt. Majd ünnepélyesen császárrá koronázta a pápa Henriket és feleségét, Kunigundát. Henrik nemsokára visszatért Németországba, Itáliában azonban még mindig nem volt valóságos uralkodó. Hogy hatalmát megszilárdítsa, az egyházra akart támaszkodni úgy, mint Németországban s arra törekedett, hogy visszajuttassa az egyháznak minden birtokát, amelyet ez az idők során elveszített. A császárnak ez a szándéka felingerelte a világi nemességet és Arduin újra pártot ütött. Csak miután legfőbb hívei a császári párt kezébe kerültek, akkor tett le Arduin a további küzdelemtől s betegesen visszavonult egy kolostorba, ahol meg is halt. De halála után is tovább viszálykodtak egymással Lombardiában az egyházi és világi nagyok s a császári tekintély egyre mélyebbre hanyatlott.

Dél-Itáliával II. Henrik mindezeidig nem ért rá foglalkozni, pedig ott fontos események történtek. II. Ottó legyőzése óta a bizánciaké volt Dél-Itáliában a hatalom. Helytartójuk, aki Bariban székelt, uralkodott közvetve vagy közvetlenül Dél-Itália legnagyobb részében s a konstantinápolyi pátriárka egész csomó püspökségre kiterjesztette egyházi főhatóságát. A bizánciak hatalmát az arabok rendítették meg, akik Tarentum mellett legyőzték őket. Csakhamar Barit kezdték ostromolni, amelyet csak egy velencei hajóraj segítségével tudtak a görögök felmenteni az ostrom alól.

Végül a Dél-Itália lakóiban fölmerült az a gondolat, hogy nem szabad idegen segítségre számítani, hanem saját erejükkel kell védekezniök az idegenek uralma ellen.

A harcok során VIII. Benedek pápa azt hitte, alkalma nyílik arra, hogy fellépjen a görögök ellen és biztosítsa a szentszék jogait Dél-Itáliára. Beavatkozott a küzdelembe, de nem sok szerencsével.

Végül a pápa Rómában sem érezte magát biztonságban s a császár meghívására Németországba utazott, hogy a bambergi Szt. István-templomot felszentelje. Megbeszélték ekkor azt is, hogy a császár benyomul Dél-Itáliába, hogy rendet teremtsen.

II. Henrik császár el is indult itáliai útjára. Három hadoszlopban vonultak délre a német seregek. A hosszas hadakozás azonban, az apróbb

A bambergi székesegyház ajtajának szoborcsoportja, melynek két jobboldali alakja II. Henrik császárt és feleségét, Kunigundát ábrázolja.

sikerektől eltekintve, teljesen eredménytelenül végződött. A császár visszavezette hadait Rómába s Dél-Itália továbbra is Bizánc uralma alatt maradt.

II. Henrik császár tehát Itáliában egy lépéssel sem ment túl az itáliai királyság biztosításán. Dél-Italia meghódítását kilátástalannak és céltalannak ítélte. Sohasem törekedett olyan fantasztikus világalomra, aminő III. Ottónak az ábrándja volt. Uralkodásának főgondja mindig Németország volt s 22 esztendei uralkodásából csak hármát töltött Itáliában. A német alkotmányt Nagy Ottó császár hagyományaihoz híven fejlesztette tovább s az egyházfejedelmeket elhalmozta birtokokkal, jövedelmekkel és felségjogokkal, mert ezeknél nem kellett attól tartania, hogy családi érdekeket szolgálnak és hatalmuk átörökítésére törekszenek. Feltékenyen óvta az *investitura* jogát is, azaz az egyházfejedelmi méltóságok betöltésének a jogát és a püspököket legmegbízhatóbb hívei közül választotta ki. Az egyháznak adott kedvezményekkel kapcsolatban egyszer kedélyesen így szólt a császár:

„Akinek sokat adunk, attól sokat vehetünk is el.”

Itáliában is úgy járt el, mint Németországban. Második itáliai útjában Tuscíába két császári biztost nevezett ki, hogy szerezzék vissza az egyháznak az elidegenített birtokokat. A lombard püspökségeket, amelyeket többnyire németekkel töltött be, grófi jogokkal ruházta fel, úgyhogy a világi nemesség függésbe jutott az egyházfejedelmektől.

II. Henrik császár azonban jámbor vallásosságában támogatott az egyház körén belül egy oly mozgalmat is, amely csakhamar veszélybe sodorta az egész Nagy Ottó-féle birodalmi alkotmányt. Ez a mozgalom a *Clunyból* kiindult reformmozgalom volt. Clunyen *Odilo* apát nemcsak az askézist fejlesztette ki legszélsőbb formájában, hanem az egyház alkotmányával szemben egy új, minden világiasság ellen irányuló eszményt állított fel. Kolostora tagjaitól a legszigorúbb engedelmességet követelte meg. A szerzetesnek egyéniségét teljesen el kellett fojtania. Asztalnál és a hálóteremben egy szót nem volt szabad kiejtenie. A vidámság és a személyes barátkozás száműzve volt. Aki a rend szabályait megszegte, azt szigorúan büntették: megdorgálták, megostorozták, bebörtönözték és börtöltették. Mindez sötét, fanatikus rajongást szült a kolostorban s az apátot szerzetesei között korlátlan kényurrá tette. *Odilo* apát az összes kolostorokat, amelyek az új iránynak hódoltak, egységes szervezetbe foglalta össze, amelynek élén mint kényuralkodó a clunyi apát állt s arra törekedett, hogy ezt a szervezetet tegye úrrá

11. Henrik német császárnak és feleségének, Kunigundának színtáblája a bambergi székesegyházban.

A kődombormű a császári párt menyezetes trónuson teljes császári díszben ábrázolja. Lábaik alatt egy-egy oroszlán szolgál számolyul.

az egész egyházban. Azt követelte, hogy a papok nősülését tiltsák meg, az egyházat függetlenítsék minden világi hatalomtól s az aszkéta módra reformált pápaság legyen az egész egyháznak korlátlan ura.

Ennek az eszménynek és törekvésnek a szolgálatában állt később a hatalmas VII. Gergely pápa is.

Természetes, hogy ennek a reformmozgalomnak a tényleges állapotokban volt meg a gyökere. Az alsóbb világi papság, amely akkoriban Európaszerte házasodni szokott, nagyon elvilágiasodott. A püspököket és apátokat a világi fejedelmek nevezték ki és iktatták be méltóságukba, aminek az volt a következménye, hogy az egyház függőségbe jutott a világi hatalomtól és virágzott a szimónia, vagyis egyházi hivatalok pénzért való megvásárlása, úgyhogy igen gyakran méltatlan kezekbe került a papi tisztség. Nem ritkán világi urakat ültettek be egyházi méltóságokba.

A reformmozgalom hívei panaszkodtak, hogy az egyház léte veszedelemben forog. Az erőszakos, nyers világi élet ugyanis elnyeléssel fenyegette az egyházban rejlő magasabb kultúrális és erkölcsi erőt. Ebben rejlett a reformmozgalomnak jogosultsága és ereje, egyben azonban a veszedelme is, legalább a német császárságnak és a pápaságnak a viszonya szempontjából. Eddigelé a császár hatalmát az egyházra építette, amelyet mindenképpen támogatott és kitüntetett, úgy azonban, hogy voltaképpen ő maradt az egyháznak az ura. Ha azonban a clunyi reform érvényesül az egyházban, akkor ez az alárendeltség az egyház és a világi hatalom között tovább nem állhatott fenn.

Ezt a veszedelmet nem ismerte föl II. Henrik császár és rokonszenvezett a reformmozgalommal. Példájára a német birodalom több püspöke is hajlott a reformokra. A veszedelmet először *Aribo* mainzi érsek, Germánia primása vette észre, aki szót emelt a német egyház önállósága érdekében a clunyi reformeszmék és a pápaság fokozódó hatalmi igényei ellen. A viszály később nyíltan kitört s Németországot nagy egyházi harc veszedelme fenyegette. De 1024-ben meghalt II. Henrik császár, akit a bambergi székesegyházban temettek el. Benne kihalt a szász uralkodócsaládnak férfiága. A birodalomban, amelyet III. Ottó ábrándjai szétzüllésnek indítottak, helyreállította a rendet és a békét s visszaterelte az országot a nemzeti politika ösvényére. Ennél nagyobb dicsérettel uralkodót nem lehet illetni.

II. Konrád császár.

(1024—1039.)

Az egyházi viszálykodás közepette készülődtek a királyválasztásra a német egyházi és világi főurak. II. Henrik császár halálos ágyán Nagy Ottó egyik dédunokáját, *Konrád* herceget jelölte ki utódának, aki Nagy Ottó leányának leszármazottja volt. Konrád annakidején összeveszett Henrik császárral, mert a császár akarata ellenére feleségül vette Ernő sváb herceg fiatal özvegyét, Gizellát. Később azonban visszanyerte a császár kegyét s Aribo mainzi érsek minden hatalmi súlyát latba vetette Konrád mellett, mert tudta, hogy Konrád, aki teljesen világiasan nevelkedett, hozzáférhetetlen lesz a clunyi reformmozgalom számára. A másik trónjelölt ifjabb *Konrád* karinthiai herceg volt, akit a clunyi reformpárt hívei, Piligrim kölni érsek és Frigyes felső-lotharingiai herceg támogattak.

A királyválasztó gyűlést Aribo mainzi érsek Mainz közelébe, *Cambába* hívta össze. Idősb Konrád herceg a választás előtt barátságosan megegyezett atyjafiával, ifjabb Konrád herceggel s ezzel jelét adta nagy diplomáciai képességének. A béke hatása alatt az egybegyűlt országnagyok, akik közül Aribo érsek szavazott először, egyhangúlag idősb Konrád herceget választották meg, aki *II. Konrád* névvel foglalta el a német trónt. II. Henrik császár özvegye, Kunigunda átnyújtotta Konrádnak a koronázási jelvényeket s a főurak és a nép újjongó örömmel azonnal Mainzba vonultak nagy ünnepi menetben, ahol megkoronázták Konrádot. Néhány nap mulva Piligrim kölni érsek utólag megkoronázta Gizella királynét is, mert Aribo érseknek a közeli rokonság miatt kifogása volt a házasság ellen.

II. Konrád királlyal újra frank törzsből való uralkodó foglalta el a német birodalom trónját. Elődeitől főleg az különböztette meg őt, hogy nem részesült tudományos nevelésben és az egyházi ügyek iránt sem érdeklődött túlságosan. Világi uralkodó volt, erős gyakorlati érzékel, vasakarattal. Büszke, szenvedélyes, bosszúvágyó, erélyes király volt.

Trónralépte után beutazta lovon a német grófságokat, hogy személyesen győződjön meg népeinek bajairól és hogy mindenfelé igazságot szolgáltasson.

Mindenekelőtt teljes rendet akart teremteni a német területen, mielőtt Rómába megy. Mert az ellenzék a királyválasztáson szenvedett vereség után egyáltalán nem békélt még meg. Ifjabb Konrád herceg,

aki nem kapta még meg a lemondása fejében megígért karinthiai hercegséget, továbbá *Ernő* sváb herceg, a király mostoha fia, aki anyja örökrészéül Burgundiát szerette volna megszerezni, egyaránt békétlenkedtek. Konrád vasmarokkal fojtotta el a lázongásokat s azután készült itáliai útjára.

Miután nyolcesztendő fiát, a későbbi *III. Henriket* utódául ismertette el, megindult Rómába. Akadálytalanul bevonult Milánóba, ahol *Aribert*, a nagyratörő, hatalmas érsek, akinek szüksége volt Konrád jóakarására, mert Rómától független pátriárkátusra törekedett, nagy tisztelettel fogadta és a lombard vaskoronával Itália királyává koronázta. A világi nemességgel ellenben sok baja volt Konrádnak Felső-Itáliában. Fegyverrel kellett meghódítania Páduát, Ravennát és Ivreát s csak azután folytathatta útját Rómába, ahol *XIX. János* pápa császárrá koronázta. Ez alkalommal feleségét, *Gizellát* is megkoronázta a pápa. A koronázási ünnepen részt vett Nagy Kanut dán király és Rudolf burgundi király is, akikkel Konrád megújította a baráti szövetséget. A császár korlátlanul rendelkezett a pápával. Dél-Itáliában is érvényesítette hatalmát. Mikor *II. Konrád* megjelent, Salerno itt és Benevent hercegei elismerték a német hűbéruraságot s a császár úgy akart békés összeköttetést létesíteni a keletrómai császársággal, hogy fia, *Henrik* számára, egy bizánci hercegnőt kért feleségül. Azután visszaindult a császár Németországba, mert mostoha fia, *Ernő* sváb herceg közben megint új bonyodalmakat támasztott.

Ernő herceg sehogy sem tudott belenyugodni Burgundia elvesztésébe és több barátja támogatásával újra lázadást szított. Minthogy azonban hűbéresei vonakodtak a császár ellen harcolni, *Ernő* kénytelen volt az ulmi országgyűlésen meghódolni a császár előtt, aki börtönbe záratta őt. Azonban *Gizella* császárné közbenjárására ki akart vele békülni a császár és szabadon bocsátotta őt azzal a feltétellel, hogy részt vesz a küzdelemben a még mindig lázongó *Werner* ellen, aki *Ernő* mellett ütött pártot a király ellen. *Ernő* azonban kijelentette, hogy inkább lemond hercegségéről és a császár kegyéről, semhogy árulást kövessen el régi barátja és fegyvertársa ellen. *Konrád* császár erre száműzetéssel sújtotta *Ernőt* és hercegségét öccsére, *Hermannra* ruházta. *Ernő* erre csallakozott *Werner*hez s néhány más barátjával együtt a Fekete-erdő hegyei közé vonultak, ahol félig rabló módra éltek, pusztítva a szomszédos vidékeket. A császár sereget küldött ki ellenük s az állhatatos lázadók kétségbeesett védekezés után holtan maradtak a csatatéren. A német nép annyira bámulta a baráti hűségnek ezt az önfel-

áldozását, hogy Ernő herceg hű barátságát dalokban dicsőítette. A császár ellenben nem igen bánkódott mostoha fiának tragikus vége fölött. Mikor értesült haláláról, csak ennyit mondott:

„Harapós kutyák nem szoktak megvélni.”

Csakhamar végzett ezután a császár a többi békétlenekkel és végre bekebelezhette országába *Burgundiát* is. A császár uralkodott ez időtől fogva az egész alpesi hegyláncolaton, Magyarországtól a Földközi-tengerig s teljesen kialakult a középeurópai német birodalom, amely magában foglalta Németországot, Burgundiát és Itáliát.

Természetes, hogy ilyen körülmények között a birodalom középpontja egyre jobban eltolódott dél felé s ennek következtében a birodalom északi és keleti részén a szlávok egyre jobban elhatalmasodtak idővel. II. Konrád császár erélyesen megóvta ugyan a birodalom érdekeit a *vendek* és a *lengyelek* ellen, de az elvesztett szláv terület visszafoglalására mégsem gondolhatott, mert nem volt rá érkezése s a szláv térítés és gyarmatosítás munkája teljesen megakadt.

Az *északi germánok* előtt meg is hátrált II. Konrád császár. Mert mikor fiát, Henriket, minthogy a görög házassági terv füstbe ment, összeházasította Nagy Kanut dán király leányával, Kunigundával, átengedte a dán királynak Slezviget.

A német gyarmatosítás folytonos előrenyomulása a magyar terület felé határvillongásokat idézett fel a németek és magyarok között. II. Konrád császár 1030-ban sereggel vonult be Magyarországba a Dunától délre, míg Bretiszláv herceg Cseh és Morvaország felől Esztergomig nyomult előre. De az úttalan vidék annyira megviselte a német hadakat, hogy csakhamar vissza kellett vonulniok a magyarok elől, akik üldözték őket és elfoglalták *Viennát* is, a mai Bécsét. A császár, minthogy birodalma egyéb ügyei nagyon elfoglalták, a magyarokkal való viszály rendezését fiára, *Henrik* bajor hercegre bízta. Henrik azonban és a bajor országnagyok nem akartak a magyarokkal háborúskodni és békét kötöttek velük. A németek lemondtak határtelepeikről és a német gyarmatosításnak ennél fogva itt is vége szakadt.

II. Konrád császár tehát nem tartozott a nagy német hódítókhoz, hiszen Burgundiát sem fegyverrel, hanem régi szerződések alapján szerezte meg. Hódítások helyett azonban fáradhatatlanul dolgozott a birodalom rendjének belső megszilárdításán s mint igazságos, bár szigorú bíró is nagyon népszerű uralkodó volt. A hercegek hatalmát nem törekedett ugyan megszüntetni, de minden alkalmat megragadott arra, hogy a hercegségeket lehetőleg családja tagjainak kezében egyesítse. Így tör-

tént, hogy Henrik trónörökös, aki bajor herceg lett, megkapta a sváb hercegséget és a császár neki szánta Karinthiát is.

Az egyházat tervszerűen birodalmi intézménynek tekintette a császár s a püspököket és apátokat a legfőbb birodalmi tisztviselőknek. Rendületlenül ragaszkodott ennél fogva az investitúra jogához és nem riadt vissza a szimóniától sem, az egyházi hivatalok pénzért való adományozásától, mert ilyen módon tekintélyes jövedelmet biztosított magának az egyház bevételeiből. Nem egyszer világiaknak is adott egyházi javadalmakat.

Másrészt folytatta Konrád az Ottók politikáját s az egyházi méltóságokat grófi hatósági jogokkal ruházta fel, hogy ellensúlyozza a világi főurak hatalmát. A koronajavakból azonban nem ajándékozott többé egyháziaknak, ellenkezőleg, a koronajavak igazgatását újjászervezte s eközben oly újításokat létesített, amelyeknek a jövőre nézve nagy fontosságuk volt. Támogatni kezdte a kis hűbéreseket, hogy ezekben találjon támaszt úgy az egyházi, mint a világi hűbérurakkal szemben. A hűbéri rend szerint ugyanis a császár volt az egész hűbéri rendnek a csúcsa, ő volt a főhűbérúr s ő neki tették le a hűbéri esküt az összes nagyobb, önálló hűbérurak. A kisebb hűbéresek azonban nem érintkeztek közvetlenül a császárral. Ők apró hűbérbirtokukat a nagyobb hűbéruraktól kapták s ezeknek tettek hűbéri esküt, úgyhogy a császárral csak a nagy hűbérurakon keresztül függtek össze s voltaképen nem a császárnak, hanem a nagy hűbéruraknak az alattvalói voltak. II. Konrád már most arra törekedett, hogy ez apró hűbéreseket függetlenítsen s minden eszközzel annak az elvnek a szigorú érvényesítésére iparkodott, hogy a kishűbéreseknek hűbérbirtoka örökössé váljék, azaz, hogy a nagy hűbérúr ne vehesse el az apa kisbirtokát a fiútól. Amint a kishűbérés birtoka örökös birtokká vált, nem függött többé a nagyhűbéréstől, hanem közvetlen kapcsolatba jutott a császárral és a kishűbérés a császár

Német harcos a tizenegyedik században
Egykorú evangéliumos könyv rajza.

alattvalója lett. S minthogy függetlenségét a császárnak köszönte, hálás volt iránta és erős támasza lett a császári hatalomnak az egyházi és világi nagyok túltengésével szemben. Ez a szempont eredeti felfogás volt Konrád politikájában és nagyon megnövelte a császári hatalom szilárdságát.

Ugyanezt a politikát űzte Konrád császár Itáliában is, ahol — különösen Lombardiában — oly nagy volt a püspökök hatalma, hogy az nemcsak az apróbb hűbéreseket, hanem a nagyobb világi urakat is elnyeléssel fenyegette. II. Konrád császár a világi hűbéreseket pártját fogta kezdetül fogva, hogy visszanyerje hajlandóságukat, mert az itáliai nemesség nagyrésze régóta ellenséges indulattal viseltetett már a császárok iránt, akik különösen a püspököket és az egyházat részesítették kedvezményekben. A világi nemesség már-már rossz szemmel nézte azt is, hogy Itália kapcsolatban van Németországgal. II. Konrád császár sokat tett az itáliai nemesség megnyerésére.

Emellett azonban igen szigorú ura is volt az olasz nemességnek a császár.

Az erőszakosságairól hírhedt Thasselgart grófort elfogatta és maga elé vezettette.

„Ez hát az oroszlán, aki Itália állatait elnyelte? — kérdezte császár. — Az Ur szent keresztjére, ez az oroszlán nem fogja tovább az én kenyeremet pusztítani!”

Azután fejedelmi törvényszék elé állíttatta Thasselgartot, halálra ítélte és nyomban fel is akasztatta.

A Felső-Itáliában támadt bonyodalmak Konrádot ismét beavatkozásra kényszerítették. Itália leghatalmasabb egyházfejedelme Milánó érseke, *Aribert* volt, aki minden módon a saját világi hatalma gyarapítására törekedett. A németeket, mint vad népet, utálta, német papokat nem fogadott be területére és a császárra nagyon dühös volt, amikor ez támogatta az itáliai németeket, akik nagyon ellenséges szemmel nézték Aribert terjeszkedését. Aribert oly keményen bánt a maga kishűbéreseivel, a *valvasszorokkal*, hogy ezek föllázadtak ellene. Aribert nagyobb hűbéreseinek, a kapitányoknak és a miniszteriálisoknak (egyházi lovagok) segítségével eleinte legyőzte ugyan a zendülőket, de ezek nem adták meg magukat, hanem *Lodiba* menekültek. A környéken lakó valvasszorok mind csatlakoztak a zendülökhöz és erős seregbe tömörülve Milánó ellen vonultak. Aribert azonban a fenyegetett itáliai püspökök segítségével Lodi és Milánó között véres ütközetben legyőzte a zendülőket. A véres diadalnak az lett a következménye, hogy most már az

egész országban fellázadtak a kishübéresek a nagyhübéresek ellen s a csatakiáltás mindenütt az volt:

„Tegyétek örökké a hübéreteket!”

A császár hidegen így szólt a rossz hírek hallatára:

„Ha Itália törvényt kíván, akkor én Isten segítségével megtömöm majd törvényekkel.”

Aribert segítségül hívta a császárt is, aki, bár nem bízott Aribertben, mégis bevonult Milánóba, ahol az érsek nagy tisztelettel fogadta. Milánóban azonban nagy zavargás támadt. A császár erre áttette udvarát Páduába, ahová országgyűlést hívott egybe. Az országgyűlésen az ország minden tájáról jelentkezők súlyos vádakat emeltek Aribert ellen s mikor az érsek vonakodott alávetni magát a császár ítéletének, a császár egyszerűen elfogatta az érseket és elzáratta. Aribert azonban megszökött és szerencsésen Milánóba érkezett, ahol örömjongással fogadták, mert a város népe ragaszkodott az érsekhez és inkább kívánta a fényűző érseket, aki olasz volt, mint a császár szigorú grófjait, akiket idegeneknek tekintett. A császár erőszakos eljárása nagy visszatetszést szült országszerte s a lázadó valvasszorok is Ariberthez készültek csatlakozni.

A császár azonban nem volt hajlandó engedni a lázongóknak. Fiának, Henriknek megparancsolta, hogy nagy német sereggel vonuljon Itáliába. Az olasz fejedelmekkel pedig ő maga megindult Milánó ellen. De a város lakói oly vitézül védekeztek, hogy a császár kénytelen volt beérni az ostromzárral, sőt mikor a nyár egyre forróbb lett, kénytelen volt csapataival visszavonulni Verona tájékára, az Alpesek nyúlványai közé.

Még Milánó ostroma közben kiadta azonban a császár híres *hübéri törvényét*, amelyben úgy, mint Németországban tette, a valvasszorok pártjára állt a nagyobb hűbérurakkal szemben. Kimondta, hogy a kishübérek is örökösök és a kishübéres csak kishübértársai ítélete alapján fosztható meg bűnösség miatt birtokától. Az ítélet ellen pedig a császárhoz lehet fellebbezni. Ezzel a merész lépéssel kirántotta a császár a valvasszorok zendülése alól a talajt s az egész kishübéresrendet a császári hatalom támaszává tette a nagy egyházi és világi hűbéresekkel szemben, akiknek hatalmát ez a törvény érzékenyen megnyirbálta.

Most végre döntő lépésre készült a császár Aribert ellen: egyházi bíróság nélkül megfosztotta őt érsekségétől. Ezzel azonban halálosan felingerelte Aribertet, aki szövetkezett több lombardiai püspökkel s Odo grófnak, Konrád régi ellenségének ajánlta fel az itáliai koronát. Odo

be is nyomult Lotharingiába, de a lotharingiaiak teljesen tönkrevették seregét s őt magát is megölték, levágott fejét pedig az elfoglalt lobogóval együtt diadaljelvényül elküldték a császárnak Itáliába. Aribert hatalma ennek folytán tisztán Milánóra szorítkozott és helyi jelentőségűvé hanyatlott. Milánóban azonban megvédte magát az érsek a lombardiai országnagyok támadásai ellen és a polgárookra támaszkodott, akiket rang és rendi különbség nélkül fegyverbe szólított. Nem is sejtette az érsek, hogy a városi népfelkelésnek ezzel az intézményével megvetette alapját Milánó köztársasági szabadságának s ezzel Itália történetének új korszakát alapozta meg.

II. Konrád császár eközben dél felé tartott. Spellóban találkozott X. Benedek pápával, aki a császár kívánságára kiközösítette az egyházból Aribert érseket. A császár ezután Róma elkerülésével délre vonult, hogy ott is rendet teremtsen. *IV. Pandulf*, Capua hercege, ugyanis Capuából kiindulva, mindenfelé erőszakosan terjesztette a hatalmát.

Ekkor jelent meg Konrád váratlanul. Pandulf, aki a császár váratlan felvonulásától megrémült, feleségét és fiát küldte a császári táborba, engedelmességet ígért és 300 font aranyat kínált birságul. Ő maga azonban vonakodott megjelenni a császár előtt. A császár, aki ennél fogva joggal bizalmatlankodott Pandulfban, félbeszakította a béketárgyalásokat, azután ellenállás nélkül elfoglalta Capuát, ahonnan Pandulf megszökött. A fejedelmek bírósága megfosztotta Pandulfot Capuától, a herceg pedig Konstantinápolyba menekült.

A császár, aki most valóságos ura volt Itáliának Apuliáig, az Adriai-tenger partján megindult észak felé, hogy visszatérjen Németországba. Azután elvonult Nimwegenbe, Nagy Károly ősi várába, ahol állandóan betegeskedett. Nemsokára aztán, 1039-ben, halvanéves korában meghalt.

III. Henrik császár. — A német császárság fénykora.

(1039—1056.)

II. Konrád császárt az tünteti ki a középkori német császárok közül, hogy ő volt az első, aki teljesen világi politikát űzött s ő volt az első, aki a kisebb hűbéresek és lovagok jogi helyzetét rendezte és a császári hatalom új támaszát kereste bennük. Az egyházat tisztán birodalmi intézménynek tekintette annyira, hogy nem vette észre annak az új iránynak a rohamos fejlődését, amely csakhamar romlással fenyegette a császári hatalmat is.

Utóda, *III. Henrik* azonban egyelőre tovább fejlesztette még a császári hatalmat. Apja halálakor alig 22 esztendő s ifjú volt csak. De király volt már 9 éves kora óta és úgyszólván már gyermekkorában résztvett a birodalmi ügyek intézésében. Brunó augsburgi püspök volt a nevelője, aki teljesen egyházas, tudományos nevelésben részesítette. Henrik azonban, bár erős vallásos érzésű uralkodó volt, energiáját nem vesztette el s a birodalom nagyjait vasmarokkal kényszerítette a császári tekintély tiszteletére. Mikor trónralépte után régi szokás szerint végigjárta birodalmát, Aribert milánói érsek eléje járult és békejobbot nyújtott az új uralkodónak, aki annál szívesebben békült ki az érsekkel, mert voltaképen kezdettől fogva helytelenítette apjának erőszakos eljárását.

Henriknek eleinte más gondja volt, mint az itáliai zavarok. Csehországban *Bretisláv* herceg nagy nyugati szláv birodalom alapításán törte a fejét. Elfoglalta a zilált Lengyelországot is. Prágából érsekséget akart csinálni és független cseh nemzeti egyházat akart alapítani. Mikor *III. Henrik* hiába szólította fel őt, hogy vonuljon ki Lengyelországból, sőt mikor *Bretisláv Péter* magyar királlyal is szövetséghez fordult Henrik ellen, Henrik hadat indított a veszedelmes szomszéd ellen. Első hadjárata kudarcra végződött, de másodízben diadalmasan nyomult Prága elé, ahol a prágai püspök a cseh nemesség legnagyobb részével Henrik mellé állott, úgyhogy *Bretisláv* kénytelen volt meghódolni. Hűséget esküdött Henriknek és lengyel hódításait is visszaadta. Csehország azóta egy félszázadon át szilárd hűbéri kapcsolatban maradt a német birodalommal.

Fontos volt ez Németországra nézve különösen a magyar királyság miatt, amely egyre jobban megerősödött. Péter király, akit a magyarok letettek Szent István trónjáról, kétségbeesésében *III. Henrik*-hez folyamodott segítségért. *III. Henrik* meg is ígérte támogatását, mert Péter révén jogot szerzett arra, hogy beavatkozzék a veszedelmes szomszédok dolgaiba. Be is vonult nagy sereggel *Bretisláv* támogatásával a Duna mellett magyar területre egészen Esztergomig, de nem sok eredményt ért el. A magyarok hallani sem akartak Péterről. Henrik végre 1043-ban békét kötött a magyar királlyal, *Aba Sámuellel*, aki adófizetést ígért neki s kiadta a német foglyokat és a megszállott német területeket egészen a Lajta-folyóig, amely azóta nyugat felé Magyarország határa lett. Minthogy azonban a magyarok nem akarták a németeknek az adót fizetni, *III. Henrik* óriási bajor, osztrák és cseh sereggel ismét betört Magyarországra és *Ménfő* mellett nehéz lovasságával

súlyos diadalt aratott a magyarokon. Visszahelyezte Pétert Székesfehérváron királyi székébe, hűbéresküt vett tőle, elrendelte a bajor jogrend behozatalát és német csapatokat hagyott hátra Magyarországon. Aba Sámuel a német hagyomány szerint foglyul ejtette és lefejeztette. Henrik Esztergomban személyesen ruházta fel Pétert az ország hűbérelével és fogadta a magyar nemesek hódolatát. Nagy sikere volt ez az ifjú Henriknek. Magyarországból német hűbérállamot csinált. Persze csak rövid időre, mert a magyarok nem sokáig tűrték a német jármot, amelyet a hazaáruló és elűzött Péter király hozott a nyakukba. Pétert újra elűzték a trónról, aki Ausztriába menekült. Utközben azonban elfogták őt a magyarok és megvakították.

Endre király, aki Szent István királyságát és keresztény államrendjét akarta biztosítani, eleinte a béke kedvéért a német hűbéruratságot is elismerte volna, ha Henrik elismeri őt magyar királynak. III. Henrik azonban erről hallani sem akart, bár akkor már nagyon elfoglalták a birodalom egyéb dolgai. Henrik betört újra Magyarországra s egészen Székesfehérvárig nyomult előre. Azonban rémes kudarcot vallott. Seregének csak romjait vezethette vissza birodalmába. A következő esztendőben kudarcot vallott Pozsony ostromával is, úgyhogy Magyarország ekkor már felszabadult a német felsőség alól, bár Endre király formászerűen hajlandó volt még a német felsőséget elismerni. Tárgyalás közben azonban Konrád bajor herceg, akit Henrik megfosztott a hercegségtől, 1053-ban Magyarországra menekült és rábeszélte Endrét, hogy vonja vissza az engedményeket. Ujra megkezdődött erre a magyarokkal a határháború, de ezt már nem III. Henrik végezte be.

Lássuk most Henrik uralkodásának többi eseményeit. Henrik legnagyobb ellenségei a világi fejedelmek voltak, mert a hercegekkel szemben kénytelen volt apja rideg politikájáról lemondani s a hercegségeket, amelyeket apja mind az ő kezében egyesített, külön-külön országnagyokra ruházta. Tartózkodott teljesen a szimóniától is, nem politikából, hanem szigorú egyházi meggyőződésből. Ezen a ponton gyökeres ellentét volt apja és az ő politikája között. Henrik ugyanis szigorúan vallásos nevelésben részesült s mióta feleségül vette VII. Vilmosnak, Akvitánia elhunyt hercegének leányát, *Ágnest*, politikáját még jobban áthatotta a vallásos egyházi irány, mert Ágnes buzgó híve volt a clunyi reformmozgalomnak és a francia reformpártnak.

A zilált Franciaországban ugyanis egyre hatalmasabban terjeszkedett az egyház befolyása. Az *istenbéke* (treuga dei) egyre nagyobb mértékben elterjedt. Először Akvitániában rendelte el az egyház az

istenbékét, oly módon, hogy az egyházi ünnepeken s azonkívül minden héten szerda estétől a következő hétfő reggeléig megtiltotta a fegyver használatát egyházi kiközösítés terhe alatt. A gyöngye állami hatalom helyett ekképen az egyház gondoskodott a jogbiztosság megóvásáról. Ez a mozgalom csakhamar átterjedt egész Burgundiára is, ahol az istenbékét kiterjesztették az egész ádventra a karácsonyi és husvéti szent időkre is.

III. Henrik, mikor Burgundiában járt, az istenbéke segítségével állította ott helyre hamarosan a belső békét s ez ösztökélte őt arra, hogy a német birodalomban is meghonosítsa lehetőleg a béke korszakát. Nem ugyan az istenbéke behozatalával, mert hiszen ez azt jelentette volna, hogy a királyi hatalom ott is átengedi a rend biztosítását az egyház erejének, hanem inkább személyes példaadással, hogy

ily módon szoktassa le a germánokat a vérbosszú ősi hagyományáról. Ezért kihirdette, hogy megbocsát minden felségsértőnek s megszünteti száműzésüket.

Henrik nem annyira mint parancsokat osztogató uralkodó, hanem mint jó keresztény viselkedett az egyházzal szemben. S tette ezt oly időben, mikor a clunyi reformpárt egyre határozottabban arra törekedett amúgy is, hogy az egyházat reformálja és minél jobban függetlenítsa a világi hatalomtól. Már most Németországban a birodalom egységének és a királyi hatalomnak alapja az egyház volt, amelyet a német

Szűz Mária megáldja III. Henrik császárt és feleségét. Az ilyen felfogású képmásos ábrázolások nagyon divatosak voltak a középkorban. A madridi „Arany-kodex” miniatürképe.

császárok tisztára állami, birodalmi intézménynéck fogtak fel. Ha az egyház függetleníti magát az állami hatalomtól Németországban is, akkor menthetetlenül szélszüllick a birodalom egysége. Ez volt a veszedelem, amely Henrik gyöngesége miatt fenyegette a birodalmat. III. Henrik elvileg ragaszkodott ugyan az investitura jogához és a püspökök hűségesküjéhez, de valahányszor határozott ellenmondással találkozott valahol, vallási okokból csaknem mindig meghátrált az egyház előtt és több ízben elengedte egy-egy egyházfejedelemnek a hűségeskü letételét. Emellett Henrik maga is elősegítette az egyháznak s mindenekelőtt a *pápaságnak a reformját*, nem politikai okokból, mint nagy elődei tették, hanem tisztára vallásos meggyőződésből.

A pápaság reformjára valóban szükség is volt. Mert Szent Péter trónusa megint a római pártoskodások mocsarába süllyedt. Rómának 1045 táján egyszerre három pápája is volt: IX. Benedek, III. Szilveszter és VI. Gergely. Csak a német király menthette meg a pápaságot az erkölcsi zülléstől: ez volt a véleménye a komolyabb itáliai elemeknek is. III. Henrik nem is tétovázott elhatározásával. Mikor elindult Itáliába, kíséretében két érsek és tíz püspök is volt. Páduában birodalmi zsinatot tartott az itáliai, német és burgundi püspökökkel és ünnepélyesen tiltakozott mindenfajta *szimónia* ellen. Csak ezután értesült róla, hogy VI. Gergely pápa is szimóniával szerezte meg a méltóságát, amennyiben 1000 font ezüstöt fizetett IX. Benedeknek, aki azonban az adásvétel után is ragaszkodott a pápai méltósághoz. Erélyes intézkedésre volt szükség. Sutriban második zsinatot tartott a császár, amelyen kimondták III. Szilveszter letételét, VI. Gergely pedig önként lemondott a pápai székről. Rómában III. Henrik egy harmadik zsinattal kimondatta IX. Benedek letételét is. Nyomban ezután jogszerűen megválasztották az egybegyűlt római papok és nemesek *Snidger* bambergi püspököt, aki *II. Kelemen* névvel foglalta el a pápai trónt és III. Henriket nyomban császárrá koronázta. A rómaiak felruházták a császárt a pátriciusi méltósággal, aminek az volt a jelentősége, hogy ezentúl a császárt illette meg a pápaválasztásnál az első, tehát a döntő szavazat. Ezután Henrik császár Dél-Itáliában is rendezte a zavaros viszonyokat s miután itt két normann grófságot alapított, visszatért Németországba. Magával vitte VI. Gergely pápát is és ennek kedvenc tanítványát, *Hildebrandot*, a későbbi VII. Gergely pápát.

Az új pápa nagy eréllyel látott hozzá a reformmunkához. De nemsokára meghalt s oly zavaros volt még akkor mindig a helyzet Rómában, hogy IX. Benedek, a trónja fosztott pápa újra hatalomra ju-

tott, de hamarosan ő is meghalt. A császár erélyes pápát akart most már és *Brunó* touli püspökre esett a választása, aki a clunyi reformpártnak a híve volt. *Brunó* csak föltételezen fogadta el a wormszi országgyűlésen a pápai tiarát s hangsúlyozta, hogy megkívánja, hogy a római nép és papság szabályszerűen válassza meg őt utólag, különben nem tekinti magát pápának. Mint zarándok vonult be alázatosan Rómába, ahol ünnepélyesen fogadták őt s *IX. Leó* néven pápává kiáltották ki.

IX. Leó pápával kezdődött meg a pápaság reformálása, egyelőre teljes egyetértésben a császárral. A pápa első segitőtársa *Hildebrand* volt, aki nagy körültekintéssel és okosan rendbehozta csakhamar a pápai udvar zilált háztartását. Több római zsinaton is kárhoztatták a szimóniát és a papi házasságot. Róma szimóniás és nős papjait letették, a bíbornoki testületet, amely akkor a római püspökség káptalanja volt, újjá alakították és külföldiekkel is kiegészítették. *IX. Leó* pápa személyesen szállt síkra mindenütt reformjai mellett. Zsinatokat tartott Itáliában, Németországban és Franciaországban, a legkülönbözőbb városokban. Elsősorban a déli tartományokra támaszkodott, mert a német papság egyelőre nagyon hűvösen fogadta a pápa reformtörekvéseit.

III. Henrik nagy hibát követett el a császári hatalom szempontjából azzal, hogy előmozdította a pápaság és az egyház reformját. Ezt azonban szintén bajos lett volna megakadályoznia, mert ez a reform a lelkek meggyőződéséből fakadt, úgyszólván korszellem hozta magával.

A német egyház egyelőre csak Lotharingiában hajlott a clunyi reformra. A német papság még mindig gyakorlati politikával és gazdálkodással foglalkozott s új erővel vetette magát az északi és keleti hittérítés munkájára. Az egyház reformmozgalmát ellenben hűvösen, sőt közönyösen szemlélte. A német papság középpontja a *hamburgi* érsekség volt s a németek Nagy Kanut dán király segítségével egész sor új püspökséget alapítottak északon és keleten.

Az akkori német papság legjelentősebb alakja *Adalbert* hamburgi érsek volt, aki csodálta a déli nagyobb kultúrát s északon is szerette volna azt meghonosítani. Nagy kőegyházakat építtetett a régi egyszerű fatemplomok helyébe, kert és szőlőmívelést üzött s pompázó istentisztelettel iparkodott a nép szívét megnyerni. S értette a módját, hogy fényes udvartartásával és nagy ünnepekkel elvakítsa és magához láncolja a világi nemességet is. A német hittérítés munkáját nagy energiával folytatta, még Izlandba és Grönlandba is küldött hittérítő papokat. A hamburgi érseknek nagy híre terjedt és az északi

országokból szakadatlanul nagy tömegben keltek át a tengeren a jámbor zarándokok, akik Hamburgba zarándokoltak, hogy Adalbert áldását kérjék.

Az érsek azonban többre törekedett. Mindenekelőtt meg akarta szerezni egyházi hatalma mellé a gréfi jogokat is és maga köré gyűjtötte udvarába a szász nemesek nagy részét. Végső célja azonban az volt, hogy a pápaságtól csaknem független északi pátriárkátust alapítson, olyanformát, amilyen délen a konstantinápolyi pátriárkátus volt. Ezért utasította vissza a császár ajánlatát, aki megkínálta őt a pápai méltósággal. Ehelyett aztán IX. Leó pápa kinevezte Adalbert érseket az egész észak pápai legátusává és vikáriusává, amivel együtt járt az a jog, hogy a saját egyházi tartományában az érsek töltötte be a püspökségeket. Egy lépés hiányzott már csak Adalbert céljához, a pátriárkátushoz; de ezt a lépést a császár nem tette meg Adalbert nagy terve érdekében.

Érthető, hogy a hamburgi érsekség túltengő hatalmával szemben III. Henrik császár szükségesnek tartotta, hogy újra megerősítse királyi hatalmát északi Szászországban, amely a császárok déli politikája következtében háttérbe szorult s a királyság támaszából a hamburgi érsekség támaszává kezdett átalakulni és a birodalmon belül egészen önállóan kezdett berendezkedni.

A királyi hatalom megerősítésére annál nagyobb szükség volt, mert a világi nemesség nem nagyon rokonszenvezett III. Henrik törekvéseivel és az elégedetlenkedés annyira fokozódott, hogy lotharingiai *Gottfried* fellázadt a császár ellen. Alig verte le Henrik a lázadást s alig ejtette foglyui *Gottfriedet*, *Baldwin*, Flandria grófja lázadt fel ellene. A császár, aki ekkor Itáliában volt elfoglalva, szabadon bocsátotta *Gottfriedet* és visszaadta neki egész Lotharingiát. *Gottfried* azonban *Baldwinnal* és több más elégtelen nemessel pártot ütött Henrik ellen ismét egyházi politikája miatt. III. Henrik eleinte nem bírt a lázongókkal s csak úgy kényszerítette őket hódolásra, hogy egy dán-angol flottát mozgósított Hollandia és Flandria ellen és IX. Leó pápával kiközösítette az egyházból a lázadókat.

Ujabb bonyodalmak támadtak ekkor keleten. Konrád bajor herceg véres harcra keveredett a császár nagybátyjával, *Gebhard* regensburgi püspökkel, mire a császár letette Konrád herceget. A herceg erre a magyarokhoz menekült s azokat lázította fel Henrik ellen. Bajorországot ekkor a császár fiára, *Henrikre* ruházta, aki helyett egyelőre *Gebhard* püspök kormányzott.

Most azonban egyre jobban előtérbe nyomultak újra az itáliai bonyodalmak. IX. Leó pápa tovább folytatta nagy reformmunkáját és Dél-Itáliára is szerette volna kiterjeszteni hatalmát. Itt azonban a bizánciak mellett mindjobban elhatalmasodtak a normann grófok, akik a rideg északról jutottak Itáliának gyönyörű déli városaiba. Itt megtelepedtek s egyre jobban megszilárdították hatalmukat.

A normannok hatalmaskodása ellen azonban most a bizánciak összefogtak a pápával, aki viszályba keveredett a normannokkal Benevent birtoka miatt s elhatározta, hogy az idegen normannokat ki fogja űzni Itáliából. A császárnak nem volt kifogása IX. Leó terve ellen. Átengedte a pápának Beneventet és egyéb dél-itáliai birodalmi területet is adományozott neki, sőt megengedte, hogy német, különösen sváb lovagok is támogathassák a pápát. IX. Leó pápa maga vezette csapatait a normannok ellen s a bizánciakkal is tárgyalásokba bocsátkozott a normannok ellen való szövetkezés dolgáról.

A normannok felajánlották a pápának összes birtokaik fölött a hűbéruaságot és évi adót is ígértek neki, de másrészt azt kívánták, hogy a pápa hagyja abba nyomban a bizánciakkal való szövetkezésről a tárgyalásokat. A pápa erről hallani sem akart. Így aztán csatára került a sor. A normannok fényes diadalt arattak, sőt magát IX. Leó pápát is foglyul ejtették. Nagy tisztelettel és térdhajtással fogadták a normannok a fogoly pápát és Beneventbe kísérték. A pápa azonban még most is ragaszkodott a Bizánccal való szövetség eszméjéhez. A pápa azonban meghalt, mielőtt Bizánccal megállapodhatott volna, sőt a tárgyalások során kiélesedtek az ellentétek a római pápaság és a bizánci pátriárkátus között, úgyhogy szövetség helyett nemsokára teljes szakadás következett be. Ez időtől fogva a normannoknak nem volt többé komoly és veszedelmes ellenfelük Dél-Itáliában.

III. Henrik császár mindezt tétlenül nézte. Mintha nem is érdekelték volna az események saját birodalmát. Mikor Hildebrand vezetésével római küldöttség kereste fel a császárt és arra kérte, hogy jelöljön ki új pápát IX. Leó utódául a császár nagybátyjának, Gebhard regensburgi püspöknek ajánlotta föl a pápai trónt. Gebhard püspök csak azzal a kikötéssel fogadta el a császár ajánlatát, hogy a császár vissza fogja szerezni az egyháznak minden elidegenített birtokát. Ilyen előzmények után foglalta el Gebhard a pápai trónt *II. Viktor néven*.

A császár pedig második római útjára szánta el magát, hogy a pápát támogassa. Florenzben reformzsinatot tartott a császár a pápával. Kimondta a zsinat, hogy az egyházi javakat nem szabad csak egyházi

célokra felhasználni s a szimóniás püspököket kárhóztatta. Ekkor ruházta a császár a pápára Spoleto hercegséget és a camerinói határgrófságot, továbbá a pápát nevezte ki Itáliában a maga helytartójává. Fiát, Henriket ugyanekkor eljegyezte a császár Ottó örgróf leányával, Bertával, hogy ezt a hatalmas családot is szorosabban magához fűzze.

Mialatt így munkálkodott a császár Itáliában, egyszerre csak veszedelmes összeesküvés híre érkezett hozzá Németországból. Az elzüllött Konrád bajor herceg összeesküdött Welf karintiai herceggel a császár élete ellen. Welf herceg azonban súlyosan megbetegedett és lelkifurdalásában követet küldött Itáliába a császárhoz és hírül adta neki a veszedelmes összeesküvést. A császár habozás nélkül haza indult. Welf herceg azonban meghalt s meghalt ezidőtájt Konrád herceg is, aki a magyarokhoz menekült a császár haragja elől.

III. Henrik császár tehát még egyszer diadalmaskodott ellenségein és korlátlan ura volt birodalmának az Alpeseken innen és túl. A rendkívüli, megfeszített munka azonban, amelyet kormányzása kívánt, időnek előtte kimerítette a császár erejét. Miután az országnagyokkal biztosította fia számára a császári koronát, 1056-ban elhunyt.

Uralkodását, amely a német-római császárság fénykora volt, az jellemzi, hogy alatta nőtt nagyra a német birodalom két veszedelmes ellensége: a clunyi reformmozgalom és a világi nemesség önállósági törekvése. Az utóbbit még lebirta nyomni egyelőre a császár, de az előbbit ő maga is előmozdította, mert vallásos meggyőződése így parancsolta neki. Halála pillanatában súlyos válság fenyegette a német császárságot, éppen ennek a két fölfelé törekvő hatalomnak, az egyháznak és a világi nemességnek a részéről.

A pápaság és a császárság harcra.

III. Henrik császár halála után nagy fejetlenség következett el a nagy német-római birodalomban. A gyermekkirály, IV. Henrik helyett anyja, Ágnes volt a gyámkormányzó. Az idegen özvegy királynéban nem volt meg semmi képesség arra, hogy a nagy birodalom gondjait vállalja vegye és elbirja. Teljes híjával volt minden tetterőnek s minthogy buzgó híve volt már neveltetésénél fogva a clunyi reformmozgalomnak, meglehetősen ellenszenvvel viseltetett a német püspökök iránt, akik közönnnyel figyelték az egyházi reformmozgalmat és önállóságukat feltették tőle. Mindazáltal Henrik augsburgi püspököt választotta ki Ágnes tanácsadójának.

Míg egyrészt a német püspökökkel szemben idegenkedést érzett az özvegy királyné, addig másrészt a világi nemesség erőszakoskodásával szemben tehetetlen és erőtlén volt.

A külfölddel szemben is erőtlennek mutatkozott Ágnes. Békét kötött *Endre* magyar királlyal s a békében elismerte a magyar királyság teljes függetlenségét, sőt baráti viszonyba akart lépni Magyarországgal és eljegyezte leányát Salamonnal, a magyar trónörökössel. Ennek ellenére azonban belenyugodott abba, hogy *Béla* magyar herceg 1060-ban megbuktatta *Endre* királyt. Az ifjú Salamon atyja bukása és halála után Németországba menekült, ahol szép szóval biztatták, de valami nagy támogatásban nem részesítették.

A gyámkormányzónak ez a gyöngesége legvégzetesebben érezte hatását a pápasággal való vonatkozásban. II. Viktor pápa utóda, István csak pár hónapig élt s ekkor a tusciai grófok pártja újra saját emberét ültette a pápai trónra: X. Benedeket. *Hildebrand*, aki akkor lelke volt már a clunyi reformmozgalomnak, a német udvarhoz fordult segítségért X. Benedek ellen. Elfoglalta Rómát és Ágnes császárné kívánsága szerint Gebhard firenei püspököt választatta meg pápának, aki határozott híve volt a reformpártnak s *II. Miklós* névvel foglalta el a pápai trónt. Az új pápa a normannokban kereste támaszát, akik egyre jobban elhatalmasodtak Dél-Itáliában. A pápa jogosnak ismerte el hódításaikat, hűbértokaikban megerősítette őket s a normann fejedelmek ez időtől fogva büszkén vallották magukat Róma kardjának és pajzsának.

Lombardiában a német uralom ellenségeit pártolta az új pápa. Itt ugyanis *Palatia* címmel szövetségbe tömörült össze a gyülevész nép Milánóban, Cremonában és Piacenzában s harcot hirdetett az istentelen szimónia (egyházi és lelki javaknak anyagi előnyökért való eladása) és a püspökök zsarolásai ellen. A püspökök voltak tudvalevően a német uralom legerősebb támaszai Észak-Itáliában. Minthogy tusciai *Gottfried* is, a német királyság régi ellensége, Rómához hajlott, az lett a helyzet, hogy egész Itáliában uralkodóvá vált a clunyi reformpárt, amelynek fő célja az egyház függetlenítése volt a világi hatalommal szemben. Az ügyeket akkor már voltaképen nem II. Miklós pápa, hanem *Hildebrand* irányította, a későbbi VII. Gergely pápa, ez a nagyszabású politikus, aki diadalra is vitte a reformpárt zászlaját.

Hildebrand döntő lépésre és nyílt színvallásra határozta el magát s 1059-ben a husvéti zsinatra 113 püspököt gyűjtött össze Rómába s nem volt köztük egyetlen német főpap sem. A zsinat kimondta, hogy

a pápaválasztás ezentúl a bíboros püspökök testületét illeti meg. Bíboros püspököknek nevezték akkor a római egyházmegye, tehát egész Közép-Itália püspökeit. Támogatják őket a pápa választásában a bíboros plébánosok, vagyis Róma város plébánosai. A zsinatnak ez a határozata tehát kivonta a pápaválasztást nemcsak a német királyok befolyása alól, hanem függetlenítette a római világi nemesek pártoskodásával szemben is. Szigorúan kárhoztatta ugyanez a zsinat a papi házasságot is és hivatalától való megfosztással fenyegette meg a nős papokat. S hogy a pápaság törekvéseit határozottan demonstrálja, II. Miklós pápa ezen a zsinaton jelent meg először két koronával annak jeléül, hogy császárnak és királynak tekinti magát Isten és Szent Péter kegyelméből. Ezzel jelképesen nyilvánossá vált a pápaság világhatalmi programja s a német uralkodóknak azt az ősi jogát, hogy beleszólhassanak a pápaválasztásba, az egyház többé nem volt hajlandó elismerni.

A német birodalmi kormány csak nagyon gyenge kísérletet tett jogai megóvására. Egy német zsinat elvetette a római zsinat határozatait s mikor II. Miklós pápa halála után Hildebrand újra maga választotta pápát, *II. Sándort*, a lombardiai püspökök a német püspökökhöz csatlakoztak s Baselben *II. Honóriusz*t választották meg ellenpápának. II. Honóriusz meg is jelent Rómában, de ekkor tusciai Gottfried, csak hogy időt nyerjen a clunyi reformpárt részére, fegyveres erővel jelent meg Rómában s kijelentette, hogy az ellenpápák viszálykodásában a döntés joga a német királyt és a német fejedelmeket illeti meg.

A német birodalomnak azonban más gondja volt. A német egyházi és világi főurak már ráuntak a gyöngye asszonyuralomra s összeküdték ellene. A vezérek *Ottó* bajor herceg és *Hanno* kölni érsek voltak. Az érsek a fiatal *Henrik* királyt erővel elszakította anyjától és Kölnbe vitte s ugyanekkor hatalmába kerítette a birodalom koronázási jelvényeit is. Az özvegy császárné belenyugodott a helyzetbe s csakhamar Itáliába vonult vissza egy apácakolostorba.

A birodalom kormányzója ezidőtől fogva Hanno érsek volt. Az érsek azonban a döntő kérdésben, a clunyi reformmozgalomban éppoly gyöngének bizonyult, mint aminő Ágnes, az özvegy császárné volt, mert Hanno érsek érezte, hogy hatalma a birodalomban bizonytalanná válik, ha titokban nem ért egyet Hildebranddal és tusciai Gottfrieddel, akik urai voltak a helyzetnek. Közös megegyezés alapján Augsburgba hívták össze azt a zsinatot, amelynek döntenie kellett a pápaválasztás dolgában. Az augsburgi zsinat Hanno unokaöccsét, Burkhardot küldte Rómába királyi biztosul, hogy döntsön a helyszínén ideiglenesen, míg

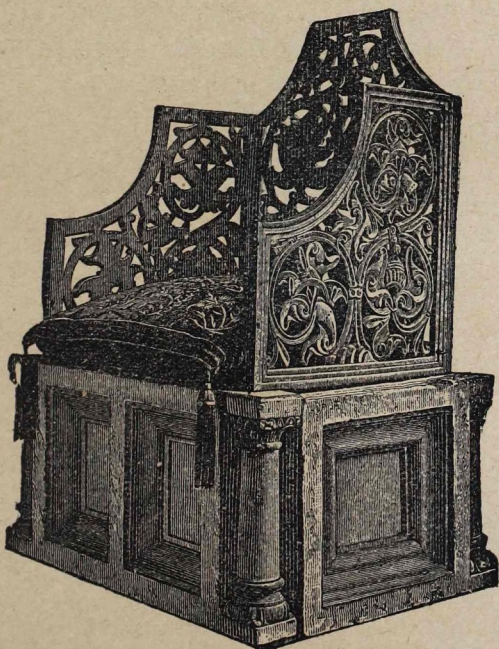
egyetemes zsinat elé nem kerül majd az ügy. Természetes az előzmények után, hogy a királyi biztos, II. Sándor javára döntött, ami annyit jelentett, hogy a német birodalom lemond jogairól a pápaválasztás dolgában.

Hannó érsek mindazáltal nem sokáig maradt a birodalom kormányzója. A főurak a kormányzást *Adalbert* hamburg-brémai érsekre bízták és Hanno kölni érsekre csak az ifjú Henrik nevelése maradt. Adalbert erélyesen látott hozzá a bonyodalmak elintézéséhez. Mindenekelőtt a magyarokkal akart végezni. IV. Henrikkel együtt megindult Magyarországra, hogy az ifjú Salamont visszahelyezzék a magyar királyi trónra. Mint-hogy I. Béla magyar király időközben meghalt, a németek harc nélkül jutottak el Székesfehérvárra, ahol a magyarok Salamont megkoronázták.

Adalbert a tizenöt esztendő IV. Henriket nagykorúsította s a királyi udvart Szászországba helyezte át, *Goslarba*.

A pápasággal szemben nem volt hajlandó

Adalbert sem erélyesen fellépni, mert nagyratörő terveihez szüksége volt a pápaság támogatására. Emlékszünk rá még III. Henrik császár idejéből, hogy Adalbert érsek északi pátriárkátust szeretett volna szervezni a maga számára s ez alá tartoztak volna az összes északi germán és szláv püspökségek. Mikor *Mantuában* összegyűlt az egyetemes zsinat, amelynek a pápaválasztás érvényességéről véglegesen kellett döntenie, Hanno érsek, a birodalmi kiküldött nem firtatta a pápaválasztás törvényességét, hanem egyszerűen beérte II. Sándor pápa esküjével, hogy szimónia nélkül és ősi római szokás szerint nyerte el

Császári trónszék a német császárok goslari palotájából. A középkori faragó művészet igazi remekműve.

a pápai méltóságot. Ennélfogva a német birodalom vezetői, politikusai könnyelmű rövidlátással érvényeseknek ismerték el II Miklós papa választási rendelkezését. A clunyi reformpárt győzött és Nagy Ottó császár politikája egy döntő kérdésben kudarcot szenvedett.

Csakhamar súlyos kudarc érte a királyságot odahaza is. A szász világi nemességet annyira elkodvetlenítette Adalbert érsek túlságos hatalma hogy pártot ütöttek ellene. Rákényszerítették az új királyt, hogy távolítsa el udvarából Adalbertet és ők maguk vették kezükbe a birodalom kormányzását. Sőt kényszerítették IV Henriket arra is, hogy vegye feleségül Bertát, Ottó savojai örgróf leányát, akit ugyan még apja jegyzett el vele, azonban IV. Henrik őt most ellenségei utált eszközeként tekintette.

IV. Henrik, aki ilyen körülmények között serdült ifjúvá, Adalbert bukása után maga kezdett uralkodni. Goslarban maradt, sváb és frank lovagokkal vette körül magát és különösen nordheimi *Ottó* bajor herceg tanácsára hallgatott. De később visszahívta udvarába Adalbertet s ekkor ütött a bosszú órája. A király ellen való összeesküvéssel vádolták meg Ottót és felségsértésért száműzték. Ez volt Adalbertnek utolsó diadala, mert nemsokára meghalt.

Ennek a diadálnak azonban drága ára volt. Mióta a német birodalom koronáját délnémet uralkodók viselték, Szászország egyre jobban elidegenedett a birodalomtól és egyre szívósabban ragaszkodott a saját örökös hercegeihez. Érezték ezt az uralkodók is és éppen ezért telepedtek meg a goslari udvarban s éppen ezért mozdították elő a nyakas szász nemességgel szemben a hamburg-brémai érsekség fejlődését. IV Henrik tervszerűen folytatta a szászok megfélemezésének munkáját. Az ország különböző, jól megválasztott helyein erős várakat emeltetett, köztük a valóban királyi Harzburgot. Ezen várakba délnémet helyőrséget helyezett el a király. A várakhoz szükséges területet úgy szerezte meg, hogy visszavette a régi, elidegenedett királyi jószágokat, a várépítésre pedig a szász parasztság robotját használta fel. Mindez nagyon elkeserítette a szászokat. Elkeseredésüket még jobban fokozta, hogy a király Ohrdulf szász herceg halála után, csak úgy akarta Ohrdulf fiára, *Magnuszra* ruházni a hercegség hűbérét, ha Magnusz kötelező biztosítékot nyújt neki hűségét illetőleg s Magnuszt addig fogva tartotta. Magára haragította IV. Henrik a thüringiaiakat is, mert elrendelte, hogy a mainzi érsek részére fizessenek meg valami rég elavult egyházi tizedet. Általában pedig sértette a birodalom összes büszke hercegeit, hogy az ifjú király közrendű emberekből válogatta össze barátait és tanácsosait.

Az általános elégtelenség csakhamar lázadáshoz vezetett. IV. Henrik támogatni akarta régi hűbéresét, Vratizláv cseh herceget a lengyelek ellen, akikkel Vratizláv évek óta háborúskodásban volt. Mikor Henrik hadba szólította hűbéreseit a lengyelek ellen, a szász nemesek közölték a királlyal, hogy a hadjáratban nem hajlandók részt venni, mert saját határaitak kell védelmezniök a vendek ellen. Henrik erre megijedt s titokban eltávozott Goslarból. Ez olaj volt a tűzre. A keleti szász nemesség, élén nordheimi Ottóval, nagy gyűlést tartott és fegyverbe szólította a népet „Szászország szabadságáért” a király ellen. A fegyveres felkelők Harzburg elé vonultak s azt követelték a királytól, hogy szász területen épített várait bontassa le. A király, bár egyedül volt és tehetetlenül állt a felkelőkkel szemben, mégsem engedett. Csak annyit tett meg, hogy Magnusz herceget szabadon bocsátotta. Azután megszökött Harzburgból és a lengyelek ellen gyűjtött frank haderőt akarta a szászok ellen vezetni. A frankok azonban erre nem voltak hajlandók. Közben a thüringiaiak is csatlakoztak a szászokhoz, akik nordheimi Ottó vezetése alatt harcrakészen várták a királyt. Ekkor belső háború helyett azt határozták az ellenfelek, hogy Kölnben békétárgyalásokat fognak folytatni a viszály elintézésére.

IV. Henrik, aki árulástól félt, Wormsba vonult. Adalbert wormsi püspök azonban nem akart a király előtt kaput nyitni. Ekkor a wormsi köznép fogott fegyvert, a püspököt elkergette és felajánlotta erejét a király szolgálatára. Ez volt a fejlődő német polgárságnak első önálló politikai szereplése. Henrik azzal jutalmazta meg őket, hogy szabadságlevelet adott Wormsnak s a wormsi kereskedőket felmentette a főbb rajnai vámilletékek alól.

Ez a váratlan városi mozgalom nagy ijedelmet támasztott. A délnémetországi püspökök azonnal a király mellé álltak. IV. Henrik a kemény tél közepén megindult új haderejével Szászország ellen, hogy várait megmentse. De éppen akkor oly óriási hócsépek következtek be, hogy a szemben álló ellenfeleket az időjárás békére kényszerítette. A király megígérte, hogy a szász várakat lebontatja, de a harzburgi templom és királyi kastély állva maradhat, a felkelőknek megbocsát és nordheimi Ottónak visszaadja a bajor hercegséget. A további részleteket Goslarban kellett volna elintézni.

Ekkor azonban az történt, hogy a szász nép vak szenvedélye megbontotta a szerződést. A lázongó parasztok nemcsak a várakat rombolták le, hanem a harzburgi kastélyt és templomot is elpusztították s eközben feldúlták a templom sírjait is. Ezekkel a templomrablókkal

most már nem állhatott szóba a császár s a püspökök. Ezenkívül a Rómából egyre-másra érkező tilalmak a szimónia és a papi házasság ellen az alsóbb világi papságot is nagyon elkeserítették, úgyhogy az egyházi főurak egyre nagyobb számban csatlakoztak a királyhoz, hogy egyrészt a föld népe, másrészt Róma ellen nála találjanak védelmet.

IV. Henrik újra urává lett a helyzetnek s a strasburgi országgyűlésen kimondatta a szászok ellen a birodalmi háborút, mire nagyszámú fényes sereg gyűlt össze a király táborába. A király azonnal benyomult Thüringiába és véres ütközetben megsemmisítette a szászok hadseregét, amelyet nordheimi Ottó vezetett. A szász nemesek és püspökök kénytelenek voltak föltétel nélkül megadni magukat s a király diadalmas táborá közepén fogadta őket. Valamennyiüket elfogatta, birtokaikat délnémet hűbéresei között osztotta fel s várait újra felépíttette. Csak a legveszedelmesebb ellenfelének, nordheimi Ottónak kegyelmezett meg. Bizalmas tanácsadójává tette Ottót és rábízta Szászország kormányzását is. A szászok ellenállása teljesen megtört s a királyi hatalom újra büszkén ragyogott a birodalom északi részében.

Ámde a király nem sokat ért el azzal, hogy a szászokat letörte, mert a német törzsek függetlenségre törekvése nemsokára szövetségbe a világalomra törő pápasággal s ennek a szövetségnek a német királyság áldozatul esett.

Az itáliai és római eseményeket nem ellenőrizhette kellőképen IV. Henrik. Dél-Itáliában és Sziciliában bámulatos gyorsan kifejlődött az utolsó esztendő alatt a normannok nagyhatalma, a pápaság érdekében és a pápaság áldása mellett.

Ekkor ragyogott föl Guiscard *Róbert* szerencsecsillaga. Szívós kitarással számos várost foglalt el Dél-Itáliában. Azonban nagy mérsékletet tanusított. Abból a jogelvből indulva ki, hogy senkit sem szabad jogaitól megfosztani, meghagyta a városoknak saját önkormányzatukat, csak erős várakat emelt védelmükre. A nemességet pedig hűbéreseivé fogadta és összeolvasztotta normann lovagjaival, oly rettentő haderővé, amely *Róbert* vezetése alatt egyetlen egyszer sem szenvedett vereséget. Engedelmisségre kényszerítette a többi apróbb normann fejedelemségeket is, úgyhogy korlátlan ura lett egész Dél-Itáliának.

Nemsokára elfoglalta Szicilia legnagyobb részét is. *Róbert* itt is bőics mérséklettel járt el. Magának csak Palermót és Messina felét tartotta meg. A sziget többi részét öccsének, *Rogernak* adta hűbérül. A kereszténységet uralkodó egyházzá emelték római szervezettel s a

mohamedán arabok kénytelenek voltak több mecsetjüket, amely valaha keresztény templom volt, visszaadni a keresztényeknek. Egyébként azonban szabad vallásgyakorlatuk maradt és nemeseik beléptek a birodalom hűbéresei közé, úgyhogy az arab kultúra Sziciliában a normann uralom alatt is tovább virult egy ideig.

Guiscard Róbert voltaképpen kalandor volt. Csak a maga zseniális vakmerőségével szakította le ezeket az ősi, gyönyörű vidékeket a görög és arab kultúra kebléről. A Földközi-tenger középső részén, a nagyhatalmak között bizánci tartományokból és apró longobárd és arabs uralmukból életerős új nagyhatalmat alkotott.

Guiscard Róbert megérdemelte nagy sikereit. Igazi északi germán hős volt, magastermetű, szőke fürtös, kékszemű. Jóságos volt a legkisebbekkel szemben is, dús ajándékokkal halmozta el a fegyvertársait s úgy bánt velük, mint egyenrangúakkal. De a lázadók ellen kemény és kíméletlen volt. Az ellenséget pedig nem átalotta megcsalni. Minden bőkezűsége mellett takarékos gazda is volt. Longobárd feleségéhez, aki még a csatákba is elkísérte férjét, mindvégig hűségesen ragaszkodott. Büszke volt a „ravasz” melléknévre, amellyel már kora ifjúságában felruházták. És valóban, Guiscard Róbert egész mozgalmas életét valami eszes, számító vonás jellemzi. Bámulatos érzékkel eltalálta mindig azt, ami érdekeinek legjobban megfelelt és szövetségeseinek sohasem juttatott többet, mint amennyit érdekeinek megfelelően juttatnia kellett. Még a pápával szemben sem hagyta el őt számító hidegvére. De sohasem feledkezett meg róla, hogy hatalmát a pápasággal való szoros szövetségben alapította meg s éppen ezért rendületlen híve maradt élete fogytáig a pápaságnak.

Igy hát a pápaságnak Dél-Itáliában hatalmas, buzgó fegyvertársa támadt. Ugyanekkor Közép-Itáliában is egyre jobban magához láncolt a pápaság egy másik hatalmat is. Tusciai Gottfried halála után, fia, püpos *Gottfried* lett Tuscia fejedelme, aki feleségül vette mostoha testvérét, *Matildot*. Minthogy Gottfriedet nagyon elfoglalták a lotharingiai ügyek, itáliai birtokai kormányzását feleségére, Matildra és ennek anyjára, Beatrixra bízta. Mind a ketten buzgó vallásosságból föltétlen hívei voltak a pápaságnak, sőt Matild személyes jóbarátja is volt Hildebrandnak. Fegyveres erejét föltétlenül a pápaság rendelkezésére bocsátotta. Így tehát a pápa uralkodott Itália legnagyobb részében s mikor a franciaországi normannoknak megadta a felhatalmazást arra, hogy Angliát meghódítsák, a távoli északon is hatalmas szövetséges társat szerzett magának.

És a reformált pápaság szilárd és gyors léptekkel tört célja felé: a pápaság és az egyház függetlenítésére a világi hatalomtól és a pápaság világuralmára.

IV. Henrik király személyes ellenségeskedésbe keveredett már a pápával, mert a pápa kiközösítéssel fenyegette meg őt, mikor IV. Henrik el akart válni feleségétől. Amikor pedig II. Sándor pápa IV. Henrik négy tanácsosát szimónia miatt száműzte, a király nem bocsátotta el a tanácsosokat, hanem továbbra is kegyeiben részesítette őket.

VII. Gergely pápa, a pápaság világi uralmának leghatalmasabb képviselője. A marburgi Eberhard-kodex miniatúrájának képe.

Nem sokkal később meghalt II. Sándor s a halálát követő napon, mikor az elhunyt pápát temették, 1073 április 22-én a lateráni templomban a nép és a pápaság viharos felkiáltásával, minden formaszerű választás nélkül a pápai politika eddig titkos irányítóját, *Hildebrand* arkhidiákonust emelték VII. *Gergely* névvel a pápai trónra és nyomban meg is koronázták a tiarával, minden császár hozzájárulás nélkül.

VII. Gergely pápa volt ennek a kornak legnagyobb szabású embere, bár ellenfelei hátrahagyott írásaikban minden módon kisebbiteni próbálták nagyságát. Parasztszülők gyermeke volt s Tuscia déli részén született 1025 körül. Alig tízéves korában Rómába került, ahol a lateráni pápai iskolában nevelődött s tanítója a későbbi VI. Gergely pápa volt. Mikor VI. Gergely pápának szimónia miatt le kellett mondania, Hildebrand elkísérte tanítóját Németországba s ott élt vele Kölnben és Aachenben a pápa haláláig. Ekkor az új pápának, IX. Leónak kíséretében visszatért Rómába, ahol pappá szentelték fel. Ezután meglátogatta a clunyi kolostort is, ahol Hugó apáttal szoros baráti viszonyba lépett s teljesen teleszívta lelkét a clunyi reformmozgalom eszméivel és törekvéseivel. Innen Németországba ment és IX. Leó pápa utódának a kijelölését kérte a császártól. Minthogy később II. *Miklós* pápa elsősorban Hildebrandnak köszönhette a pápai méltóságot, diákonussá és csakhamar arkhidiákonussá nevezte ki őt, úgyhogy ezzel Hildebrand a bíbornoki testület tagjává lett. Rendíthetetlen meggyőződésű ember volt Hildebrand, aki kíméletlenül levonta meggyőződésének a követ-

kezményeit, anélkül, hogy a gyakorlati lehetőségekkel sokat törődött volna. Szentül hitt a maga törekvéseinek jogosságában s bátran síkra szállt az egyház függetlensége és a pápaság világuralma érdekében. Emellett ő maga tisztalelkű és igénytelen ember volt, igazi idealista lélek.

Mivel IV. Henriket ekkortájt nagyon elfoglalták a szászországi ügyek, nem tiltakozhatott Hildebrand pápasága ellen s azt sem vette észre a császár, hogy a clunyi reformmozgalom egyre jobban elhatalmasodott Németországban is. Lombardiában pedig már is nagy eredményeket mutatott fel. A Patária szövetsége gyakorlatilag megvalósította a papi nötlenséget s a városok lakosságát teljesen a hatalmába kerítette. A lombardiai püspökök és világi főurak tehetetlenül álltak szemben az alsóbb néposztályok elhatalmasodásával.

VII. Gergely pápa ilyen körülmények között döntő lépésre szánta el magát s egyházi átok alá vettette újra a császár szimóniás tanácsosait és a brémai, speieri és strassburgi püspököket és kimondta, hogy a püspökök investitúrájának joga nem a császárt, hanem az anyaszentegyházat illeti meg.

Ez hadüzenet volt. A német császár nem mondhatott le az investitúra jogáról, mert hiszen ezzel kiszolgáltatva volna magát és hatalmát teljesen a pápaságnak. Hiszen a német császári hatalom alapja Nagy Ottó óta az volt, hogy a német császár maga választotta meg püspökeit és apátjait, ő ruházta fel őket az egyházi és világi hatalom jelvényeivel, úgyhogy a főpapság a császár hűbérese volt s a királytól függött. Ha erről a jogról lemond a császár — ez volt az investitúra joga — akkor a főpapság függetlenné válik a császári hatalomtól s nem a császárt, hanem a pápaságot fogja támogatni. Viszont a pápa tudta, hogy az egyház reformja az investitúra jogán fordul meg. Amíg a császár bárkit felruházhatott az egyházi hatalommal, addig nincs az egyháznak semmiféle biztosítéka arra, hogy csakis érdemes és méltó férfiak kerülnek a főpapi méltóságokba.

IV. Henrik mindaddig maga is korlátlanul gyakorolta az investitúra jogát úgy Németországban, mint Itáliában. Érezte a kérdés fontosságát és mindent elkövetett, hogy a pápaság túlsúlyát megtörje. Titokban már Guiscard Róberttel is alkudozásokba bocsátkozott, hogy a pápaságtól eltántorítsa és a maga részére hódítsa. Mikor a szászokon fényes diadalt aratott, elhatározta, hogy most már személyesen vonul Itáliába és rendet csinál ott.

VII. Gergely pápa nyilvános szakadást hozott létre. A császári követekkel, akik Rómából visszatértek Németországba, egy levelet

küldött IV. Henriknek s levelében heves szemrehányásokkal illette a császár állítólagos erkölcstelen életmódja miatt, egyházi átokkal fenyegette meg őt, ha meg nem javul s végül felszólította, hogy nyomban bocsássa el kiátkozott szimóniás tanácsosait.

A császár, aki saját követeinek a kezéből kapta meg ezt a fenyegető levelet, éktelen haragra lobbant és azon nyomban megadta a választ a pápának. Wormsban püspöki zsinatot tartott s a zsinatra összegyűlt huszonnégy püspök kimondta, hogy VII. Gergely erőszakoskodás, hamis eskü és az egyházi törvények megsértése miatt méltatlanná vált a pápai székre s ezért letételik a pápai méltóságról. A lombardiai püspökök követei, akik örömjongva vették tudomásul a wormsi zsinat határozatát, siettek Rómába, hogy hírül vigyék VII. Gergely pápa letételét.

Mikor megérkeztek Rómába, ahol még tartott a bőjti zsinat és a német határozatot a zsinat színe előtt vakmerően felolvasták, csak VII. Gergely pápa személyes közbelépése mentette meg őket attól, hogy a haragra gyulladt pápai vazallusok nyomban fel nem koncolták a követeket. De a pápa nyomban megadta válaszát a wormsi határozatra. Mindenekelőtt felfüggesztette az összes lombardiai püspököket és a Wormsban zsinatra gyűlt 24 német püspököt, azután Szent Péterhez intézett ima formájában megtiltotta Henrik császárnak, hogy Németország és Itália kormányzását tovább gyakorolja, alattvalóit feloldotta a hűségeskü alól és *a császárt egyházi átokkal sújtotta*.

E hírre megrendült az egész földkerekség. Ilyesmi sohasem történt még. A pápa, mint Isten földi helytartója, a föld egyik leghatalmasabb uralkodóját kiátkozta s alattvalóit feloldotta a hűségeskü alól. Melyik világi uralkodó lehetett ilyen körülmények között biztos a maga hatalmáról? A pápaság világuralma nemcsak az egyházi, hanem a világi uralkodók fölött is határozott formában nyilatkozott meg s megkezdődött az évszázados harc a pápaság és a császárság, az egyház és a világi állam között.

Csakhamar kitetszett, hogy a német fejedelmek és püspökök még egyáltalában nem fogták fel VII. Gergely lépésének a jelentőségét nemzeti államuk szempontjából. Hallatlan dolgok következtek be. A pápai átoknak meglett a maga foganatja. Félig lelkiismereti aggályokból, félig önző célokból a német főurak rendre elpártoltak IV. Henrik-től. Először Welf bajor herceg, azután Rudolf sváb herceg, azután a szászok nordheimi Ottó vezetése alatt, akik gyorsan megszállták a császári várakat s végül a legtöbb német püspök.

Majd Friburban gyűltek össze a német főurak, hogy tárgyalásokat folytassanak a kiátkozott IV. Henrikkel. A cserbenhagyott, tehetetlen császár kénytelen volt megígérni, hogy egyelőre tartózkodni fog a

Quod placeat cuncto recitatum dicitur

Bonifác tusciai őrgróf.

Apja volt Matild őrgrófnőnek, aki VII. Gergely pápa és IV. Henrik viszályában nevezetes szerepet játszott. A Vatikánban őrzött „Dicséző ének Matildről” című mű egyik képe.

kormányzástól, a kiátkozott püspököket és tanácsosokat eltávolítja, Wormsot visszaadja püspökének és a pápát meghívja Augsburgba, hogy választott bírója legyen a német főuraknak császáruklal szemben. A Friburba gyűlt főurak ezenkívül közölték Henrikkel azt is, hogy ha egy

év leforgása alatt fel nem oldatja magát az egyházi átok alól, akkor elárvultnak fogják tekinteni a német birodalmat és új császárt fognak maguknak választani. IV. Henrik Speierbe vonult vissza és mindenki azt hitte, hogy hatalmának örökre vége van. VII. Gergely pápa pedig megindult Németország felé az augsburgi gyűlésre.

IV. Henrik ekkor kétségbeesett elhatározásra szánta el magát, hogy ellenségeinek terveit tönkretégye. Hűséges feleségének, szavojai Bertának kíséretében, akivel már évek óta teljesen kibékült, átkelt a legkeményebb tél idején apósa országán, Lombardián, a Mont Cenis keskeny hágóján és szerencsésen megérkezett Páduába. Lombardia püspökei és főurai örömjongással értesültek a császár megérkezéséről, mert azt hitték, hogy Henrik a pápa ellen akar vonulni és kardjukat felajánlották a császárnak a pápa ellen. VII. Gergely pápa, aki már elindult Németországba, rémülten menekült *Canossa* sziklavárába, hivéhez, Matild tusciai grófnőhöz, mert a német fejedelmek, akiknek felszólítására Augsburgba indult, nem küldtek a pápának német kíséző sereget.

IV. Henrik, ha megragadja a kedvező alkalmat, könnyen hatalmába kerithette volna VII. Gergelyt s a világ történelme akkor talán egészen más fordulatot vesz. De Henriknek ilyesmi eszéágában sem volt. Egészen más volt a terve. Egyházi vezekléssel akarta megnyerni feloldozását a pápai átok alól. Tudta, hogyha bűnbánatot tart, a pápának nincs joga megvonni tőle a feloldozást. Azt is tudta Henrik, hogy ha a pápa feloldja őt az egyházi átok alól, akkor ezzel elvész a talaj a német fejedelmek talpa alól, akik az átokra hivatkozva lázadtak fel királyuk ellen, továbbá megnyugtatóst nyer sokezernyi vallásos érzésében megzavart hűséges alattvalója is.

Más kiátkozottak társaságában, 1077 január 25-én így érkezett IV. Henrik *Canossa* várába. Három napig állt itt a német császár a vár belső udvarában, szörcesuhában, mezitláb, reggeltől estig böjtölve s a római pápa ítéletét várva. Ez a vezeklés kényszerítő erővel hatott VII. Gergely pápára, akit különben Matild grófnő és Hugó clunyi apát is arra ösztönzött, hogy béküljön ki IV. Henrikkel. Végül három nap eltelte után maga elé bocsátotta a pápa a császárt, feloldotta őt az egyházi átok alól és maga nyújtotta neki a szentelt ostyát áldozásra. IV. Henrik pedig megígérte, hogy megjavul s aláveti magát a pápa döntésének, aki ragaszkodott ahhoz a tervéhez, hogy folytatja útját Németországba. Henrik belenyugodott mindenbe, amit a pápa kívánt, mert azt remélte, hogy a pápa most már az ő javára fog dönteni az augsburgi gyűlésen.

Ekkor azonban kitűnt, hogy a német fejedelmeket nem annyira a pápai átok lázította fel IV. Henrik ellen, mint inkább a saját önző érdekeik. A canossai események hallatára összegyűltek a Nürnberg melletti Fürchheimben és *Rudolf* sváb herceget választották meg német császárrá. Ezzel félretolták az útból VII. Gergelyt, akit döntésre hívtak Németországba és polgárháborút kezdtek nem a pápa érdekében, aki immár kibékült IV. Henrikkel, hanem a maguk külön érdekei miatt.

IV. Henrik Lombardiában sereget gyűjtött s Karinthián és Ausztrián keresztül Regensburgba vonult. A birodalom délkeleti része, Karinthia, Ausztria, Bajorország, Csehország, továbbá Lotharingia a rajnai püspöki városokkal, a sváb földön Augsburg és Ulm, Frankóniában Würzburg és az összes birodalmi kolostorok a szász földet kivéve, IV. Henrik pártján voltak. Rudolf hatalma voltaképen csak Szászországra és Thüringiára terjedt ki. Henriknek tehát elsősorban a szászokat kellett legyőznie, mert ezek voltak a lelke az egész áldatlan polgárháborúnak.

Bár folytonosan támadt és előrenyomult, a döntő ütközetet *Flarchheim* mellett 1080-ban mégis elvesztette IV. Henrik. VII. Gergely, aki időközben legátusaival többször próbálta a bírói döntést kieszközölni, a Flarchheimi ütközetben Ister ujját látta s eddigi semlegességéből kilépett és újra egyházi átokkal sújtotta Henriket. Megfosztotta őt méltóságától és Rudolfot ismerte el német császárnak. Az egyházi átoknak azonban most már nem volt meg a kellő fogantatja. IV. Henrik, aki Bambergben értesült a hírről, gúnyosan maga terjesztette el a kiátkozás hírét s csakhamar meg volt az az elégtétele, hogy most eredménnyel próbálhatta meg újra azt, amit az imént kudarcra kísérelt meg. Tizenhárom német püspököt gyűjtött össze Mainzban s ez a zsinat megfosztotta VII. Gergelyt méltóságától, Brixenben pedig harminc német és lombardiai püspök a király jelenlétében nemcsak a mainzi határozatot ismételte meg, hanem új pápát is választott *Wibert* ravennai püspök személyében.

Ezeknek a kevély határozatoknak most már Rómában is érvényt kellett szerezni. IV. Henrik előbb azonban a szászokkal szeretett volna végezni. Megütközött újra nordheimi Ottóval s a csatát újra elvesztette. De ütközet közben Rudolfot, az ellencsászárt egy lándzsaszúrás oly súlyosan megsebesítette, hogy aznap estére Rudolf belehalt a sebébe. Egy kardcsapás pedig levágta Rudolfnak a jobbkezét, amellyel esküt tett s a nép ebben istenítéletet látott és a szászok vezér nélkül maradtak. Lipót osztrák herceg a pápai legátus rábeszélésére elpártolt ugyan most

IV. Henriktől, de ez Wratizláv cseh herceget küldte Lipót ellen s ő maga csekélyszámú haderővel Itáliába indult. (1081.)

Bizonyára tudta, hogy Itáliában epedve várják már őt és VII. Gergely pápa csaknem védtelen Rómában, mert Guiscard Róbert Konstantinápoly ellen vonult éppen akkor s azzal a kalandos tervvel foglalkozott, hogy Perzsia királya lesz. Matild grófnő sem segíthette a pápát, mert vazallusai nem voltak hajlandók IV. Henrik ellen harcolni. Róma előtt állt már a császár, ahová ellenállás nélkül jutott el. Róma védekezett és IV. Henrik csak két esztendő múlva tudta bevenni a várost, egyrészt ostrommal, másrészt és még inkább megvesztegetés útján. Most Wibert ravennai püspököt *III. Kelemen* név alatt beültette Henrik a pápai székbe és az új pápa még aznap római császárrá koronázta Henriket. Csak az Angyalvár volt még a Gergely-pártiak hatalmában.

Ekkor azonban fordult a kocka. Guiscard Róbert hiába próbálta Bizáncot elfoglalni. A görögök sokkal vitézebben védekeztek, mint Róbert remélte. Így aztán, minthogy Apuliában lázadás is támadt, visszatért Itáliába s 30,000 főnyi gyalogos és 6000 főnyi lovascsapat élén megindult Róma felé, hogy VII. Gergely pápát megszabadítsa a németektől. A császár a hatalmas normann sereg közeledésének hírére kivonult Rómából s a normannok bevonultak az örök városba. Raboltak, fosztogattak, gyilkoltak és pusztítottak azon a címen, hogy bosszút állnak a rómaiakon, mert hűtlenek lettek VII. Gergelyhez s egész városrészeket romhalmazzá változtattak. A rómaiakat annyira elkeserítette ez a barbár pusztítás, hogy mikor a normann fölmentők elvonultak, VII. Gergely kénytelen volt csakhamar utánuk indulni, úgyhogy *III. Kelemen* nyugodtan visszatérhetett Tivoliból Rómába. De sem ő, sem a következő Gergely-párti pápák nem uralkodtak valójában az örök városban, amely újra a nemesek pártoskodásának színhelyévé lett. Ezek most ádáz dühvel harcoltak egymás ellen s a régi Róma építményei, a Kapitolium, a Kolosszeum, a Tituszív csakhamar a küzdő felek váraivá és őrtornyáivá alakultak át.

VII. Gergely pápa Salernóba menekült s ott is halt meg, úgyszólván száműzetésben (1085.). Rendületlenül hitt törekvéseinek a jogosságában, de azzal a keserű tudattal hunyta le szemét örök álomra, hogy vereséget szenvedett.

„Szerettem az igazságosságot és gyűlöltem az igazságtalanságot, ezért halok meg száműzetésben” — ezek voltak utolsó szavai. A salernói dóm kriptájában temették el.

De eszméi nem szálltak sirba vele s utódai VII. Gergely pápa nyomdokain törekedtek meghódítani a pápaságnak és az egyháznak az egész világot.

Pár hét múlva elragadta a halál Guiscard Róbertet, a hatalmas

Krisztus megkoronázza Roger sziciliát királyt. Guiscard Róbert öccset.

A monrealei székesegyház mozaikképe, mely az akkori felfogásnak megfelelően a királyi hatalomnak égi származását akarta kifejezni.

normann hódított is. Fényes diadalt aratott a tengeren a bizánciakon és a velenceiken s elfoglalta Korfu szigetét is. Eközben azonban megbetegedett s 70 éves korában meghalt Korfuban, fiának Rogernak és feleségének, Sigilgaitának a karjai között. Serege riadtan menekült Korfuból s útközben nagy vihar szélszórta a normann flottát is. Zátonyra jutott az a hajó is, amely Róbert holttestét szállította. Sigilgaita csak

nagynehezen tudta megmenteni férje holttestét. Róbert utóda, *Roger* teljesen lemondott elődének a bizánci birodalomra vonatkozó nagyra-törő terveiről. Ehelyett azonban végkép befejezte Szicília meghódítását.

IV. Henrik diadalmasan tért vissza Németországba, ahol ellenfelei *Hermann* lützenburgi grófort választották meg ellencsászárnak. Hermannak azonban a szász földön kívül nem igen volt tekintélye. Bár elfoglalta Augsburgot, mégsem ért el semmit, mert *Lipót* osztrák herceg, akit a bajorok és a csehek súlyosan megvertek, meghódolt a hazatérő császárnak, aki hamarosan visszaszerezte Augsburgot is. Meghalt időközben nordheimi Ottó herceg is.

IV. Henrik küzdelmei pártütő fiaival.

A tíz esztendőn át dúló polgárháború után mélységes vágy fogta el egész Németországot a béke után. A parasztság megsínylette a folytonos háborút, a gazdasági élet rémesen pangott. A jogbiztonság alapjaiban megrendült, mert nemcsak ellencsászár és császár volt a birodalomban, hanem a két császár ellenfőpapokat és ellenfőurakat is nevezett ki s az ellenpápák, ellenpüspökök és ellenhercegek garázdálkodása már-már tűrhetetlen lett.

Az *istenbéke* kihirdetése termékeny talajra talált.

Az egyes püspökök után végül 1085-ben a mainzi zsinat, amelyen IV. Henrik császár elnökölt, elrendelte az *istenbékét* az egész birodalomra vonatkozólag. A császár írásban biztosította a szászoknak ősi tartományi jogukat s mikor megjelent Szászországban, csaknem az egész ország meghódolt neki s az elnyomott nép a békefejedelmet ünnepelte benne, aki helyreállította a császárság és a német egyház nélkülözhetetlen kapcsolatát. A polgárháború itt-ott lobbot vetett még ugyan, de erőre nem kapott többé s Hermann ellencsászár el is esett.

VII. Gergely pápának utódává Dezideriusz monte-cassinói apátot választották meg a Gergely-pártiak, aki *III. Viktor* név alatt foglalta el a pápai trónust. III. Kelemen pápa azonban nem távozott Rómából és III. Viktor meghalt anélkül, hogy Rómába bevonulhatott volna. Utódává a Gergely-pártiak Hugo ostiai bíbornokot, egy clunyi reformpártit választottak meg, aki *II. Urbán* néven foglalta el VII. Gergely örökségét. II. Urbán lemondott VII. Gergely nagy terveinek egy részéről. Nem törekedett arra, hogy a világi hatalmat alávesse a pápaságnak, csak arra törekedett, hogy az egyházat teljesen függetlenítse a világi hatalomtól és azzal egyenrangúvá tegye. A német császárság

persze ebbe sem nyugodhatott bele s így tovább folyt a két nagyhatalom ádatlan viaskodása.

II. Urbán pápa úgy próbálta gyöngíteni IV. Henrik hatalmát, hogy minden módon szította és támogatta a délnémetországi reformmozgalmat, különösen a sváb hercegség déli részén, ahol seregesen tódultak az emberek a clunyi reformok szellemének hatása alatt a kolostorokba. Azután 1090-ben a negyvenéves tusciai Matild grófnőt összeházasította Welf herceg tizenkilenc esztendő s hasonló nevű fiával, hogy kapcsolatot hozzon létre a császár táiai és délnémetországi ellenségei között.

A császár veszedelmesnek tartotta ezt a házasságot és újra benyomult Itáliába és megtámadta Matild grófnő birtokait. Hosszú ostrom után elfoglalta Mantuát, a Póvidék legerősebb várát és diadalt aratott Vicenza mellett is, de hiába ostromolta meg Canossa várát.

A császár ellen újra föllázadt a lombard Patária, Milánóban, Cremonában, Lodiban és Piacenzában magához ragadta a hatalmat s ez a négy város 1093-ban az első itáliai városi szövetségben egyesült a császár ellen, aki elől nyomban elzárták az alpesi átjárókat.

Súlyosabb csapás volt ennél a császárra nézve az, hogy legidősebb fia, Konrad, akit utódává jelölt ki, szintén pártot ütött atyja ellen. Konrad csatlakozott a városok szövetségéhez és Monzaban megkoronáztatta magát a lombard koronával. Emellett gyalázatot hozott IV. Henrik fejére második felesége, az orosz Praxedis is, akivel első feleségének, Bertának halála óta nagyon boldogtalan házaseletet folytatott. Praxedisz császárné a szigorú erkölcsű Matild grófnőhöz menekült és ott nyilvánosan házasságtöréssel vádolta meg magát.

Konrad német herceg.

IV. Henrik legidősebb fia, aki pártot ütött apja ellen. Az örökségből kizárva pártütését megbánva halt meg még apja életében Itáliában.

Ilyen körülmények között minden vonalon győzött a pápai párt. Bevonulhatott végre II. Urbán pápa Rómába is, ahol III. Kelemen pártja háttérbe szorult. II. Urbán diadalmasan vonult észak felé. A virágzásnak indult Pisát engedelmességéért azzal jutalmazta, hogy a pisai püspökséget érsekséggé emelte. Piacenzában pedig ezernyi pap és világi jelenlétében egy zsinaton fölelevenítette a papi házasság és a szimónia ellen hozott régebbi határozatokat, továbbá felújította az egyházi átkot, amelyet VII. Gergely adott ki IV. Henrik császár és III. Kelemen ellen. Cremonában az ifjú Konrád király fogadta őt, IV. Henriknek pártütő fia és hűségesköt tett a pápának. Milánóban alázatosan meghódolt a pápa előtt Arnulf milánói érsek is, akit IV. Henrik nevezett volt ki.

Egész Itália II. Urbán pápa lába előtt hevert. A pápa átkelt az Alpeseken és Burgundián keresztül *Clermontba* vonult, ahova egyetemes zsinatot hívott egybe.

Amint a zsinat megnyílt, II. Urbán szent háborúra szólította fel a keresztény nyugatot, *keresztes háborúra* az izlam ellen. Ez a felhívás, amely évszázadokra irányt szabott a nyugati kereszténységnek, a pápaságot egy csapásra a keresztény világ látható fejévé emelte, úgyhogy a pápaság teljesen túlszárnyalta a császárságot.

A pápa felhívása nyomában több országban hallatlan mozgalom keletkezett, amelyhez Németországban egyelőre a lotharingiaiak csatlakoztak s a keresztények ezrei meg ezrei vonultak nyugatról keletre a Szentföld fölszabadítására.

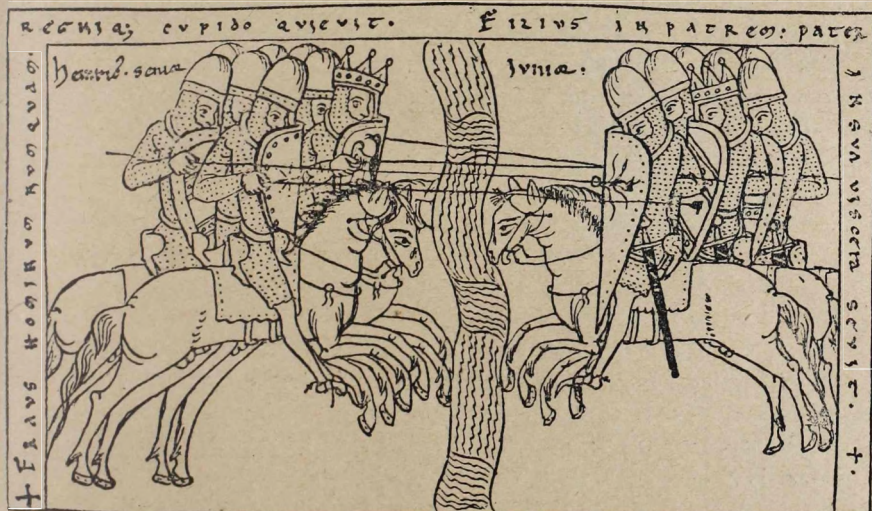
IV. Henrik császár pedig elhagyva és elfelejtve, hatalom nélkül és kétségbeesetten ott ült egyedül Felső-Itália északkeletén. Csak mikor a Welfek elszakadtak a pápától, akinek nem volt többé már szüksége rájuk, akkor sikerült Henriknek mindenféle engedménnyel, köztük Bajorország hűbérével a maga pártjára hódítani őket, úgyhogy végül utat törhetett magának az Alpeseken keresztül Németországba. Itáliáról lemondott. Fia, Konrád maradt Itáliában, aki nemsokára meg is halt keserű hűnbánatban.

IV. Henrik most minden erejét a béke helyreállítására szentelte. A békét sóvárogta az egész birodalom, pláne minthogy az első nagy német keresztes háborúban, amely a távoli Kis-Ázsiában, mint később látni fogjuk, oly siralmas véget ért, egész sereg nyughatatlan és izgága elem eltűnt a birodalomból.

A mainzi országgyűlésen a würzburgi püspök kihirdette tehát négy esztendőre a *birodalmi békét*, továbbá a császárnak azt az elhatáro-

zását, hogy ki akar békülni az egyházzal s azután személyesen vezet a Szentföldre kereszties hadsereget.

Ez a két elhatározás kiegészítette egymást, mert a birodalom békéjét csak úgy lehetett megóvni, ha a békétlen hűbéres lovagokat, akiket a hosszú polgáriháború fegyverbe szólított, valami nagy külföldi vállalkozásban foglalkoztatni lehet. Máskülönb en állandó veszedelemmel fenyegették volna a birodalom békéjét. Ez a nagy külföldi vállalkozás pedig, amely lecsapolja a túltengő erőt, akkoriban nem lehetett más,

IV. Henrik cs. atája jóval, a későbbi V. Henrikkel Regensburg mellett.

Freisingeni Ottó krónikájának kéziratát díszítő rajz. IV. Henrik koronás alakja a bal oldalon van, pajzsán a birodalmi sas.

mint egy kereszties háború. Nagy csapás volt tehát IV. Henrik császárra nézve, hogy tervét nem valósíthatta meg, mert II. Urban pápa utóda, II. Paszkhálisz lehetetlenné tette a császárra nézve, hogy kibéküljön az egyházzal és semmi szín alatt nem volt hajlandó a császárt feloldani az egyházi átok alól. Az egyházzal való kibékülés nélkül pedig a császár kereszties háborúba sem mehetett.

Ilyen körülmények között a hűbéres lovagok elégtelensége a császár ellen fordult, mert benne látták a túrhetetlen békeállapot szerzőjét. Vezérük is akadt IV. Henrik ifjabb fiában, a későbbi V. Henrik hercegben, akit a császár utódaül jelölt ki a trónra. Amikor ugyanis

Magdeburgba indult a császár, hogy megakadályozza egy Gergely-párti ember érsekké választását, útközben fia, Henrik otthagya a császári tábornokot, a maga pártjára hódította Bajorországot és Szászországot, sőt a legelőbb püspököt is azzal a képmutató magyarázattal, hogy kiközösített apjával nem szabad tovább érintkeznie. Ujra áldatlan polgárháború kezdődött, eleinte Bajorországban, ahol a két császár csapatai előbb Regensburg mellett találkoztak, majd a Rajna mellett, ahol IV. Henriket különösen Köln támogatta rendületlenül.

V. Henrik Mainzból megindult a Rajna mentén Köln felé, hogy apjával szembeszálljon. Koblenz mellett találkozott a két sereg. V. Henrik azonban, mikor a két tábor harcra készen szemben állt már egymással, újra a képmutatás könnyebb eszközához folyamodott a bizonytalan harc helyett. Hirtelen megbánást színel, személyesen apja bocsánatáért esedezett s azután apjával együtt, aki örömmel megbocsátott fiának, Bingenbe lovagolt. Itt rábírta apját arra, hogy csapatait bocsássa el. Másnap reggel azonban elfogatta IV. Henriket és Bökelnheim várába vitette. A szerencsétlen IV. Henriket ez az árulás teljesen megtörte. Kétségbeesésében lemondott a további küzdelemről és Ingelheimben, a Karolingok ősi palotájában, a fejedelmek színe előtt lemondott koronájáról. Ámde a gaz árulást nyomon követte a bűnhődés. Alsó-Lotharingiában feltámadt IV. Henriknek a pártja s a szerencsétlen császárt megszöktette fogságából. V. Henrik lovascsapatait megverték s Köln alól is teljesen visszaverték ostromló seregeit. Ugy látszott, hogy IV. Henrik hatalma új erőre kap s a régi rend helyre fog állani. Ámde ekkor 1106-ban IV. Henrik váratlanul elhunyt.

Mint a görög tragédiák hőse, úgyszólván a végzetnek esett áldozatul, nem a saját bűnének. De uralkodásának megvolt az a jelentősége, hogy a pápai világuralom teljes kifejlődését megakadályozta, mert teljes erejével ragaszkodott Ottó birodalmi alkotmányához s ezzel a német birodalom alapjaihoz.

Különös játéka volt a sorsnak, hogy a két hatalmas ellenfél, akik egyéniségük teljes súlyával, lelkiük teljes szívósságával kezdték meg a nyílt harcot a világuralomért, a két nevezetes és nagyszabású ellenség, IV. Henrik és VII. Gergely, a császár és a pápa, mind a ketten igen nyomorúságosan értek véget. VII. Gergely fogságban, száműzetésben, a pápai trónról letéve halt meg, azzal a tudattal, hogy legyőzték. IV. Henrik ugyancsak száműzetésben és fogságban és egyházi átokkal sújtottan halt meg, miután megérte, hogy nagy ellenfelének, VII. Gergelynek eszméi diadalmaskodtak.

V. Henrik. — A wormsi konkordátum.

IV. Henrik után fia, V. *Henrik* került a trónra alig huszonnégy esztendőskorában. Apja ellen vívott harcaiban nemcsak a világi fejedelmek és a kismemesség nagy része, hanem a legtöbb püspök is támogatta őt. V. Henriknek tehát eszéágában sem volt ennél fogva, hogy az investitúra jogáról lemondjon. Tárgyalt ugyan II. Paszkhálisz pápával, de a tárgyalások nem vezettek eredményre és bár a pápa több ízben megújította több zsinaton az investitúra tilalmát, ennek a tilalomnak nem igen volt hatása.

Egyelőre azonban V. Henrik nem vonulhatott be Itáliába, mert a cseh, lengyel és magyar ügyekkel volt elfoglalva. Trónralépése után négy évvel kerekedett csak fel Itália felé, ekkor azonban oly hatalmas sereggel, aminővel német uralkodó még sohasem jelent meg Itáliában. Piacenza mellett 30,000 főnyi lovasság fölött tartott V. Henrik hadiszemlét. E vaspáncélos lovashatalom előtt megszűnt az ellenállásnak minden reménysege. Még Matild tusciai grófnő is ellenállás nélkül hódolt meg.

A pápa is megrémült, amikor a császár megindult Róma ellen s szerződést kötött vele. De a szerződést egyelőre titokban tartották. A pápa megígérte, hogy császárrá koronázza V. Henriket, ha ez előbb lemond az investitúra jogáról, oly föltétel alatt, hogy a püspökök és apátok ezzel szemben lemondanak összes felségjogaikról és birtokaikról a birodalom javára.

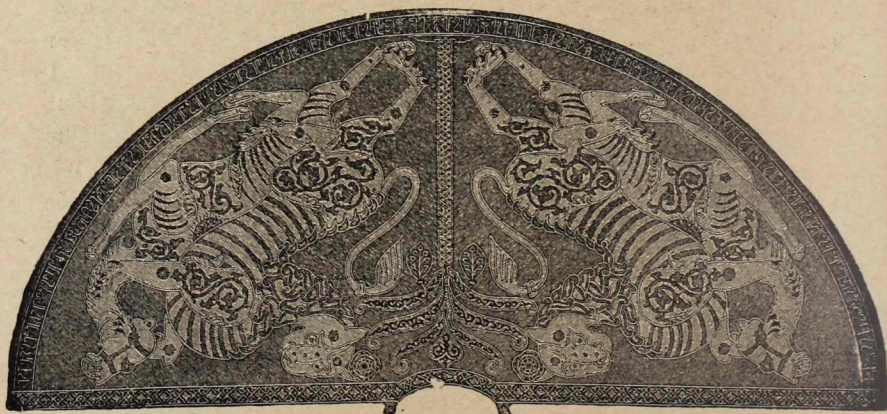
Ez gyökeres megoldása lett volna az investitúra-harcnak, de megvalósítása lehetetlen volt s csak II. Paszkhálisz ideális lelke tételhetett fel az egyházfejedelmekről ennyi önmegtagadást és igényteleniséget. Mikor V. Henrik bevonult Rómába és a pápa másnap a Szt. Péter templomban nagy gyülekezet előtt kezdte felolvasni a titkos szerződés szövegét, az egybegyűlt főpapok felháborodva kiáltottak közbe és a leghatározottabban vonakodtak lemondani felségjogaikról és birtokaikról.

II. Paszkhálisz pápa kudarcot vallott tervével, V. Henrik pedig a tiltakozás hallatára kijelentette, hogy ennél fogva a szerződést érvénytelennek tekinti, ragaszkodik ősi investitúra jogához és követeli, hogy a pápa nyomban koronázza meg, minthogy a szerződésért nem tud helytállni. Minthogy a pápa nem volt hajlandó V. Henriket megkoronázni, ez egyszerűen elfogatta a pápát tizenhat bicornokával együtt

és a német táborba szállította, ahonnan a Szabin-hegységbe vonultak a németek foglyaikkal. Hosszú tétovázás után itt végre új szerződésbe egyezett bele a pápa. Elismerte, hogy a királyt megilleti a régi investitúra joga s megígérte, hogy V. Henriket sohasem fogja átokkal sújtani, a halott IV. Henriket is feloldotta az átok alól és császárrá koronázta V. Henriket.

V. Henrik ezután nyomban visszatért Németországba s apja holttestét ünnepélyesen átszállította a speieri dóm kápolnájába. Ez volt a lázadó fiú vezeklése apjával szemben.

V. Henrik azonban nagyon csalódott, mikor azt hitte, hogy most

A német koronázási palást.

A vörös selyem palást aranyhímzése állatharcokat ábrázol stílizált módon.

már véget ért a császárság és a pápaság harca. A pápa hiába ígért meg bármit, a Gergely-pártiak hallani sem akartak az új szerződésről. S minthogy a pápa nem volt hajlandó megszegni a szavát, a Gergely-párti főpapok két ízben zsinatra gyűltek egybe és egyházi átokkal sújtották a császárt. A császár tehetetlenül állt szemben ezzel az átokkal, mert a Gergely-pártiak ereje nem Itáliában volt már ez időben, hanem Franciaországban, sőt Németországban is. A régi császári püspököket időközben lassanként csupa Gergely-párti püspök váltotta fel. A világi fejedelmek pedig egyre merészebben szálltak szembe a császári hatalommal, különösen mióta oly vitéz és kiváló vezérük akadt, mint *Lothár* szász herceg. Lothár, akit maga V. Henrik ruházott fel a szász hercegséggel, hatalmas szász nemzeti uralmat teremtett herceg-

ségében, amely nem férhetett meg a birodalom egységével, csak az esetben, ha a szász herceg lesz egyben a birodalom királya is.

Lothárnak voltak is ilyen nagyratörő tervei. De V. Henrik erélyesen útját vágta a nagyobb bajoknak. Adalbert mainzi érseket, aki Lothárhoz szított, elfogatta s a szászokat megverte. Mindez azonban nem használt volna. A döntő csapást azzal mérte V. Henrik a lázongókra, hogy feleségül vette I. Henrik angol király leányát, Matildot s szoros kapcsolatba lépett a hatalmas Angliával. Esküvőjére az összes német fejedelmek Mainzba gyülekeztek s ezen a fényes gyűlésen meghódolt a császárnak Lothár herceg is. V. Henrik ekkor hatalma tetőpontján állt.

Ámde nem sokáig tartott a császár dicsősége. A német fejedelmekkel erőszakosan kezdett bánni. Aztán szakadatlanul folyt a Gergelypártiak izgatása is, úgyhogy csakhamar nagyon ingerült lett a hangulat a világi és az egyházi főurak között a császárral szemben.

Mikor a császár az engedetlen frizek ellen hadbaszállt, háta mögött fellázadt Frigyes kölni érsek, a legtöbb alsólotharingiai és vesztfáliai gróf, sőt végül maga Lothár szász herceg is. A császár több apró csatározás után végül súlyos vereséget szenvedett. Nem vesztette el azonban önbizalmát, hanem nyomban Szászország ellen fordult, de újra oly súlyos vereséget szenvedett, hogy Szászországból nyomban kénytelen volt kivonulni és visszahúzódott Mainzba. Bajorország és a sváb hercegség kivételével fegyvert fogott a császár ellen az egész birodalom s most már az egyház is nyíltan a császár ellen fordult. Pápai legátusok járták be a birodalmat s kihirdették újra a császár ellen az egyházi átkot és kiközösítették mindazokat a püspököket, akik a császártól kapták méltóságukat. Mindennek tetejébe fellázadtak a császár ellen a mainzi polgárok is és kényszerítették, hogy Adalbert érseket, aki egyik legveszedelmesebb ellenfele volt, bocsássa szabadon.

V. Henrik súlyos helyzetében kétségbeesett lépésre szánta el magát. Elhatározta, hogy székhelyét hosszabb időre *áthelyezi Itáliába*, hogy ott személyesen tárgyalhasson II. Paszkháлиз pápával s ily módon kirántsa német ellenségeinek lába alól a talajt, úgy, mint atyja tette negyven esztendővel azelőtt, mikor elment Canossába feloldozást könyörögni VII. Gergelytől. Annál kívánatosabbá tette a császárnak ezt a lépését az a körülmény is, hogy *Matild* tusciai grófnő meghalt és nagyterjedelmű birtokait Szent Péter utódainak hagyományozta.

A császár átkelt az Alpeseiken és mindenekelőtt elfoglalta Matild grófnő egész örökségét a birodalom javára, anélkül, hogy bárki is ellenszolgált volna neki. Elfoglalta Canossát is. Így Felső és Közép-Itáliának

legnagyobb földesura és hűbérura lett, dús adományokkal magához édesgette a nemességet és udvarába csábított számos püspököt is. Mindenekelőtt azonban a fölfelé törekvő itáliai városokat támogatta tervszerűen mindenféle privilégium és adomány osztogatásával.

De főcélját, amiért Itáliába tette át székhelyét, nem érte el a császár. II. Paszkházisz pápa hajthatatlan maradt, bárha magának Róma városának ura sem volt. Végül Róma prefektusa és konzuljai meghívták a császárt városukba, aki nagy haderővel meg is indult Róma felé. A pápa a császár közeledtének hírére Capuába menekült. V. Henrik pedig ünnepelesen bevonult Rómába és Szent Péter templomában *Burdinusz* portugál érsek a császár fejére tette újra a koronát.

Mikor II. Paszkházisz meghalt, utóda, *II. Geláziusz* megválasztása után nyomban Burgundiába menekült. A császár haragra lobbanva, újra Rómába vonult és *Burdinusz* érseket *VIII. Gergely* névvel pápává koronáztatta. Ezzel azonban nem sokat ért el, mert a dolgok Németországban kerültek dülőre.

Otthon szívósan fegyverkeztek egymás ellen a körülbelül egyenlő erejű ellenfelek. Délen *Frigyes* sváb herceg emeltetett erős várakat s kiszorította egyházkerületeikből a strasszburgi, speieri és wormsi püspököket. Frankóniában öcse, *Konrád* védte vitézül a császár ügyét. Mikor V. Henrik visszaérkezett Németországba, általános volt a kimerülés s a százszok fegyverszünetet kértek. Mikor pedig ezek az ellenséges haderők újra szembekerültek egymással, ütközet helyett abban állapodtak meg, hogy *birodalmi gyűlés* üljön össze *Würzburgban*. Ez meg is történt s a birodalmi gyűlésen elhatározták a fejedelmek, hogy állandó béke legyen a birodalomban s úgy a birodalom, mint az egyház kapja vissza az elvesztett birtokokat és az invesztitura kérdését egyetemes zsinat oldja meg.

Szerencsére II. Geláziusz pápa halála után Guido viennai érsek került a pápai székre *II. Katixtusz* néven. Ez, bárha régebben buzgó Gergely-párti volt, nem volt sem fanatikus, mint VII. Gergely, sem rajongó, mint II. Paszkházisz s józanul szemlélte és fontolgatta az ügyeket. A német fejedelmek határozottan kijelentették előtte, hogy a császár nem mondhat le teljesen az invesztitura jogáról s a pápa ezt belátta. Így aztán megegyezett a császárság és a pápaság a *wormsi konkordátumban*, amelyet mindjárt fel is olvastak a nagy gyülekezet előtt. Az egyezmény szerint a püspököt saját káptalanja, a birodalmi apátot a kolostori konvent fogja ezentúl szabadon választani a kánonjog (egyházjog) rendeletei szerint, de a császár vagy helyettesének a jelenlétében. Az invesztitúrát pedig két részre osztják. Az egyházi méltóság jelvényeit,

a gyűrűt és a pástorbotot püspöktársaitól kapja a megválasztott főpap, ellenben a birodalmi hűbérral és a jogar átnyújtásával a császár ruházza fel őt, még pedig Németországban az egyházi investitúra *előtt*, Itáliában és Burgundiában hat héttel *később*.

II. Kalixtusz pápa ezt az egyezményt az egybehívott római zsinaton úgy tüntette föl, mint az egyház nagy diadalát s ebben a meggyőződésben is halt meg. Voltakép azonban ez az egyezmény kompromisszum volt csak a két hatalom között. A császárságnak meghagyta a régi investitúra jog lényegét s helyreállította a császárság és az egyház szükségszerű kapcsolatát. Jelentős változás csupán az volt a császárság hátrányára, hogy a császár elvesztette minden befolyását a pápaválasztásra. Az investitúraharc első szakasza tehát körülbelül azzal végződött, hogy az egyház függetlenítette magát a világi hatalom alól s bár nem kerekedett annak fölébe, vele mindenestre egyenrangú hatalommá lett.

Teljesen új jelenség volt német szempontból az, hogy a pápa és a császár közt folyó tárgyalásokon résztvettek a birodalom világi főurai is. Résztvettek tehát úgyszólván a birodalom kormányzásában s többé nem is mondtak le soha arról az újonnan szerzett jogukról. Sőt V. Henrik vereséget szenvedett a birodalmi hűbérek örökösödésének kérdésében is, amennyiben nem rendelkezhetett többé szabadon a nagy hűbértanokkal sem.

V Henrik császár elért még annyit, hogy az egyik birodalmi gyűlésen kimondatta a birodalmi háborút a szász hercegség ellen. Az egybesereglett hadakat azonban nem Szászország ellen vezette, hanem egészen váratlanul Franciaország ellen, mert közben apósa, I. Henrik angol király belevonta őt VI. Lajos francia királlyal támadt háborújába.

A császárnak ez az elhatározása nagy visszatetszést szült birodalom-szerte. Nagy baj azonban nem támadt belőle, mert a birodalmi sereg csak Metzíg jutott. Mikor ott észrevette a császár, hogy egész Észak-Franciaország fegyvert fogott, seregével visszafordult a Rajna felé. Utközben azonban 1125-ben meghalt Utrechtben, 43 éves korában. Sokáig eltitkolt rákbaja ragadta el őt az élők közül. Benne kihalt a száli-frank uralkodók családja.

V. Henrik császár elég szerencsésen végezte be az investitúraharcot a pápasággal szemben, ámde a birodalom régi a kotmánya lényegesen megváltozott a harc folyamán. Azeelőtt védőura volt a császár az egyháznak és szabadon rendelkezett az egyház birtokaival és méltóságai-val. Most a harc végén a császár és az egyház viszonya hűbéri viszonyjá

változott s a császár kénytelen volt a hűbérrel felruházni azt, akit a káptalan vagy a konvent megválasztott a megüresedett egyházi méltóságra. A világi fejedelmek pedig rendszeresen kezdék résztvenni maguk is a birodalom kormányzásában s hivatalaiknak és méltóságaiknak átöröklését, még a hercegségekben is, mindenütt biztosították maguknak. Ez az új rend nem is változott meg többé s a császári hatalom régi korlátlanságának és a birodalom erős egységének vége lett mindörökre.

Mialatt a nagy birodalmi hivatalnokokból örökös fejedelmek lettek, egy másik, talán még fontosabb változás is történt a birodalomban. Különösen a püspöki birtokokon az utolsó uralkodók tervszerű pártfogásával egy új politikai osztály kezdett kialakulni: az önálló, városi polgárság. Leggyorsabban fejlődött a városi önkormányzat és önállóság Felső és Közép-Itáliában és Burgundiában.

Franciaország kialakulása.

Az utolsó Karolingok.

A nyugati frank birodalom történetét ott hagyjuk abba, mikor *Odo* párizsi gróf halála után, 898-ban a frankok újra visszatértek a Karolingokhoz és *Együgyü Károlyt*, a Karolingok egyetlen élő sarját választották meg királyuknak. Károly szerette volna a hatalmas frank főurakat leigázni és a régi királyi hatalmat visszaállítani. Ez a törekvése azonban csak áldatlan és szerencsétlen végű belső harcokba bonyolította harmincesztendei uralkodása alatt. Folyton háborgatták eközben a normannok betörései is, akiktől Károly végre úgy szabadult meg, hogy békét kötött velük s átengedte vezérüknek, *Rollónak* a meghódított földeket s örökös hűbérül *Normandia* hercegség név alatt rábizta a folytonosan lázongó Bretagne főhatóságát is, azzal a kikötéssel, hogy *Rollo* népével együtt fölveszi a keresztiséget. Ez meg is történt és *Rollo* ezentúl *Róbert*, Normandia hercege lett.

A normannok letelepedése volt az utolsó nagy bevándorlás a nyugati frank birodalomba. A normannok, bár még sokáig baráti összeköttetésben maradtak északi törzsrokonaikkal, akik még több ízben küldtek hozzájuk újabb letelepülő rajokat, csakhamar belenyugodtak a keresztény vallásba és megtanulták a francia nyelvet is, sőt nemsokára buzgó hívei lettek az egyháznak és a lovagi szokásoknak, annyira, hogy ősi germán erejüket, vállalkozókedvüket és politikai képességüket átoltották a nyugati frankokba is és később kiváló képviselőivé lettek a középkorban a lovagi kultusznak.

A normannok hatalma eleinte annál nyugodtabban fejlődhetett ki Normandiában, mert *Együgyü Károly* folytonos harcban állt többi vazallusaival. Odónak, az egykori francia királynak egy öccse, *Róbert* francia herceg volt a leghatalmasabb vazallus, aki harcba szállt *Együgyü Károly* ellen és királlyá kiáltotta ki magát. A soissons-i csatában *Róbert* elesett ugyan, de fia, *Hugó* megnyerte az ütkő

zetet. Minthogy nagyon fiatal volt még, a trónról lemondott sógorának, Rudolf burgundi herceg javára, úgyhogy burgundi *Rudolf* lett Franciaország királya. (923—936.)

Együgyű Károly Heribert gróf kezébe került s fogságban töltötte élete hátralevő részét. Fia, *Lajos* azonban anyjával, aki I. Edvárd angol király leánya volt, Angliába menekült s várta az idők jobbrafordulását.

Rudolf király erélyesen uralkodott s megvédte a birodalmat a betörő magyarok ellen. Akvitánián és Lotharingián kívül az egész birodalom elismerte őt királyának, de mikor Rudolf gyermektelenül halt meg, a főnemesek mégsem Hugó francia herceget, Rudolf sógorát választották meg királyuknak, hanem Együgyű Károlynak Angliában élő fiát, *Tengerentúli Lajost*, a Karolingok utolsó élő sarját, aki mint *IV. Lajos* foglalta el ősei trónját és a béke kedvéért Hugó herceg számára visszaállította a régi majordomuszi méltóságot és Hugónak „a frankok hercege” címet adományozta. Hugó hatalmát azzal is növelte a király, hogy mint az elhunyt Rudolf sógorának, neki adta Burgundia egy részét is Fekete Hugó herceg rovására, aki Burgundiában Rudolf utóda volt. Mindazonáltal Hugó nemsokára szövetkezett Fekete Hugóval, Gizelbert lotharingiai és Vilmos normandiai herceggel a király ellen, úgyhogy Franciaországban vad polgárháború támadt.

Még bonyolultabbá lett a helyzet, mikor Gizelbert lotharingiai herceg szövetkezett a német hercegekkel I. Ottó német király ellen s *IV. Lajos* király ezt az alkalmat fel akarta használni Lotharingia visszaszerzésére. Lotharingia ugyanis állandóan ingadozott Franciaország és Németország között s most inkább Németországhoz szított. Gizelbert halála után *IV. Lajos* feleségül vette Gizelbert özvegyét, Gerbergát, hogy jogigényét Lotharingiára még jobban megerősítse. Emiatt viszályba keveredett I. Ottó német királlyal, akivel csak Gerberga közvetítésével békült ki. Ekkor azonban *IV. Lajos* végérvényesen lemondott Lotharingiáról, Hugó francia herceget pedig megajándékozta egész Burgundia hűbérével.

Lajos király és Hugó herceg között nem sokáig tartott a béke. Az újabb viszályra az adott okot, hogy Lajos király igazságtalanul bánt Normandia örökös hercegeivel. Róbert normandiai herceg fiát, Vilmost ugyanis, aki Húgónak barátja volt, Arnulf flandriai gróf orozva meggyilkoltatta. Vilmosnak fia, *Rikhard*, kiskorú volt még atyja halálakor s Lajos király azt hitte, hogy most kedvező alkalom kínálkozik neki Normandia meghódítására. A kis Rikhardot tehát azzal az ürüggyel, hogy atyai gyámja akar lenni, átcsábította Franciaországba. Ez ellen

felszólalt Hugó herceg, aki keresztülvitt a király tervén és azt kívánta, hogy a király adja ki neki a kis Rikárdot. Már-már összeütközésre került köztük a dolog, ámde a normannok fellázadtak közben s azt követelték, hogy Lajos iktassa be Rikárdot a hercegi székbe. Minthogy Lajos nem akarta teljesíteni kívánságukat, dán segédsapatokban és Hugóban bizakodva betörték Franciaországba. Lajos ellenük vonult, de szerencsétlenségére egy béketárgyalás alkalmával a normannok fogásába került. Most már kénytelen volt Rikárdot atyja örökségébe, Normandia hercegi méltóságába formyszerűen beiktatni, mire Rikárd herceg feleségül vette Hugó leányát, Emmát.

Lajos király és Hugó herceg között e fordulat következtében hosszabb háborúskodás tört ki, amely csak akkor ért véget, midőn I. Ottó német király ismételt beavatkozására a két ellenfél formálisan kibékült, úgy azonban, hogy Hugó herceg hatalmi túlsúlya továbbra is megmaradt az alakuló Franciaországban. Pár év múlva Lajos király alig 33 éves korában meghalt 954-ben, miután oly szerencsétlenül bukott le lováról, hogy halálosan megsértette magát. Halála után özvegye, Gerberga királyné Hugó herceghez fordult, hogy kiskorú fiának, *III. Lothárnak* biztosítsa a trónt. Hugó támogatása fejében Akvitánia hercegség birtokát kötötte ki magának. Mialatt azonban hadat viselt Akvitánia birtokáért, meghalt. Két fia maradt. Az idősebbik, *Hugó* a francia hercegséget, az ifjabbik, *Ottó* Burgundát örökölte utána.

III. Lothár 954-től 986-ig uralkodott. Nagyratörő tervei voltak, hogy miként nagyobbíthatná birodalmát és növelhetné királyi hatalmát. Háborút indított Németország ellen is, hogy visszaszerezze Lotharingiát, de törekvése eredménytelen maradt.

Fia és utóda *V. Lajos*, akit a történelem *Doloqtalan* Lajosnak nevezett el, mert egyévi uralkodása alatt nem ért rá semmire. Hirtelen halálával kihalt benne a Karolingok nyugati frank ágának férfiága, csak egy oldalági rokon élt még tovább Lotharingiában, *III. Lothár* öccse, *Károly*, ez azonban elidegenedett a frajoktól és Németországhoz csatlakozott.

Az utolsó Karolingokat semmiképen sem lehet az utolsó Mervingokkal összehasonlítani. Ezek elernyedtek, életre képtelen férfiak voltak, akik mellett a majordomuszok joggal gyakorolták a hatalmat. Az utolsó Karolingok ellenben tetters, nagyratörő uralkodók voltak, csak hogy hiába próbálták régi hatalmukat visszaállítani, mert az idők nagyot fordultak s a nagy hűbérurak elhatalmasodása útját szegte minden törekvésüknek. A Karolingok ugyanis hiába szerették volna a régi egységes

birodalmat helyreállítani. Erre képtelenek voltak, hiszen egész csomó hűbéresüknek nagyobb birtoka és több hatalma volt, mint a királynak, aki csak névlegesen volt főhűbéruruk. Amellett a Karolingok családjuk régi hagyományaihoz képest mindig a régi Nagy Károly-féle világbirodalom visszaállításáról álmodoztak, holott ez a világbirodalom örökre megszűnt, mert az egyes törzsek annyira elkülönültek egymástól az idők folyamán, hogy úgyszólván nem is érezték már magukat rokonoknak. Az új korszellem azt kívánta, hogy külön német és külön francia nemzet alakuljon s ennek a gondolatnak a megértésére a Karolingok nem voltak alkalmasak, mert ők egyik nemzethez sem tartoztak, hanem valamennyi nemzetnek urai akartak lenni.

Capetingek a francia trónon.

Az új nemzeti birodalmat csak új nemzeti dinasztia alapíthatta meg úgy Németországban, mint Franciaországban. A nagy tartományurak valamelyikének kellett a koronát megszereznie s királyi hatalmának alapjául saját családi tartományát kellett megtennie, ahol valóban királyi jogok illették meg őt. E családi tartományból kellett tervszerűen és fokozatosan kiterjeszteni a királyi hatalmat a szomszédos tartományurakra s ezek birtokaira is. Franciaországban így is történt. A leghatalmasabb hercegi család, Hugó családja jutott a trónra s míg eleinte csak saját hercegségében gyakorolt felségjogokat, szívós kitartással és szerencsével lassan-lassan hatalma és befolyása alá kerítette a többi tartományokat is és megalapította az egységes Franciaországot s benne az erős, egységes központi királyi hatalmat.

A Karolingok kihalása idején ugyanis Franciaország nyolc nagy, önálló tartományra szakadt. Mind e tartományokban a tartományurak gyakorolták a felségjogokat s grófok és algrófok útján kormányoztak, akik vazallusai voltak a tartományuraknak. Maguk a tartományurak a királynak voltak a vazallusai, aki mintegy csúcsa volt ennek az egész hűbéri rendszernek. Ez a gyöngye kötélek kapcsolta csak eleinte egységbe a tartományokat a király hűbérurasága alatt; de a tartományurak mindig tisztelték ezt a kapcsolatot, mert forma szerint a király volt minden jognak a forrása.

Dologtalan Lajos halála után az ország nagyjai királyválasztásra gyűltek össze. Szóba került ugyan a Karolingok családjából származó Károly herceg, de a fő rak *Adalbert* reimsi érsek tanácsára, aki Franciaor-

szág főpapja volt, elálltak attól a szándékuktól, hogy ezt a hazájától elidegenedett herceget tegyék meg királyukká. Elhatározták, hogy nemzeti királyt fognak választani és választásuk a nagy Hugó fiára, *Hugó* francia hercegre esett, aki a leghatalmasabb tartománvú volt akkoriban. Övé volt, mint örökös hűbér, a francia hercegség, Párizs, a főváros és Saint-Denis, a családi kolostor, továbbá tíz kisebb szomszédos grófságnak a hűbérurasága. Hugó herceg a saint-denisi kolostornak világi apátja volt s ennek jeléül ünnepi alkalmakkor apátköpenyt hordott. Ennek a köpenynek latinul *kappa* volt a neve s erről nyerte Hugó a *Cappatus* (köpenyes) melléknevet, családja pedig a *Capet* nevet.

Ezt a Capet Hugót választották meg tehát a Noyonba összegyűlt főurak és a reimsi érsek 987-ben meg is koronázta őt Reimsben királynak. Ugyanazon évben királlyá koronáztatta Capet Hugó fiát, *Róbertet* is, hogy biztosítsa családjának a királyi trónt. Az új királyi dinasztia, a *Capetingek* kilencszáz esztendőig maradtak meg szakadatlanul a francia trónon s az idők során megalapították az európai szárazföld legszilárdabb egységű birodalmát, az újkori Franciaországot.

Addig azonban sok viszontagságon kellett még átesseniök a Capetingeknek. Capet Hugó csak nagy küzdelmek árán tudta magát egész Franciaországban királynak elismertetni. Károly herceg, a Lotharingiába szakadt Karolingok sarjadéka, akit féltestvére, Arnulf is támogatott, aki erőszakkal megszerezte magának a reimsi érsekséget, sokáig ellene szegült Capet Hugó elismertetésének. Végül Adalbert laoni püspök árulása Capet Hugó kezére juttatta Károlyt, a legutolsó Karolingot. Hugó az orléáni vár börtönében megölette Károlyt, mire összes ellenfelei letették előtte a fegyvert. Arnulfot a zsinat elmozdította állásából s helyébe a tudós *Gerbertet* választotta meg reimsi érsekké.

Capet Hugó utóda fia lett, *Jámbor Róbert*, aki 996-tól 1031-ig uralkodott. Nevelője a tudós Gerbert volt és Róbert hívő, jótékony lelkének köszönhette melléknevét. A saint-denisi kolostor volt kedvenc tartózkodó helye s egy békésebb korban szelídségével jobban helyén lett volna, mint abban a vad, fergeteges időben, amikor birtokai és koronája védelmére szakadatlanul harcolnia kellett a rakoncátlan tartományurakkal, akik túltengő erejükben, minthogy nagy külpolitikai kérdések nem vonzották őket, egymás ellen hadakoztak s akadályozták a béke és a rend megszilárdulását odahaza mindaddig, míg végül a keresztesháborúkban nem nyílt számukra tér, ahol tettvégyukat kielégíthették.

Jámbor Róbert annyira hű fia volt az egyháznak, hogy elvált szép feleségétől, Konrád burgundi király leányától, Bertától is, aki közeli vérrokona volt, mert az egyház kiközösítéssel fenyegette meg házasságáért. Azután Vilmos gróf leányát, az uralomra vágyó Konstancot vette feleségül.

Róbert uralkodása alatt a legnagyobb belső háborúskodást *Ottó* és *Fulko* folytatták egymás ellen. Róbert király ebben a viszályban Fulko pártjára állt s behívta segítségül Normandia hercegét, *Rikárdot* is. Ez azonban *Olaf* vezetése alatt dán segéds csapatokat is hozott magával, amelyek oly vad pusztítást vittek véghez, hogy Róbert király sietett kibékülni Ottóval.

Róbert halála után, 1031-ben a korona *I. Henrik* burgundi hercegre szállt, aki 1060-ig uralkodott. Konstanc, a büszke özvegy királyné hiába próbálta édes fia, *Róbert* számára megszerezni fegyverrel is a koronát. Henrik Ördög Róbert normandiai herceg segítségével megvédte trónját s végül mostohaöccsét, Róbertet a burgundi hercegséggel kárpótolta.

A folytonos belső háborúskodást legjobban a francia nép sínylette meg. A hadseregek letaposták a vetéseit, kidöntötték gyümölcsfáit, felégették kunyhóit, elhajtották a barmait. Az utolsó félszáz év alatt többször sujtotta Franciaországot rossz termés és éhség is, úgyhogy a szegény nép helyzete borzalmas volt. A nép kétségbeesésében többször fel is lázadt nyomorgatói ellen, de mindig kegyetlenül vérbefojtották lázadását és a nép sorsa egyre rosszabbodott.

A királyi hatalom gyenge volt még a nép támogatására, az egyház pedig nagyon el volt világiasodva. Az egyházi hivatalokat pénzért lehetett megszerezni, a papok rendszerint nős emberek voltak és javadalmukat át szokták örökíteni gyermekeikre. Az istentisztelet külső ceremóniákká és durva ereklyetiszteletté fajzott el. Nem csoda tehát, hogy itt-ott eretnokségek támadtak. Végül Clunyból kiindult mozgalom kezdte az egyházat lassan emlékeztetni szociális feladataira. Először Burgundiában egyesültek a püspökök és kimondták az *Isten békéjét*, a *Treuga Deit*, majd másutt is. Egyelőre azonban nem sok foganatja volt a *Treuga Deinek*. Végül Akvitánia püspökei is kihirdették a *Treuga Deit*, még pedig nagy eredménnyel és csatlakozott hozzájuk csakhamar egész Franciaország.

A *Treuga Dei* abban a vad korban egyike volt az egyház legáldásosabb intézkedéseinek. Azt jelentette, hogy egyházi kiközösítés terhe alatt tilos az egész év folyamán minden szerda estétől hétfő reggelig,

továbbá a nagy ünnepeken háborúskodni. Tilos továbbá a háborúskodásban a parasztokat megölni, megcsónkítani vagy elhurcolni és a földműveléshez szükséges eszközöket elpusztítani. Ezt a Treuga Deit, amely úgyszólván egy csapásra lehetetlenné tette a belső háborúskodást, csak lassan ismerték el. Kezdetben maga a király is ellene szegült.

Megkezdődött csakhamar Franciaországban is a *clunyi reform* az egyházban. A reimsi zsinat, amelyen IX. Leó pápa elnökölt, a király és számos pü pök ellenzése dacára kárhoztatta a szimóniát, az egyházi hivatalok pénzért való adományozását. Későbbi zsinatok, amelyeken pápai legátusok elnököltek, ismételték a szimónia kárhoztatását, tilalmazták továbbá a papi házasságot is és közeli vérrokonok egymással való házasságát. A szimóniás püspököket rendre elmozdították és a papi házasságokat felbontották. Mindez a reformált pápaság egyre növekvő hatalmát jelentette, amely ezidőtájt dogmává emelte a papság közvetítő szerepét is az emberek és az Isten között.

I. Henrik halála után hétéves fia, *I. Fülöp* lett az utóda (1060—1108). Anyja egy orosz hercegnő volt, Jarosláv kievi herceg leánya, *Anna*. A király gyámja, aki helyetté kormányzott, Baldwin flandriai gróf volt. A gyermekkirálynak eleinte gyöngé uralma alatt Normandia hercegének annyira megnövekedett a hatalma, hogy veszedelmes versenytársává lett a királyi hatalomnak.

Normandia története ez idő alatt a következő volt. *Ördög Róbert*, Normandia hercege I. Henriket hathatósan támogatta Konstanc özvegy királyné ellen. Jutalmul ezért neki adta Henrik az úgynevezett francia *Vexint*. Ördög Róbert hosszú hadakozás után hűbéruasága alá kényszerítette Allan bretagnei herceget is. Ezután azonban bátyja meggyilkolásáért lelkiismereti furdalás kezdte bántani. Ördög Róbert ugyanis úgy jutott trónra, hogy ellette láb alól bátyját, a törvényes örököst. Vezeklésül Jeruzsálembé zarándokolt. Mikor hazafelé tartott már, útközben meghalt s örököse nyolcéves természetes fia, *Vilmos* lett, aki egy falusi sekrestyés leányának a gyermeke volt. Vilmos hűbéreseinek folytonos lázongása közepett óriási erejű ifjúvá növekedett, akiben kíméletlen erőszakosság és fékezhetetlen uralomvágy tombolt. I. Henrik király segítségével leverte zendülő vazallusait. Nemsokára vitézül megállta helyét szomszédainak és a királynak szövetsége ellen, amely romlással fenyegette. Folytonosan növelte birtokait s miután feleségül vette Baldwin flandriai gróf leányát, Matildot, jogot szerzett Flandriára is és ura lett Észak-Franciaország legnagyobb részének. Végre I. Fülöp kiskorúsága alatt meghódította Angliát is, mint azt másutt látni fogjuk.

Ez idő óta tehát a Capetingeknek volt egy olyan hűbéresük, a normandiai herceg, aki egyúttal Anglia királya is volt. Természetes, hogy ez a hűbéri viszony névleges volt csak s Normandia hercege voltaképpen állandóan veszedelmes versenytársa volt a francia királynak. Innen fogva kezdődik Anglia nagy befolyása Franciaországban. Anglia éppúgy gyarmatának tekintette Franciaországot, mint Németországot Itáliát és arra törekedett, hogy hatalma alá igázza az egész országot. Ezekből a hosszasan húzódó viszályokból és harcokból ébredt egyre nagyobb öntudatra a francia nemzeti önérték és hozta létre végül Angliával szemben az erős, nemzeti francia államot. Eleinte persze a hatalmasabb angol király és normann herceg befolyása azzal fenyegette a Capetingeket, hogy teljesen háttérbe szorítja és elnyomja őket.

I. Fülöp, aki könnyelmű, pazarló uralkodó volt, áldatlan viszályba keveredett az egyre hatalmasabban fejlődő pápasággal. A király oly szemérmetlenül űzte a szimóniát, mert pénzre volt szüksége, hogy VII. Gergely pápa szigorúan megintette őt. Később I. Fülöp elvált első feleségétől, hollandiai Bertától, közeli rokonságukra hivatkozva és elrabolta Fulko gróf szép, de erkölcsstelen feleségét, Bertrádát, akivel egy kegyenc püspöke össze is eskette. Az autuni zsinat kiközösítette mindkettőjüket és minthogy Fülöp mégsem hagyta el Bertrádát, a *clermonti* zsinat megismételte az egyházi átkot.

Ezen a clermonti zsinaton hirdette ki *II. Urbán* pápa felhívását az első keresztesháborúra. A pápa felhívása legnagyobb visszhangot Franciaországban keltette. Hiszen a francia nemesség az utolsó évtizedekben több ízben megsegítette már a keresztény spanyolokat az arabok ellen s belekóstolt már többször a pogány mohamedánok ellen való küzdelembe is. Az első keresztesháborút voltaképpen a francia főnemesség viselte a tehetetlen és kiátkozott király minden részvétele nélkül, akit a diadalmas pápaság éppúgy megalázott, mint a német uralkodókat.

Természetes, hogy a francia lovagok hódításai a távoli Szíriában nagyon megnövelték a francia főnemesség önértékét. Ugyanekkor Loiretől délre kialakult egy másik hatalmas tartomány is, amely délen éppúgy fenyegethette a királyi hatalmat, mint északon Normandia. Rajmund toulousei gróf volt az új tartomány ura. Rajmund kezében egyesült csaknem egész Dél-Franciaország a nyugati Alpesektől a Pireneusokig. Rajmund keresztesháborúba indult Szíriába, ahol meg is halt, míg idősebb fia, Bertrand elfoglalta Tripoliszt és ottmaradt. Így aztán a hatalmas tartomány odahaza Rajmund ifjabb fiára, *Alfonzra* szállt.

Másrészt azonban a keresztesháborúk, illetve a francia nemesség hódításai Angliában, Dél-Itáliában, Spanyolországban és Szíriában megszabadították az anyaországot a túltengő harcias erők nagy részétől és lehetővé tették, hogy odahaza béke és rend fejlődjék. Megvolt ehhez a rátermelt uralkodó is, I. Fülöp fia, VI. Lajos, akit apja gyöngesége érzetében társuralkodóvá fogadott maga mellé és meglehetősen önállóan engedte kormányozni már életében is. Siralmas állapotok voltak akkoriban a királyi uradalmakon is, mert a nemesek itt is oly engedetlenek és lázadók voltak, mint az ország egyéb részeiben. Egyébként az egész országban oly tehetetlen volt a király, mint az utolsó Karolingok. VI. Lajos nagyságát bizonyítja, hogy megértette a helyzetelet és megtalálta az egyedül helyes megoldást a fenyegető bajok közepette. Uralkodását azzal kezdte, hogy az egyház és az elnyomott szegény nép védőuraként lépett föl s azután elhatározta, hogy állandó hadsereget fog magának teremteni. Egyelőre csak 200—300 nehéz lovas toborzott össze vagyontalan fiatal nemesekből. Kezdetnek azonban ez is elég volt.

Mindenekelőtt leigázta az apróbb lázongó vazallusokat részint fegyverrel, részint békés szerző-

désekkel. Különösen az egyház engedetlen vazallusait fékezte meg s így megszilárdította a kapcsolatot az egyház és a királyság között. Mikor Fülöp király végre elvált Bertrádától, bencés szerzetesként töltötte utolsó napjait. Halála után VI. Lajos haladéktalanul Orléansba sietett, ahol a sensi érsek nyomban megkoronázta őt Franciaország királyává.

VI. Lajosnak (1108—1137.) megkoronázása után kemény harcot kellett vívnia mostohaanyjával, Bertráda özvegy királynéval, aki szerette volna a koronát megszerezni. Lajos azonban győzött Bertráda és hívei fölött, mert hátrán szembeállíthatta a nemességgel és váraival az egyházi parasztság hozzá ragaszkodó hadait.

Hosszadalmasabb és veszélyesebb volt viszálykodása I. Henrik angol királlyal, aki Normandia hercege is volt. Lajos király azt szerette

VI. Lajos francia király képmásos pecsétje.

A latin nyelvű felírás magyarul ezt jelenti: Lajos, a frankok Isten kegyelméből való király.

volna, hogy Normandia szakadjon el Angliától, ámde terve kudarcot vallott, bárha egy erős normann párt támogatta is Lajost, mégis vereséget szenvedett s a megkötött békében, amelyet II. Kallixtusz pápa közvetített, el kellett ismernie I. Henrik fiát, Vilmost Normandia jogos örökösének.

A normandiai kérdés azonban csakhamar újra kiüjt, mert Vilmos, a normann-angol trónörökös a béke után, mikor hazafelé utazott Angliába, hajótörést szenvedett és meghalt s I. Henrik angol király most már Anglia és Normandia örökjogát egyetlen élő gyermekére, leányára, Matildra ruházta át, aki V. Henrik német-római császár felesége volt. Természetes, hogy ez a fordulat roppant veszedelemmel fenyegette a Capetingek uralmát. Hiszen a német császár kezében e terv szerint még Nagy Károly birodalmánál is hatalmasabb birodalom egyesült volna: Olaszország, Németország, Normandia és Anglia, amely vasgyűrűként ölelte volna körül Franciaország belsejét. VI. Lajos király nem is késett e terv megvalósulása ellen dolgozni és támogatta a normannok zendülését, amely Matild örökjogát nem akarta elismerni.

Az angol király erre vejét, a német császárt szőlitotta fel a normann zendülés leverésére. De Lajos király nem riadt vissza. Reimsben zászlói alá gyülekezett egész Északi-Franciaországnak a nemessége és népe, úgyhogy a német császár a nagy elszántság láttára meghátrált és jobbnak látta apósának a békét ajánlani. Ezt meg is kötötték.

Ekkor történt meg először, hogy a Capeting-dinasztia a francia nemzet nagy részének az élén állt s mint ünnepelt nemzeti dinasztia szerepelt a nemzeti ügy védelmében.

VI. Lajos királyi hatalmát egyébként is elismerte egész Észak-Franciaország és a nagy hűbérurak engedelmes alattvalói voltak neki. Sőt Lajos a Loire-folyón túl is éreztette parancsoló karját, amit előtte egyik Capeting-uralkodó sem tehetett még meg.

Kedvezett a királyi hatalom megszilárdulásának az a körülmény is, hogy a városi polgárság, amelyet sokhelyütt maga a király is támogatott, szervezkedni kezdett városaiban, hogy a hűbéres nemesség zsarnoki uralmát megtörje. Szabadulni igyekeztek a városokra nehezédő földesúri terhek alól s a joghatóságot iparkodtak ráruházni az évenként újraválasztott városi hatóságra. Hogy céljukat biztosabban elérhessék, az északfranciaországi városok polgárai szöveterkeztek egymással egy *kommünnek* nevezett szervezetbe és esküvel fogadták, hogy egymást kölcsönösen megvédelmezik. A kommün élén a *polgármester* állt, aki több esküdttel együtt intézte a város ügyeit és a legfontosabb

ügyek elintézésére egy bizottságot, vagy a polgárság zömét hívta össze s egyébként ő gyakorolta a jogszolgáltatást is. A városi torony harangjának vészkonngásával szokták a polgárságot gyűlésre hívni vagy fegyverbe szólítani.

A szellemi élet terén is vezetőszeréhez jutott Franciaország a Capetingek hatalmának megerősödésével egyidőben. Az egyház reformja francia földön valósult meg először a Treuga Deivel és a szimónia meg a papi házasságok kárhóztatásával. És ezzel kapcsolatban indult virágzásnak ugyancsak francia földön a szerzetesi élet. Új bencés kolostorok alakultak szigorúbb rendszabályokkal. Kölni *Brunó*, egy reimsi iskolai gondnok 1084-ben tizenhárom társával együtt Grenoble mellett egy vad, sziklás völgyben megalapította a *karthauziak* rendjét, amelynek csak alapítója halála után állapították meg azt a szigorú rendszabályát, amely a rend tagjait hallgatag, zárkózott életre, szűkös táplálkozásra, szőr-ing viselésére, ájtatosságokra, kézimunkára és tudományos munkára kötelezte. Több más hasonló rend is alakult akkoriban, de valamennyit felülmultha jelentőségben két új rend: a ciszterciák és premontreiek rendje. Az előbbit champagnei Rudolf alapította 1098-ban Dijon közelében. A *ciszterciák* fehér rendruhájukban mindenekelőtt a mezőgazdaság üzését tűzték ki feladatul maguk elé s csakhamar elsőrangú gazdákká lettek, akik különben Németországban is nagy sikerrel hódították meg az irdatlan földnek folyton újabb és újabb darabjait a művelés számára. A premontrei rendet Xanten Norbert alapította 1120-ban Laon mellett. Ez a rend elsősorban az ágostonrendi elvilágiasodott kanonokokat akarta a régi szerzetesi életre visszakényszeríteni. Csakhamar azonban versenyzett a ciszterciákkal a kultúra termékenyítő munkájának terjesztésében.

Az egyházat átható új szellem érvényesült a tudományban is. Az új egyházi eszmények a szellem új iskolázását követelték meg. A hitet józan ésszel felfogni és megérteni Arisztotelesz logikája alapján: ez volt az új iskolás tudománynak, a *skolasztikának* az alap gondolata. Ilyen iskolák keletkeztek majdnem minden kolostorral kapcsolatban s kiváló gondolkozók fejlesztették az új tudományos szellemet. *Roscellinus* kanonok a *nominalizmust* hirdette, amely szerint csak az egyes dolgok léteznek valósággal, az általános fogalmak csak a gondolkodás és a nyelv absztrakciói. Ezzel szemben *Vilmos* Párizsban azt hirdette, hogy az általános fogalmak is valósággal léteznek.

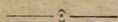
A skolasztikát diadalhoz annak a kornak egyik legérdekesebb és leghíresebb alakja, *Abelard* Péter juttatta (1079—1142.). Abelard, aki

előkelő család sarja volt, Roscellinusnak, majd Vilmosnak volt tanítványa s ennek utóda lett a párizsi egyházi iskolában.

Abelard fiatal, alig huszonnégy éves korában oly ünnepezt ember volt már, hogy ezernyi számmal sereglett köréje a kereszténység minden tájékról a tanulni vágyók tömege. Lábai előtt ültek a kor legnevesebb gondolkozói. Új, meglepő és lebilincselő eszméket hirdetett a fiatal Abelard, akit az a becsvágy hevített, hogy korának Szokrátesze vagy Arisztotelesze legyen. A vak hitet elvetve, azt fejtegette, hogyan kell a keresztény igazságot az ész próbakövén vizsgálni, hogyan kell a gondolkozó, okos embereknek Krisztust szeretniök. Dicsősége tetőpontján tragikus sors érte őt utól. Fulbert kanonok házába fogadta a világhírű dialektikust, hogy tizenhét éves unokahugát, Heloizet tanítsa. A két ifjú lélek izzó szerelemre gyulladt és elmenekültek Bretagne-ba, ahol Heloize egy fiúnak adott életet. Abelard feleségül akarta venni kedvesét, de Heloize, aki rajongott Abelardért, attól félt, hogyha feleségül megy hozzá, akadálya lesz fényes karrierjének, mert az egyház kárhóztatta a papi házasságot és ezért azt visszautasította. Heloize nagylelkűsége azonban nem használta Abelardnak. Heloize rokonai egy éjszaka megrohanták a fiatal papot és csúfosan megcsönkítették. Abelard erre visszavonult a saint-denis-i apátságba, Heloize pedig apáca lett. Azonban Abelard nem találta meg a zárda falai között az óhajtott nyugalmat. Nemsokára megint fellépett, hogy tanítson, de ellenségei felhasználták Abelard erkölcsi fogyatkozását és hevesen támadták őt. Bernát, clairveaux-i apát valóságos vallási fanatizmust szított Abelard ellen. Egy zsinat el is ítélte Abelardot, de számos hívének közbenjárására megengedték neki, hogy visszatérhessen Saint-Denisbe, ahonnan azonban a szerzetesek gyűlölete menekülésre kényszerítette. A Szajna melletti Nogentbe húzódott, ahol megalapította a Paraklet remeteséget. Ellenségeinek gyűlölete innen is kiüldözte. Megint visszatért Párizsba, ahol Saint-Genovéa hegyén tanított. Végül klaervaux-i Bernát sürgetésére életfogytiglani zárdafogságra ítélték Abelardot, de Péter clunyi apát a Saint-Marcell apátságban menedéket nyújtott a sokat üldözött, szerencsétlen Abelardnak. Ott is halt meg, mint a szerzetesi fegyelem mintaképe. Tetemét Péter apát átvitette a Paraklétbe, amelynek Heloize volt a fejedelemsasszonya. Heloize csak 22 évvel később halt meg s egy sírba temették Abelarddal. Jóval később a két szerető szív hamvait az egyik párizsi temetőbe.

Abelard és Heloize elszakadásuk után egészen Abelard haláláig leveleztek egymással és leveleik máig megmaradtak. Különösen Heloize

levelei örökszép mintái maradtak a tiszta, forró, áldozatkész női szerelemnek, amely bár érzékileg kielégítetlen maradt, betöltötte Heloize gyöngéd és szenvedélyes lelkét. Abelard és Heloize szerelmi története egész csomó nagy írók megihletett a késő utókorban s nemcsak a francia, hanem más irodalmakban is szebbnél-szebb regények, novellák, versek és drámák őrzik a szenvedélyes, bús történet emlékezetét.

Bizánc további hanyatlása.

A keletrómai birodalom a makedón császárok alatt.

A vallási szakadásnak Róma és Konstantinápoly között messzeható politikai következményei is voltak, amelyek az idők folyamán a nyugati és keleti császárság teljesen elszakadására vezettek.

III. Mihály császár alatt kegyencének, Bárdásznak döntő és fontos szerepköre volt. Utóbb Bárdász megünne III. Mihály császár pazarlásait és folytonos tobzódásait és ennek nyíltan kifejezést is adott. Ennek az lehetett csak a következménye, hogy Bárdász kegyvesztett lett a császár előtt és egy új kegyenc, az örmény Baziliosz foglalta el Bárdász helyét.

Érdekes volt az új kegyencnek élettörténete. A pogány bolgárok egyik betörése alkalmával esett foglyul, de férfias szépsége, testi ereje és megnyerő modora következtében csakhamar visszanyerte szabadságát. Makedóniában katonai szolgálatot vállalt, de nem tudott boldogulni, mire teljesen lerongyolódva, kiéhezve Konstantinápolyba ment, ahol egy zárdafőnök megszánta és beajánlotta a főudvarmesterhez istálló-mesternek. Később a cirkuszi multságokon mint birkózó vett részt. Felkeltette a császár figyelmét is és nemsokára udvari főistálló-mester lett belőle. Az érvényesülés útja tehát előtte állott, csak ki kellett használnia az alkalmat, amihez Baziliosz nagyon is értett, mert hamarosan nem csak bizalmasa lett a császárnak, hanem derekasan segített neki az ivásban és mindenféle tobzódásaiban. Bárdász elkeseredve látta, hogy befolyása napról-napra csökken, viszont Baziliosz is felismerte, hogy Bárdász neki titkos ellensége. Megelőzte őt. Bárdász sógorával, Szimbatioossal szövetségbe bevádolta Bárdászt a császár előtt, hogy a trónra vágyakozik.

A császár Bazilioszt bízta meg azzal, hogy Bárdászt tegye el láb alól, aminek Baziliosz hűségesen megfelelt, mert Bárdászt a császár sátrában a császár szemeláttára sajátkezüleg szúrta le. Mihály császár

ez esetnek annyira megőrült, hogy Bazilioszt, mint a császári hatalom megmentőjét mutatta be a népnek és nyíltan uralkodótársul fogadta maga mellé.

Ámde alig jutott Baziliosz ily előkelő méltóságba, kezdett az iszákos, mulatságkedvelő császártól elhidegülni és inkább a szenátus és a főpapok barátságát kereste. Baziliosznak ekkor még nem volt pártja, hanem csak a teljesen idegen embereknek (bolgárok, perzsák, zsoldosok) jórészt megvásárolt bizalmára támaszkodhatott. Hirtelen elhatározással rászánta magát, hogy a császárt elteszi az útból. Amikor ugyanis a császár egy mulatságot rendezett a főváros melletti nyaralójában és szokás szerint az eszméletlenségig leitta magát, Baziliosz felbérelt emberei élén rátámadt a császárra, akit néhány embere hasztalan igyekezett megvédeni. Amikor a nagy zajra és kardesattogásra a császár felébredt, illetve némileg magához tért, a bérencek levágták a kezeit és keresztül-szúrták a gyomrát. Baziliosz híveivel sietve Konstantinápolyba ment, ahol I. Baziliosz név alatt császárnak kiáltotta ki magát.

Bizánci rézpénz: I. Baziliosz császár képmásával.

A további események sok tekintetben enyhítették a trónbitorló új császár véres trónfoglalását, mert egyrészt ugyanazt cselekedte, amit jórészt az elődök is megtettek, másrészt egy olyan dinasztiának lett a megalapítója, amely a birodalom ingatag alapjait meg tudta erősíteni. I. Baziliosz (867—886.) egyéniségére nézve jellemző volt, hogy Rómával

szemben békülékenynek mutatkozott. Fotiosz pátriárkát lemondásra kényszerítette s Ignácot visszahelyezte méltóságába. Mégis, noha a II. Hadrián pápa által egybehívott konstantinápolyi zsinat Fotiosz rendelkezéseit hatályon kívül helyezte, Ignác pátriárkának halálával Baziliosz Fotioszt visszahelyezte méltóságába. Ekkor VIII. János pápa egyházi átokkal sujtotta Fotioszt, mint eretneket, hasonlóval felelt Fotiosz is és noha az utóbbi, mint méltóságától megfosztott egyházi fejedelem fejezte be életét, Kelet és Nyugat sem vallási, sem kultúrális dolgokban többé nem olvadtak egybe.

Baziliosz különben az itáliai tartományokat kevesebb, ellenben a balkániakat fel egészen Velencéig több sikerrel védelmezte meg a több oldalról érkező támadások ellen. A hódításokkal kapcsolatosan haladt természetesen a térítés is, a szláv népek valamennyien felvették a keresztiséget és Konstantinápoly egyházi hatalma alá helyezték magukat.

Baziliosz halála után fia, VI. (Bölcs) Leó következett a trónon (886—912.). Uralkodásának jórészét a bolgárokkal való súlyos hadakozás foglalta el, mert a bolgár fejedelmek minduntalan megszegték a békét és állandó csatározásaikkal veszélyeztették a birodalom épségét. Igaz ugyan, hogy a kereszténység felvétele óta a bolgárok sokat engedtek vadságukból. Különösen Boris Mihály fejedelem igyekezett Bizáncal a barátságot fenntartani. Ő azonban nemsokára kolostorba vonult s az urakodásban Vladimir, majd pedig Simon követte, a legjelentékenyebb bolgár fejedelem, aki műveltségénél, pompaszereteténél fogva nemsokára hatalmas versenytársa lett a bizánci császárnak. Bizánc csakis a magyarok szövetségével és segítségével volt képes a bolgárok győzelmes hadakozásainak véget vetni. Véres harcokat vívatott Leó az arabok ellen is, akik Sziciliában, majd Görögország partvidékein és a görög szigeteken pusztítottak és állandóan zavarták a birodalom nehezen szerzett békéjét.

VI. Leó halála után az udvari cselszövők újból akcióba léptek. Munkájukat megkönnyítette az a körülmény, hogy Leó utóda, fia, VII. (Bíborban született) Konstantin (912—959.) ekkor még alig volt hétéves. Az ő nevében tehát mások kormányoztak, nevezetesen anyja, a szép Zoe, majd Sándor nevű nagybátyja, Nikolaosz pátriárka és mások. Ehhez az állapothoz utóbb Konstantin annyira hozzászókkott, hogy még nagy korában is másoknak engedte át a birodalom sorsának intézését, ő maga pedig bezárkózott a szobájába és tanulmányokba merült.

Amikor a bolgárok a bizánci sereget megverték, nevezetes szerepet játszott Romanosz Lekapenosz örmény csapatparancsnok. Ő lett a testőrök és az idegen csapatok főparancsnoka s annyira megnyerte a császár kegyeit, hogy ez Romanosz leányát, a gyönyörű Ilonát nőül vette, apósát pedig uralkodólársul fogadta. Romanosz közel negyedszázadig intézte a birodalom ügyeit és csak akkor távozott helyéről, amikor fiai lázadást szítottak ellene. Meg kell említenünk, hogy a bolgárok ellen Bizánc csak muló sikereket érhetett el, sőt nemsokára kénytelen volt újból a régi szokásnak megfelelően drága békét vásárolni tőlük. Ellenben az arabok ellen már jelentékeny eredményekkel működtek a bizánci csapatok.

Midőn a bolgárok Fokász Leó és Romanosz vezérlete alatt álló bizánci sereget megsemmisítették, Adrianopoliszig nyomultak előre és egész Szerbiát hűbérükké tették. Simon fejedelem büszkén nevezte el magát a bolgárok cárjának és a rómaiak császárnak. A nagy győzelmek erre méltán feljogosíthatták Simon fejedelmet, akitől Bizánc békét kért és kapott is, de drága pénzen. A béke után nemsokára meghalt

Simon fejedelem. Utóda Péter, fejedelem már jóval inkább közeledett Bizánchoz és nemcsak a békét újíotta meg, hanem Romanosznak egyik unokáját nőül vette és általában véve barátságos viszonyt igyekezett Bizánccal fenntartani.

A birodalom békéjét a magyarok gyakori betörése, valamint az oroszok rablóhadjáratai zavarták meg. Az oroszok Olef és Dio nagyfejedelmek vezérlete alatt fenyegették a Boszporuszt és csak akkor vonultak vissza, amikor flottájukat a bizánciak felégették. A következő években Bizánc és a kievi nagyfejedelemség között nemcsak béke jött létre, hanem az oroszok nagy része felvette a keresztiséget is. Igor vezér özvegye, Olga pedig meglátogatta Konstantinápolyt.

Végre is le kellett számolni valamiképp az arabok folyton megújuló támadásaival. Ezt a feladatot azonban nem maga a birodalom, hanem a veszélyeztetett tartományok oldották meg. Nikeforosz Fokász vezérlete alatt ugyanis a kisázsiai nemesség külön haderőt szervezett az arabok támadásai ellen, sőt nemsokára nemcsak védekezett, hanem már támadott is.

Az arabok elleni küzdelemben főleg az örmények tűntek ki, akik Kurkusz János vezérlete alatt húsz éven keresztül védték a birodalom határait, sőt annyira jutottak, hogy az arabokat az örmény

területről teljesen kiszorították, másrészt az araboktól több területet is visszahódítottak.

VII. Konstantin utóda, fia, Romanosz alatt (959—963.) a bizánci

Olga cár.

A vatikáni könyvtár egyik régi szláv kéziratán lévő kép, amely a bolgár uralkodót papi ruhához hasonló öltözetben ábrázolja.

birodalom nagy sikerrel folytatta az arabok ellen megkezdett hadakozást. Nikeforosz Fokász hatalmas flotta élén visszafoglalta Kréta szigetét és onnan végleg elűzte az arabokat. Innen átment Ázsiába, ahol százezer ember élén ismételt véres csatákban nagy győzelmeket aratott az arab seregeken. Ezek a nevezetes győzelmek természetesen óriási népszerűséget biztosítottak a vezérnek, aki győzelmeivel szerencsésen egyengette útját a császársághoz. Romanosz halála után ugyanis a szép fiait Anasztázia császárné két fia, Baziliosz és Konstantin nevében átvette a kormányzást. De az özvegy császárné egyidejűleg titokban kegyeivel tüntette ki Nikeforosz Fokász vezért, aki seregének élén bevonult a fővárosba és császárnak koronáztatta meg magát.

II. Nikeforosz Fokász (963—969.), bár rövid ideig uralkodott, mégis rendkívül sokat lendített a birodalom sorsán. Nőül vette mindenekelőtt a szép Anasztázia anyacsászárnét és a két kiskorú herceg trónöröklési jogát biztosította. Becsületes, tisztességes, lelkiismeretes uralkodó vált Nikeforoszból. Az arabok ellen bámulatos sikerekkel folytatta a hadakozást és nemcsak visszaűzte őket, hanem országukból nagyobb területeket foglalt el. Ugyancsak Nikeforosz uralkodásának idejére esett a bolgárok között beállott szakadás. A bogumilok felekezete felkavarta a bolgár császárság nyugalalmát és míg a híhű bolgárok Péter cár alatt tömörültek, addig a szakadár bolgárok Simon vajda oltalma alá helyezték magukat. Ekként a bolgár birodalom nyugati és keleti részre oszlott, Nikeforosz felhasználta ezt a szakadást s az oroszok segítségével megtámadta Bulgáriát és az elért sikerek eredményeképpen Bulgáriát Bizánc védelme alá helyezte.

Mindezek ellenére Nikeforosz sem halhatott meg természetes halállal. Szabadelvűsége sehogy sem tetszett az egyháziaknak és a nemeseknek. Felesége is ráunt. Nem csoda, hogy ezek után palotaforradalom tört ki, amelynek folyamán Zimiszkész János örmény parancsnok vezérlete alatt az összeesküvők megölték Nikeforoszt. A gyilkosságnak természetes következménye az lett, hogy Zimiszkész János következett az uralomban (969—976.).

Az ő érdemeit azonban, bár vér szennyezte be kezét, eltagadni nem lehet, mert tetemes vagyonának felét a köznépek, a másik felét pedig kórházi célokra adományozta és a továbbiak folyamán egyéni kiválóságának számos jeleit adta. Az ő uralkodása alatt egy hatalmas orosz sereg Szvatoszláv vezérlete alatt betört Bulgáriába, elfoglalta annak tetemes részét, II. Boris cárt foglyul ejtette és bevette Filippopoliszt is, amely alkalommal kétezer bolgárt irtóztatós kegyetlenségek

II. Baziliosz bizánci császár.

A rendkívül jellemző képen, amely a császár zsoldárkönyvéből való, angyalok tartják a császár koronáját és lándzsáját, az alattvalók pedig állati alázatossággal csúsznak az uralkodó elé.

között karóba húztak. Lejjebb vonulva azonban, az oroszok Bárdász Szklerosz bizánci vezértől súlyos vereséget szenvedtek. Nemsokára egy sereg élén Zimiszkész János császár is útnak indult, leverte az oroszokat, újból visszahódította Bulgáriát és a bolgárok birodalmát több mint fele részben bizánci tartományként bekebelezte. Hatalmának tetőpontján Zimiszkész János most már Nyugattal is tárgyalásokba bocsátkozhatott. A német-római császársággal szemben beleegyezett abba, hogy Capua és Benevent közvetlen a német-római császár fennhatósága alá kerüljenek, viszont azonban I. Ottó császár Akvileja, Kalábria és Nápoly birtokára támasztott igényeiről lemondott. Zimiszkész János a béke zálogául szép unokahugát, Teofániát II. Ottó menyasszonyaként elküldte Európába. A császár ebben az időben hirtelen elhunyt.

A trónon VII. Konstantin fia, II. Baziliosz (976—1025.) követte. Az ő uralkodása Bizánc történetében igen nevezetes volt, mert noha sok kegyetlenkedést követett el és országa érdekében nem ismert kegyelmet, azért elérte azt, hogy Bizáncnak hatalmát hosszú időkre megszilárdította. Uralkodása első éveiben vezéreinek lázadásával kellett megküzdenie, de amikor ezekkel szerencsésen végzett, minisztereit elkergetve maga vette kezébe a birodalom ügyeit.

II. Baziliosz kétségtelenül igen sajátos jellemű ember volt. Valóságos remete módjára élt és nem is nősült meg. Kegyetlen volt önmagával szemben, de nem kímélt másokat sem. Az ellenséggel szemben halatlan kegyellenségekre tudott vetemedni. Feltétlen engedelmességet követelt. Mint katona és vezér kétségen felül jeles volt. Azt a szándékát, hogy a birodalom alapjait megszilárdítsa és a birodalmat hatalmassá tegye, megvalósította. Első feltételnek ebből a szempontból azt tekintette, hogy a bolgárok függetlenségét végleg megsemmisítse, mert a szomszédos bolgárok folytonos hadi támadásai veszélyeztették nemcsak a birodalom békéjét, hanem annak erőteljes fejlődését is.

A bolgárok még egyszer megkísérelték, hogy visszaszerezzék régi hatalmukat. Sámuel cár alatt kegyetlen pusztítások között törtek be a bizánci birodalomba s a bizánci seregeket több ízben legyőzték. De végül Nikeforosz Uranosz bizánci vezértől oly borzasztó vereséget szenvedtek, hogy a seregből alig menekült meg néhány hírnemű, azok között maga Sámuel cár. Ettől az időtől kezdve a bolgárokat elkerülte a hadiszerencse. Az újjászervezett bolgár sereg újabb nagy vereséget szenvedett s mintegy tizenötezer bizánci fogságba jutottak. Baziliosz császár pedig a tizenöt-ezer foglyot megvakíttatta és egy félszemű bolgár kalauzolása mellett hazaküldte őket. A tizenöt ezer megvakított bolgár harcos hazaérkezése

oly megrendítő hatással volt Sámuel cárra, hogy eszméletlenül esett össze és néhány nap mulva szívgörcsök között halt meg. Ezt követőleg a bolgár birodalomban egyenetlenségek keletkeztek, amelyek lényegesen megkönnyítették Bazileosz bizánci császár terveit.

A bolgár birodalom végleges bomlása Sámuel cár halála után rohamosan következett be. Sámuel utóda és fia, Gábor csakhamar rokonának, Vladiszláv Jánosnak gyilkos keze alatt vérzett el. Vladiszláv ezen tette után egy vadászaton feleségét is felkoncoltatta és fiát megvakíttatta. De a trónbitorló a bizánci császárral szemben nem tudta megállani a sarat és egy vár ostrománál halálát lelte. Erre Baziliosz császár maga állott seregei élére s a bolgár erődítményeket sorra elfoglalta, mire a bolgár nép zöme meguntván a pusztító hadakozást békekövetek útján felajánlotta meghódolását. Mikor Baziliosz császár visszatért Konstantinápolyba, az aranykapun át, fején aranykoronával, maga előtt a bolgár foglyokkal, a régi római győztes vezérek módjára vonult be fővárosába. Bulgária meghódítása után Bazileosz kíméletesen bánt a bolgárokkal, meglehetősen autonómiát engedélyezett nekik, a bolgár nemességet pedig besorozta a birodalmi nemességbe. A szerbek és a horvátok meghódolása után körülbelül az egész Balkán bizánci uralom alá került. Hasonló sikereket ért el ezután az oroszokkal s arabokkal szemben is, sőt Dél-Itáliában is megszilárdította Bizánc uralmát. Baziliosz csaknem ötvenévi uralom után 1025-ben, 68 éves korában halt el. Fivére, VIII. Konstantin csak három évig volt császár és benne a makedóniai uralkodóház férfiága kihalt és csak Konstantin leányaiban, Zoéban és Theodorában élt tovább a nemzetség.

A férfiág kihalása következtében a női ág következett. A női uralkodók férjeikre ruházták a hatalmat, ami természetesen politikai zavarokra adott okot és folytonos udvari cselszövéseket vont maga után. Zoe császárnénak III. Romanosz Argirosz (1028—34.) lett a férje s ez uralkodott mint császár. Vele azonban a bizánci udvar hatalma, tekintélye megrendült és csak egyes kiváló hadvezérek voltak képesek a birodalom egységét megóvni. III. Romanosz folytonos palotaforradalmak legyőzésével volt elfoglalva, mialatt Maniákesz György, a kiváló bizánci vezér Kis-Ázsiában és a balkáni partvidékeken egyik győzelmet a másik után aratta az arabokon. III. Romanosznak halála alkalmával Zoe császárné hamarosan megvigasztalta magát. Férjéül választotta ugyanis az elhalt császár volt szolgáját, Mihályt, aki ekkép IV. Mihály néven császár is lett (1034—41.).

Mihály egyetlenegy kvalifikációval rendelkezett, hogy szép férfiú

volt. Egyébként különös uralkodói erényeket nem is lehetett tőle várni, akinek az volt az első dolga, hogy két eunukh-fivérét miniszternek, illetőleg kincstárnoknak, Sztэфánosz nevű hajóács sógorát pedig — tengernagynak tette meg.

Ezen visszás állapotok ellenére a birodalom mégis szerencsés helyzetben volt, mert Maniákesz György fővezér a további harcok során is győzedelmeskedett az ellenségeken s különösen az arabok előrenyomulását tette lehetetlenné. A szerbek és bolgárok lázadását meg maga IV. Mihály verte le, noha a szerbek nem maradtak függő helyzetben a birodalommal szemben, mint a bolgárok. IV. Mihály mint győző tért vissza Konstantinápolyba, ahol csakhamar elhalt. Utóda V. Mihály lett, ki Zoe császárnét kolostorba küldte, ami miatt a főváros lakossága fellázadt és V. Mihályt néhány hónap múlva letaszította a trónról.

Zoe császárné, aki már kezdett öregedni, még nem mondott le az újabb férjhezmenetelről. Férjnek és császárnak meghívta IX. Konstantint, egyik távoli rokonát.

IX. Konstantin igen különös uralkodó volt (1042—54.). Mikor elfogadta a meghívást, magával vitte kegyencnőjét, a szép Szklerainát is. A főváros lakossága ezen legkevésbé sem ütközött meg, sőt Zoe császárné sem, aki koránál fogva elvesztvén szépségét, nem is akart új, harmadik férjére különös befolyást gyakorolni. Konstantint a bizánciak nagy örömmel fogadták, mert értette a módját annak, hogy tegyen szert népszerűsége. Életvidám, pompakedvelő, jó modorú férfiú volt, aki a művészetet kedvelte, a fővárosban szebbnél-szebb épületeket emeltetett, gondoskodott a nép mulatságáról, de már katonai kérdésekkel nem szeretett foglalkozni. Abban az időben Bizánc, mondhatni, hatalma tetőpontján állott. Nagy vesztesége volt azonban a birodalomnak, hogy cselszövések folytán a császár a Sziciliában állomásozó hírneves bizánci vezért, Maniákeszt a vezérségtől minden ok nélkül megfosztotta. Ez Maniákeszt lázadásra bírta, ami sikerre is vezetett. De amikor császárrá kiáltatta ki magát s az ellene küldött csapatokat leverte, hirtelen összeesett a csataterén és meghalt. Sokkal veszedelmesebb volt Tomikosz Leó vezér lázadása, aki számos csapatvezért nyert meg terveinek. Tomikosz is császárnak kiáltatta ki magát, de nem volt elég erős serege, hogy a fővárost bevehesse, mire pedig szervezkedett volna, addig a császár két hatalmas sereget vont össze Ázsiából és ezzel bekerítette Tomikosz seregét, amely a titkos ügynökök rábeszélésére átpártolt. Tomikosz foglyul esett és nagyravágását azzal fizette meg, hogy megvakították.

Veszedelem fenyegette a birodalmat az oroszok részéről is, akik százezren jelentek meg óriási flottával a Boszporuson, de a bizánci flotta úgynevezett görög tüzének nem tudtak ellenállni és csúfos békét kellett kötniök.

Erre az időre esett a görög és római egyház végleges kettéválása. A pápaság intézménye már nagyhatalommá nőtte ki magát, fennhatóságából engedni nem akart, viszont ebben az időben a cselszövésekre hajló, gőgös Kerulláriosz Mihály volt a konstantinápolyi pátriárka, aki maga is felvette az egyetemes püspök (pápa) címet és nyíltan kijelentette, hogy a római püspökkel nem tárgyal és eretneknek nyilvánította magát a pápát. Hogy ennek nyílt szakadás lesz a vége, előre volt látható, ami aztán be is következett. Nemsokára meghalt IX. Konstantin. Két évig uralkodott Theodóra (1054—56.) és vele kihalt a makedóniai női ág is.

El kell ismerni, hogy ekkor Bizánc csakugyan nagyhatalom volt. Ellenségei minden vonalon le voltak verve, megfélemlítve, hátraszorítva. A belső lázadások elmúltak, a sereg és a flotta jól volt szervezve. Ekkor még nem lehetett sejteni, hogy a bizánci birodalom mily hamar le fog szállani arról a hatalmi magaslatról, ahová felvergődött. Részint a török uralom, részint a normannok letelepedése és a világhatalommá fejlődött pápaság megakasztották Bizánc hatalmának terjedését. Kezdődött a pusztulás, a bukás.

Bizánc a makedóniai uralkodóház kihalása után.

Theodóra császárnő a halálos ágyon Sztratiotikosz Mihályt jelölte ki trónutódául. Sztratiotikosz már hajlottkorú, tehetetlen, egyébként semmi iránt sem érdeklődő férfiú volt, aki a túlbujánzott bürokráciának kész eszközévé alacsonyodott le. Boldog-boldogtalannak osztogatta a kítüntetések, alacsony állásban levő, félművelt emberekkel töltötte be a felelősségteljes állásokat. A hadseregtől, de különösen annak parancsnokaitól valósággal irtózott. Katakáosz és Komnenosz generálisokat nyilvánosan sértegette, aminek az lett a következménye, hogy a hadsereg vezető tisztjei, tábornokai összeesküdtek a császár ellen. Az összeesküvőket támogatta titokban maga Kerulláriosz Mihály konstantinápolyi pátriárka is.

Komnenosz és Katakáosz Ázsiában szervezték a hadsereg forradalmát és nemsokára akkora haderő fölött rendelkeztek, amellyel a

nyílt lázadás terére léphettek. Nikomédia környékén tönkrevették a császár szedett-vedett seregét, aminek további folyománya az volt, hogy Komnenosz Izsák személyes pártja megmozdult és a pátriárka, valamint ennek híve, a tudós, okos, de emellett aljas lelkületű, romlott Pszellosz Mihály mindent elkövettek, hogy Komnenosz Izsákot a császári trónra emeljék: Mihály császár éppen Pszelloszt bízta meg azzal, hogy a lázadó győztes vezérrel tárgyaljon. Pszellosz azonban félrevezette a császárt és mindaddig ámitgatta, amíg a fővárosban is kitört a forrongás. Erre Pszellosz és Kerulláriosz azt ajánlották Mihály császárnak, hogy mondjon le, amit ez sietve meg is cselekedett. Komnenosz Izsák pedig a nép örömmámora között vonult be a fővárosba Katakalosz oldala mellett.

Komnenosz Izsák azonnal császárrá koronáztatta magát. De csak két évig ült a trónon. Hatalmas, magas, valóban fejedelmi alakja messze kivált az udvaroncok tömegéből. Mint katona, természetesen ellensége volt a hivatalnok-rendszernek, melyet nyíltan megvádolt az ország sokféle bajáért. Izsák császár feladatának tekintette, hogy a sokféle bürokratikus visszaélést kiirtsa s ez okból a közvagyon elharácsolói ellen teljes szigorral lépett fel. Nem kímélte az egyházat sem és megparancsolta, hogy feleslegét az államkincstárba szállítsa be.

A szokatlan szigor nagy elégedetlenséget keltett, sőt maga Kerulláriosz pátriárka is dühösen mondta egyszer Izsák császárnak:

„Én tettelek meg császárnak, de le is taszíthatlak a trónról!”

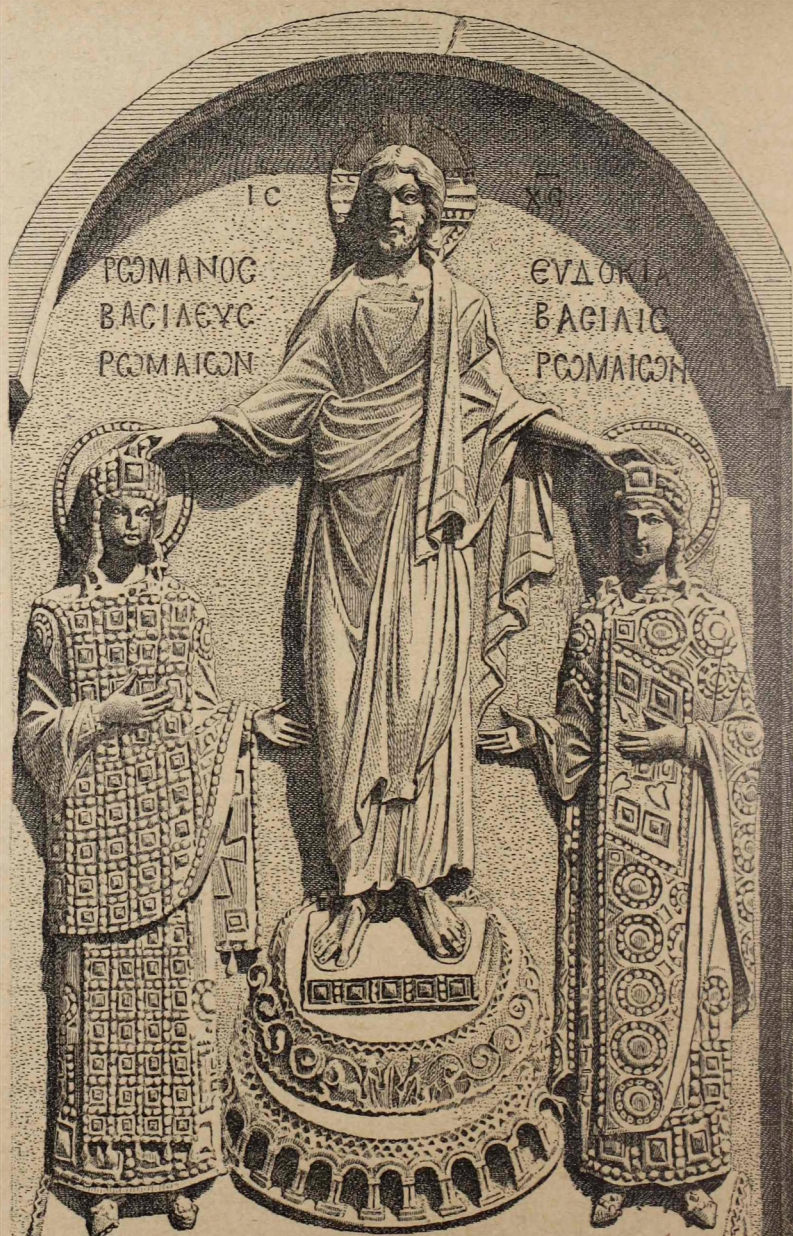
Izsák császár azonban röviden végzett a pátriárkával. Száműzte, sőt be is akarta vádoltatni, hogy kivégeztesse, de Kerulláriosz váratlanul meghalt. Erre Izsák császár Leikhondesz nevű eunukhját tette meg (természetesen az egyházi rendek sürgős felvétele után) pátriárkának. Izsák császár ezek után a birodalom határára ment, ahol részint a törökök, részint a pecsenyegyek ellen harcolt nagy diadallal. De amikor a Balkánról visszatért seregével, rettenetes vihar lepte meg. A császár aztán a hülés következtében súlyos beteg lett. Testi ereje, sőt némileg lelki egyensúlya is megfogyatkozni látszott, mire Pszellosz Mihály ravasz ajánlatára lemondott a trónról és egy távoli kolostorba vonult kapunyitogató szerzetesnek. Utódaul Dukász Konstantint nevezte ki. Az új császár, X. Konstantin (1059—67.) teljes uralomhoz juttatta az erkölcs-telen hivatalnoksereget. Óriási pazarlások voltak napirenden az udvarnál, a hivatalnokok pedig loptak, csaltak, ki-ki ahogy bírta. Mindenre volt pénz, csak komoly állami célokra nem. A hadsereg el volt hanyagolva, a törökök tehát épp alkalmas időben kezdték meg rabló betöréseit.

ket, mert a züllésnek indult csapatok sehol sem tudtak komoly ellenállást kifejteni. Gyilkolva, rabolva, egész vidékeket felégetve rohantak végig a lovas török csapatok az ország tartományain. A tehetetlen császár addig tépelődött afélőtt, hogy vajjon induljon-e harcba vagy sem, amíg a sok tervezésbe lele is halt. Halála előtt arra kötelezte feleségét, a csinos Eudoxiát, hogy ne menjen férjhez. Megtette három gyermeke mellé kormányzónak és melléje rendelte a fivérét, Dukász Jánost.

Az élni vágyó özvegy Eudoxia császárné azonban mitsem törődött elhalt férje rendelkezéseivel, hanem titokban összebeszélt régi kedvesével, a szép és bátor Romanosz Diogenesszel, akinek javára forradalmat szított a fővárosban és amikor a helyzet eléggé elő volt készítve, Psellosz Mihálynak kijelentette, hogy Romanoszt férjül és császáruul szemelte ki. Elhatározását pedig azonnal tetre is váltotta.

IV. Romanosz (1067—71.) ismét rendszerváltozást hozott be. Ő is gyűlölte a megvesztegethető, erkölcstelen hivatalnoksereget és inkább a hadsereg felé hajlott. Előde ugyanis a hadsereget hagyta teljesen elzülleni, aminek káros következményei csak most mutatkoztak, amikor a törökök ismét fokozott mértékben folytatni kezdték rablóhadjárataikat. Rettenetes pusztításokat vittek véghez a tartományokban, csaknem félvadak módjára viselkedtek, amennyiben ott, ahol valamely templomot találtak, kirabolták és azután istállóknak rendezték be. IV. Romanosz személyesen indult a harcba a törökök ellen. Ámde a rettenetesen elhanyagolt, gyalázatosan elzüllött hadsereggel valami nevezetes sikert alig érhetett el. A katonás császár ennek dacára sem ijedt meg, hanem egész Szíria belsejébe utána ment a törököknek, akiktől a rablott zsákmányt visszavette, mire ezek következő tavasszal hihetetlen vérfürdőt rendeztek Frigiában.

A harc előlről kezdődött, de a bizánci seregre nézve nagy balszerencsével. Egyik vereség a másik után következett. A hadjárat legválságosabb része az volt, amikor Romanosz császár százezer rosszul szervezett fegyveres ember élén támadóként lépett fel a törökök ellen. Néhány múlt siker azonban meglévesztette őt, mert a törökök erejét nagyon lebecsülte. A Van-tó környékén foglalt állást a császár, ahonnan seregéből nagyobb osztagokat különböző vidékekre küldött el, amikor váratlanul megjelent Arszlán szultán negyvenezer rettenetlen lovas élén. Romanosz azonban még ekkor sem ismerte fel a helyzetet, amikor pedig seregének egyik tetemes része árulás következtében a felderítő körútról nem tért vissza, hanem hazavonult, a vereséget elkerülni már nem lehetett.

Az Udvozitő megáldja IV. Romanosz bizánci császárt és feleségét, Eudoxiát.

Romanoszt Eudoxia, X. Konstantin özvegye választotta férjül és ültette be a trónba. Négy év múlva Pszelosz Mihály megvakította. Elefántesont-faragvány.

Arszlán szultán követeket küldött a császárhoz, hogy tárgyaljanak a békéről. De Romanosz császár gőgösen azt felelte, hogy csak akkor ereszkedik beszédbe a követekkel, ha a török sereg eltakarodik. A szultán erre fehér halotti ruhát öltve magára, kezébe vette a kardját, megsuhogtatta és önérzetesen szólt oda a harcosainak:

„Ha legyőznek, ebben a ruhában temessetek el!”

A csata aránylag rövid ideig tartott. Talán győzhettek volna a bizánciak, ámde Dukász Andronikosz visszavonta csapatait a döntő harcból. Erre hirtelen zavar ütötte fel a fejét s a bizánci sereg megfutott. Romanosz pedig hiába biztatta és nógatta a szaladókat. Sebesülten török fogságba esett. Arszlán szultán csak másnap értesült arról, hogy milyen előkelő foglya akadt és miután régi szokás szerint lábát a fogoly császár nyakára tette, drága ruhákat adott rá, sebeit kimosatta, békét kötött vele és nagy tiszteletnyilvánítások között hazabocsátotta. Mielőtt azonban Romanosz hazatért volna, a Dukász-párt már megmozdult s ennek az érdekében Pszellosz Mihály, az álszenteskedő tudós és hízelgő főcselszövő is cselekedni kezdett. Eudoxia császárnét kolostorba küldték és a fiát kiáltották ki VII. Mihály név alatt császárnak.

Romanosz ezalatt mindjobban közeledett a főváros felé. Amikor hírrül vette, hogy azok, akiket ő támogattott, letaszították a trónról, csekély számú seregével visszavonult. De Dukász Andronikosz utólérte egy sereg élén és megverte, sőt foglyul is ejtette. A nyomorult Dukász megígérte Romanosznak, hogy életét kíméletben tartja, ennek dacára a megbetegedett fogoly császárt egy közönséges targoncán szállíttatta el és Pszellosznak, az alávaló cselszövőnek ajánlatára megvakíttatta a szerencsétlent. A megvakítást a katonák a legbrutálisabb módon átütésített sátorvasakkal végezték és hogy az áldozat még többet szenvedjen, Dukász nem engedte meg, hogy enyhítő szereket adjanak a megvakítottnak, mire Romanosz néhány nap múlva irtózatos kínok között meghalt. A pokoli lelkületű Pszellosz Mihály ezeket írta hazug szemforgatással a haldokló Romanosznak:

„Nem tudom, hogy mint embert sirassalak-e meg, vagy pedig mint vértanút dicsérjelek? Isten elvette testi szemeid világát, hogy a belsődben annál nagyobb világosság támadjon. Gondold meg, hogy bármi történik is, az mind a Gondviselés műve!”

Pszellosznak ez az irott gyalázatossága eléggé jellemezte a bizánci közállapotok végtelen romlottságát, amikor VII. Mihály (1071—78.) lett császár. Pszellosznak volt a tanítványa és neveltje. Semmi férfias komolyság nem volt benne és minden egyébnek alkalmas lehetett, csak

uralkodónak nem. A csalások, erőszakos adóbehajtások, jogtalan harácsolások napirenden voltak uralkodása alatt.

A züllött, rothadó közállapotokhoz járult, hogy a birodalom délaszországi tartományaira a normannok igyekeztek rátenni a kezüket. Nyugtalanodni kezdtek a törökök is. Felbomlott az országban minden rend és fegyelem. A földművesek, akiket a hivatalnokok agyonsarcoltak, otthagyták földeiket és rablásra adták a fejüket. Az erősebb joga kezdett uralkodni. Aki bírta, annak ment jól a dolga. Aki nem, az áldozatul esett. A törökök Arszlán, majd Malek szultán alatt újból támadtak és ez utóbbi szultán ügyes politikával a már agyonsanyargatott, kiszípolozott keletázsiai parasztok nagy tömegét térítette a saját táborába azáltal, hogy szabadoknak jelentette ki őket.

Ugyanebben az időben a normannok is súlyos csapásokat mértek Dél-Itáliában a birodalomra. Az egyik bizánci normann vezér elpártolt s nyíltan fellázadt. VII. Mihálynak ilyen körülmények között olyan szorult lett a helyzete, hogy tehetetlenségében a törökökkel szövetségelt a normannok ellen. A törökök a szövetségesi köteleységüket híven teljesítették. A normann vezért levertek és foglyul Konstantinápolyba küldték. De ez nemsokára megszökött, újból sereget szervezett, mire a császár Komnen Eleket bízta meg a normann vezér megfékezésével, ami sikerült is.

A törökök ezalatt itt is, ott is megszállottak egy-egy tartományt. Sok nevezetes város jutott a birtokukba, másrészt az egyes tartományok gazdag és befolyásos csapatvezérei saját számlájukra kezdték a tartományokat igazgatni. Mindenfelé a bomlás jelei mutatkoztak. Ugyancsak ekkor két hatalmas vezér: Nikeforosz Brienniosz és Nikeforosz Bofonialesz (utóbbi Ázsiában, a másik a Balkánon) fellázadt és az utóbbi ügyes taktikával császárnak kiáltatta ki magát, mire VII. Mihály tehetetlensége tudatában lemondott és semmirevaló életét mint érsek fejezte be. III. Nikeforosz (1078—81.) rövid idejű uralkodása a sok, hiúságában sértett vezér lázadásai között telt el. Csak Komnen Elek vezér támogatta egy ideig az új császár ügyét és több lázadó parancsnokot győzött le. Amikor azonban Komnen Elek sógora is fellázadt, Komnen letette a fővezérséget és ezzel lázadó sógorának helyzetét lényegesen megkönnyítette.

A Komnenek uralma.

(1081—1185.)

Kommen Elek visszalépése csak látszólagos volt, mert tulajdonképen az volt a terve, hogy alkalmas időben magához ragadja az uralmat, ami sikerült is neki. A hadsereg csakhamar a pártján állott, mert Komnenek híre messze bejárta az országot. A sereg nagy része kikiáltotta császárnak, mire Komnen Elek a főváros ellen indult, amelyet árulás következtében hamarosan be is vett. III. Nikeforosz pedig gyáván, minden ellenállás nélkül lemondott a trónjáról.

Erre Komnen Elek mint császár vonult be a fővárosba, amely régóta látott falai között olyan uralkodót, mint aminő Komnen Elekből vált.

Félig züllött, mindenkép elerőtlenedett állapotban találta az új császár a birodalmat. Ha ő és utódai egyénileg nem lettek volna azok, akik tehetséget, erélyt, ahol pedig szükséges volt, ravaszságot is tudtak alkalmazni a birodalom talpraállításában, Bizánc talán már akkor letűnt volna a történelem színpadáról. De ekkép még néhány évszázadig megmaradt, sőt a Komnenek alatt jelentős nagyhatalommá bontakozott ki, noha magában hordta a későbbi pusztulás csiráit.

I. Elek (1081—1118.) nagyműveltségű férfiú, bátor vezér, sok tekintetben pedig ravasz uralkodó volt. Első feladatának azt tekintette, hogy barátait megjutalmazza, ellenfeleivel kibéküljön és az ország anyagi erejének megfeszítésével, jól szervezett sereget teremtsen. A felesleges hivatalokat megszüntette, a törökökkel egyelőre békét kötött, mert alig lépett trónra, máris kemény harcot kellett vívnia a normannokkal, akik Guiscard Róbert vezérlete alatt az itáliai bizánci tartományokat veszélyeztették.

A bizánci és velencei flotta a normannok ellen nagy fölényrel harcolt és győzött is, de már Elek császár, noha hetvenezer ember élén támadott, súlyos vereséget szenvedett a szívós normann harcosoktól. Erre a normannok áthúzódtak a balkáni partvidékre, ahol nagy területeket foglaltak el s a bizánci csapatokon több ízben jelentős győzelmet arattak. De végre is négyévi hadjárat után a fokozatosan újjászervezett bizánci hadsereg clől meghátráltak és a Balkánon visszaadták

Bizánci pénz Komnen Elek császár képmásával.

minden hódításukat. A pecsenyégek ellen is sikerrel harcolt Elek császár. Nagy veszedelmet rejtett magában a szeldsuk török uralom. Ennek a terjeszkedését Bizánc nem tudta megakadályozni, mert az előbbi uralkodók nagy hibát követtek el azáltal, hogy a birodalom határait nem erősítették meg kellőleg.

Elek császár hamar átértette, hogy aligha lesz képes egymaga megbirkózni a törökökkel, annál kevésbbé, mert a bizánci hadsereg még nem volt újjászerveve. Ezért II. Orbán pápához követséget mentesztett és segílyt kért a nyugatiaktól a törökök ellen. Ezt az alkalmat vélte a pápa felhasználni arra, hogy a szent sír birtokát biztosítsa s azt a „hitetlenek” kezeiből kiragadjja. Viszont azonban Elek császár úgy gondolta, hogy nyugateurópaiakkal kikapartatja a forró gesztenyét és amikor ezek a törökökkel végeztek, császári fennhatóságát érvényesíti a meghódított területeken. Ebből a keletről jövő segílykérésből származott azután az első keresztes hadjárat.

Óriási tömegekben tódultak a nyugati harcosok keletre. Bouillon Gottfried győzelmei a törökökön alkalmassá tették Elek császár számára a helyzetet, hogy azt kiaknázza. A nyugati keresztesek által kivívott előnyöket akként értelmezte, hogy voltaképp bizánci terület szabadult fel ezáltal a török uralom alól, ez a terület tehát Bizáncot illeti meg. Ebből aztán további vita keletkezett a keresztesek és Bizánc között. Boemund normann herceg, aki annyi sikert vívott ki a törökök ellen, utóbb kénytelen volt a meghódított területekre Bizánc jogait elismerni. Ebből a keresztes hadjáratból voltaképp tehát csak Bizáncnak volt meg a remélt haszna.

Elek császárt a fia, János (1118—1143.) követte. Nemeslelkű, de emellett erélyes uralkodó volt, aki a pecsenyégek betöréseinek egyszerűs mindenkorra véget vetett, de már a velenceiek kibontakozó tengeri hatalma ellen nem volt képes sikerrel szembeszállani. Flottája vereséget szenvedett, mire Velencével békét kötött és ünnepélyesen elismerte a lagunák városának kiváltságait. Ettől az időtől kezdődik Velence tengeri hatalma.

János császár számot vetve a törökök újabb mozgolódásaival, sereget szervezett és sikerrel hadakozott ellenük. Ugyanakkor azonban a keresztes harcosok által elfoglalt szíriai területeket is bekebelezte a birodalomba, mikor váratlanul egy vadászat után meghalt.

A trónon fia, Mánuel követte (1143—1180.). Óriási erejű, szép, hatalmas férfiú volt, képzett, tanult, aki még nagyobb ambíciókkal vette át az uralmat, mint elődei. Némileg rokonszenvezni kez-

dett a nyugateurópai eszmékkal, mert anyja német leányvolt és felesége is az.

Az ő uralkodásának elejére esett a második kereszties hadjárat. A törökök ugyanis több területet visszafoglaltak s féltő volt, hogy a szent sír vidéke is újból teljesen a hatalmukba kerül. Erre következett

Bizánci császár dalmatikája.

A császári koronázást megelőző misén a császár segédkezett a főpapnak s ilyenkor egyházi ruhát ő tölt. Ez a sötétkék selyem dalmatika, amelyet dús arany és ez isthimzés díszít s az Üdvözítő dicsőségét ábrázoló, művészi szövegt. A vatikáni kincstárban van.

a második kereszties háború amely azonban már kudarcra végződött. Mánuel császár nem is támogathatta kellőleg a nyugateurópai harcosokat, mert birodalma régi, veszedelmes ellenfeivel, a normannokkal keveredett nagy harcra. Ekkor történt, hogy Konrád német császár, keleti útja közben beteg lett s Mánuel császárhoz szállott. Mánuel azonnal felhasználta az alkalmat, hogy a németek és Velence támogatását megnyerje Roger szicíliai normann király ellen. A szövetséget sikerült is létrehozni, de utóbb Velence elpártolt, mert sértve

érezte magát azáltal, hogy Mánuel császár itáliai területeket akart elhódítani. Mánuel császár erre Velence riválisával, Génuával szövetséget kötött. A normannok ellen azonban még sem tudott eredményeket elérni s kénytelen volt békét kötni, amely Bizáncnak semmi előnyt sem nyújtott.

Mánuel császár, nyughatatlan ambíciója által ösztönözve, újabb és újabb harcokba bocsátkozott és ezek által folyton szaporította a birodalom ellenségeinek számát. Hadakozott több-kevesebb szerencsével a szerbekkel s a magyarokkal. Legszívósabban Velence ellen hadakozott, de nem sok eredménnyel.

A törökök ellen, akik a békét megszegték, hatalmas sereget vezetett, de a törökök részéről fenyegető veszedelmet tartósan elhárítani nem tudta. Arslán szultán ugyanis a bizánci sereget megverte, de ez a győzelem csak annyit eredményezett, hogy ideiglenes békét kötöttek.

Mánuel császár nemsokára meghalt. Már az ő uralkodása idejében mutatkozni kezdtek a birodalom romlásának előjelei. Nagy baj volt, hogy Mánuel utóda, fia, II. Elek (1180—84.) még alig volt tizenhárom éves, a kormányzat körül pedig mélyreható bajok mutatkoztak. Az özvegy anyacsászárnét, mint francia nőt nem szívesen fogadták, másrészt a fiatal császár gögös nővére, Mária forradalmat idézett fel a fővárosban, amelyet az idegen csapatok ugyan levertek, de máris kezdtek kibontakozni a jövődő válság körvonalai.

Óriási zavarokat, felfordulást idézett ugyanis elő Komnen Andronikosz. Óriási erejű férfiú volt ez, akiben a bizánci ember minden hibája megvolt. Volt észbeli tehetsége, ravaszsága, de rendkívül szenvedélyesnek és hirtelenkedőnek bizonyult. Ha pedig saját céljairól volt szó, ott az eszközöket nem válogatta meg. Mánuel császár a rábizonyult cselszövések miatt elfogatta. A fogságból azonban megugrott és mint igazi bizánci kalandor bejárta egész Keletet, végre pedig kibékült Mánuellel és visszajött. Nyughatatlan természete azonban nem engedte nyugodni. Bithiniában megnyerte az ottani parancsnok rokonszenvét. Az ottani sereg is hitelt adott a kalandor vádaskodó beszédeinek és Komnen Andronikosz nemsokára egy erős sereg élén mint „szabadító” és a „latinok legyőzője” tűnt fel a bizánci birodalomban. A flotta is átpártolt hozzá, a seregek szintén. Ekkép tehát a bitorló minden hatalmat magához ragadott. Alexiosz minisztert megvakíttatta, a főváros csöcselékét fellázította, az idegeneket elűzte és rettenetes pusztítást vitt véghez az idegen javakban.

Ennyi „siker” után a „közvélemény” nyomása alatt elfogadta a császár felett való gyámködést, meg is koronáztatta a császárt, de

ugyanakkor valósággal dühöngeni kezdett mindenki ellen, aki csak görbe szemmel tekintett rá. A bizánci nemeseket összefogdostatta, lecsukatta és sokat kivégeztetett vagy megcsónkítottatott közülük. A császár anyai rokonait megmérgeztette, az özvegy anyácsászárnét kolostorba záratta, ráadásul pedig a szerencsétlen gyermekesászárt megfojtatta.

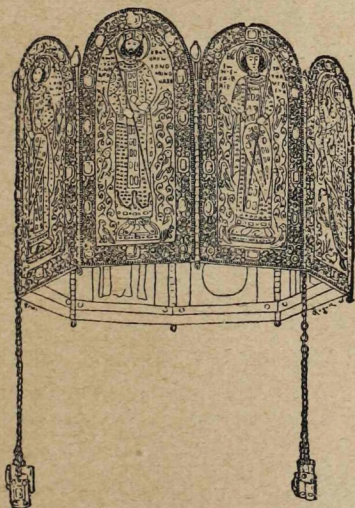
Ennyi gazemberség és vérontás éppen elég volt arra, hogy Andronikoszt császárnak kiáltásák ki. De alig volt egy évig a trónon. Ez az egy év is elegendő volt, hogy féktelen szenvedelemmel tomboljon. Soká azonban nem ülhetett a szerencsétlen birodalom nyakán.

Az Angeloszok lázadását még le tudta verni s hajmeresztő kegyetlenséget tanusított a legyőzöttekkel szemben. De már Komnen Izsák lázadását Ciprus-szigetén nem volt képes megfékezni. Izsáknak a normannok is segítségére jöttek s nagy tömegekben Konstantinápoly ellen siettek, amelyet a normann flotta is körülzárt.

A normannoknak még egy váratlan lázadás is kedvezett. Ugyanis Andronikosz császár leghirhedtebb porkolábja, Hagiokrisztoforitesz épp azon volt, hogy Angelosz Izsákot minden ok és felhatalmazás nélkül a saját palotájában letartóztassa.

Angelosz kardot rántott, az ellene kiküldött fogdmegeket szétriasztotta s lóháton vágatva menekült a Zsófia-templom felé. Erre az eseményre a főváros népe nyíltan fellázadt a császár ellen és óriási tömegekben rohant a palota felé, amelyet az őrség nem is akart megvédelmezni. A császár pedig egy hátsó kijáratnál a tengeren próbált menekülni, de a szél nem kedvezett és hajóját visszaüzte ellenségei karjaiba.

A fellázadt nép rugdalva, pofozva, ütve, verve kergette maga előtt a császárt, majd súlyos békókat vertek a kezére. Ezalatt Komnen Izsák császárnak kiáltatta ki magát. És hogy valamikép a megszokott formáktól eltérjen, levágatta Andronikosz jobbkezét, azután pedig ki-

Bizánci császári korona.

Bizánci császárok, hercegnők és szentek alakjaival díszített korona. Nyitraivánka mellett ásták ki a földből s a Nemzeti Múzeum birtokában van.

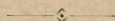
szúratta a bal szemét s fordítva rátétele egy tevére és végigvezettette a főváros utcáin a nép gúnyolódásai s szitkozódásai között. Végre is megkegyelmezett neki s bizánci módra a cirkuszban két oszlop között a lábainál felakasztatta. Irtózatos kínokat szenvedett Andronikosz. Ordított, üvöltött fájdalmában s végül is már csak annyit kiáltott:

„Istenem, irgalmazd! Hát miért töritek össze a megroppant nádszálat?”

A nép végül agyonverte, agyonrugdosta a szerencsétlent.

A normannokat ezek után az új császár nem tekintette már szövetségeseeknek, hanem ellenségnek és sikerült is őket legyőznie és kiűznie a bizánci területről.

Hogy az új császár sem volt alkalmas arra, hogy a bomladozó, ingadozó birodalmat megmentse, előre volt látható. A Kelet és Nyugat között mesterségesen szitott gyűlölet végül is elvezetett a bizánci birodalom pusztulásához.

Az izlám Nyugafon és Keleten.

A kordovai kalifátus hanyatlása.

A spanyolországi arab uralom megerősödésével együtt járt, hogy a keresztény lakosság nagyobb tömege elmenekült a hódítók elől. Az aszturiai és kantabriai hegyek közé menekült nyugati gótok számát lényegesen szaporították más odacsatlakozott keresztények is. Asturia és Kantabria területén a keresztények megóvták a függetlenségüket. A bátor Pelago vezetése alatt mindjobban tömörültek s Pelago megalapította a spanyol félsziget északi részén az asturiai királyságot. Asturia, mint független ország, részint a nehezen hozzáférhető és jól védhető vidék, részint a kordovai kalifátus belső egyenetlensége miatt önállóságát meg tudta tartani, sőt Pelago fia, Froila, majd I. Alfonzó és ezek utódai, akik fölvtették a király nevet is, sikerrel léphettek fel az arabok ellen, mert ezek az afrikai berberek lázadása miatt annyira igénybe voltak véve, hogy a kalifátus határait kellően nem védelmezhették.

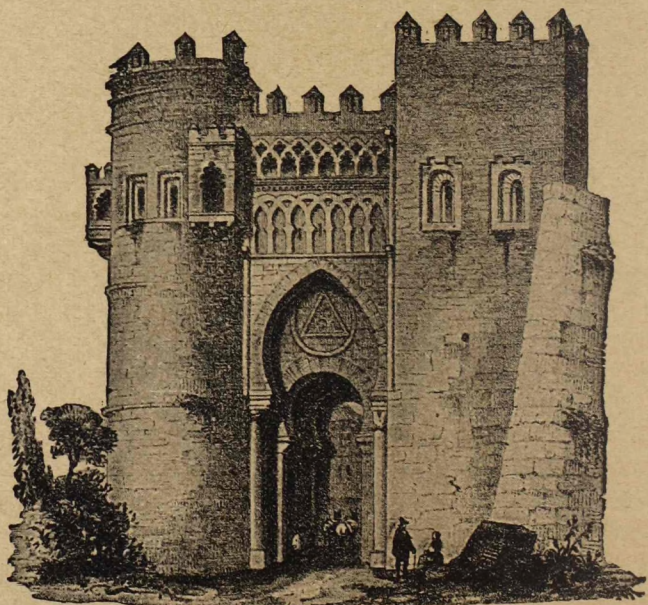
Asturia gyorsan kezdett fejlődni, mert rendkívül sok menekült keresztény telepedett ott meg. Az itteni lakókban pedig meggyökerezett az a hit, hogy az arabok ellen küzdeniük keresztényi kötelesség. Állandó harcban voltak az arabokkal és királyság határait mind jobban kitolták.

Aszturia közelében, ettől függetlenül egy másik keresztény állam is alakult a Pireneusok között. Ez a baszkok földje volt, Navarra, amelyet az arabok sem tudtak meghódítani. Navarra és Aragon megalakulásának ideje messze nyúlik vissza, amikor hatszáz elszánt gót nemes Garcia Zimenez hercegének választotta meg és a hegyvidéket hatalmas erődítményekkel látva el megalapította a baszkok országát.

A spanyol határvidék megalapítása is figyelmet érdemel a kereszténység szempontjából. Alapítását Nagy Károlynak köszönheti. A határvidék a Pireneusok aljától az Ebro-folyóig terjedt. A spanyol

határvidék lakossága keresztény menekültekből folyton szaporodott. Utóbb szövetségre lépett Asturiával és az arabok ellen újból nagy harcokat vívtak a keresztények, aminek az lett az eredménye, hogy a keresztények államai még jobban megerősödtek és az arab uralom korlátok közé szorult.

Mialatt az apró keresztény országok folyton erősödtek, fejlődtek és terjeszkedtek, a kordovai kalifátust a belső egyenetlenségek kezdték

A toledói nagykapu.

Toledo egyik vámkapuja, amely az arab építézet jellemző szépségeit mutatja.

gyöngíteni. Hisam kalifa alatt (788—796.) az arabok támadólag és hódítólag léptek fel a keresztények ellen. Narbonneig nyomultak elő, számos keresztényt foglyul ejtettek és kényszerítették őket, hogy a kordovai híres mecset felépítéséhez szükséges köveket ők hordják össze.

Hisam mozlemita fanatizmusa igen hozzájárult ahhoz, hogy a keresztény lakósók arabgyűlölete, amely sokhelyütt tünedezni kezdett, újból feléledt.

Hisam utóda fia, I. El Hakam lett (796—822.). Ez a kalifa rendkívül vig életet folytatott és a Korán parancsaiból csak nagyon keveset

tartott meg. Ennek volt tulajdonítható, hogy Kordovában az ortodox papnövendékek (a fakik), számszerint mintegy négyezeren Jakhja Ibn Jakhja vezetése alatt fellázadtak és a „hitetlen” emír ellen támadtak. El Hakam azonban a lázadókat leverte és hatvankét papnövendéket keresztre feszítettett. Vezérük azonban elmenekült Toledóba, ahol a lakosság szintén lázadozni kezdett. Hakam bosszúra határozta el magát. Elküldte fiát Toledóba, aki itt a legtekintélyesebb családok tagjait lakomára hívta meg. Amikor a meghívottak eljöttek, egyenként bocsátotta be őket a fényes terembe, ahonnan egy mellékhelyiségbe vezették a belépőt. Itt az érkező vendégeket a hóhér várta, aki rögtön lefejezte őket. Hétszáz előkelő toledói esett Hakam dühének áldozatul. Az áldozatok testeit halomra hányatta a kalifa, levágott fejüket pedig a városban póznákra tűzette.

A kordovaiak Jakhja papnövendék vezetése alatt szintén fellázadtak az emír borzasztó kegyetlenkedései miatt. Már körül is vették Hakam kastélyát s hangosan követelték, hogy a „vérontó”, „iszákos” emír adja meg magát. De az emír hirtelen elhatározással rajtuk ütött és a többségben levő, de szervezetlen lázadókat leverte. Borzalmas megtorlás következett. Háromszáz kordovait Hakam keresztre feszítettett és a város déli részét, amely a lázadók tanyája volt, a vad martalóc katonák prédájának engedte át. Hatvanezer mozlemita szedte összeekkor a batyuját és vándorolt ki Észak-Afrikába.

A toledóiak második lázadását hasonló kegyetlenséggel torolta meg Hakam. De később megbánta a borzalmas vérontást. A lelkiismeret szava felébredt benne s a különben életvidor, könnyelmű, dorbézoló emír búskomorságba esett. Rémlátások kezdték üldözni. Aludni nem tudott, dühöngővé, félőrüllté vált és ekkép teljesen kimerülve meghalt.

Érdekes, hogy egy ilyen elvetemült, vérengző emírnek fia és utóda, II. Abdurámán (822—852.) Kordovának legtekintélyesebb kalifája lett, de a fanatizált arabok vezérének, Jakhjának befolyása alatt állott.

I. Mohamed (852—886.) Abdurámán negyvenöt fia közül való volt. Az ő uralkodása első éveiben a keresztények fanatizmusa engedni látszott és helyet adott a belátásnak. De Mohamed bizalmatlan lett a keresztényekkel szemben és ennek legelsőbben is abban adott kifejezést, hogy a keresztények és mohamedánok egyenjogúságát megszüntette. Közhivatalt ezentúl csak mohamedán kaphatott, ami természetesen újból felkeltette a keresztények türelmetlenségét.

A helyzet elmérgesedéséhez hozzájárult az, hogy Muza, a saragosai Beni Kas-zi törzs feje lázadást szított és csakhamar hatalmas belviszály keletkezett.

Spanyolországban arabok által lakott egész területén kitört a polgárháború, amely rendkívül elkeseredéssel dühöngött s csak nehezen csendesedett el.

Igy nézett ki a spanyolországi arab uralom, amikor III. Abdurámán foglalta el a kalifatrónt (912—961.) és újból helyreállította az arab uralom egységét.

Noha az arabok spanyolországi uralma a tizenharmadik század elejéig tartott, az arabok nem voltak képesek olyan politikai államot alkotni és szervezni, mint aminőt reméltek. Az arabok politikai életének nem volt alapja, célja. Államiságuk tisztán a kalifátus intézményében gyökerezett. Állampolitikai kérdések megoldásával nem foglalkoztak és minden függő kérdést vallási szempontokból, mindenestre a fanatizmus szemüvegén át ítélték meg.

III. Abdurámán alatt a kordovai kalifátus egy időre ismét hatalomhoz jutott, fellendült, sőt ez a fellendülés még utóda, II. Hakem alatt (961—976.) is tartott. Hakem nemcsak a harcok mezején, hanem a tudományok berkeiben is otthonosnak érezte magát. Javitotta a népoktatást, a kordovai híres könyvtárt négyszázezer kötetre emelte fel. II. Hakem halála előtt megeskettette az arabok előkelőit, hogy utódlfiát, a tízéves Hisámot választják meg, akinek kiskorúsága alatt anyja, az okos Szobeja intézze a kalifátus ügyeit.

II. Hakem halála után fivére, Al Mundir szerette volna a trónt megkaparítani, de Hakem egyik hű vezére, Ibn Ali Amir erről idejekorán értesült, a veszedelmes trónaspiránst megölette. A kalifatrónra tehát Hisám jutott (976—1009.).

Hisám maga tehetetlen, semmihez sem értő. uralomra nem tett kalifa volt. Idejét jórészt a háremben töltötte és palotáját alig hagyta el. Hisám csak színleg uralkodott, tényleg a hatalom Ibn Abi Amir Almanzurnak, a kalifa helyettesének volt a kezében. Az özvegy Szobeját teljesen hátraszorította az országos ügyektől és minden lényeges hatalmat a maga kezében összpontosított. Hisám kalifának összes ténykedése csak az volt, hogy nevét az Ibn Abi Amir neve mellé firkantotta.

Ibn Abi Amir, aki nemsokára felvette a hadzsib címet (ez megfelel az uralkodó teljhatalmú megbizottjának), a befolyásos embereket a hivatalokból sorjában eltávolította. Kezdetben szövetkezett a testőrség két parancsnokával, utóbb azonban meggondolta a dolgot és a

nyoleszáz emberből álló testőrséget úgy osztotta el a kalifa palotájában, hogy a bérgyilkosok könnyen végezhettek velük. Mind a nyoleszázat legyilkolták, mire a hadzsib a saját katonáit állította be testőröknek.

Ibn Abi Amir ezek után Hisám kalifát fogolynak nyilvánította saját palotájában. Hisám nem ellenkezett, a hadzsib pedig valósággal lakat alatt tartotta, nehogy valaki hozzá férközhessenék. Most már a hatalom egész teljességében a hadzsib kezeibe ment át.

Ez a bevezetés, így általánosságban véve, nem volt valami jó ajánlólevél Ibn Abi Amir részére. Pedig a következmények megmutatták, hogy csakis ilyen erélyes ember volt képes a kalifátus hanyatló hatalmát még egyszer felvirágoztatni. Ibn Abi Amir mint kormányzó rendkívül erélyes volt, mint hadvezér pedig egy időre felelevenítette a régi arab győzelmek korszakát.

Ibn Abi Amir okos, bőkezű és méltányos tudott lenni s mialatt ekkép az arabok rokonszenvét magához tudta láncolni, ugyanakkor sietett felhasználni a kínálkozó alkalmat a keresztény spanyol országok megtámadására. Ezek az országok ugyanis egymás között állandóan viszálykodtak, részben pedig kiskorú uralkodók alatt a belső pártoskodások gyengítették erejüket.

Ibn Abi Amir fiát, a rendkívül bátor, az apjára teljesen hasonlító Abdalmalikot Afrikába küldte át, hogy ott a nyugtalankodó berber törzseket fékezze meg. Ő maga pedig elindult a spanyol keresztény országok ellen és egy tekintélyes keresztény sereget legyőzván, gazdag zsákmánnyal és számos fogollyal tért vissza Kordovába. Ezóta nevezte el a nép Al Manzurnak, vagyis: Isten kegyelméből győzőnek. Almanzur (egyszerűség kedvéért ezentúl így nevezzük) most már arra törekedett, hogy az arabok vallási fanatizmusát ne csak ébren tartsa, hanem fokozza is, másrészt pedig az volt a kedvenc terve, hogy egy hatalmas és jól felszerelt sereget szervezzen.

A hadsereg újjászervezése érdekében felelevenítette azt a régi szokást, hogy győzelem után a csapatok számára gazdag lakomát rendezett, a zsákmányt pedig egyötödnek a kivételével a katonák között osztotta el. Harcosaival szemben rendkívül előzékeny volt, igyekezett a kiválóbb, bátor katonákat mindenféle ajándékokkal ösztönözni. Ekkép csakugyan elérte azt, hogy katonái lelkesedtek érte. Másrészt a keresztény államok civódása, viszálykodása egymás között előmozdította terveit és arab feljegyzések szerint állítólag ötvenkét győzelmet aratott a keresztényeken és ezek eredményeképp az elveszített területek tetemes részét visszaszerezte a kalifátus részére.

Ugyanebben az időben Almanzur fia, Abdalmalik a berbereket győzte le Észak-Afrikában.

Almanzur olybá tűnt fel a keresztények előtt, mint akit rendes körülmények között le nem győzhetnek. Nem is volt helyes és okos dolog, hogy az ő személyét kezdetben a spanyol keresztény országok annyira lekicsinyelték.

A véres harc az új század beköszöntével újult erővel folytatódott, de mintha megtört volna az a varázs, amely addig az arab fegyvereket kísérte. II. Bermudo, leoni király halála után fia, az ötéves V. Alfonz került a trónra, aki helyett gyámja, Menendo Gonzalesz gróf intézte az ország ügyeit. Ezt az alkalmat szándékozott Almanzur kihasználni és egy hatalmas lovassereg élén a keresztény országok leigázására indult el. Ámde ugyanekkor a keresztény országok megfeszítették minden erejüket és egy hatalmas sereget hoztak össze Almanzur méltó fogadtatására.

Az arabok a közeli győzelem tudatában rohanták meg a keresztények tömött sorait, de rettenetes vereséget szenvedtek. Ezer és ezerszámra hullottak el az arabok a keresztény lovagok kardcsapásai alatt. Maga Almanzur is sebet kapott és a lesújtó veszteség láttára visszavonulást rendelt el. Almanzur sebeibe nemsokára behalt.

Almanzur, noha nem volt uralkodó, de ehhez hasonló szerepkört töltött be. Kétségtelenül a legjelesebb arab hódítók közé tartozott a spanyol félszigeten. Nem volt vérengző, mint annyi sok kalifa és arab vezér, sőt sok tekintetben nagylelkűségről tett tanúságot. Pártatlanul ítélkezett vitás ügyekben és mindezekhez járult egyéni erélyessége, hatásos fellépése.

Érdekes eseményt jegyeztek fel egykorú krónikások Almanzurról. Egy alkalommal körülkerített egy tetemesebb számú keresztény csapatot. A keresztények menekülése teljes lehetetlenség volt, miért is felszólította őket Almanzur, hogy adják meg magukat. A keresztények a felszólításnak nem engedelmeskedtek és elhatározták, hogy inkább meghalnak. Előbb azonban valamennyien letérdeíttek és buzgó imába merültek. Almanzurt a keresztények buzgalma és Istenbe vetett bizalma annyira meghihatotta, hogy az egész csapatot bántatlanul elbocsátotta.

Az arabok és az afrikai berberék harecai Spanyolországban.

Almanzur halála nagy változásokat vont maga után. Minden jel arra mutatott, hogy az arabokat hagyományos szerencséjük elhagyta. Almanzur fia, Abdalmalik csak rövid ideig tudta még az arab kalifátus bomlását megakadályozni.

Abdalmalik, aki atyjának hadzsib méltóságát örökölte, újból győzelmet aratott a keresztényeken és benyomult Kataloniába, de seregei itt nagy vereséget szenvedtek. Abdalmalik erre nemsokára meghalt.

Utóda Abdurámán lett, Almanzur másik fia, akit Hisam kalifa a helyettesi méltóságban megerősített. Abdurámán azonban teljesen elűtött nagynevű apjától. Belemerült az élvezetekbe, folyton tobzódott és azt akarta kiereszokolni a kalifától, hogy ismerje el utódának. Erre Hisám kalifának egyik rokona, Mohamed cselekvésre határozta el magát és Abdurámánt egy véres uccai harcban legyőzte, foglyul ejtette és irgalmatlanul keresztre feszítette.

Csakhogy Mohamed, aki ekként a hadzsibi méltóságba jutott bele, nem volt megelégedve előkelő állásával. Azt híresztelte ugyanis, hogy Hisám kalifa súlyosan megbetegedett. Néhány napra rá pedig egy keresztényt, aki Hisámra hasonlított, megfojtatott és a kalifa ágyába rejtetett, míg Hisám kalifát egy eldugott börtönbe záratta. Ekként az alkalifát ünnepélyesen eltemettette és egyidejűleg magát kiáltatta ki kalifának. De éppen Mohamed kalifasága siettette a kalifátus haldoklását.

Ki kell itt emelnünk, hogy az afrikai berberék és az ázsiai származású arabok gyűlölete egymás ellen sohasem szűnt meg s ez a gyűlölet épp Abdalmalik halála után, Mohamed idejében érte el a tetőpontját. Ugyanis a kalifa testőrsége csaknem kizárólag berberekből állott, akikkel szemben az arab lakosság nagy ellenszenvvel viseltetett. Hogy tehát Mohamed, a bitorló kalifa megnyerje az arab lakók rokonszenvét, meghagyta a berber testőrségnek, hogy Kordovát azonnal hagyja el. Természetes, hogy az elbizakodott berberék a parancsnak nem engedelmeskedtek, mire Mohamed kalifa a kordovai lakók támogatása mellett rettenetes, véres harcba keveredett a berberekkel. Késő éjjelig folyt a kölcsönös öldöklés, de a berberék csak akkor hagyták el Kordovát, amikor vezérük, Ibn Szulejmán megsebesült és Mohamednek kezébe került, aki a vezért lefejeztette és fejét elrettentésül a távozó berberék után dobatta. Csakhogy Mohamed csalódott, mert az elrettentés he-

lyett az ellenkezőt érte el. A berberok véres bosszút esküdtek. Vezérüknek megválasztották a lefejezett Szulejmán rokonát, Szulejmán Ibn Hakamot.

A berberok nemsokára véres győzelmet aratnak Mohameden. Szulejmán bevette Kordovát s az elmenekült Mohamed helyébe kalifának kiáltotta ki magát.

Ezek szerint a mozlemiták két táborra szakadtak és megtörtént az a furcsa dolog, hogy a keresztények hol az egyik, hol a másik mozlemita párt érdekében avatkoztak be a véres vitába. Mohamed a barcelonai görög támogatásával bevonult Kordovába, de nemsokára megjelent Szulejmán, aki friss seregek élén körülfogta Kordovát.

Ezzel újból elkezdődtek a borzalmak. A szorongatott kordovaiak úgy akartak magukon segíteni, hogy Hisám kalifát előhozták a börtönéből és bemutatták a meglepett népnek. Erre Mohamedet, a bitorló kalifát Hisám elé vezették és mint a bajok okozóját lefejezték.

De Szulejmán távolról sem gondolt arra, hogy a bitorolt kalifaságról lemondjon. A város alól kénytelen volt ugyan elvonulni, de nemsokára új seregek élén újból megjelent Kordova talai alatt. A várost bevette és a vérszomjas berberok rettenetes vérengzést vittek ott végbe. Szulejmán pedig beleült a kalifák trónjába.

Szulejmán csak három évig volt kalifa (1013—1016.). Csakhamar kitört az ellenforradalom és Hisám kalifa hadzsibja, Hairan néhány fontosabb várost megszállott és több helytartóval szövetkezvén, Kordova ellen vonult. Szulejmán kalifa súlyos vereséget szenvedett s az afrikai Ali Ibn Hamid fogságába esett, aki Szulejmánt és ennek atyját sajátkezüleg fejezte le.

Ismét új kalifája volt a spanyolországi araboknak az afrikai származású Ali személyében (1016—1018.). Csak két évig tartott azonban az uralma. Az arabok sehogy sem akarták őt elismerni, mert gyűlölték, mint afrikai származású berbert. Különben maga Ali rontotta el a dolgát, mert gyanakodásában legjobb barátait sértette meg. Hairan maga is elfordult tőle, lázadást szított és az Omajada családból származó Abduramant kiáltotta ki kalifának.

Ali még egy ideig tartotta magát, sőt még az az elégtétele is megmaradt, hogy Hairant elfogatta és sajátkezüleg fejezte le, de nemsokára néhány megvesztegetett szolga viszont őt fojtotta meg a fürdőben.

Erre a berberok Alinak a fivérét, Alkaszimot kiáltották ki kalifának. Ugyanakkor Alinak a fia, Jodija szintén átsietett Afrikából, hogy apja örökségét birtokába vegye. Ezek szerint három pályázó akadt,

akik valamennyien kalifák szerettek volna lenni. Borzalmas harc, kölcsönös mérszárlás keletkezett ebből a vitából. Mindegyik pályázó egy pár hónapig megkaparintotta magának a kalifátust, de részint csatában, részint orgyilkosok kezei alatt estek el.

Jodija kalifa halála után a kordovai előkelő arabok III. Hisám személyében újból egy Omajádot választottak kalifának. III. Hisám csak hosszas rábeszélés után fogadta el a méltóságot, mert lelkéből megundorodott a kordovai állapotoktól, ahol „minden a feje tetejére volt állítva.” Hisám nem is akart a kormányzással foglalkozni, hanem a kormányzást rábízta Djavaar hadzsibra, ő maga pedig sereget szervezett, hogy a keresztények ellen vonuljon. De esakhamar vissza kellett sietnie, mert Kordovában a legnagyobb fejetlenség kezdett dühöngeni és Djavaar képtelen volt a helyzettel megküzdni. De Hisám sem tudott rendet csinálni. A kordovaiak fellázadtak ellene s hangosan követelték, hogy mondjon le méltóságáról.

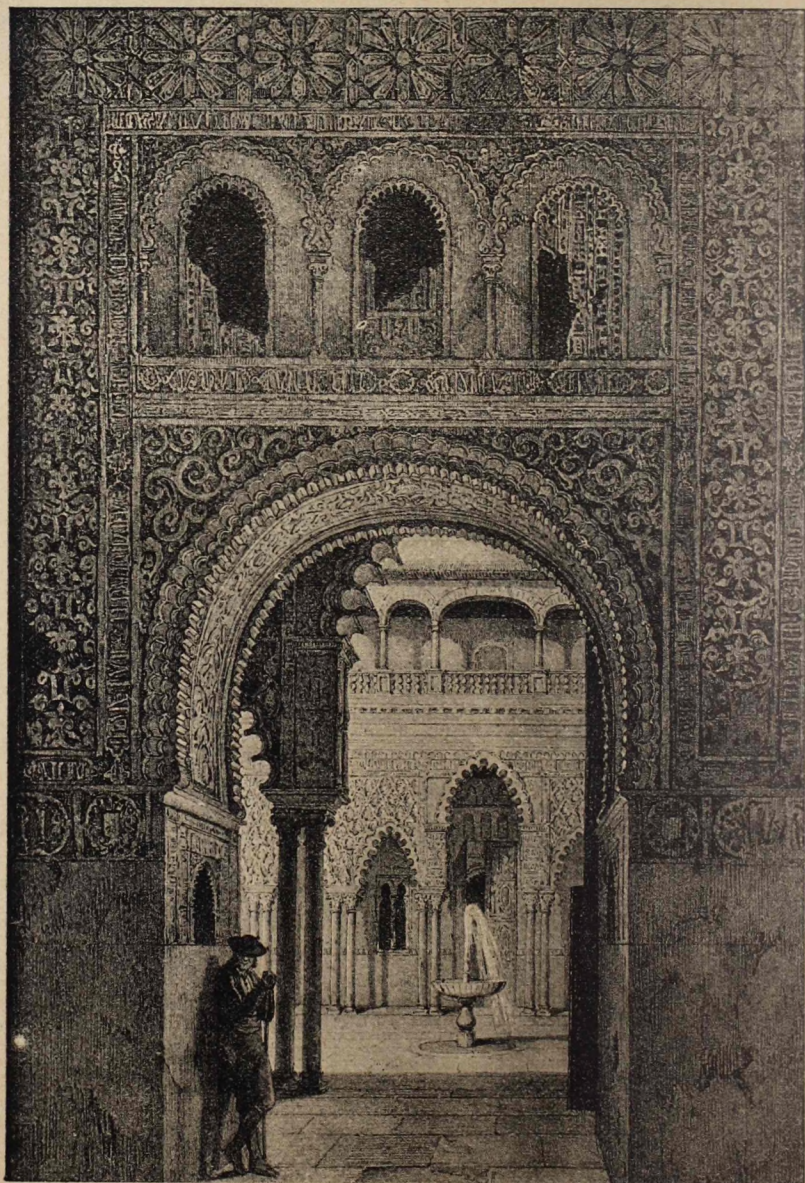
Hisám nem gondolkozott sokáig, hanem megragadta a várva várt alkalmat és így kiáltott föl: „Dicsértessék Allah, aki akkép rendelkezett!” Aztán elhagyta Kordovát és csendes visszavonultságban töltötte el hátralevő napjait. Ő benne halt ki az Omajádok hatalmas dinasztíája.

Ezután a kordovai kalifátus apró emírségekre bomlott szét. Azt lehet mondani, hogy minden városban, minden kisebb összefüggő területen külön emír kezeiben volt a hatalom. Ezek az emírek egymással tartós harcban voltak s nem csoda, ha ezt a helyzetet végre a keresztény államok ki akarták használni és most több szerencsével működtek az arabok ellen, mint azelőtt, mert ekkor alakultak ki a kasztíliai és arragoniai királyságok, amelyek szövetkeztek Katalóniával.

Hisám kalifa eltávozására Djavaar lett a kordovai kalifa. Természetes, hogy e sok emírség között Kordovának volt a legnagyobb súlya és jelentősége. Az új kalifa mindent el akart követni az uralom helyreállítására és az arabok egységének érdekében, de hasztalan. Annyira ment, hogy tanácsot szervezett maga mellett és a legelőkelőbb arabokat hívta meg a tanácsba. De hasztalan. Az arabok már nem akarták magukat a kalifának alávetni.

Djavaar váratlanul elhalt és utóda fia Valid lett, aki folytonos harcban állott sevillai és toledói emírekkel. Kordova váratlanul árulás folytán a sevillai emír hatalmába jutott.

A spanyolországi arab kalifátus bomlásának jelei nyilvánvalóan mutatkoztak akkor, amikor Djavaar foglalta el a kalifák trónját. A vidék sorjában megtagadta az engedelmességet. Toledo, Valencia, Murcia,

A sevillai alkazár, arab fejedelmi kastély belseje.

Két századon át tartott az építése, később a spanyol királyok lakóhelye is volt a régi arab építészetnek ez a csodálatosan szép remeke.

Saragossa, Lerida, Sevilla, Malaga, Algeziras valamennyien ragaszkodtak önállóságukhoz és figyelemre sem méltatták a kalifa parancsait.

Ennek a visszás helyzetnek harc, háború lett a következménye. Nemcsak a kalifa ellen, hanem egymás között is hadakoztak az emírek. Amikor a sevillai emír Kordovát is hatalmába kerítette, ő kivüle már csak a toledói emír volt hatalmasabb, akinek azonban hatalmas ellenfele keletkezett kasztíliai VI. Alfonzban, aki a sevillai emírnek volt a szövetségese. Érdekes és jellemző volt a sajátságos helyzetre, hogy amikor VI. Alfonz Toledót elfoglalta a sevillai emír támogatásával vonult be a régi Toledóba és ezt a keresztények számára birtokba is vette.

Toledo elestével Alfonz király az araboknak szabad vallásgyakorlatot biztosított ugyan, mindazonáltal módját ejtette annak, hogy a keresztény kultúra háttérbe szorítsa az arabok szabad fejlődését. A nagy mecsetet elvette az araboktól és keresztény templomot csináltatott belőle.

Toledo után még több város esett a keresztények hatalmába. Kétségtelennek látszott, hogy az arabok azt a hatalmat, amellyel egykor rendelkeztek, végleg elvesztették és már csak a szigetnek inkább déli részére szorítkozhattak.

Mivel a spanyolországi arab uralom a keresztények ismételt sikerei által komolyan veszélyeztetve volt, Motamid sevillai emír tanácskozássra hívta össze az összes emíreket abból a célból, hogy közös erővel védekezzenek a keresztények hatalmának terjedése ellen.

Több indítvány került megvitatás alá, de utóbb mégis az a javaslat győzött, amelynek értelmében a spanyolországi arab emírek az északafrikai morabiták hatalmas uralkodóját, Jusszuf ben Tasirt hívták segítségül. Hasztalan óvta a malagai emír a társait ettől a kísérlettől, hiába figyelmeztette, hogy utóbb majd az afrikaiak fogják az arabokat leigázni. A javaslat győzött és a félvad morabiták a nyolevanéves Jusszuf ben Tasir vezérlete alatt csakugyan meg is jelentek spanyol földön.

VI. Alfonz kasztíliai király épp Saragossa ostromával volt elfoglalva, amikor híret vette, hogy nagy mozlemita sereg vonul a keresztények ellen. Gyorsan hírnököket menesztett a többi keresztény fejedelmekhez és sikerült százezernél több emberből álló sereget összehoznia. Az ellenfelek rettentően véres csatát vívtak. Kezdetben a keresztény sereg volt előnyben, de utóbb a morabiták valamikép a keresztények táborához férkőztek, azt felgyújtották és ez a körülmény zavarba hozta a keresztény sereget. A mohamedánok felhasználták a keletkező zavart és

borzalmas vérengzést vittek végbe. Állítólag tízezer megölt keresztény harcos fejét küldték hajón Afrikába győzelmük jeléül. A győzelmet azonban a mohamedánok nem használhatták ki, mert Jusszuf arra a hírre, hogy fia meghalt, visszasietett Afrikába s a sereget hadvezérére, Szajd Ibn Abubekrre bízta.

Ezalatt a keresztény fejedelmek újból talpraállították seregeiket. Több esetben sikerrel harcoltak a mohamedánok ellen, mert az emírek maguk között is harcban állottak.

A szorongatott emírek kénytelenek voltak újból Jusszufhoz fordulni segítségért, aki csak hosszas rábeszélés után engedett, de azzal a titkos szándékkal, hogy a szép félszigetet a maga számára fogja meghódítani.

Jusszuf midőn váratlanul partraszállott hatalmas seregével a spanyolországi partokon, nem mint az arab emírek szövetségese, hanem mint elnyomójuk jelent meg. Mindenekelőtt Granadát és Malagát foglalta el és azután Motamid sevillai emír ellen indult, holott épp Motamid volt az, aki behívta őt a spanyol területre.

Motamid képtelen volt a harszomjas morabíták ellen megvédeni Sevillát, noha VI. Alfonz kasztíliai király is segélyesapatokat küldött neki.

Motamid fia megkísérelte, hogy a morabíták ellen még egyszer harcba induljon, de sikertelenül. Ő maga is elesett és a morabíták az arabok mozgalmát elfojtották. Motamid egy szűk toronyban zárva töltötte el napjait. Ott kesergett, éhezett, míg a leányai fonással keresték a kenyerüket.

Sevilla meghódítása után sorra kerültek a többi városok, nevezetesen: Granada, Malaga, Kordova. Ekkép a déli spanyol terület jórészt a morabíták hatalmába került Saragossa kivételével, amelynek emírijét Jusszuf nem bántotta, sőt vele külön szövetkezett a keresztények ellen. Heves harcok folytak azonban Valenciáért, amely akkor még független volt. Don Rodrigo Diaz, a spanyol lovagi kornak dicsőített férfia egy külön sereg élén bevette Valenciát, ahol őt éven keresztül mint független fejedelem állotta meg a sarat a mohamedánok ellen. Halála után felesége, a bátor Ximena védte Valenciát a morabíták ellen, akik csak hosszú harcok után tudták Valenciát birtokukba keríteni.

Valencia bevétele az immár aggastyán Jusszufnak nagy örömet okozott. Ugy vélte, hogy a morabíták uralma ezek után már eléggé meg van alapozva, lemondott tehát az uralomról és fiának,

Alinak adta át a hatalmat, ő maga pedig Ceutában telepedett meg, ahol három év múlva százéves korában elhalt. Nemcsak érdekes, hanem egyúttal hatalmas és körültekintő fejedelem volt, akinek még az a szerencséje is megvolt, hogy méltó utódot hagyhatott maga után.

Jusszuf fia, Ali minden tekintetben érdemes volt arra, hogy átvegye atyja örökét. Harcban bátor, vakmerő, a kormányzásban körültekintő volt.

A két hatalmas morabita, Jusszuf és Ali meg tudták tehát menteni az iszlomot a spanyol területen, noha természetes, hogy az arabok meglehetősen háttérbe szorultak és helyüket a berberok foglalták el.

Az almohádok. — Az arab uralom összeroppanása Spanyolországban.

Említettük, hogy a spanyolországi arabok sehoggy sem tudtak megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy felettük a berberok vagyis a mórok uralkodjanak. Idegeneknek, betolakodóknak tekintették őket, de vajmi keveset tehettek ellenük. Másrészt a mórok is idővel annyira pusztultak, annyira belemerültek az élet örömeibe, hogy már távolról sem tudtak harcban és uralomban olyan energiát kifejteni, mint amennyi a folyton előrenyomuló keresztények visszaszorítására szükséges lett volna.

A kordovai udvar a kényelem és gyönyörűségnek a központja lett s csak természetes, hogy a vidék emírei is utánozták a kalifa életmódját. Ez az életmód óriási pénzeket nyelt el, amelyekhez az emírek csak zsarolások útján jutottak.

Egész váratlanul jelentkezett ekkor Mohamed Addalla Ibn Tomrul, egy afrikai arab törzs vezére, aki rendkívül erkölcsös, becsületes életet élt. Kordovában és Bagdadban sokat látott, tapasztalt és lelkében mélységes keserűséggel eltelve a mórok között elterjedt erkölcstelenség felett, prófétának adta ki magát s szónokolni kezdett az erkölcsök megjavítása érdekében. Szenvedélyes, tüzes beszédei csakhamar számos hívőt szereztek neki, akik magukat „almuhedin”-eknek (egy igaz Istent imádóknak) nevezték el. A spanyolok pedig almohádoknak nevezték őket.

Az új próféta, akit első híve és hadvezére, Abdel Mumen mindenüvé elkísért, kezdett a morabiták ellen izgatni s csakhamar egész Észak-Afrika tudomást szerzett arról, hogy mit kíván az új próféta, a Nyugatra szakadt iszlám reformátor.

Afrikában a mórok uralmát hamarosan megdöntötték az almohádok.

Természetes következménye volt ennek, hogy a spanyol területen is fellázadtak az arabok a mór (morabita) uralom ellen, nevezetesen Andaluziában. Arab emírek kerültek Sevilla, Granada, Kordova élére, akik ugyancsak válogatott kegyetlenségekkel állottak bosszút a morabitákon.

Abdul Mumen erre személyesen jött át Afrikából, hogy megadja a döntő csapást. Algezirast csakhamar elfoglalta, sőt Xeres és Gibraltár is meghódoltak neki. Ekkora szorultság között a morabiták keresztény segítséget kértek. VIII. Alfonz kasztíliai királyhoz fordultak, aki a felhívásra nagy keresztény sereg élén a genuai és a pisai hajóhad támogatása mellett fényes győzelmet aratott az arabokon.

Mindez azonban már nem mentette meg a morabiták uralmát. Abdel Mumen bevette Kordovát és uralmát egész Dél-Spanyolországra kiterjesztette.

VIII. Alfonznak természetesen az volt a célja, hogy a mohamedánok pártviszályát felhasználja s tőlük területeket hódítson el. M kor azonban a fanatizált almohádok uralomra jutottak, első dolguk az volt, hogy a vallási fanatizmust az araboknál is felesigázzák és őket a keresztények elleni gyűlöletben tömörítsék. Ez a tervük sikerült is, mert Almeriát, sőt Granadát is oly elkeseredéssel ostromolták az almohádok, hogy csakhamar győztesekként vonulhattak be. VIII. Alfonz király pedig erős bánkódásában nemsokára meghalt, ami a keresztények ügyére óriási veszteséget jelentett.

VIII. Alfonz utódai alatt komoly veszedelem fenyegette Kastiliát. Leon és Navarra külön fejedelmek alatt önállósította magát s véres testvérháborúban pusztították egymást a keresztények. Nem lett volna csoda, ha a mohamedánok uralma ezalatt úgy megerősödik, amelyet aztán megtörni talán sohasem sikerül. A keresztények szerencséjére azonban ebben az időben alakultak a spanyol hitvédelmi lovagrendek, amelyeknek tagjai a mohamedánok elleni küzdelemre szervezkedtek, még pedig, amint később látni fogjuk, nagy sikerrel.

Meg kell állapítani, hogy Abdel Mumen alig három év leforgása alatt óriási arab birodalmat alapított, illetőleg azt teljesen újjászervezte. Észak-Afrika csaknem teljesen az új arab birodalom alá tartozott, nem is szólva a spanyolországi területekről. Ujból feltámadt a nagy Abduraman korszaka. De hiába. A mohamedán uralom napjai már meg voltak számlálva. Ideiglenesen, átmenetileg tudta magát csak fenntartani, de régi szilárd alapja megingott.

Abdel Mumen harminchárom évi uralom után halt el. Fia, Szaid Jusszuí Abu Jakub vereséget szenvedett ugyan Potrugáliában, azonban fia, Jakub Almanzur tíz évvel később kiköszörülte a csorbát.

A súlyos vereség sem volt képes a keresztények között hagyományos pártoskodást és egymás ellen való agyarkodást kiküszöbölni s ha Jakub Almanzur kalifa nem hal meg alig négy évre győzelme után, a keresztény ügyre valóban súlyos fordulat következhetett volna be. Hogy a keresztények mégis sikert tudtak elérni, jórészt az arab uralom belső gyengülésében és más országok unszolásának és segítségének volt betudható. Végre is a pápa maga lépett közbe s a spanyol országai keresztény országok egymás ellen való agyarkodását megszüntette azáltal, hogy a közös ellenség, az arab ellen való harcra buzdította őket. Valóságos kereszteshadjáratot hirdetett a pápa s a harcosok mindenünnen nagy tömegekben siettek Spanyolországba. A spanyol hitvédő lovagrendek pedig ekkor léptek tulajdonképen a cselekvés terére.

Mohamed el Nazr tizennégy évig szervezte seregét, de a keresztények sem voltak restek, ők is készülődésre fordították a béke idejét. Mindkét részen óriási sereg állott egymással szemben. Mohamed átvonult Andaluzián keresztül Tólosa elé, ahol találkozott a keresztény sereggei. Hihetetlenül véres csata fejlődött ki, amely a mohamedánok óriási vereségével végződött. Állítólag százezer ember fedte a csatateret s rengeteg zsákmány esett a keresztények kezébe, akik természetesen a győzelem által megittasulva, keresztényekhez nem illő kegyetlenségekkel bosszulták meg magukat (1212.).

Ez a győzelem az almohádok uralmát teljesen tönkretette. Mohamed emír rá nemsokára méreg által halt meg, utódai pedig már nem tudták a birodalom gyors pusztulását megakadályozni. A kastiliai királyok is győzelmet arattak az arabok fölött. Végül III. Ferdinánd Kordovát foglalta el, a granadai emír pedig adófizetője lett. Nemsokára Sevilla esett a keresztények hatalmába, majd Cadix és Xeres.

Körülbelül ettől az időtől kezd a mohamedánok uralma Spanyolországban rohamosan hanyatlani. A mórok nagy tömegekben vándoroltak ki és jórészt csak a granadai emírség tartotta magát, de már kevésbbé harcias alapon. A mórok idővel, legalább is az előkelők, a keresztény szokásokhoz kezdtek simulni, sokan megkeresztelkedtek és nemesi spanyol családokba olvadtak bele.

Az izlám története Keleten.

(950—1200.)

Az európaiakhoz legközelebb estek az afrikai mohamedán országok, ahol a legnagyobb hatalmat Ali utódai (Fatime, a próféta leánya férjének leszármazói), másként a síita Fatimidák érték el. Ők hódították meg Egyiptomot és Muiz alatt megalapították a Fatimidák birodalmát, amelynek Kahira (ma Kairó, azaz: a győzelem városa) lett a székhelye. Óriási terjedelme volt ennek a birodalomnak. Szíriától az Atlanti-óceánig nyúlt el, hozzátartozott Nubia és a két szent város is: Mekka és Medina. Muiz és fia, Aziz idejében a kahirai kalifának óriási volt a tekintélye. Szíria, Egyiptom és Észak-Afrika népeinek vallási és politikai központja Kairóban volt. Aziz fia, Hakem alaposan elrontotta azt a művet, melyet elődei építettek. Kiméletlen és kegyetlen volt más felekezetűekkel szemben, üdözte a keresztényeket és asunnita mohamedánokat. Kegyetlenkedéseinek nővére vetett véget, aki megölette.

Hakem utóda, Ali Abul Hasszan Tahar újból visszaállította a régi rendszerű böles Fatimida-uralmat, de már a fia, Muntasszir alatt a birodalom bomlásnak indult. Idegen zsoldoseregeket tartott s ezeknek a parancsnokai módját ejtették annak, hogy a közhatalomnak tetemes részét megkaparítsák. Ezek a parancsnokok azután fiók-kalifákká nőttek ki magukat, felvették a szultán címet, a kalifát pedig csak mint vallási főnököt ismerték el. Ahded Szedinilla, az utolsó Fatimida 1171-ben halt meg.

Azzal párhuzamosan, amint a Fatimida-uralom bomlásnak indult, Észak-Afrikában több független emírség keletkezett.

Az edrizidákon kívül függetlenek lettek a zeiridák, akiknek emírségét Jusszuf Ibn Zeiri, egyik helytartó alapította meg. A zeiridák utóbb kélfelé szakadtak. A zeiridákat levertek a tizenegyedik században a morabiták, egy berber, mór néptörzs. A morabiták Afrika északnyugati részét hatalmukba kerítették és megalapították Marokkót, innen pedig Dél-Spanyolországot hódították meg. A morabiták uralmát az almohádok felekezete döntötte meg, amely Marokkót is hatalmába ejtette, sőt a spanyolországi mór területet is.

Meg kell említenünk, hogy a síita felekezetből származott az asszasszinok (vagy hasisánok) rettenetes mohamedán felekezete. A felekezet a „hasis” nevű részegítő italtól vette a nevét. Az asszasszinok felfogása szerint csakis Izmael utódai között volt és van az a két

férfiú, aki jogosítva volt a kalifátusra. Másrészt azt vallották, hogy a Koránnak csak jelképies értelme van. Pozitív vallási dogmákra sokat nem adtak, ebből folyólag minden erkölcsi és jogi kérdésben a lehető legönkényesebb szabadságot engedték meg maguknak. Innen származott az asszasszinok borzalmas büntényeinek a sorozata.

Arab kereskedők karavánja.
Régi arab kézirat képe.

Az asszasszinok tilkos felekezetét a Perziából származó Hasszán ben Szabba el Homairi alapította. Kahirában az izmaeliták tanát kezdte hirdetni, amiért menekülni volt kénytelen és újból visszatért Perziába. Gyujtó beszédeinek hatása alatt sok hívője akadt, titokzatosnak látszó személye, valamint a „bűvös” itálnak elnevezett hasis ital, amely az azt élvezőket gyönyörteljes álomba ringatta, csodálatos vonzóerőt gyakorolt a köznépre.

Az asszasszinok titkos rendjének szervezetét használta fel Hasszán arra, hogy félelmetes hatalomhoz jusson. Ő volt a főmester, „a hegyen lakó öreg,” körülötte volt néhány „beavatott,” ezután jöttek „a nem tudók,” akik rendszerint fiatal, minden cselekvésre elszánt legények voltak és mint kész, vak eszközök teljesítették a főmester titkos parancsait. A főmester szinte hozzáférhetlen hegy tetején, erős sziklavarában lakott. A titokzatosság vonzóerejénél fogva a hívők száma egyre szaporodott, de szaporodott azért is, mert a gunyolódókat titokban megölette a főmester anélkül, hogy bárki is sejtette volna, hogy kik végzik el a véres munkát. Hasszán hatalmát messze földön érezték és semhogy bárki is magára vonja neheztelését és bosszúját, inkább szívesen fizetett neki adót. Százéves korában halt meg Hasszán, utó-

dai pedig még a tizenharmadik század közepéig fenntartották magukat, amikor a mongolok vetettek véget uralmuknak.

Elő-Ázsiában ezalatt a különböző mohamedán törzsek vívtak egymással véres háborúkat s hol az egyik, hol a másik került fölénybe.

Végül Gaszna városából kiindulva a gasznaridák jutnak hatalomra. Egyik gasznarida, Mahmud megalapította a gasznaridák hatalmas, Indiáig elnyúló birodalmát. Mahmud udvaránál élt Avicenna, a híres böles, továbbá Firdusszi, a perzsa költő.

Egyik oldalán Szaladin kalifa halálán siránkozó asszonyok láthatók.

Török rézpénz.

A gasznaridák hatalmas birodalma is összeomlott nemsokára. Okozta pedig ezt főleg a török szeldsuk néparadat, amely úgyszólván elsöpörte a gasznaridákat. Szeldsuk alatt kezdtek a törökök nagy szerephez jutni. Szeldsuk szervezte a török népet és képes volt kétszázezer emberből álló hadsereget talpraállítani, amellyel könnyen megfélemlítette a körülötte levő népeket.

Mahmud, a hatalmas gasznarida uralkodó halála után (1030.) Szeldsuk két unokája, Togrul és Csakir vezérlete alatt nyomultak be a törökök a gasznarida birodalomba, amelyet elfoglaltak, a bagdadi kalifa pedig Togrukt emírnek ismerte el. Azóta a törökök hódító csatározásokat folytattak Ázsiában, ahol fokozatosan minden nevezetesebb területet birtokukba vettek. A török (szeldsuk) fejedelmek között legneve-

zetesebb volt Melibra (1072—92.), aki nemcsak harcokat vezetett, hanem országszervezéssel is foglalkozott. Melibra azonban nem egyesítette az egész birodalmat a saját kezeiben, hanem rokonai, vezérei között is szétosztotta. Ez az intézkedés eredményezte azt, hogy az óriási szeldsuk-birodalom kisebb országokra, uralmakra szakadt szét, am utóbb véres belháborúkhöz vezetett.

Maga a szeldsuk, illetőleg török uralom csak lassan és sokféle a'akulat után tudott idővel megszilárdulni, mert főhibája volt a széttagozottsághoz járult még az is, hogy az emírek egyik része a sunnita, a másik a síita felekezetnek volt a híve, ekkép tehát szoros összetartás közöttük alig volt.

Hozzájárult az is, hogy a kereszties hadjáratok folyamán a keresztények Szíriában és környékén államokat, országokat alapítottak, a török terjeszkedésnek tehát ezek útját állották. Nevezetes szerepre tulajdonkép a mosszuli szultánátus vergődött Emad-eddin-Zenki alatt (1127—1146.), aki a szíriai és palesztinai keresztény erősségeket rendre hatalmába kerítette. Nur-eddin folytatta atyja munkáját és mindent elkövetett, hogy a keresztények által elfoglalt területeket végleg megszerezze. Damaszkusz nemsokára hatalmába jutott, ezt követte Egyiptom meghódítása. Óriási hatalomra vergődtek a törökök Szaladin kalifasága alatt (1174—93.). Fiai alatt azonban a birodalom szétbomlott és csak később kezdtek a törökök valóban világtörténelmi szerepet betölteni.

Anglia kialakulása.

Az angol-szászok harecai a normannokkal.

Ahhoz, hogy a mai hatalmas nagy brit világbirodalom kialakulhasson, természetesen sok minden kellett. Elsősorban az, hogy az apróbb királyságok olvadjanak egybe, hogy akadjon olyan férfiú, aki azután végre elég erős lesz egyesíteni maga alatt az összes angol-szászokat. Erre nézve a mozgalom és az alkalom Wessex királyságban jelentkezett legelőször.

A wessexi király, *Ine* 726-ban lemondott trónjáról és elhagyva Britanniát, Rómába költözött. Lemondása után Wessexben hosszantartó és nehéz zavarok törttek ki, de *Ine* uralkodócsaládjá meg tudta tartani hatalmát, sőt összerokonulva a többi angol szász uralkodóházzal, ezeket mindet túlélte és örökölt utánuk. Ebből a dinasztiából származott az a férfiú, akit az angol-szász egység megalapítójának tekinthetünk. Ez *Egbert* király volt (802—839.). Előde alatt mint száműzött a frankok birodalmában élt és most Nagy Károly császár segítségével visszatért Angliába. Ő először is felvette a harcot a hajdan leghatalmasabb Mercia királysággal a legelső rangért és a merciai király felett döntő csatát nyert. Erre a kentiek is Egbertet ismerték el uralkodójuknak. Ezt a példát követték csakhamar Sussex és Esssex is és amikor a merciai *Beornwulf* a keleti angolokkal való harcban elesett, Mercia is. Így aztán Egbert diadalmasan nyomult előre egészen Northumberland határáig. A northumberlandiak minden ellenállás nélkül ismerték el királyuknak és amikor Egbert az egyesült királyságok hadi erejét Wales ellen fordította, ennek a népe is megadta magát.

Először egyesült tehát a hatalom az összes angol-szászok felett egy kézben. De Egbert a keleti angoloknál, Northumberlandban és Merciaiban is alkirályokra bízta a kormányzást, sőt Kentből, Esssexből és Sussexből külön alkirályságot csinált fia, *Ethelwulf* számára, magát továbbra is csak Wessex királyának nevezte, tehát a maga számára

csak mintegy a legfőbb királyi rangot tartotta meg, de ezt örökölhetővé is tette. A kü. világ kezdte már egységesnek látni az egész germán Britanniát és ekkor kezdődött az az elnevezése, *Anglia*, nem az uralkodó szász törzsek, hanem a legnépesebb angol törzsek után.

Hogy ebből az államszövetségből azután valóban egységes állam is vált, az két körülménynek tulajdonítható. Az egyik az, hogy a kisebb királyi házak lassanként mind kihaltak. A másik pedig az, hogy megkezdődött és mind gyakoribbá lett a rendkívül harcias *normannok* (vagyis dánok) betörése, amely azután arra kényszerítette az angol-szászokat, hogy minden erejükkel összetartsanak.

Egbert fia és utóda, *Ethelwulf* (839—858.) kezdetben az egyházi pályára készült, papos gondolkozású és békés hajlandóságú volt, pedig a dánok az ő uralkodása alatt még jobban alkalmatlankodtak Angliának, mint valaha. És a sziget partjának nagy terjedelme miatt szinte lehetetlen volt bírnivaló velük, mert ha egy helyen sereggel támadtak rájuk, azalatt más, haderő nélkül való vidékeken szállottak partra csapataik és szabadon garázdálkodtak. Rettenetes volt egész Angliában az ijedelem ezektől a harcias, pogány emberektől, akik a legnagyobb kegyetlenségeket követték el, ahol csak megjelentek. Még az a döntő ütközet sem tudta visszatartani ezeket a mind tömegesebben fellépő kellemetlen vendégeket, amelyet *Ethelwulf* és fia, *Atheistan* kenti alkirály aratott rajtuk. Ennek ellenére is befészkeltek már magukat a Themse torkolatának egy szigetén is.

De azért a következő években mégis legalább annyira nyugalom uralkodott, hogy *Ethelwulf* megvalósíthatta egy régi tervét. Legkedvesebb fiát, *Alfredet* nagy kísérettel elküldte Rómába, hogy ott maga *IV. Leó* pápa keze alá vegye és kenje fel. Két évvel később pedig maga is elzarándokolt a szent városba. Itt nagyon megnyerte a rómaiak szeretetét azzal, hogy gazdag alapítványokat tett a város templomai számára.

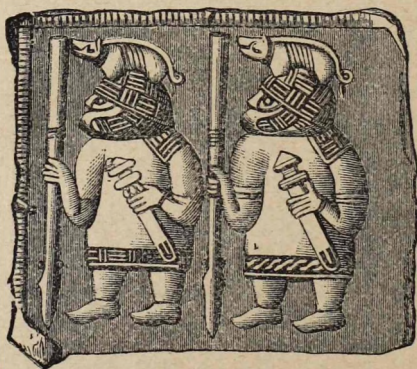
Normann bronzdombormű.

Az ijesztő, félelmes állatoknak maszkírozott harcosok jellemzők ennek a harcias népnek nyers, vad képzetére.

Hazafelé való útjában pedig a már öreg Ethelwulf másodszer is megházasodott, feleségül vette *Kopas: Károly* leányát, *Juditot*, akit azután minden angol-szász szokás ellenére királynévá koronáztatott. Ezzel azonban felkeltette első házasságából való fiainak haragját, úgy-hogy ezek egyike, *Ethelbald* kényszerítette, hogy ismerje el őt Wessex királyának. Ethelwulf azonban ezután nemsokára meghalt és mivel meghalt csakhamar Ethelbald is, a másik fiú, *Elhelred* foglalta el a wessexi trónt s ezzel meg volt mentve az angol-szász államoknak már-már veszedelemben forgó egysége.

Ennek itt is volt a legfőbb ideje, mert a normannok most már nem csupán rablásra gondoltak, hanem hódítás és megtelepülés volt a szándékuk. A normannok

866-ban nyolc király és több mint húsz *jarl* (vezér) vezetése alatt jelentek meg az angol partvidékeken, Kelet-Angliában. Itt *Edmund* alkirályt arra kényszerítették, hogy téli szállást adjon nekik. Ez meg is történt, mire a normannok a következő évben betörték Northumberlandba. Ott azután rettenetes kegyellenkedéseket vittek véghez. Meghódították York városát, hatalmukba ejtették a királyság egész déli részét, egy év mulva pedig elfoglalták Merciat

Normann bronzdombormű.

Kezdetlegességük mellett is eleven képet nyújtanak a normannok hadi viseletéről.

is. Gyilkolva, gyujtogatva dühöngtek a keresztény lakosságon, amely a kétségbeesés bátorságával védekezett ugyan, de mindenhol vereséget szenvedett a vad pogánytól. Megrohanták és felgyujtották a kolostorokat, a szerzeteseket pedig mind kardélre hányták. A keleti angolok fiatal királyát, *Edmundot* pedig, aki *Ingvar* normann király kezébe esett, mivel vonakodott keresztény hitét elhagyni és pogánnyá lenni, egy fához kötötték és halálra nyilazták. *Guthrun*, a dán király pedig valósággal birtokába vette az egész országot.

Eddig csak Wessex és Anglia déli része volt megkímélve a normannoktól, de most felhajóztak a Themsén és sikerült nekik itt is erős tábort ütni. Ekkor azután a két királyi testvér, *Elhelred* és *Alfréd* végső, kétségbeesett harcra indult ellenük. A szerencse kezdetben megint a

dánoknak kedvezett, visszaverték az angol-szászokat. De ezek négy nappal később megújították a támadást és fényes győzelmet arattak.

Ez a győzelem azonban egyáltalában nem volt döntő, mert utána az angol-szászok csakhamar két súlyos vereséget is szenvedtek egymásután és a normannok ott maradtak az országban. Nemsokára ezután meghalt *Ethelred* és utódául az angol-szászok *Nagy Alfrédet* választották meg.

Nagy Alfréd (871—901.) mindössze még csak huszonnégy éves volt. De harcban tapasztalt és bátorlelkű ifjú kellett ekkor éppen a trónra. Mert a helyzet csaknem teljesen reménytelen volt. Hiszen alighogy Alfréd trónra lépett, ismét új hajóhaddal érkeztek a dánok seregei az angol partokra és Wilton mellett tökéletesen megverték az ifjú királyt. Közben Mercia alkirálya is megadta magát a dánoknak és hűbéresükké lett. Northumberlandben szintén csakhamar befészkeltek magukat a dánok s így Anglia egész keleti és északi

Normann pajzs az ötödik századból.

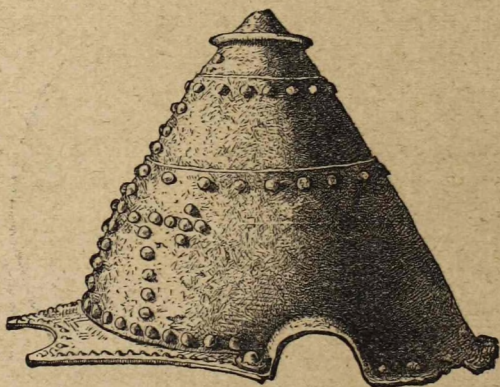
A kopenhágai múzeumban őrzik.

része a dánoké lett már, csak Wessex tudta még magát tartani.

Alfréd belátta, hogyha diadalmaskodni akar a normannokon, akkor neki is hadihajókat kell szereznie. Építtetett is hadihajókat és ezzel a flottával azután csakhamar nagy diadalt aratott az ellenségén. A normannok százhusz hajóját megtámadta egy sűrű ködös éjszakán és a meglepetteteket úgy kergette, hogy hajóikkal kénytelenek voltak rászaladni a veszedelmes zátonyokra, ahol aztán mindenestül nyomorúságosan odavesztek. Erre a vereségre a dánok kénytelenek voltak meg egyezést kötni Alfréd királlyal és azután elhagyták Angolországot.

De hamarosan megint visszatértek megszaporitott haderővel. Ujra kitört tehát a harc és eleinte a szerencse Alfrédnek látszott kedvezni, aki a dánokat úgy megverte, hogy nyolcszáznegyven halottju

maradt a csatatéren. Az angolok zsákmányául esett babonás nagy zászlójuk is, a „Holló”, amelybe magának *Ragnar Lodbrok* királynak a leányai himezték bele varázslatos szertartások között a normannok cimermadarát, a hollót. De ez csak a kisebb serege volt az ellenségnek. Főserege nagy erővel és feltartóztathatlanul nyomult előre s lelőrt előtte minden ellenállás. Maga Alfréd is kénytelen volt menekülni és egy maroknyi csapattal a somerseti mocsarak megközelíthetetlen őserdőseibe vette be magát. Menekülése közben vesztette el kormánypálcájának remek kristálygombját is, amelyet azután esodálatos véletlen folytán csak

Angol-szász érc-sisak Nagy Alfréd korából.

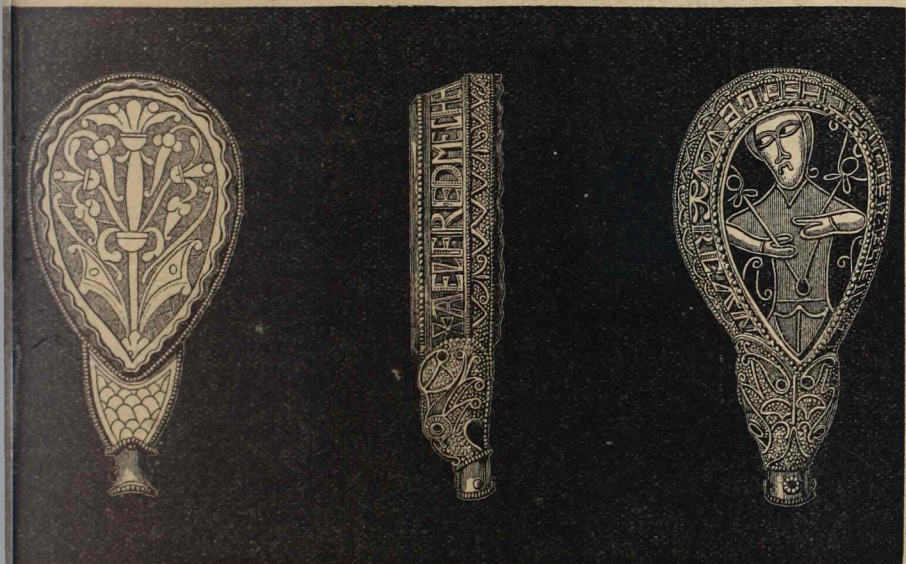
több mint nyolcszáz esztendővel később lelték meg s amely most az oxfordi múzeumban van.

A mocsarak köz a monda szerint Alfréd egészen úgy élt, mint egy egyszerű parasztember s egy pástor osztotta meg vele munkáját, meg az é elmét. Egy este a kemencében lévő kenyérrre kellett volna vigyáznia, hogy oda ne égjen, de Alfréd fegyver-

zete tisztításával volt elfoglalva és eközben korommá égett a kenyér. Amikor a pástor felesége hazatért, ezért rettenetes haragra gyulladt és összeszidta az ifjú, nagyétvágyú királyt, hogy csak enni tud, de az ennivalóra vigyázni nem.

A tény annyi, hogy Alfréd a normannok ellen egy szigetszerű magaslaton tartotta magát a mocsár közepén s ezt a szigetet csakhamar hatalmas erőddé alakította át. Mind többen menekültek hozzá, serege megnövekedett és Alfréd elég erősnek érezte magát most már, hogy új harcot kezdjen. Maga kémlelte ki az ellenséget vándor énekesnek öltözködve, kezében hárfával. Azután pedig rája támadt *Gulhrun* király normannjaira. Eddingtonnál tökéletesen megverte őket, beszorította egy olyan helyre, ahonnan nem menekülhettek és ahol kétheti ellenállás után végre kénytelenek voltak megadni magukat. *Gulhrun* nemcsak azt ígerte meg, hogy elhagyja Angliát, hanem azt is, hogy áttér a keresztény hitre. Csakugyan, három héttel később harminc nemesével együtt

felvette a keresztiséget. Erre azután teljes megegyezés jött létre a két király között. Alfréd nem kívánta többé Guthruntól, hogy hagyja el az országot, hanem átadta neki Mercia felét, Kelet-Angliát és Essex egy részét Lóndonnal együtt. Így tehát az Anglia feléről való lemondással megszerezte Alfréd a békét és végét vetette a pusztításoknak. Amikor Guthrun elvonult, megtartva birtokait, Alfréd király országa hosszabb ideig békekéségnek örvendhetett.

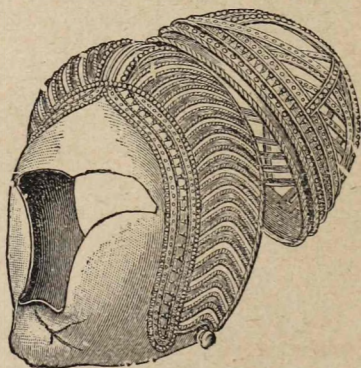
Nagy Alfréd angol-szász király kormánypalcájának kristályból faragott feje és nyelének egy darabja.

A csatából menekülő uralkodó a somersetti mocsárban veszítette el kormánypalcáját. Több mint nyolcszáz év múlva találták meg s most az oxfordi múzeumban őrzik. Az átlátszó kristályon sárga és zöld zománcú dísz van. Az emberi alak Alfrédet ábrázolja, körülírása pedig ezt jelenti: „Alfréd csináltattott engem.”

De ezzel még nem volt vége a veszedelemnek, mert ez a megegyezés nem kötötte sem a tengerentúli, sem pedig a Northumberlandban élő dánokat és maga Guthrun is megbízhatatlan volt. Már 885-ben megjelentek újból a normann hadihajók Anglia partjain és megverték Alfréd hajóhadát. Erre Alfréd azzal felelt, hogy elvette a dánoktól Lóndont, megerősítette s jelentékeny számú katonasággal látta el. De a helyzet megint csak rosszabbra fordult, amikor újabb dán csapatok érkeztek Angliába és a rettegett, kegyetlen *Hasting* vezetése alatt dülva, puszt

títva járták be az országot anélkül, hogy Alfréd ellen tudott volna állni nekik. Csak a walesieknek sikerült Hastinget megverni, seregét körülfogni és arra kényszeríteni, hogy elvonuljon. De újra megjelent Hasting és felhajózott a Themsén. Alfréd azonban elzárta a Themsét és hatalmába kerítette a dán hajókat. Végre azután az éhség és egyéb inség arra kényszerítette a dánokat, hogy elvonuljanak. Egy részük Northumberlandba ment, más részük Hasting vezetése alatt Franciaországba. Anglia megszabadult sanyargatóitól.

Alfréd a békét arra használta fel, hogy gyarapítsa a hajóraját,

Ezüst halotti sisak.

A fejedelmi halottak fejét ilyen sisakkal fedték be a normannok, mint régen a görögök aranyálcokkal. Norvégiában talált sírlelet a kopenhágai múzeumban.

új alkotmányt és törvénykönyvet adott népének, gondoskodott a népnevelés emeléséről is sok iskola alapításával. Mindezekkel érdemelte ki a „Nagy” melléknevet ez a valóban nagy királya Angliának, aki jólelkű, szeretetreméltó, őszinte és jókedvű ember volt. Bizonyos okos józanság volt benne mindig, még a legnagyobb harcok hevében is. Még csak ötvenkét esztendő volt, amikor meghalt. Jólelkűségére mutat, hogy a végrendeletében nem feledkezett meg senkiről sem, aki csak valaha is szolgálatot tett neki.

Fia, *I. Edvárd* (901—925.) foglalta el a trónt. Ez ellen azonban fel-

kelt rokona, *Ethelwald*, aki segítségül újra behívta a dánokat az országba. De ezt a veszedelmet gyorsan elhárította az új király. Diadalmas ütközetet vívott a betörőkkel és a csatatéren ott veszett a dán királynak és Ethelwaldnak az élete is. Ez a diadal azután alkalmat adott Edvárdnak arra, hogy a dánok által előbb lakott területeket újból százszokkal népesítse be.

Fia, Nagy Alfréd aranyhajú unokája, *Athelstan* folytatta apjának munkáját, befejezte az angol-szász birodalom egyesítését és Wessex királyságot a hatalma tetőpontjára emelte. Családi jogon megszerezte Northumberlandot is, a fellázadt walesieket pedig megverte s kényszerítette, hogy elismerjék hatalmát. De az ő kezében sem pihenhetett a kard. Egy rokona lázadt fel ellene is, *Anlaf*, aki Northumberlandot magának követelte. Ez szövetséget kötött az Irországból megtelepedett dánokkal,

azután a britekkel és *Konstantin* skót királlyal, hogy visszanyerje azt a földet, amelyről azt állította, hogy apai öröksége. Az épp oly ravasz, mint bátor *Anlaf* felhajózott a *Humber* folyón és bevette *York* városát. De ekkor *Athelstan* teljes erejével útjába állt, harcra került a sor és ez volt az utolsó csata, amelyben kelta fegyverek is mérköztek még a germán fegyverekkel. Hires emlékü *Anglia* történetében ez a csata, a *Brunnanburh* mellett lefolyt ütközet, amelyben *Athelstan* örökre letörte a kelta ellenségnek hatalmát. Rettentő tömegű holttest fedte a véres csatatereket, közöttük ott hevert megölve öt kelta király és hét dán vezér is. Ezt a családot úgy az angol-szászoknak, mint a skandinávoknak számtalan hősdala és mondaja örökíti meg, mert ekkor már annyi volt a normann Angliában és úgy megotthonosodtak ott, hogy *Athelstan* seregében is sokan harcoltak közülük a saját véreik és a kelták ellen.

Három évvel e csata után halt meg *Athelstan*. Nagy tekintélynek örvendett nemcsak saját népe között, hanem a külföldön is lovagiasága és igazságszeretete miatt. Olyan nagy volt a

tekintélye, hogy egyik nőtestvérét *Hugó*, a hatalmas párizsi gróf kérte feleségül, a másik pedig *I. Ottó* német királynak lett feleségévé. A norvég király pedig, *Harald*, fiát, *Hakont* az angol udvarhoz küldte, hogy ott nevelkedjék tudományban, vitézségben és lovagi erényekben.

Utódai, *I. Edmund*, *Edred* és *Edvin* nem voltak méltóak hozzája. Uralkodásuk ideje vallási belvillongásokkal telt el, amelyeket *Dunstan*, a nagyravágyó és fondorlelkű apát szított. *Edvin* ellen nemessége nyílt lázadásban tört ki és letaszította a trónról. De nem kimélték meg a lázadók gyönyörű szép nejét, *Ethelgívat* sem. Ezt *Ottó* érsek kolostorba záratta és csodaszép arcát tüzes vassal kísértetiesen borzalmassá égettette, azután pedig száműzetésbe küldte. Amikor pedig a hőselkü nő

Páncéling.

Norvégiában talált ősrégi sírlelet. A kopenhágai múzeumban van.

a száműzetésből is visszatért, hogy férje oldalára álljon, az érsek emberei megint a kezükbe kerítették és lábán bevagdálva az inakat, olyan rettenetesen összemarcangolták, hogy pár nap múlva a legirtózatossabb kínok

Edgár angol-szász király.

Féktelen, kicsapongó, de vitéz uralkodó volt, aki a rabló dánokat távoltartotta Angliától. Régi angol-szász kézirat miniatürképe, amely a királyt abban a szokásos helyzetben ábrázolja, midőn országát telajánlja az angyalok és szentek által körülvelt Szűz Máriának.

között halt meg. Kevéssel utána meghalt Edvin is, valószínűleg őt is orgyilkosok ölték meg.

Testvére és utóda, *Edgár*, azután a hatalomra törekvő nagyurak kedve szerint való ember volt. Az uralkodás gondjaival egyáltalán nem törődött. Azokat rábízták az érsekké tett Dunstanra, ő maga pedig csak

a tivornyázásra gondolt. De Edgár minden kicsapongása ellenére is vitéz uralkodó volt, aki hajóival távol tudta tartani a dánokat országától s az Irországból meglepetésszerűen megérkező dánokat is meghódította. Alatta olyan hatalmassá vált az angol-szász birodalom, hogy amikor egyszer Edgár király tengeri utat tett országa körül és azután felhajózott a *Dee* folyón, a hajó evezőit nyolc alkirálya húzta, míg ő maga a kormányt igazgatta. Ezt a büszke címet viselte: „Az angol-szászok királya és uralkodója a szigeteknek, meg a tenger királyainak.”

Fiát és utódát, a tizenhárom éves *II. Edvárd*-ot mostohaanyja, *Elfrida* ölette meg, hogy saját fiának, *II. Ethelred*-nek szerezze meg az angol-szász trónt. Magának az angol népnek volt oka legjobban megsíratni ezt a gyilkosságot, mert *Gyámoltalan Ethelred* (ezt a nevet adták neki a krónikások) volt a legügyefogyottabb király Angliának. Amúgy is tehetetlen uralkodása alatt megjelentek megint a dánok és a norvégok Anglia partjain. A norvégek *Olaf* vezette, a dánokat *Sven* és olyan hatalmas erővel támadtak rá az országra, hogy Ethelred meg sem merte kísérelni az ellenállást. Csak nagy adó árán tudta megváltani a békességet és ezt az adót nevezte el a szerencsétlen, elsanyargatott angol nép *dánpénz*nek. Amikor azonban a normannok (norvégek és dánok) követelése már mind túrhetetlenebbé vált, akkor Ethelred végre úgy iparkodott szövetségest szerezni magának, hogy feleségül vette *Emmát*, a hatalmas *II. Rikárd*nak, Normandia hercegének nőtestvérét. De ennek a politikai házasságnak az előnyeit megsemmisítette egy borzalmas esemény.

Az történet ugyanis, hogy egyszerre csak híre kelt, hogy a dánok a királynak és a főuraknak az életére törnek. Erre azután a fejevesztett Ethelred azt a titkos parancsot adta ki, hogy meg kell ölni mind az országában lakó dánokat, akik „úgy felburjándoztak, mint a dudva a búzavetés között.” Ez *Szent Brieciusz* napján, 1002 november 13-án meg is történt. Ezrei hullottak el a dánoknak s az elkeseredett angol-szász nép vérengző dühe nem kímélte még a gyermekeket és az asszonyokat sem, sőt az olyan angolokat sem, akik a dánokkal baráti viszonyban voltak.

De a bosszú nem sokáig váratott magára. Rettenetes hajóhaddal megjelent *Sven* a partokon és kegyetlen dülással pusztította el a tartományokat. És ettől fogva minden esztendőben ismétlődtek a betörések. Az angol nagyurak pedig ahelyett, hogy összetartottak volna az ellenesség ellen, folytonosan egymás között civakodtak, sőt egymás ellen szövetségeket is kötöttek a dánokkal. Végre azután megjelent maga *Sven*,

a dán király is személyesen Angliában újból, meghódította Anglia északi részét az úgynevezett „hét vár”-ral együtt, majd Oxfordot és Londont is.

Az angol-szászoknak minden bátorsága, minden ereje meg volt törve, senki nem gondolt többé ellenállásra. Maga Ethelred király is cserbenhagyta Anglia ügyét és a tengeren át Normandiába menekült a sógorához, Rikhárdhoz. Csak az a véletlenség, hogy Sven hirtelen meghalt, engedte meg neki a visszatérést országába. De új uralma csak nagyon rövid ideig tartott. Mert megjelent Anglia partjain hatalmas hajóraj élén Sven fia, *Kanut*, hogy folytassa apja munkáját. A serege még növekedett azzal, hogy az északi vidék urai hozzásegődtek, különösen pedig az áruló *Edrik* gróf, akit Ethelred a saját fiával, *Edmuddal* együtt az angol-szász haderő fővezérévé nevezett ki.

A gyáva Ethelred a diadalmas *Kanut* elől London várába menekült és amikor ott meghalt, Angliának már a legnagyobb része *angol királynak* ismerte el *Kanutot*. Csak fia, a hős *Edmund*, aki vitézsége által a *Vasbordájú* melléknevet kapta, állt ellen lankadatlanul a normannoknak. Három gyilkos csata és az angol-szászokhoz visszapártolt *Edrik* újabb árulása után végre ki tudott vívni *Edmund* annyit, hogy *Kanuttal* megosztozhatott az országon. Ő maga lett az ura délnak, *Kanut* pedig az északi tartományoknak. De tüstént ezután meg is halt *Edmund* Londonban valószínűen orgyilkosok kezétől, akiket vagy *Edrik* vagy *Kanut* bérelt fel ellene. Erre azután *Kanut* országgyűlést hitt össze Londonba, amely őt egyhangúlag kikiáltotta Anglia királyává. *Edmund* rokonait pedig, akiket azután vagy száműztek, vagy meggyilkoltak, kizárták a trónöröklés jogából. De az áruló *Edrik*nek is véres vége lett, *Erik* főúr Londonban agyonverte és holttestét a Themsébe dobatta.

Igy lett *Nagy Kanut* Anglia királyává és egyesítette Angliát Dániával, Norvégiával és a mai német tengerparti vidékekkel, amelyekből így hatalmas birodalmat alkotott. *Kanut* dán zsoldosokból hatalmas hadsereget szervezett. Eleinte kegyetlen nyomást gyakorolt az angol-szászokra, sok veszedelmesnek látszó főnemest eltépett láb alól, de amikor végre biztosítottnak gondolta az uralmát, iparkodott az angol-szászok kibékítésére és arra, hogy megbarátkoztassa őket a hódító dánokkal. Feleségül vette Ethelbert özvegyét, *Emma* királynét, megtanult angol-szászul, sőt ezen a nyelven még költeményeket is írt. Elősegítette a dánok és angol-szászok összeházasodását és tisztviselőkké angol-szászokat is nevezett ki. A dánok közt elnyomta a fel-fel úju ó pogányságot, buzgó katolikus volt, Rómába is elzarándokolt a pápához és uralma alatt a földművelés és ipar is felvirágzott. A hosszú béke olyan áldásokkal járt

Angliára nézve, hogy amikor Kanu! 1035-ben meghalt, az egész nép úgy tekintette, mintha angol-szász csa.ádból való uralkodó lett volna.

Halála után azonban csakhamar megint véget értek a békés idők Angliában. Három fia, *Harald*, *Sven* és *Hardaknud* összevesztek apjuk birodalmán való osztozkodáskor és Ethelred fia, *Edvárd* is, aki eddig Normandiában élt mint menekült, igényt támasztott apja trónjára. Végül Harald tudta biztosítani magának a koronát. Halála után pedig az angol főurak Hardaknudnak kínálták föl a kiralyságot. De ez lett az utolsó dán király Angliában, mert halála után a hatalmassá vált *Godvin* főúr a koronát mégis csak Ethelbert fiának, *Edvárdnak* ajánlotta fel s visszahíva őt Normandiából. Edvárd gyengejellemű ember volt és francia-normann nevelése csaknem elidegenítette az angol-szászoktól. Így tehát pusztá eszközzé vált Godvin kezében, aki feleségül adta hozzá a leányát is, *Edilet*, akit azonban *Hitvalló Edvárd* (mert így nevezték el a krónikások) sohasem szeretett és még házassága későbbi éveiben sem közeledett hozzá. Az anyjához meg éppen kegyellen volt Edvárd. Elvette kincseit és a kétszer is özvegy királyné kénytelen volt a száraz-földre menekülni.

Az ország kormányzását pedig teljesen Godvin és hat fia ragadta magához. De nem kevésbé volt hatalmas nála *Leofrik* gróf Merciában és *Siward*, aki ura volt az északi részeknek föl egészen a skót határig. Edvárd egészen normanná lett sógora udvarában Normandiában, legszívesebben franciául beszélt, normann módra öltözködött és normannoknak osztogatta a főbb hivatalokat. A francia és normann főurak befolyása udvarában olyan döntő lett végre, hogy Godvint és fiait is megfosztották hatalmuktól s száműzték őket. Edvárd még feleségét is eltaszította magától.

Godvin azonban külföldön csakhamar hadat gyűjtött és azzal támadt rá a megrémült Edvárdra, aki azután kénytelen volt békét kötni vele és őt magát is, a fiait is visszafogadta Angliába. De Godvin nem-sokára meghalt. Egy lakomán ütötte meg a szél, vagy pedig mások szerint megmérgezték. Ugyanakkor meghalt *Siward* is, Godvin hatalmas vetélytársa.

De Godvinnak két leghatalmasabb fia, *Harald* és *Tostig* megtartották markukban apjuknak hatalmát és az egyik Wessexben, a másik Northumberlandban lett igazi úrrá a gyámoltalan Edvárd helyett. Hozzájárult mindezekhez a bajokhoz, hogy Edvárdnak nem lévén gye-reke, a trónutódlás kérdése is zavarokat támasztott még életében. *Harald*,

Godvin fia is magának akarta a trónt, de igényt tartott rá az angol-szász királyi családdal való rokonság révén *Vilmos*, normandiai herceg is. Így Angliára ismét a pártviszálynak és az idegenek betörésének a borzalmait vártak és ezek csakhamar be is teljesedtek, amint Hitvalló Edvárd örök álomra hűnta a szemét. Edvárd 1066-ban halt meg, miután előbb vezeklésül azért, hogy nem zárandokolhatott el Rómába, felépíttette Londonban a gyönyörűszép, világsodájú *Westminster*-apátságot. Ennek a felszentelése volt az utolsó uralkodói tette.

Halála után az angolok *Haraldot*, Godvin fiát kiáltották ki királynak, miután Vasbordájú Edmundnak unokáját, *Athelinget* mellőzték nagyon fiatal kora miatt. De Harald már nem tudta megakadályozni, hogy Anglia koronája idegen kézre ne kerüljön, utána, hosszas harcok után a normannoké lett egész Anglia és *Hódító Vilmos* lett a király.

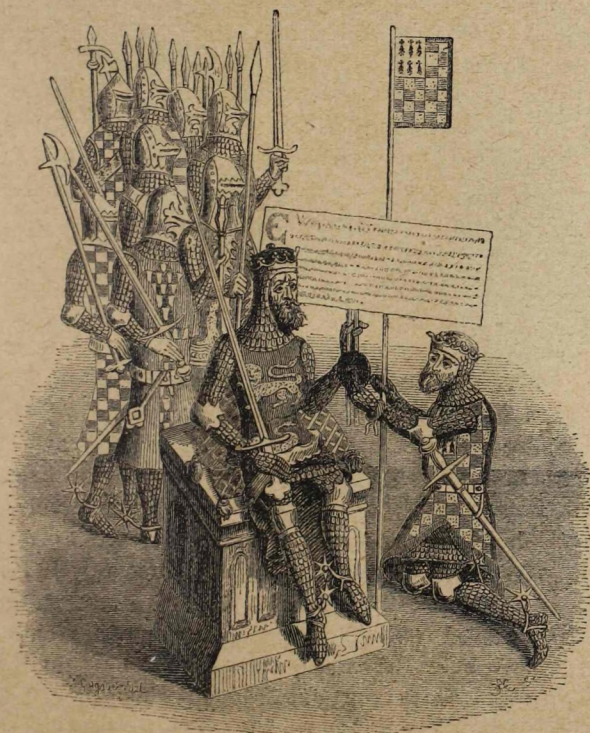
Hódító Vilmos és utódai.

Vilmos normandiai herceg, mikor Edvárd haláláról és Harald trónralépéséről értesült, elhatározta, hogy igényét az angol koronára fegyverrel érvényesíti. Először is Harald öccsét, az elégtelen *Tostigot* küldte ki hajórajjal Harald ellen, de Harald a Derwent-folyó mellett véres diadalt aratott. Tostig is holtan maradt a csatatéren.

Eközben Vilmos megszerezte terveihöz II. Sándor pápa jóváhagyását. Ez, hogy befolyását erősítse Angliában és pontosan kapja a Péter-filléreket, Haraldot száműzte és Vilmos vállalkozásához áldását adta. Megszentelt zászlót küldött Vilmosnak és egy gyűrűt, amelybe Szent Péter hajszála volt belefoglalva annak jeléül, hogy pápai hűbérül adja neki a meghódítandó országot. Vilmos hatalmas sereget toborzott össze. Seregének magva normann lovasság volt, de a zsákmány és a hűbér reménye egész csomó kalandvágó lovat és fejedelmet is Vilmos táborába csábított.

Hatvanezer főnyi sereg élén átkelt Vilmos 1066-ban a tengeren angol földre. Harald az ijesztő hírre Londonba sietett, hirtelen sereget gyűjtött és a *hastingsi* magaslaton foglalt megerősített állást. A normannok heves támadást intéztek ellene. Vilmos alól háromszor kilőtték a lovat. A dülő ütközet, amely reggel kezdődött, még délután három óraker is eldöntetlen volt. Végül Vilmos színlelt futással kicsalta erődített táborhelyükből az angol-szászokat. Azután visszafordult ellenük s rémes csatában tönkrevverte őket. Harald is hőies halált halt és annyi

seb éktelenítette holttestét, hogy tulajdon édesanyja sem ismert rá. Londonban hirtelen Vasbordájú Edmund kis fiát, *Edgárt* kiáltották ki királlyá az angol-szászok. De Hódító Vilmosnak nem állhattak tovább ellen. Vilmos bevonult Londonba, ahol Aldred yorki

Hódító Vilmos angol hűbérbirtokkal ajándékoz meg egy francia herceget.

Hódító Vilmos a meghódított angol-szász birtokokat francia és norman hűbérései között osztotta ki. Az egykorú kézirat miniatűrképe azt a jelenetet ábrázolja, amint a hűberes a trónon ülő királytól átveszi a birtokadományozásról a pecsétes okiratot. A király háta mögött lovagai állnak harci öltözetben.

érek 1066 karácsonyán Szt. Péter templomában királlyá koronázta őt.

Hódító Vilmosnak első dolga az volt, hogy Londonban erős várat épített magának, a *Towert* az esetleges zendülések ellen. Hogy uralmát megszilárdítsa, szelíden és békésen járt el. Megígérte a régi törvények tiszteletét, a régi birtoktulajdon védelmét és a

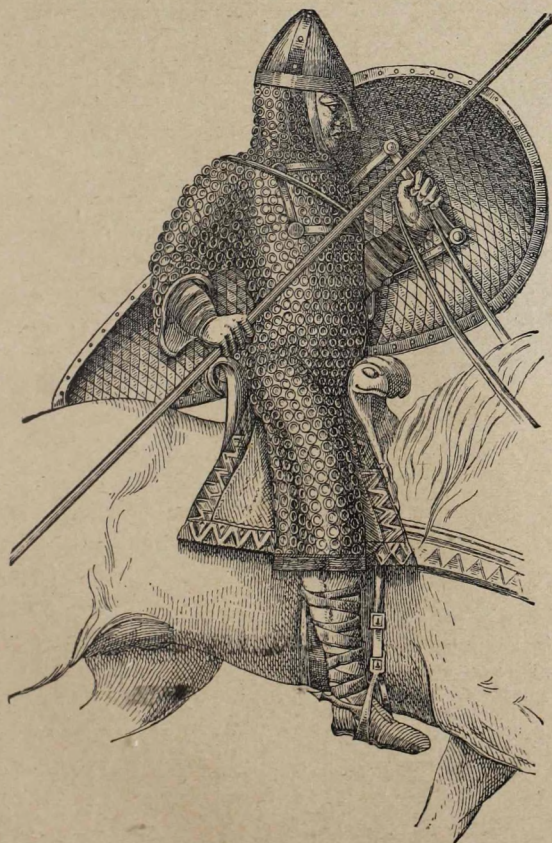
normannokat összeházasította a legyőzött angol-szászokkal. Egy év múltán annyira biztosnak érezte már új hódítását, hogy Anglia kormányzását rábízta öccsére, Odo püspökre s ő maga visszatért Normandiába. Angliában maradt normann lovagjai és az idegen kalandorok azonban annyira sanyargatták a népet, hogy nagy zendülés támadt. Vilmos visszasietett Angliába s kemény harc árán bevette a zendülés főfészekreit és helyreállította a rendet. A következő esztendőben újra fellázadtak az angol-szászok. Vilmos megint elfojtotta a zendülést, de most már kíméletlenül leigázta a lázadókat s tüzzel-vassal elpusztított mindent a békétlen vidékeken. Büntetésből megfosztott birtokától mindenkit, aki részt vett az ellene való harcokban. Megfosztotta javaiktól csaknem az egész angol-szász nemességet s birtokaikat örökös hűbérül a *franciáknak* és *normannoknak* adta, akik az országot az ő számára meghódították. Az új hűbéresek hűséget esküdtek. Vilmosnak és állandóan rendelkezésére állottak, úgyhogy Anglia voltaképen rideg katonai állammá lett, ahol korlátlan hatalmú király uralkodott rendeleteivel.

Vilmos mindazáltal nem változtatta meg az angol-szász alkotmány alapjait s ragaszkodott Hitvalló Edvárd törvényeihez. Az angol-szász egyházat ellenben gyökeresen átalakította s a római egyházi rendet léptette életbe. Az egyházi javadalmakat pedig normann-francia papoknak juttatta. Főtanácsadója egyházi ügyekben *Lanfranc* volt, korának egyik legkiválóbb tudósa, akit Vilmos érsekké nevezett ki. Az iskolákban francia nyelven folyt a tanítás, valamint a francia nyelv lett udvari nyelvvé is.

De azért az angol egyház függetlenségét megóvta Vilmos a pápával szemben. A Péter-fillérket pontosan fizette ugyan, de hűség- esküt nem tett VII. Gergely pápának és ragaszkodott az invesztitúra jogához is. Pápai bullákat az angol püspökök csak királyi engedéllyel hirdethettek ki és a zsinati határozatokat is a királynak kellett megerősítenie.

Hódító Vilmos háborúba keveredett *I. Fülöp* francia királlyal, aki elfoglalta Normandia egy részét. Vilmos átkelt a csatornán. Egy város felgyújtása alkalmával lova visszariadt egy égő gerendától és levetette hátáról a királyt, aki súlyos sebébe 1087-ben meghalt. Halála előtt minden kincsét kolostoroknak, templomoknak és a szegényeknek ajándékozta. Idősebb fiát, *Róbertet* Normandia hercegévé nevezte ki, második fiát, *Vilmost* angol királlyá. Harmadik fiának, *Henriknek* pedig 5000 font ezüstöt hagyományozott kárpótlásul.

Halála után fiai csakhamar viszályba keveredtek. *II. Vilmos* angol király (1087—1100.) igényt tartott Normandiára is, amelyen *Róbert* és *Henrik* megosztzkodott. Vad polgárháború támadt Normandiában, de végül *II. Vilmos* kibékült öccsével, *Róbert*tal, *Henrik* pedig elmene-

Şodronyinges normann harcos Hódító Vilmos idejében.

kült. *Róbert* azonban oly kicsapongó, ledér életet folytatott Normandiában, hogy ott csakhamar felbomlott minden rend az országban.

II. Vilmos is pazarló és könnyelmű életet folytatott, de kifelé energikusan megóvta Anglia tekintélyét. Odahaza azonban hosszú háborúba keveredett *Malcolm* skót királlyal. *II. Vilmos* orozva

meggyilkoltatta a veszedelmes szomszédot és fiát Edvárdot s egyre nagyobb befolyásra tett szert Skóciában is.

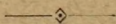
Ezidőtájt kezdődtek meg a kontinensen a *keresztes háborúk* és *Róbert* normandiai herceg három évre bérbeadta hercegségét 10.000 márka ezüstért II. Vilmosnak s ő maga sok normann nemessel a Szentföldre vonult. Utközben feleségül vette a rokon Guiscard Róbert leányát s azután hősiesen harcolt a Szentföldön.

Otthon időközben meghalt II. Vilmos, akit kegyetlen zsarolásaiért mindenki gyűlölt. Orgyilkos kéz ölte meg őt nyíllal vadászás közben. Utóda *I. Henrik* lett, fiatalabb öccse (1100—1135.), aki azzal nyerte meg az angol-szászok rokonszenvét, hogy feleségül vette Matildot, Edmund király dédunokáját. Ez a házasság nagyon előmozdította a hódító normanok és az elnyomott angol-szászok összeolvadását.

Róbert normandiai herceg, mikor hazaérkezett a Szentföldről, nem akarta elismerni öccsét, Henriket angol királynak. Fegyvernek kellett döntenie a két testvér között. Henrik erős sereggel átkelt Normandiába és döntő diadalt aratott a normannokon. Róbert foglyul esett s angol fogságban halt meg. Normandia tehát megint visszakerült az angol koronához.

I. Henrik hosszú uralkodása alatt felvirágzott Anglia. A király a hatalmas normann-francia nemesség ellensúlyozásául a városi polgárságot támogatta különösen és az ő uralkodása alatt kezdődött meg a hódítók és a legyőzöttek végleges összeolvadása és az új, egységes *angol nemzet* kialakulása.

I. Henriknek két gyermeke volt, Vilmos és Matild, *V. Henrik* császár felesége. Fia azonban az angol nemesség színe-virágával együtt tengerbe veszett egy katasztrófa alkalmával. A király második házassága gyermektelen maradt, úgyhogy Hódító Vilmos második utódának nem volt már fiútrónörököse. Matild időközben özvegyé lett s atyja őt ismertette el trónutódaul Anglia és Normandia nagyjai által s férjhez adta őt *Plantagenet* Gottfriedhez. Ezzel a házassággal Anglia történetének új fejezete kezdődött meg.

TARTALOM

	Oldal
<i>A magyarok története</i>	5
Kézai története a honfoglalásról	5
Magyarország a honfoglalás előtt és a honfoglalás korában	9
A honfoglalás a történeti adatok megvilágításában	20
Zsolt fejedelem uralkodása. — A külföldi kalandozások	30
A magyarok Szent-Gallenben	40
Ujabb kalandozások Zsolt fejedelem idejében	49
Taksony fejedelemsége	59
Az augsburgi csata	64
További hadjáratok Taksony alatt	76
Geza fejedelem	82
A keresztény egyház ügye Magyarországon a honfoglalás foiyamán	85
A térítés kezdete Magyarországon	89
Geza fejedelem és a kereszténység	93
István fejedelemsége	101
Asztrik római követése és Szilveszter bullája	113
Szent István törvényei	118
Szent István királysága. — Szent Gellért püspök	123
A társadalmi osztályok Szent István alatt. — A külföldiek	129
A trónu ödlás. — István király halála	132
Szent István jellemzése	138
Péter és Aba Sámuel	139
Vata lázadása	148
I. Endre király	151
I. Béla uralkodása	162
Salamon király	164
I. Géza király uralkodása	169
<i>A német-római császárság kialakulása</i>	172
Madarász Henrik uralkodása	172
Nagy Ottó uralkodása	177
Nagy Ottó utódai	193
II. Konrád császár	208
III. Henrik császár. — A német császárság fénykora	214
A pápaság és a császárság harca	222
IV. Henrik küzdelmei pártú ő fiaival	238
V. Henrik. — A wormszi konkordátum	243
<i>Franciaország kialakulása</i>	249
Az utolsó Karolingok	249
Capetingek a francia trónon	252
<i>Bizánc további hanyatlása</i>	262
A keletrómai birodalom a makedón császárok alatt	262
Bizánc a makedóniai uralkodóház kihalása után	271
A Komnenek uralma	277

	Oldal
<i>Az izlám Nyugaton és Keleten</i>	283
A kordovai kalifátus hanyatlása	283
Az arabok és az afrikai berberék harcai Spanyolországban	289
Az almohádok. — Az arab uralom összeroppanása Spanyol- országban	295
Az izlám története Keleten	298
<i>Anglia kialakulása</i>	302
Az angol-szászok harcai a normannokkal	302
Hódító Vilmos és utódai	314

